

Шарқ юлдузи

Адабий-бадиий, илмий, ижтимоий-сиёсий журнал

1931 йилдан чиқа бошлаган

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ

Сирожиддин Сайид
Муҳаммад Али
Кенгесбой Каримов
Иқбол Мирзо
Қаҳрамон Қуронбоев
Минҳожиддин Мирзо
Сайфиддин Рағиддинов
Фармон Тошев
Исајон Султон

Хайриддин Султонов
Махмуд Тоир
Гулистон Матёқубова
Шерзод Ирзоев
Нурбой Жабборов
Кавсар Турдиева
Шухрат Маткарим
Адҳамбек Алимбеков
Нибуфар Йўлдошева

Бош муҳаррир – Сирожиддин Рауф

Бош муҳаррир ўринбосари – Азиз Саид

Масъул котиб – Диляром Муротова

Назм бўлими мудири – Икром Отамурод

Наср бўлими мудири – Саид Анвар

Адабиётшунослик бўлими мудири – Дилфузा Қўзиева

2
2023

УШБУ СОНДА:

НАЗМ

Ғафур ҒУЛОМ

Азиз асримизнинг азиз онлари
Азиз одамлардан сўрайди қадрин.
Фурсат ғаниматдир, шоҳ сатрлар-ла
Безамоқ ҷоғидир умр дафтарин.

Шуҳрат қолдирмоққа Геростратдек
Диана маъбадин ёқмоқ шарт эмас.
Кўпларнинг баҳтига ўзликни жамлаб,
Шу улуғ бинога бир ғишт қўйсак бас.

НАСР

Рўзимбой ҲАСАН

ОСМОН ЯҚИН, ЕР ЙОМЧОҚ

Аммо, лекин, бироқ танловда шу блогер деган балои гўрларнинг қатнашгани чаток-да! Шу балогўрлар қачон, қай гўрдан чикиши – энди хожатта бориб ҳам бемалол ўтира олмайсан. Ҳамма жойда ҳозиру нозир булар.

...Мадрим шўронинг ўзи ҳам бир пайтлар жазмани билан тўшакнинг ўзидаёқ қўлга тушиб, беш дақиқали тасвир жараёнларидан туғилганига минг пушаймон бўлгани бор. Эртага бу тасвирлар анов ижтимоий тармоқларга чиқиб кетса, аёли-ку майли, болалари-ю кудаси олдида ер билан бир бўлишини оний лаҳзаларда кўз ўнгига келтирган. Ишдан ҳайдалиб, хонанишин бўлишини ўйлаб, юраги хуруж қилишига сал қолган...

НАЗМ

Дилмурод ДЎСТ

*ҚҰНГИЛ ҚАЙРА ДЕСА,
СОШ ОЛИБ КЕПСАНГ*

Худодан сўрадим...
Барини берди.
Нияting – йўлдошинг, дегани ҳақдир.
Бироқ дил истайди телба ошиқлик,
Қақраган юрагим ишққа илҳақдир.

МАХАММ

Қозоқбай ЙҰЛДОШ

БАДИИЛ МАХОРАТТАРЫ

Шаҳодат Исахон асарида Гавхаршод бегимнинг қанчалар ақлли, тадбиркор, топқир шахс бўлишига қарамай, аввало, аёл ва она экани тасвирига ургу беради. Уни аёллик, оналик, библик туйғулари оғушидаги оқила момо сифатида кўрсатади. Асарда ичкилик туфайли хароб бўлган ўғли Бойсункурни кўргандаги ҳолатининг: “Сизни бул аҳволда кўргунча... – деди лаблари йигига шайлланган Гавхаршод бегим гапининг давомини ичига ютиб” тасвири аёл руҳиятига хос энг тургун қиррани кўрсата билиши билан эътиборни тортади. Ёзувчи маликани ўз туйғуларини сиртига чикармайдиган метиндан мустаҳкам иродада эгаси сифатида эмас, балки бир оддий аёл йўсинида кўрсатгани учун ҳам асарнинг ўқишилиги, образнинг ҳаётйлиги ортган.

Ибодат РАЖАБОВА

МУМОЛАА

КУШ КИПРИИ

Биргапичимда сиғмаяпти. Ёрилмасимдан олдин айтиб, қўйяй. Эмишким, “Аёллар шеъриятини ўқиб бўлмайди”. Бу шўрланган деворнамо гапни Зебинисобегим йиқитиб, сурма килиб, кажрафторлар юзига сепиб юборган вақт 1660 йиллар эди. Шунинг учун ҳам Бегим:

“Гарчи ман Лайли асосам, дилчу Мажнун дар ҳавоет” деб қўшиқ айтган эди, шонга кўмилиб. Кейин Ҳалимахоним Худойбердиева, Фарогат Камолова бу ўргимчак торларини узиб, шамол ихтиёрига топширганларида, ёмғир шаррос қўйилиб, узматорлардан асар ҳам қолмади

Содик АНВАР

НАСР

МАШРИФ

– Ана, холос! Бунча тақиқларинг кўп?! Копток бўлиб сакраёлмасанг, дараҳт бўлиб юролмасанг, устига-устак гапириш ҳам мумкин эмас бу қанақа ҳаёт ўзи?! – деб тутақди САО. – Энди сенлар ўйлаб топган қаёқдаги мақолни деб умрбод бир жойда қолишим керакми?! Минг йилдан буён қоқилган қозиқдай шу ерда қотиб турганим камлик қилдими?! Камига саёҳатдан ҳам воз кечишим керак, шундайми?! Тағин қанақа шартларинг бор, яна қайси тартиб-қоидаларни йўлимга кўндаланг ташламоқчисан?! Тупурдим ҳаммасига!.. – дея ўшқириб, яна бир томирини шиддат билан силтаб тортган эди, омонат кулбамиз ҳам тебраниб кетди.

Барҳаёт сиймолар

Умримиз боқийдир, умримиз боқий

Гафур ФУЛОМ

Вакт

Ғунча очилгунча ўтган фурсатни
Капалак умрига қиёс этгулик,
Баъзида бир нафас олгулик муддат –
Минг юлдуз сўниши учун етгулик.

Яшаш соатининг олтин капгири
Ҳар бориб келиши бир олам замон.
Коинот шу дамда ўз куррасидан
Ясаб чиқа олур янгидан жаҳон.

Ярим соат ичида туғилиб, ўсиб,
Яшаб, умр кўриб ўтгувчилар бор;
Кўз очиб юмгунча ўтган дам – киммат,
Бир лаҳза мазмуни бир бутун баҳор.

Бир оннинг баҳосин ўлчамок учун
Олтиндан тарозу, олмосдан тош оз.
Нурлар қадами-ла чопган секунднинг
Барини тутолмас ай(ю)ҳаннос овоз.

Йигит термилади қизнинг кўзига,
Киприк сузилиши, майнин табассум...
Кўша қаримоққа муҳр бўлади
Ҳаётда икки лаб қовушган бир зум.

Гафур ФУЛОМ – (1903–1966). Ўзбекистон халқ шоири, “Буюк хизматлари учун” ордени соҳиби. Ўзбекистон Фанлар академиясининг ҳақиқий аъзоси. Унинг “Шум бола”, “Нетай”, “Ёдгор”, “Тирилган мурда” сингари қиссалари ҳамда “Сен етим эмассан”, “Кузатии”, “Вақт”, “Согинии” каби шеърий ҳамда кўп томликлари нашр этилган. Гафур Гулом “Отелло”, “Кирол Лир” сингари жсаҳон адабиёти дурдоналарини ўзбек тилига ўгирган.

Яшаш дарбозаси остонасидан
Зарҳал китоб каби очилур олам,
Тириклик кўркидир меҳнат, муҳаббат,
Фурсатдир қилгувчи азиз, мукаррам.

Бебаҳо дамларнинг тирик жони биз,
Хар они ўтмишнинг юз йилига teng.
Ўзбекнинг барҳаёт авлодларимиз,
Хар нафас мазмунни фазолардан кенг.

Қатрада осмон акс этганидек
Жаҳондай маънодор қорачигимиз.
Голиб асримизга куёшдан машъал,
Замон кўрасининг сўнмас чўғимиз.

Замона соати занг урап мудом,
Минглаб ҳодисалар минутларга қайд,
Қаҳрамон туғилди, шаҳар олинди,
Бир гигант қурилди шарафли бу пайт.

Рейхстаг устига ғалаба туғин
Қадашда отилган адолат ўқи –
Ялт этган умри-ла барқарор қилди
Башарнинг мукаддас, олий хукуқин.

Ғалаба амри-ла, маглуб немиснинг
Генерали қўл кўйди. Уч секунд фақат...
Шу малъун имзода одамлар ўқир
Миллион йил фашистнинг умрига ланъят.

Азиз асримизнинг азиз онлари
Азиз одамлардан сўрайди қадрин.
Фурсат ғаниматдир, шоҳ сатрлар-ла
Безамоқ ҷогидир умр дафтарин.

Шуҳрат қолдирмоққа Геростратдек
Диана маъбадин ёқмоқ шарт эмас.
Кўпларнинг баҳтига ўзликни жамлаб,
Шу улуғ бинога бир ғишт қўйсак бас.

Ҳар лаҳза замонлар умридек узун,
Асрлар тақдиди лаҳзаларда ҳал,
Умрдан ўтажак ҳар лаҳза учун
Қудратли қўл билан қўйялиқ ҳайкал.

Ҳаёт шаробидан бир қултум ютай,
Дамлар ғаниматдир, умрзоқ сокий.
Қуёш-ку фалакда кезиб юрибди,
Умримиз боқийдир, умримиз боқий.

Сөғиниши

Зүр карвон йўлида етим бўтадек,
Интизор кўзларда ҳалқа-ҳалқа ёш.
Энг кичик заррадан Юпитергача
Ўзинг мураббийсан, хабар бер, Қуёш!

Узилган бир киприк абад йўқолмас,
Шунчалар мустаҳкам хонаи хуршид.
Бугун сабза бўлди қишдаги нафас,
Ҳозир қонда кезар эртаги умид.

Хоки анжир тугаб, қовун ғарқ пишган
Бахтли тонг отар чоғ уни кузатдим,
Бир малъун гулшангага қадам қўймишкан,
Жони бир жондошлар қолармиди жим!

Унда етук эди мерос мард ғурур,
Остонани ўпиб, қасамёд қилди.
Укаларин эркала, ўзимдай мағрур,
Яъни обод уйимни у дилшод қилди...

Иблиснинг ғарази бўлган бу уруш
Албатта, етади ўзин бошига.
Ўғлим омон келар, голиб, музaffer,
Гард ҳам қўндирамасдан кора қошига.

Не қилса отамен, мерос ҳиссиёт...
Жондан соғинишига унинг ҳаққи бор,
Кутаман, узоқдан қўринса бир от,
Келаяпти, дейман қўринса ғубор.

Баҳор новдасида бўртган ҳар куртак
Согинган кўнгилга берар тасалли.
Кўчатлар қоматин эслатганидек,
Нафасин уфуура тонг отар ели.

Кечкурун ош сузсак бир насиба кам,
Қўмсайман биронни – аллакимимни,
Доимо умидим бардам бўлса ҳам,
Баъзан васвасалар босар дилимни.

Балки бир ғалат ўқ ё хавфу хатар
Хазинаи умримдан йўқотди олмос...
Йўқ, у ўлмас, қадами олам яратар,
Ҳаётий бу олам сизу бизга хос.

Тонг отар чогида жуда соғиниб,
Бедил ўқир эдим, чиқди офтоб.
Лойқа хаёлотлар чашмадай тинди,
Пок-покиза юрак бир қатра симоб.

Үрөғү гулқайчи, истак күтариб,
Ховримни босишига боққа жүнадим.
Хашарчи құшни қызы – унинг севгани,
Маңыс босар эди орқамдан одим.

Боғда сарвинозим йўқ эди гарчанд,
Кўмакчим арғувон ёринг Нафиса,
Сени согинганда қилдим гул пайванд –
Бу баҳордан ҳаёт оларди бўса.

Дур бўлиб тақилур ёринг бўйнига,
Садафдай кўзимда, бехуда бу ёш.
Икковинг икки ёш, лабинг лабига
Кўяр, васвасамдан кулади қуёш.

Асалдан ажраган мумдай сарғайиб,
Ини йўқ аридек тўзғиганим йўқ.
Улуғ эътиқодда ўламан қариб,
Абаддир мендаги падарий ҳуқуқ.

Сизларни келди, деб эшитган куни –
Ўзинг тўқиб кетган катта саватда
Тўлатиб шафтоли узиб чиқаман,
Ғалаба кунлари яқин, албатта.

Яёв, кўксим очик, бошда шафтолу,
Худди мўйлабингдек майин туки бор,
Ҳар битта шафтолу мисоли кулгу,
Шафақдай нимпушти, сарин, беғубор.

Суйганинг лабида реза тер каби
Унда титраб турар сабуҳий шабнам.
Мунчалик мазани топа олмайди
Уйқуда тамшанган чақалоқлар ҳам.

Е ўғлим, жонгинанг саломат бўлсин,
Ўз боғинг, ўз меванг, данагин сақла.
Шу мерос боғингни ўз қўлингга ол,
Менга топширилган меросий ҳақ-ла.

Боғда товус каби хиромон бўлиб,
Умид данагини бирга экингиз,
Голиб келажакни саир қиласлик
Мушфиқ онагинанг билан иккимиз.

Ташриф

Қисса

◎◎

Содик АНВАР

Сиз бизнинг дунёмиз билан ёнма-ён жойлашган, аммо кўзимизга кўринмайдиган олам ҳақида эшитганмисиз? Ҳайрон бўлманг, балки бу каби ғаройиботларга ишонмассиз. Мен ҳам бошда ишонмагандим, бироқ кейин тасаввурим буткул ўзгариб кетди.

Ўша куни бобом сахарлаб уйга кетиб, бутун бошли боғни қўриқлаш зиммамга тушганди. Дарвозадан кираверишда кўримсиз пастқамгина кулбамиш жойлашганди, олдида чоғроқ супаси ҳам бор. Унинг тепасида ёғоч валиш, ўзимиз учун беш-олти туп токни чиқариб, тараб қўйганмиз. Сал нарида суви қуриган ҳовуз, давомидан мевали дараҳтлар қатор тизилган.

Мен супага ташланган эски шолча устида ёнбошлиб, шундок тепамдаги валишга илинган қўнгироқ ипини эринибгина тортиб ўйнаб ётардим. Қўнгироқ меваларга хужум қиласидиган қушларни ва баъзи дайди ҳайвонларни ҳайдашга мўлжалланганди. Унданам атрофда ўралашадиган бегона кимсаларга боғ эгасиз эмаслигини, унинг қўриқчиси борлигини эслатиб туриш учун ҳам керак эди. Баъзида боғдан ташқарига ўйнаб чиқиб кетиб, ҳаяллаб қолсан, бобом мени чақириш учун ҳам шу қўнгироқни босиб-босиб ҷалади.

Дараҳтлар соясида Олапар итим мудрамоқда. Қўнгироқнинг бир маромда жиринглаши уни аллалаётганга ўхшарди. Қўриқчимнинг бундай бепарволиги менга ёқмади-да, қўнгироқ ипини илкис силтаб тортиб юбордим, унинг жарангি бутун боғни ларзага келтирди. Олапар сергак тортиб бошини кўтарди, кулоқларини диккайтириб теваракка аланглади, кейин менга қараб ириллади.

Итни чўчитиб юборганимдан хурсанд бўлиб, мийифимда кулимсираб қўйдим. Энди қандай эрмак топсам экан, деб ўйланиб тургандим, боғ этагига қараб чўзилиб кетган қувурга қўзим тушшиб қолди. Қўнгироқни унинг оғзига тутиб қўрсам, қандай бўларкан, деган фикр миямга урилди. Унинг ўтқир овози темир қувур ичida қай тарзда акс садо берар экан – шунга қизиқиб қолдим.

Содик АНВАР – 1960 йилда туғилган. Фарғона педагогика институтини (ҳозирги ФарДУ) тамомлаган. Ҳикоялари республика матбуотида нацир этилган.

Ховуз лабида осилиб турган қувур бир қарич баландликдаги бетон устунлар устига ўрнатилған, бөг бўйлаб бориб, ундан нари қир устидан тоғ этагига қараб тортиб кетилганди. Кўклам келиб, ҳаво илиши билан баланд чўққилардаги қорлар эриб, ирмоқ бўлиб ошиқиб-шошиб юргурилаб қуйига оқа бошлаган пайтда бир оғзи ўзан йўлига тўғриланган қувур ҳам сувга лиммо-лим тўларди. Темир қувур тоғ тупроғидаги озуқалар билан тўйинган муздай сувнинг бир қисмини қир бағирлаб олиб ўтиб, бөг оралаб етаклаб келарди-да, ховузга қуярди. У ерга тўпланган лойка сув ариқчалар орқали ҳар ёққа тармоқланиб-тақсимланиб, дов-дараҳтлар оралаб оқарди.

Ҳозир тоғдан сув келмай қолган, қувур бўм-бўш, ҳовуз қуриганди. Ичимлик суви ҳам тақчил, қудук йўқ, қишлоғимиз булоқдан оқиб келувчи билакдай жилга билан жон сақларди. Ўзани жуда пастда бўлгани боис уни “Жаарик” деб аташарди.

* * *

Хуллас, бўш қувур оғзига қўнғироқни тутиб чалиб кўргим келди. Валиш устунига тирмасиб чиқиб, тўсинга илинган қўнғироқни ечиб тушдим. Қизиқиш билан уни қувур оғзига тутиб, аста жиринглатдим. Афуски, кутганимдай бўлиб чиқмади – қўнғироқ товуши темир қувур ичида анчайин бўғиқ эшитилди. Кўнглим тўлмай қўнғироқни қайта-қайта чалдим ва қувур оғзига энгашдим. Овоз узок-узокларга кетгани рост, лекин қувур уни ютиб юбораётганга ўхшарди, бошдаги тиник янгроқлик секин-аста пасайиб-сусайиб кучсизланиб бориб, охир-оқибат сўниб битарди. Мен қўнғироқни яна жиринглатмоқчи бўлдим, бироқ бунга улгуролмадим, чунки шу тобда қувурнинг нариги томонидан туйкус бошқа бир қўнғироқ овози эшитилиб қолса денг! Буни қарангки, товуш жуда тиник ва ўткир эди. Аммо қувноқ эмасди, балки вазмин ҳам салобатли, олистан эшитилаётгани учун алланечук жозибадор эди. Аввалига қўрқиб кетдим, бутун вужудимни титроқ босди. Қанча муддат қотиб турганимни билмайман, аммо кейин сал ўзимга келиб, кўлимдаги қўнғироқни қайтадан оҳиста чалиб кўрдим. Унинг овози тиниб битмасдан у ёқдан яна жавоб овози янгради. Бу гал қўрқмадим, чунки ўзимни тутиб олгандим. Шу пайтда мен билан ҳазиллаётган ким экан, деб ўйлаб қолдим: ёшмикан ё кексами, таниш ёки бегона – турли-туман тусмоллар хаёлимдан ўта бошлади, минг хил қиёфа кўз олдимдан келди.

– Сен кимсан? – деб сўрадим ниҳоят юрак ҳовучлаб.

Худди шу дамда у ёқдан ҳам:

– Ўзинг кимсан? – деган дангал савол эшитилди.

Ана шу дадиллик менга ҳам юқди ва бу соҳада ундан ошиб тушгим келди.

– Менинг исмим Тўлқин. Хўш, ўзларидан сўрасак? – дедим кўрсайиб.

– Танишганимдан хурсандман. Менинг исмим “С!” – деб жавоб қилди номаълум сұхбатдошим.

Унинг гапидан ҳайрон бўлиб қолдим.

– “С” дедингми? Тўғри эшитдимми? Мени калака қиляпсанми?

– Сени калака қилиш хаёлимнинг бир чеккасига ҳам келгани йўқ. Рост айтяпман: исмим оддийгина “С.” Бизда шунақа қисқа исм қўйишиади.

– Сен қаерликсан? Бу ерга қандай келиб қолдинг? – дея яна ҳам қизиқсиниб сўрадим.

– Ёндош дунёданман, яъни сизлар яшаётган оламга ёнма-ён жойлашган маконданман! – деб изоҳ берди “С”.

Содиқ АНВАР

Ҳайратим ошди, ақлым шошди.

– Ёндош дедингми? Бу қанақаси энди? Ё тавба! – дея таажжубландим.

Ростдан ҳам, унинг айтганларини тасаввуримга сифиролмасдим. Ҳайратдан ёқа ушлаганимни сезди чоги, “С” менинг ҳаяжонимни босиш учун вазмин оҳангда сирли ташрифи сабабини тушунтира кетди:

– Ҳа, шунақаси ҳам бўлади! Бир маконда ёнма-ён яшаймизу, сизлар бизларни кўрмайсизлар, бизлар эса сизларни кўрмаймиз. Ҳатто бир-бирилизнинг овозимизни эшифтмаймиз. Факат гоҳи-гоҳида ўзаро чорловлар қулоққа чалиниб қолади, холос. Уни ҳам эшифтган эшитади. Бунга қачонгача чидаш мумкин ахир?! Тўғриси, мен ана шу нарсага чек қўймоқчиман, яъни икки олам аро сўқмок очмоқчиман. Бунинг учун эса мен ҳаётингизнинг мазмун-моҳиятини, оламингиздаги ҳар бир жисм, ҳар бир жонзотнинг ичи-ю ташини, хуллас, асл қиёфасини синчиклаб ўрганишим керак. Шу мақсадда сизларинг дунёнгизга йўл топиб келдим. Қадимги китобларингизни титкилаб, турмуш тарзингиз билан озроқ танишдим. Тан оламанки, ҳали билимларим етарли эмас, тажрибаларим кам. Режаларим ҳам анча хом; бу соҳада камчиликларга йўл қўйишим тайин. Олдинда ҳал этишим керак бўлган анчайин масалалар бор. Айтайлик, мен сизларни кўриб турганим ҳолда, сизлар мени умуман кўрмайсизлар. Мен сизларга кўринишим учун ҳам анчагина бош қотиришим керак. Қисқаси, бир-бирилиз билан ростмана мулоқотга киришишимиз учун ҳали кўп тер тўкишишимизга тўғри келади, дўстим!

Унинг ўзига яқин олиб менга “дўстим” деб мурожаат қилишидан юрагимда илиқ меҳр уйгониб, алланечук енгилликни ҳис қилдим.

Олапар итим нимадандир сезиб, югуриб ёнимга келди. Қувур оғзига тумшуғини тираб, хид ола бошлади. Уни итариб юбордим-да, гавдам билан қувурни тўсиб, чала қолган сухбатимизни давом эттирудим.

– Балли, сен икки олам ўртасига қўприк ташлабсан, офарин! Ишонаманки, тез орада дунёларимиз бир-бири билан топишади! – деб ундан яна гап олмоқчи бўлдим, чунки янги дўстимнинг гаплари мени жуда қизиқтириб қўйганди. Олапар энди тўғридан келиб тумшуғини чўзди. Уни яна нари суриб, қувурни иккала қўлим билан маҳкам ушлаб олдим. Қулоқларим динг, ғаройиб сухбатдошимнинг овозига маҳтал эдим.

– Бунга ҳали анча вақт керак, – деди у ниҳоят. – Ахир шу ишларни бажариш учун ҳам нақ эллик йил умримни сарфладим!

– Ўҳ-хў! – деб юбордим ҳайратим ошиб ва уни ёши улуғ қария ҳисоблаб, сизлаб гапиришга ўтдим. – Анча кексайиб қолибсиз, бу ёғига улгуармикансиз?

Саволим ёқмади чоги, унинг бироз жаҳли чиқди.

– Нега улгуорлмас эканман, Худо хоҳласа мактабни битиргунимча охирлатиб қўяман!

– Нима?! Сен ҳали мактабда ўқийсанми?! Шу ёшда-я! – деб қичқириб юбордим.

Бу гал ўзим сезмаган ҳолатда унга сенсираб мурожаат қилдим, чунки энди нотаниш дўстимни ўзим тенги ёш бола каби тасаввур этаётгандим.

– Ҳа, шунақа! Нега ҳайрон бўласан? – деди “С.”

– Унда яна неча йил мактабда ўқимоқчисан? – дея баттар қизиқсиниб сўрадим.

– Тағин йигирма йилда битираман, – деди у бамайлихотир.

Буни эшитиб ҳайратим ошди. Тилим калимага келмасди, қулоқларимга ишонмасдим. Елкаларимга иккала оёгини қўйиб олган Олапарни жаҳл билан итариб юбордим-да, кейин сабрим чидамай ўзга дунёликка устма-уст савол ёғдира бошладим:

– Тагин йигирма йил дейсанми?! Эсинг жойидами ўзи?! Ўйлаб гапиряпсанми?!
Унда умринг фақат ўқиши билан ўтар экан-да!

– Буни қара-я, сенга айтишни буткул унугибман: бизда мактаб даври юз йил, университеттада ўқишига ўртача эллик йиллик умримизни сарфлаймиз! – деб уқтира кетди “С” босиқликтен билан.

Бу изоҳдан кейинги ҳолатимни тасаввур қиласкеринг; оғзим ланг очилиб, қотиб қолдим. Унинг айтганларини ҳазм қилолмасдим.

– Юз эллик йил-а!.. Айтмокқа осон!.. Ўзи... шунчак яшайсизларми?! – дедим зўрга дудукланиб.

У ёқдан чўзиқ ва вазмин хўрсиниқ эшитилди.

– Мени хафа қилдинг, азиз дўстим! – деди кейин. – Эътиборинг учун, биз ўртача минг йил яшамиз. Бундан узоқ умр кўрганлар ҳам бор. Бир ярим минг йил умр кўрганлар ҳам бор, лекин улар жуда кам. Агар бизда биронтаси юз ёшида бандаликни бажо келтирса борми, нақ қиёмат-қойим бўлади, ишонавер! “Жуда ғўр кетди-да, бечора, дунёга келиб нима ҳам кўрибди!” дега роса афсус-надомат чекишади!

Бу ёғига нима дейсиз? Ўзга оламда бўлса-да, бирор жонзотнинг минг йил умр кўриши етти ухлаб тушимга кирмаганди! Камига бир ярим минг йил яшаганлар ҳам бор экан! Ё тавба! Ҳеч ақл бовар қилмайди! Сал инсоф билан-да, шунчалик ҳам узоқ ҳаёт кечиришадими!?

Янги дўстимнинг гапларига унча ишонгим келмаса-да, сухбатга жуда берилиб кетганимдан қувур оғзига маҳкам ёпишиб олгандим. Олапар қайси томондан сукилса, ўша ёққа орқамни қилиб, тирсакларим билан уни нарига суриб ташлардим. Ит ҳам ўчакишиб, қайта-қайта менга ёпишшаверарди. Чамаси, у ҳам ажабтовур сухбатимизга жуда қизиқиб қолганди. Лекин мен гаройиб таассуротлар уйғотаётган сухбатимизни шу онда ҳеч ким билан баҳам кўришни истамасдим.

– Эшитяпсанми, нега жим қолдинг? – деб қичқирди у.

– Менга қара, сенинг кўринишининг қанақа ўзи? Бизга ўхшайсанми? – деб қизиқсиниб сўрадим ундан.

– Афсус, – деди у, сизларга сира ўхшамайман! Кўринишимни-ку, қўя тур, ҳатто тана тузилишимни ҳам изоҳлаб беришим қийин. Яххиси, сен мени қандай кўринишда бўлишимни истасанг, шундай тасаввур қила қол! Кўзга кўринмасам, қанақалигимнинг нима аҳамияти бор!

– Ҳа, тўгри! Унда айт-чи, ҳозир қаердасан?

– Сенга яқин жойдаман.

– Яна ҳам яқинроқ кела оласанми? Қувур орқали гаплашиш анчагина нокулайди, – деди нақ бошимга олдинги оёқларини ташлаган Олапарни итариб юбордим.

– Албатта, – деди “С”.

Уни ёнимга чорлашга чорладиму, аммо бироз чўчиридим. Юрагимга яна қўркув оралади. Хиёл ўтмай ёнгинамда қўнғироқнинг тиник жарангни янгради. Кейин, “Қалайсан?” деган овоз эшитилди. Турган жойимда қотиб қолдим; кўл қимирлатиш қаёқда, ҳатто аланглашга ҳам журъат етмасдим. Ёнимга салгина кўз қиримни ташлай олдим, холос. Яқинимда ҳеч зоғ кўринмасди. Фақат тўғримдаги манзара худди тўлқинланган каби секингина тебранди, шунинг баробарида юзимга салқин елвизак урилди. Демак, у шундок рўпарамда, деган хаёлга бордим. Вужудимни ҳаяжон босиб, юрагим тез-тез ура бошлади. Бахтга қарши, ҳалидан бери ғингшиб асабимни бузаётган Олапар ҳам қуруқ пўписадан нарига ўтмади; бир-икки хурди-ю, кейин думини ликиллатиб кулба томонга қочди.

Содиқ АНВАР

– Ка-а... ердасан? – сүрадим дудукланиб.
– Бунча қалтирайсан? Құрқма, сени еб қўймайман! – дея “С” менга тасалли берган бўлди.

Орият кучли, танамга қалтироқ югурди-ю, шунда ҳам ўзимни дадил тутишга уринаман, сир бой бергим келмайди.

– Қўрқаётганим йўқ! – деб қўйдим.
Ўзга дунёлик дўстимдан ақлли бир таклиф чиқиб қолди:
– Кел, сени чўчитмайн-да, бирон-бир буюмнинг ичига кириб олиб, ўша нарса бўлиб кўрина қолай. Шунда қаердалигимни билиб турасан, ҳам ҳадиксирамайсан. Ўзи кўринмайдиган жонзотнинг овозидан ҳар қандай киши кўрқади, албатта.
– Майли, – дедим зўрга.
– Мана бу коптакнинг ичи жуда маъкул кўринади. Нима дединг?

Супа ёнида коптогим турган экан, ҳеч мулоҳаза қилмасдан:

– Бўлади, – дедим. – Мабодо, торроқ эмасми? Калладек буюм ичидагийналмайсанми?

– Йўқ, бемалол сигаман!
Унинг гапидан таажжуланганимни яшира олмадим:
– Шунака кичикмисан? – деб юбордим.
Янги дўстим менга яна изоҳ берди:
– Бизнинг танамиз ўзгарувчан; шароитга қараб кенгайиб-сиқилиб турдим. Ҳар қандай шароитга осон мослашамиз.

Танишимни дастлаб қўнғироқ шаклида тасаввур қилгандим, чунки унинг овози худди қўнғироқники каби жарангдор ва тиниқ эди. Энди эса икки кўзим коптогимда: ёндош дунёлик дўстимни кўра бошлагандим. Туйқус у худди жонланган каби ҳаракатлана бошлади. Аввалига секин-секин, оҳиста қимирлаб-тебраниб турди-да, кейин ростмана юмалаб кетди. Кўзларим олайиб, бакрайиб қолдим. Сал бўлмаса, овозимни баралла қўйиб бакириб юбораётдим. Олапар мендан кўра дадилроқ чиқди, дарров югуриб келиб, коптакнинг ортидан қува кетди. Бу ғайриоддий ҳолатдан унинг жаҳли чиқаётганди, албатта.

– Қалай экан? – деб сўрадим ёндош дунёлик дўстимдан. – Янги маконинг маъкулми?

– Ё пирай! Копток эмас, худди меҳмонхонанинг ўзи дейсан! Рости, бунинг ичи менга жуда ёқди, ниҳоятда кулай экан! Бундан ортигини қаёқдан топасан?! Сал кичикилигини айтмаса, бизнинг уйларга ўхшаб кетаркан!

– Сизлар шунаقا юм-юмалоқ уйларда яшайсизларми? – сўрадим ажабланиб.
У саволимга жавоб беришни истамади-да:
– О-о! Қандай соз! – деб қўйди.

Чамаси, янги дўстим ўз оламидан узоқлашишга ҳаракат қиласар ва бизнинг дунёмизга, аникрофи, копток ичидаги ҳаётига тезрок қўнишиш пайида эди. Очигини айтсам, “С”нинг тўпга айланиши менга ҳам жуда маъкул тушди, чунки энди уни кўзим билан кўриб туришим, ҳатто қўл билан ушлашим ҳам мумкин эди. Шу боис, меҳмонимдан ҳайиқмай қўйдим.

“С” деганимиз анчагина чаққон экан, у копток бўлиб, дараҳтлар оралаб юмалаб бораркан, Олапар унинг кетидан қолмасди; тутиб олишга шаҳд қилиб, жон-жаҳди билан иргишлаб ташланса ҳам, ҳеч ниятига етолмасди. Копток – “С” итга чап бериб, ўзини олиб қочар, сира тутқич бермасди.

– Копток бўлиш мазза экан! – деб қичқиради у. – Мени тутиб ол!

У тез ҳаракатланиши билан бирга йўналишини ҳам жуда осон ўзгартирарди; ўзини ҳали у ёққа, ҳали бу ёққа ташлаб сакраб ўйнарди. Ит тўпнинг ортидан ҳаллослаб чопавериб тили осилиб қолди. Бечора охири ҳолдан тойиб, югуришни бас қилди. Шунда “С” унга раҳми келдими, ҳайтовур, юмалаш қолиб, тап-тап сакрашга тушди. Унинг бу ҳаракати ҳам Олапарга ёқмади, ит оёғини узатиб ўтириб олиб, тўхтамай акиллай бошлади. Копток баланд-баландларга кўтарилиб сакраб, шитоб билан ерга урилар ва яна ҳам юксакроққа учарди. Бундан Олапар баттар асабийлашарди, хуришдан ҳеч тўхтамасди.

Мен итдан эмас, бобом ёки бошқа бирор келиб қолишидан хавотирда эдим. Уларнинг беллашувларини завқланиб кузатарканман, хаёлим бобомда, икки кўзим кулба ёнидаги эски дарвозада эди; худди ҳозир унинг бир қаноти очилиб, кимдир кириб қоладиганга ўхшарди. Фурсатдан фойдаланиб, қўнғироқни жойига илиб тушдим.

– Чарчаб қолмагин! – дедим уни тўхтатиш мақсадида.

Аксига олиб, копток – “С”нинг завқу шавқи ортиб борарди; қийқириб янада баландлаб сакрарди.

– Бас қил! – дедим охири. – Ҳозир бобом келиб қолади! Сени бу ҳолатда кўрса, шайтонлаб қолади.

– Нега? – ҳайрон бўлди копток – “С”.

– Ҳар қандай одамга ҳам коптокнинг ўз-ўзидан ҳаракатланиши ғалати кўринади! – дедим уни муросага чақириб.

Копток – “С” сакрашдан чарчамасди, жилла қурса секинлашишни ҳам ўйламасди.

– Тушунмадим...

– Копток дегани бир жойда тек туради-да, ўзича ҳавога кўтарилиши мумкин эмас!

– Коптокка ҳаракатланиш тақиқланганми? Шундок демоқчимисан?

– Қандай тушунсанг тушунавер, тўхтасанг бас!

– Ё тавба, шунаقا ҳам бўладими??

“С”нинг эътиrozларига тайинли жавоб қайтармадим, чунки ҳозир бош қотиришга кунтим ҳам, вақтим ҳам йўқ эди; эс-хушим бобомда, дам-бадам дарвоза томонга қараб-қараб кўярдим.

– Шу сакрашинг устига бобом келиб қолса, унга қандай тушунтираман?! Мени ёмон аҳволга солияпсан! – дедим ёлворган оҳангда.

– Оббо, жуда хит қилиб юбординг-ку! Бунча мижговландинг! – дея сакрашдан тўхтаб, муросага юрган бўлиб, оёқларим устига юмалаб келди. – Хўш, унда нима кил дейсан?

Унга ўз вазифасини ҳижжалаб тушунтиришга тушдим:

– Хуллас, копток экансан, мустақил ҳаракатланмайсан! Тушундингми??

– Бундан чиқдики, копток умр бўйи бир жойда қотиб туриш учун яратилган экан-да!

– Бирпас жим бўлсанг, ҳаммаси ўтиб кетади! Кейин озодликка чиқамиз! Озгина сабр қилиш қўлингдан келадими?! – дедим уни йўлга солиш мақсадида.

– Хўп, ҳаракат қилиб кўраман, – деди копток – “С” муросага юриб.

У сўзининг устида туриб, супа ёнида тўхтади, Олапар югуриб келиб, коптокни хидлашга тушди. Кейин тилини чўзиб ялаб кўрмоқчи эди. Копток – “С” яна юмалаб кетди. Шу тобда ит туйкус сергак тортди; бошини кўтариб, кулоқларини диккайтириди ва дарвоза томонга қараб устма-уст хурди. Буни қаранг, бобом етиб

Содиқ АНВАР

келган экан. У ҳассасини белига күндаланг қўйиб, билаклари билан ўзига тортиб олган, энганибронд қадам ташларди. Бобом эти бориб суюгига ёпишган, қотмагина киши эди; бўйи узунлиги ва кийимлари кенг-мўллиги учун, у яна ҳам озғироқ кўринарди. Негадир авзойи бузук, уйдан дили хуфтон бўлиб қайтганди.

Хавотирим ошди, дарҳол коптокни қўлимга олиб, қўлтиғимга қисдим.

– Бобо, от билан бузоқка ўт солдим, – дея эрталабки қилган ишларим ҳақида шоша-пиша ахборот бердим.

Бобом менга босибронд тикилди, афтидан гапларимни тузук – қур уқмади. Анчайин йўл юриб ҳансира қолганди, ора-сира ишлатадиган ҳассасини деворга суюб, белбогини ечиб, юзидаги терни артди. Сўнг дараҳт шохига осигурилган илгақдаги пақирдан чўмичда сув олиб, ютоқиб ичди. Нафас ростлаб, менга қаради.

– Одам деган ўрнини билиши керак экан! Ҳе йўқ – бе йўқ, останамдан ҳатлаб ўтиб, ҳаддидан ошиши нимаси?! Шу ҳам инсоғданми ахир?! – деб тутақди бобом.– Итни боғлаб қўйсанг-чи! Овози ўчсин!

Тинмай хураётган Олапарга пўписа қилгандим, сал нари кетди, аммо хуришдан тўхтамади.

Бобомнинг гапларини тушунолмадим, бироқ юрак ютиб оғиз очишга ботинолмасдим. Боиси, ўзимдан илҳақ эдим.

Бир маҳал бобом:

– Бунча қилпанглайсан?! – деб бақириб қолди. Қўрқиб кетдим, қалтироқ тутди. Аслида, қилпанглайтган мен эмасдим, қўлтиғимдаги копток эди. Эҳтиёткорлик қилиб, қаттикроқ қисиб юборган эканманни, копток ичидағи гаройиб дўстим бетоқатланиб ўзини ҳар ёққа ураётганди. Яхшики, овоз чиқармади. Акс холда, сиримиз фош бўлиб қолиши ҳеч гап эмасди. Вазиятдан чиқиш учун бу ердан тезроқ жуфтакни ростлаш керак. Коптокни қўлтиғимдан олиб, ерга бир-икки уриб турдим.

– Бобо, ўйнаб келсам майлими? – дея ўтиндим.

– Ўйин дейсанми? Ҳа-я, қисматнинг ўйинини қара: Тўғонни ҳеч жиним суймасди, яна мени шунга рўпара қилди-я! Энди одам куриб кетгандай қаёқдаги ямоқчи билан қуда бўламанми?! – дея ўсиқ қошларини кериб менга тикилди.

– Қараб тур, мен ҳали шундай тўй қилайнки, овозаси етти маҳаллага ёйилсин, эшигларнинг оғзи очилиб қолсин! Нак кирқта қозон остираман, бутун водийни меҳмонга чақираман! Токи юз йилгача гапириб юришсин! – деди у. – Амали ниҳояти ямоқчилик, бунча сарф-харажатга қурби етармикан?! Яъни мен билан бўйлаша олармикан?! Айтмоқчиманки, тенг тенги билан-да! Ҳар ким ҳам кўрпасига қараб оёқ узатиши керак! Ахир қачондан бери читтак бургут билан емиш талашадиган бўлиб қолди?! Дарвоқе, бургутдан хабар олдингми? – деб сўради бобом ҳеч кутилмаганда.

Эҳ, хаёлимдан кўтарилигини қаранг, бизнинг овчи қушимиз ҳам бор. Уни бобом полапонлигига тоғдан топиб келган. Исми Ўткиркўз. Биргаликда қўлга ўргатиб, вояга етказдик. Энди овга ташлайпмиз. Бобом бургутни жуда эъзозлайди, унга меҳри бўлакча. Ўткиркўзни мен ҳам яхши кўрардим, уни ҳар куни сайрга олиб чиқардим. Қафасдалигига ёқ қўзига никоб тақиб қўярдим, албатта. Шунда бургут ҳеч қаёққа кочиб кетолмасди, доимо орқамдан эргашиб юради.

– Кечаги овқатдан ортгани бор эди, идишига солиб бердим, – дедим унинг кўнглини тўқ қилиш учун. – Бирга сайр қилдик...

Аслида, бобомга ҳозир бунинг ҳеч қизифи йўқ эди, сабаби у ҳали ҳам ўз дарди билан андармон бўлаётганди.

– Э, воҳ! Бу нимаси?! Қани ҳақиқату қани адолат?! Энди ёруғ дунёниг тоштарозисини қаёқдан излаймиз?! Мен кимсан Ҳидир хўжайн билан бир дастурхонда ўтираман! Ҳатто Боқи бошлиқ билан ҳам танишман! Тегирмончининг эшагини ит тишлаб олган йили шахсан раиснинг ўзи боғимизга келиб, мен билан қўл бериб сўрашган! Ана, кўргончалик Турдининг ўғли гувоҳ!.. Хўш, ўша ямоқчини ким танийди?! Қайси мард унинг ҳурматини жойига кўяди? Пойафзали йиртилганларни демаса, уни ҳеч ким назарига илмайди!.. – дея бобом яна чўмичдан интилди. – Сув олиб келиб кўйдингми?

– Идишларни тўлдирдим...

– От билан бузоқни сугориш ҳам эсингдан чиқмасин! – дея у яна ўзича жаврай кетди: – Тағин битмайдиган хом ишга мени овора қилгани ортиқча! Яна уялмайнетмай, “Ёшлар аҳдлашибди”, дегани-чи! “Бир маҳаллаликмиз, шу вақтгача эшқўш бўлиб яшаб келдик”, дейди-я яна! Қачон менга оқибат қилган экан – ҳеч эслайлмадим! Ҳе, ўша отиб берган қуёningдан ўргилдим!

– Бобо, овга чиқмай кўйдикми? – деб сўрадим унинг чалғитиши ниятида.

– Ҳозир иш кўп: эрта-индин олмага харидор келади! – Бир камим энди қаёқдаги ямоқчини уйимнинг тўрига ўтқазиш эди! – дея бобом айни адолатсиз танловдан димоги куйиб нолирди.

У кўзимга тик қараб гапиради, гўё буларнинг барига мен айборду энди бор дардини олдимга тўкиб солиб, аламини олаётганга ўхшарди. Шундоқ ҳам ўзимни айбордor хисоблаб, унинг дийдиёларини жимгина эштишга мажбур эдим.

Юлдуз аммам билан Тўғон этиқдўзнинг ўғли бир-бирларига кўнгил қўйишганидан хабарим бор, ўргада воситачилик қилиб турганим ҳам рост, аммо бобом уларнинг муносабатларига бунчалик қарши бўлишини хаёлимга ҳам келтирмагандим.

Коптокни бир ерга уриб, бир қўлим билан илиб олиб, ўзимни худди катта ўйин олдидан чигилёзди машқларини бажараётгандай кўрсата ётибману унинг бехос бошқа ёққа қочиб кетишидан хавотирланаётгандим; мабодо назоратдан чиқариб юборсам борми, сирим очилиши аниқ. Бобом боққа бегоналарни ҳеч кўймасди, ким бўлмасин юзхотир қилмасдан ҳайдаб соларди. Агарда ўзга дунёлик меҳмонимдан хабар топиб қолсами, унда томошани кўраверинг. Буни ўйлаш ҳам даҳшат! Ўйнаб келиш учун бобомнинг рухсат беришини интиқлик билан кутардим. Бобом чўмични илгакка илаётганди:

– Энди кетсам, майлимни? – дея яна сўрадим.

У ўsic қошларини бурчак-бурчак қилиб менга кўз қирини ташлади.

– Итни ҳам ола кет! Акиллаб қулоқ-мияни еди! – деди.

Худди шуни кутиб тургандим, коптокни тап-тап уриб ўйнаб, оёғимни қўлимга олиб боф оралаб югурдим. Олапар ҳам зўрға турган экан, оркамдан қувлай бошлади. У тезда менга етиб олиб, коптокка қараб хуриб қўйди. Ит ниманидир сезаётганди.

– Итинг бунча баджаҳл? Меҳмонга ҳам шунақа муносабат кўрсатадими?! – дея норози бўлди копток – “С”.

– Үнга парво қилма! Секин-аста кўнишиб қолади! – дея меҳмонимни тинчлантиришга уриндим.

– Қаёққа кетяпмиз?

– Буниси муҳиммас! Озодликка чиқдик, бизга шунинг ўзи етарли!..

Гапим унга маъқул келди чоги, бошқа эътиroz билдирамади. Қолаверса, унга копток бўлиб сакраш ҳам жуда ёқаётганди. Бобомнинг олдида ҳар қалай одоб сақлаб турди, тишини-тишига кўйиб чидади – сабр-бардошига қойил! Энди

Содиқ АНВАР

бунинг ҳузурини кўриши керак-да. Айниқса, кўкка қараб иргишлиш уни жуда завқлантираётганди. Ортидан зўрга етиб юрардим, қўлларим унга тегмасди хисоб.

– Бу йил ҳосилларинг мўл бўлибди-ю, – деб қўйди копток – “С” меваларга боқиб.

Богимиз катта эди, мевалар ҳам турли-туман. Гилосни аллақачон йигиштириб олганмиз; олмалар гарқ пишган, новдаларини эгиб, осилиб турган шифил-шиғил мевалари қуёш нурида товланади. Чилги узум ҳам шира боғлаб, ранг кўрсатиб қолганди.

- Ҳаммаси ўзларингникими?
- Йўқ, Хидир хўжайинг қарашли. Бобом боғбон ҳам қоровул. Мен унга ёрдамчиман.
- Унда Хидир хўжайин деганинг нима иш қиласди?
- Хўжайнчилик қиласди.
- Тушунмадим...
- Ҳали сен тушунмайдиган ишлар жуда кўп! Вақти-соати билан билиб оласан!
- Фалати-ку!..
- Ана шунаقا! – деб қўйдим-да, мавзуни ўзгартиришга уриндим. – Айтмоқчи, исмингни “С” дедингми?
- Худди шундай! – деб тасдиклади у,
- Бунча қисқа? – деб таажжубландим. – Битта товуш бир исмни билдирадими? У саволимга савол билан жавоб қайтарди.
- Шуниси маъқул эмасми? Узундан-узоқ исмнинг нима кераги бор?! Бизда ҳамманинг исми битта товушдан иборат! Айтишга осон, ёзишга қулай. Масалан, отамнинг исми, яъни оталиғим “А”, шажарам эса “О”.
- Ана, холос! – деб юбордим ҳайратим ошиб. – Наҳотки, бутун бошли бир жонзотни битта товуш билан чақиришса-я! Ҳеч йўқ иккита бўлса ҳам майли эди!.. Унда адашлар кўпайиб кетмайдими? Ахир, товушлар саноқли-ку!
- Нега энди? – деди у хотиржамлик билан. – Товушлар бизда етарли! Шу кунгача 997 та товуш аниқланган!

Ҳаяжон босдими, шу пайтда йўталим тутиб қолса денг. Камига ўқчиб йўталаётib, пешонамни дарахт шохига уриб ҳам олдим.

- Ух, қанча дединг?
- 997 та!
- 997 та?! Вой бошим!
- Ҳа, шунаقا! Аммо биз бу билан чекланганимиз йўқ, ҳали изланишлар давом этяпти! Яқинда товушларни мингтага етказмоқчимиз! Сал ғайрат қилсан, ундан ҳам ошириб юборишимиз ҳеч гапмас! – деди у ғуурланиб. – Сизларда нечта товуш бор?
- Шунга яқинроқ, – дея мужмал жавоб қайтардим сир бой бермасдан. – Сенга айтмоқчи бўлганим, биз битта товушли исмларга ўрганмаганимиз. Шунинг учун исмингни ўзимизга мослаб ўзгартирсан, қандай бўларкан? Айтайлик, сени “Қўнғироқ” деб атасак, нима дейсан?
- Қўн-ги-роқ, – дея айни сўзни бўғинлаб такрорлади дўстим. – Бунча узун бўлмас! Сал қисқароқ от тополмадингми? Бу сўзни айтгунча яrim умринг ўтиб кетади-ку! Кейин нима учун айнан “Қўнғироқ” деб атамоқчисан? Нега “Копток” эмас?!
- “Копток” деб аташни ҳам ўйладим, аммо бу ном сенга унча ёпишмади. Ундан кейин бир умр копток ичида қолиб кетмайсан-ку, тўғрими?!

– Түгри, – деб тасдиқлади у. – Мен ҳали сизлардаги жуда күп нарсаларни ўрганиб чиқишим керак!

– Тилимизни яхши ўрганиб олибсан! – деб уни маңтаб қўйдим.

– Мустақил шуғулланганман. Лекин исм танлаш борасида тажрибам етарли эмас.

– “Қўнгироқ” демоқчи бўлганимнинг сабаби, сен қўнгироқ чорлови билан бизнинг дунёмизга кириб келдинг. Қолаверса, иккаламиз дастлаб қўнгироқ орқали гаплашдик, – дея фикримни далилладим.

– Майли, менга унча фарқи йўқ, – деди дўстим, чунки унинг таклифимга рози бўлишдан бошқа иложи қолмаганди.

Уни кўндиришга кўндиридиму, аммо айни исм ҳам ёндош дунёлик мусофирига мос тушмаётганини сезиб туардим. Шунда хаёлимга бир фикр келиб қолди: уни ўзининг, отасию шажарасининг исмларини қўшиб атасак-чи? Яъники, САО!..

– Расмий равиша мурожаат қилишганда мени шундай аташади, – деб қолди у.

Бу гапни эшитиб қувониб кетдим. Сабаби, ниҳоят ёндош дунёлик дўстимни кандай аташ масаласи ҳал бўлганди.

– Боядан бери бошимни қотирмасдан шуни аввалроқ айтсанг бўлмайдими?! Демак, энди сени “САО” деб чақиришимиз мумкин экан! Аммо буни расмий мурожаат ўрнида қабул қилмайсан!

– Албатта!..

Хурсанд бўлганимдан копток – САОни зарб билан урмоқчи эдим, у чақонлик килиб ўзини олиб қочиб, янада баландроқ сакради. САО Олапарнинг таъқибига ҳам парво қилмай қўйганди, чунки унинг имкониятлари кенгайиб бораарди, тобора юксакка учарди. У мисоли жўшқин сой эди: ўзанига сифмас, тўлиб-тошиб кетаётганди. Файрат-шижоатига гап йўқ эди, ўзини ҳар ёққа урарди. Мен унинг ана шу шижоатидан фойдаланиб қолмоқчи бўлдим. Айтайлик, копток – САО билан биргаликда футбол ўйнасак, ҳар қандай жамоани ҳам доғда қолдиришимиз аниқ. Тайёр имкониятни нега қўлдан чиқаришим керак?!..

Боғ атрофи шоҳ-шаббалар билан ўралганди. Ҳар йили эрта кўкламда дараҳтларнинг мевага ётган шоҳларини қолдириб, сурх новдаларини қирқиб олардик. Уларни боғлаб, қўрага тикка қилиб чиқардик. Гарчи боғ тевараги яхши ўралган бўлса-да, бобом шоҳларни яна устма-уст босаверарди. Уларни ўтин сўраганларга бермагани каби, ўзи ҳам уйга ташиб кетмасди. Шу тариқа энига ва бўйига қўшилавериб, қўра мустаҳкамланганди. Ундан ўтиш осон эмас. Мен шоҳлар орасига тикилиб, буралиб-эшилиб, баданим тилиниб-тимдаланиб, ташқарига зўрга ўтиб олдим. Олапар ҳам ўзини шу тешикка урди. Копток – САО эса бир сакрадида, қўрадан ўтди.

Худди ўйлаганимдек бўлиб чиқди: боғ этагидаги қирга туташ ўтлоқда кеча ўзимизга рақиблик қилган қўшни маҳаллалик болалар тўп тепишаётганди. Аслида, бу жойда доимо мол-қўй боқилса-да, икки томонига ёғоч дарвоза ўрнатилиб, футбол ўйнашга ҳам мослаштирилганди. Шу боис ўтлоқ ҳамиша гавжум, қўшни маҳаллалик болалар ҳам тез-тез келиб туришади.

Ўтлоқ четида икки бола сигирларини кирғоқдаги дараҳтларга боғлаб қўйиб, олма ғажишиб ўтиради. Бўйдорроғи ялангбош,mall сочли, пачоқроғи дўппи кийиб олган; қулоғи хиёл қайрилгани боис, калласига нисбатан каттароқ қўринарди. Чамаси, улар ёшлиги учун ҳайвонлари билан бирга четга ҳайдалганди. Эгар устида қамчи ўйнатиб ўтирган Тўра ўзимиздан, майдоннинг қок ўртасида

Содиқ АНВАР

эшагини ўтлатаради. У кўзларини қисиб, болаларнинг ўйинини кузатар, эшаги тумшугини чўзиб ўтга интилиб, бир-икки қадам ташласа-да, хеч парво қилмас, майдондан кўз узмасди.

- Сен билан бир иш қилсак бўладими? – деб сўрадим – САО дан.
- Қанака иш? – деб қизикди у.
- Кўшни маҳаллалик болалар билан копток ўйнаймиз. Кеча биз ютқазгандик, бугун бир аламимизни оламиз, – дея уни қизиктира бошладим.
- Хўш, мен нима қилишим керак? – деб сўради САО.
- Гап бундок, – дея ўйин тартибини тушунтиришга киришдим. – Хуллас, икки жамоа бўлиб копток тепамиз. Мен рақиб дарвозасига тўп киритаман, улар эса бизниги. Ким кўп тўп киритса, ўша жамоа ғолиб бўлади. Мен тепганда, тўғри рақиб дарвозасига кириб кетишинг керак. Улар зарба берганда эса, одоб сақлайсан.
- Ҳали мени тепасанларми? Бу қанақаси бўлди? Ўйин деганинг бориб турган ваҳшийлик-ку! – дея норозилик билдириди САО.

Уни тинчлантиришга уриниб, ўйин тартибини батафсил тушунтиришга ҳаракат қилдим:

– Қоида шунақа: копток кимнинг оёғига тушса, ўша тепаверади. Мухими, сен кўпроқ рақиб дарвозасига киришинг керак. Шунда ғолиб чиқамиз. Лекин рақиблар ҳийламизни пайқаб қолмасин.

– Ё тавба! Шу ҳам ўйинми?! Икки томондан мени ўртага олиб тепишса-я! Мехмонга хурмат шуми ҳали??

– Ёмон минғирладинг-да! Кўрқма, ҳали ҳаммаси яхши бўлади! – дея уни юпатдим.

– Бу жумлани шунчалик яхши кўрасизларки, қайта-қайта такрорлашдан ҳеч чарчамайсизлар-а? Ҳатто ўлимга кетаётгандарни ҳам худди шу сўзлар билан кузатиб қоласизлар: ҳали ҳаммаси яхши бўлади! Тфу!

– Менга ишон: сени ростакамига тепмайман, оёқ қўтаришим билан ўзинг билиб учиб кетаверасан! Шуни ҳам ўргатишим керакми сенга! Рақиблар тепишса ҳам худди шу усулни қўллайсан, фақат қаёққа йўналишни яхши билиб ол! Адаша кўрма!

– Хўп, майли, – дея САО сал муросага юрди. – Демак, мен рақиб дарвозасига кириб кетишим керак. Қайтиб чиқиб бу ҳаракатни яна такрорлайманми? Хўш, машгулот неча марта давом этади?

– Ўзинг қайтиб чиқмайсан, сени рақиблар олиб чиқади! Эсингда турсин: ўз ҳолингча дарвозага кириб кетаверма! Сени тепишади, шунда йўналиш оласан!

– Жин урсин! Шу гапни яна қайтаряпсанми?! Мени тепишларини бунча кўп эслатасан?! Нима, копток бўлганимга пушаймон едирмокчимисан?! – деб асабийлашиб бақириб колди САО.

– Хўп-хўп, тинчлан!.. – дея уни юпатдим. – Сен кўпроқ рақиб дарвозасини ишғол этишинг керак, ана шунда биз ғолиб чиқамиз. Бошида, майли, ўзимизнинг дарвозага бир-икки кира қол, шу тариқа уларда ишонч ўйготасан; кейин шубҳага боришмайди! Умуман, ҳар қандай ҳолатда ҳам хушёр бўл! Улар ҳийламизни сезиб қолмасин!

Ана шундай хижжалаб тушунтиришлардан сўнг коптокни қўлда ўйнатиб, рақибларга яқинлашдим. Бунгача Олапар майдонни гир айланиб чиқди. Кейин атрофимда ўралаша бошлади. Чамаси, у ҳам ўйинга кўшилиш ниятида эди. Халақит бермасин деб итни майдон четидаги дарахтга боғлаб қўйдим. Кейин рақибларга қаратади:

– Ҳой, болалар, футбол ўйнаймизми?! – деда ишонч билан қичқирдим.

Каминадан бунақа журъатни кутишмаган чоги, улар ҳайрон бўлишиб, бир-бирларига маъноли қараб қўйиши. Тўпни оёқларида ўйнатаётган Берди жасоратимни синдириш учун мийигида кулиб, пичинг қилди:

– Шу гапни сен айтяпсанми?! Йиқилган курашга тўймас экан-да! Шунча ютқазгандаринг камлик қилдими?!

Шериклари эса менга беписанд назар ташлаб қўйиши. Уларнинг қарашларида яхшигина эрмак топилганидан мамнунлик ифодаси бор эди.

– Биздан нима кетди, ўйнасан ўйнайверамиз-да! Лекин сенинг жамоанг қани? Ё битта ўзинг тўп сурмоқчимисан? – деда хиринглаши улар.

Кучимга, маҳоратимга шубҳаланмаётганимни кўз-кўз қилиш учун:

– Худди шундай! – дедим тантанали оҳангда. – Ҳаммаларингга қарши бир ўзим ўйнайман!

Болалар мени калака қилиб кулиши. Шунда ҳам пинагимни бузмадим, коптогимни бир маромда ўйнатиб турдим.

Берди икки қўлини белига тираб, менга яқинлаши. Гапларим, туришим унга сира ёқмаётганди.

– Мабодо, катта кетиб юбормаяпсанми? Шунча ютқазикдан ўзингга сабоқ чиқармадингми? Бугун жуда шаштинг баланд, тинчликми, ахир?! – деб у кинояли илжайиб қўйди.

– Битта ўзинг қийналиб қоласан, ана бу чурвақаларни сафингга тортсанг бўларди! – деди бошқаси, кирғоқда ўтирган болакайларга ишора қилиб.

Улар мени масхара қилишиб, хўп яйраши, қўнгиллари чоғ, бир-бирларига енгил-енгил тўп узатиб туриши. Уларнинг таҳқирли муомалаларидан хафа бўлиш хаёлимга ҳам келмади. Ҳатто кайфиятим бузилмади, чунки ўзимга ишончим, аниқроғи, САОга ишончим катта эди. Фақат унинг сабр-бардошидан хавотирланаётгандим: айни гап-сўзлардан тутақиб бақириб юборса-я, унда ҳолимиз не кечади?! Барча режаларимиз чиппакка чиқмайдими?!

– Яхши эшитмадиларинг, шекилли, сизларга қарши битта ўзим ўйнайман! – дедим керилиб.

Болалар ҳадеганда ўйинга рози бўлишавермади; сабаби, улар мени эрмак қилишдан кўпроқ ҳузурланишаётганди. Шунда айни можарони зимдан кузатиб турган Тўранинг сабри тугаб, эшагини биз томонга ҳайдаб келди-да, баҳсга аралаши.д.

– Бунча майнавозчилик қиляпсанлар?! Йиғиштири олифтагарчиликни! – деб дўқ урди. – Бунинг юраги бакувват экан, бир ўзи тўртталангга бас келмоқчи! Бош тортсанг, енгилган ҳисобсан! Кейин бу жойдан қорангни ўчирасанлар!

Унинг пўписасидан болаларнинг дами ичига тушиб кетди, менга ортиқ тегажоқлик қилишмай дарҳол ўйинга ҳозирлик кўра бошлиши. Тўранинг менга ёнбосганидан рухланиб, яна ҳам дадилландим-да, коптогимни майдонга ташлаб, оёғим учига тепиб ўйнаб турдим. Бу бир ёғи коптокнинг ўз ҳолича ҳаракатланишини сездирмасликка қаратилган бўлса, бошқа томондан айнан шу тўпда ўйнаш кераклигига писанда эди.

* * *

Ҳакам ҳам дарров топила қолди: Тўра эгар устида ўтириб ўйинни бошқарадиган бўлди: Рости, Тўрани унча хушламасдим, аммо ҳозир ҳакам танлайдиган пайт эмасди. Қолаверса, у маҳалладошим сифатида менга хайриҳоҳлик кўрсатаётганди.

Майдон четида киритилган түплар сонини ёзиб туришга мүлжалланган хаттахта ҳам бор эди. Жамоалар номи ва түпларни кўрсатадиган катаклар қора рангга бўялиб, устидан бўр билан ёзишга мўлжалланганди. Тўра эшагини ўша жойга олиб бориб, эгар устида тик туриб, жамоалар номини битишга шайланди. У бир муддат тараддуланиб турди-да, кейин овози борича қичқирди. Бу вақтда бор дикқатим САОда эди; уни бошим билан уриб ўйнаб, ўзаро шивирлашиб, режамизни яна ҳам пухталаштирардик. Хаёлим қочиб, Тўранинг гапини уқолмай қолдим.

– Ҳакам нима деяпти? – сўрадим САОдан.

Бахтга қарши, у ҳам мужмал жавоб қилди.

– Ўйинни ким бошлайди, деб сўрайпти, чоғи.

Биринчи галда тўпга тегинган жамоага омад кулиб бокади, деган гапни эшитгандим. Шу боис ҳеч ўйлаб ўтирмасдан, “Мен”, деб юбордим. Бундан Тўра бироз ҳайратланди.

– “Мен” дедингми? Ажойиб ном! Жамоага жуда мос! – деди сўнг жонланиб. – Қиска ва лўнда!

Кейин билсам, Тўра жамоага қандай ном танлашни сўраган экан. Ана шундай англашилмовчилик сабаб жамоамиз номи “Мен” деб аталадиган бўлди. Бунга эътиroz билдирамдим, чунки ҳакам чўнтагидан бўр олиб, хаттахтага номни битиб улгурганди. Қолаверса, бутун бошли жамоада битта ўзим тўп сурганимдан кейин бу ном ўзини оқларди. Тўра рақибларни хурмат қилди чоғи, уларни ортиқча безовта этишни истамади-да, жамоага ўзи ном бериб қўя қолди.

– Мезбонлар “Мен” бўлганидан кейин, меҳмонларни “Сен” деб атасак тузук!

Бир вақтнинг ўзида дарбозабон, ҳимоячи ва ҳужумчи вазифасини бажарганим каби, Тўра ҳам ҳакамлик билан бирга шарҳловчиликни қўшиб олиб борадиган бўлди. Аслида, у ёшлигидан отга ишқибоз, айни дамда бу соҳага ҳам ҳаваси кучли чоғи, маҳалладошим майдонда тўп ўйнашдан кўра, гапларини эшагидан бошқаси эшитмаса-да ҳар доим шарҳловчиликни маъкул кўради. Овози ҳам ўткиргина, ҳам ширали эди, ўша машхур шарҳловчиларнинг нафасига ўхшаб кетарди. Буни қарангки, ўзига жуда муносиб жой ҳам топди: у эгарга ўрнашиб ўтириб, қамчи дастасини овоз кучайтиргич қилиб оғзига тўғрилаб, шарҳлашни бошлаб юборди:

– Азиз томошабинлар! Саноқли дақиқалардан сўнг мавсумнинг энг қизиқарли ва муросасиз ўйинига гувоҳ бўламиз! Ўйингоҳ мухлислар билан тўлиб-тошган! – деда шарҳловчимиз майдон четида чордана қуриб ўтириб, бамайлихотир олма бўлагини кавшаштган икки болага қараб қўйди, чунки атрофда улардан бошқа ҳеч ким йўқ эди-да. – Ишқибозларнинг ҳайкириқлари еру кўкни ларзага келтирмоқда! Бугун ўйингоҳга ҳақиқий мухлислар ташриф буюргани аниқ!.. Фурсатдан фойдаланиб, жамоалар билан танишириб ўтамиз! Бизнинг ўнг томонимизда мезбон “Мен” жамоаси, чап ёнда эса меҳмонларимиз “Сен” жамоаси тўп суради! Ҳар икки жамоа ҳам жуда кучли таркиб билан ўйинга ташриф буюришган ҳамда ўзларига хос ва ўзларига мос анъанавий лиbosларида, яъни уй кийимларида майдонга тушиб келишмоқда! Биз уларга омад ва куч-гайрат тилаб қоламиз!

Ҳакам майдон четида ўтирган шалпангқулоқ боланинг дўпписини олиб, куръя ўрнида фойдаланди. Қарангки, нафасим кетган экан, охир-окибат ўйинн бошлаб бериш ҳукуки чекимизга тушиб турибди-ку! Контогимни майдоннинг қоқ ўртасига қўйиб, ўз-ўзидан ҳаракатланиб кетмаслиги учун ўнг оёғим билан босиб турдим. Ниҳоят, узоқ кутилган ҳаяжонли дақиқалар бошланди. Ҳакамнинг хуштаги янграши ҳамоно тўпни ўйинга киритиб, олдинга интилдим. Режага кўра, дастлаб рақиблар ҳисобни очишлари керак эди. Шунинг учун осонгина тўпни йўқотдим.

– “Мен” жамоаси хужумчиси чаққонлик билан түпни олдириб қўйди! – дея Тўра тантанали тарзда ўйинни шарҳлай кетди. – Энди меҳмонларимиз хужумга ўтишмоқда! Ҳимоячи түпни олдинга оширди ва рақибларни шоширди! Ҳужумчи эса ўйинни жарима майдонига қўчирди ва муҳлисларнинг эътирозини ўчирди! Ана, Берди түпни зарб билан тепди!.. Ва ҳисоб очилмоқда! Нолу бир! Нима ҳам деймиз? Кучлига тараф йўқ! “Сен” жамоаси олдинга чиқиб олди!

Рақибларга қўшилиб майдон четидаги болалар ҳам қўлларини кўтаришиб, қийқириб қўйишидди. Айни ҳолат ҳам шарҳловчининг назаридан четда колмади.

– Ўйингоҳ росмана ёнмоқда! Сон-саноқсиз муҳлислар атрофни ларзага келтириб ҳайқиришиб, ўз жамоаларини қўллаб-кувватлашмоқда! Уларнинг қувончи чексиз! – дея шархини давом эттиаркан, эгар устида тик туриб ҳисобни ёзиб қўйди.

Копток майдон марказига қўйилиб, қайтадан ўйинга киритилди. Меҳмонларнинг иззати битган эди, шу боис уларни ортиқ аяб ўтиrmадим-да, дадил хужумга ўтдим. Тўгрироги, рақибларнинг ҳали у ёғидан, ҳали бу ёғидан четлаб ўтиб борарадим, холос; оёқларим остига мутлако қарамасдим, чунки тўпга тегинмасдим ҳисоб, САОнинг ўзи ўйинчилар орасидан йўл топиб учиб бораради. Тайинки, дарвозани ҳам менсиз топиб олди, оёғимни қаттиқ силтаб, кучли зарб берган бўлиб кўриндим.

– Ура! Ҳисоб тенглашди! Биру бир! – дея шарҳловчимиз хаттахтадаги ёзувни ўзгартиришга киришди.

Майдон четидаги икки бола яна қўлларини баланд кўтариб қийқиришидди. Чамаси, улар учун қайси жамоага муҳлислик қилишнинг ҳеч фарқи йўқ эди, муҳими, дарвозага тўп киритилса, бас!

Ўйин табора қизиб бораётганди. Ҳакам ҳам мамнун, ўйиндан илҳомланиб, тўлиб-тошиб шарҳлашда давом этарди.

– “Мен” жамоаси хужумчиси алдашга киришиб кетди! Меҳмонлар ҳимоячиси қойиллатиб йиқилди! Тасанно! Ҳали бунақаси бўлмаган! Тўп яна зарб билан тепилди ва дарвозабон бор маҳоратини ишга солиб... тўпни ўтказиб юборди! Шундай қилиб, азизлар, ҳисоб ўзгаришти: икки-ю бир! Мезбонлар олдинга чиқиб олди!

Шу тариқа ўйин суръати тезлашиб, ҳисоб ҳам тўхтовсиз ўсиб, ана-мана, хашиб-паш дегунча йириклишиб кетди. Ўйин режа асосида кунгилдагидек кетаётганди. Ҳисоб катталашгани сайин рақибларнинг умиди сўниб, рухи сўниб бораради. Бунга сари иштиёқим ошиб, қўксим тогдек кўтарилди. Шарҳловчининг илҳоми жўш урганини айтинг! Оғзи гапиришдан тўхтамасди, лаби-лабига тегмасди.

– “Сен” жамоасида тезлик анчагина секин эканлиги билиниб қолмоқда! Меҳмонлар мағлуб бўлишни зўрга уddeлашмоқда! – деб давом этарди у. – “Мен” жамоаси эса кучли таркиб билан ташриф буоргани шундокқина кўриниб турибди! Улар фақат ғалаба учун майдонга тушганлари аниқ!

Бу гапда жон бор эди: биз, яъни камина ва рақибларни мағлуб этиш учун зўр бериб ҳаракат қиласардик ва ғалабага жуда яқин туардик. Бундай пайтда чаққон, истеъодли ўйинчи бўлиб кўриниб, муҳлислар олдида ўз маҳоратингни кўз-кўз қилиш айни муддао! Токи улар бизни узоқ йиллар эслаб юришсин! Аксига олиб, томошабинлар хийла камроқ. Шу боисми, ҳакамнинг эшаги иккала томонга ҳам муҳлислик қилаётган болаларнинг олқишлирига қўшилиб, чўзиб ҳанграб қўярди.

САО маҳоратини гапирмасликнинг ҳеч иложи йўқ; у жон-жаҳди билан тиришиб, мутлако имконсиз юмушларни рўёбга чиқараётганди – таърифлашга тил ожиз! Мен доимо хужумда ҳаракатланганимдан, дарвозам бўш қолаётганди. САОнинг шарофати ва ҳаракати билан шундай ҳолатда ҳам уни рақиблар ишғол

Содиқ АНВАР

этишолмаётганди: тепган тўплари қирғоққа чиқиб кетар ёки дарвоза тўсинига тегиб қайтиб, тўппа-тўғри менинг оёғимга келиб тушарди. Бу ёгини ўзингиз ҳам тахмин қилаётган бўлсангиз керак, чаққонлик билан коптокни тепиб юбораман, қарабисизки, у учиб бориб рақиб дарвозасидан жой олиб турибди-ку! Хуллас, копток ўз вазифасини аъло даражада уддалаётганди, ҳатто баъзида ошириб ҳам юбораётганди. Ишонсангиз, бир гал рақиб дарвозабони тепган тўп ҳеч кимга тегмагани ҳолда айланиб келиб ўзининг дарвозасига кириб кетса денг! Бердининг тела сочи тикка бўлди.

– Бу нима қилганинг, аҳмок?! – деб ўшқирди у дарвозабонга. – Қаёққа тепяпсан?!

У бечора ҳайрон эди, киприкларини пирпиратиб, кўзларини катта-катта очиб қотиб турарди.

- Тўғри тепгандим, тўп негадир бурилиб кетди! – деди у ўзини оклаб.
- Оёғинг қийшиқ экан! Тўпни ҳам шунақа тепадими?!
- Ўзинг-чи, бўш дарвозага ҳам уролмаяпсан-ку! – деди дарвозабон хуноби ошиб. – Яна бақирганинг ортиқча!..

Тўғриси, копток – САО ростдан ҳам жуда ҳаддидан ошиб кетаётганди. У баъзан шунчалик тез учардики, орқасидан югуриб етолмасдим. Бундай пайтларда бақириб-чақиришнинг сира иложи йўқ, ҳатто бирор имо-ишора қилиб, уни огоҳлантириш ҳам имконсиз эди. Шунда мен иложисизликдан бор кучимни тўплаб, ўхшатиб тепиниб кўярдим-да, югуришдан тўхтардим. Албатта оёғим тўпга тегмасди, чунки у анча илгарилаб кетган бўларди.

Тайинки, бир кишидан мағлуб бўлиш рақибларга ёқмаётганди. Шунинг учун улар асабийлашиб, бир-бирларини айблашга тушиб кетишиди. Ғалаба қилиш учун эса, ўйинда бурилиш қилишлари шарт эди, роса тортишишиди ва охир-оқибат бир тўхтамга келишиди.

– Тўпни алмаштирамиз! – деда таклиф киритди Берди.

Буни қарангки, меҳмонлар бошқа чора топишолмаганди. Ўйин давоми бунақа қалтис тус олишини ҳеч кутмагандим, шошиб қолдим. Ахир бошқа тўпда ўйнасан, шармандам чиқиши тайин эди-да!

– Асло мумкин эмас! Ўйин давомида копток алмаштирилмайди, бу қоидага мутлақо зид! – деда қаршилик кўрсатишга уриндим.

– Нега энди мумкин эмас экан?! Яроқсизлиги аниқланса, алмаштирилади-да! – деб эътиroz билдириди рақибларим.

- Қани яроқсизлиги?! Қусурини айт! Туппа-тузук сакраяпти-ку!
- Тўпинг нобоп экан, текис кетмаяпти!
- Ўзинг нобопсан! Тўғри теполмасанг, коптокда нима айб?!

Ўзаро даҳанаки олишувимиздан ҳеч натижка чиқмади-да, бунга хакам аралашибшга мажбур бўлди. Тайинки, якуний фикрни айтишга фақат у ҳақли эди.

– Ўйин халол ўтиши керак! – деди Тўра. – Меҳмонлар норози экан, майли, уларга ҳам қулоқ соламиз: тўпни алмаштирамиз!

Тўғриси, бу гапни эшитиб, жуда бўшашиб кетдим. Тарвузим қўлтиғимдан тушиб, бу ёғига қандай йўл тутиш кераклиги ҳақида ўйлаб, бошим қотиб турганди, буни қарангки, яна копток – САО ёрдамга келди: қулоғимга бехосдан оҳистагина қўнғироқ овози чалинди. Дарров сергак тортдим. Айни товуш орқали у нимага ишора қилаётганини осонгина фаҳмладим. Менинг коптогимга кирган ёндош дунёлик дўстим нима учун бошқасига жойлашолмас экан?! Ана, муаммо ҳал!

Қўнғироқ овози бошқаларнинг қулоғига ҳам етиб борди, албатта.

- Бу қанақа товуш бўлди? Қаёқдан эштилияпти? – деб таажжубланди дарвозабон.
- Нимадир жирингладими? – деди Берди.
- Қорнинг фўлдираяпти чоги, – дея уларни чалғитишга уриндим. – Одам ночор қолганда, кўзига алланарсалар кўриниб, кулоги шангиллар экан!
- Бас қил! – деди Берди жаҳл билан. – Ҳали ўйин тугамади! Бизнинг тўпда ўйнасан, ўшанда кўрамиз ҳолингни!

Бердининг жигига тегиши мақсадида, ундан ҳам кўра сир очилиб қолмаслиги учун, ўзимни бепарво тутишга ҳаракат қилдим.

– Менга қайси тўпда ўйнашнинг ҳеч фарки йўқ! Майдон ҳам, тўп ҳам танламайман! Иши ўхшамаган баъзи бирорлар шунаقا баҳоналар ўйлаб топишади! – дедим қўрсайиб.

– Кўп керилма! Жўжани кузда санаймиз! Ҳисобни ўнглашга вақтимиз етарли! – деб қўйди Берди.

Шу тобда ракибларнинг коптоги қимираётганини пайқаб қолдим.

– Бошли бўлмаса! – дея уларнинг шошилтиридим-да, ўз коптогимни Олапарнинг олдига тепиб юбордим.

Ит югуриб тўпга яқинлашди, уни ҳафсала билан хидлаб кўрди. Лекин хурмади, нари бориб, унга бошқа қизикмади.

Ўйиннинг давоми шиддатли тус олиб, жуда тезлашиб кетди. Тўра шарҳлаш қолиб, ҳатто натижани қайд этиб боришига ҳам улгуролмай қолди. “Мен” ёзувининг тагига “6” рақамини ёзиб бўлмасдан яна навбатдаги тўп дарбоза тўрига келиб тушарди; мажбур уни ўчириб, энди “7” сонини битгунча ҳисоб ундан-да йириклишади. Мен жуда хотиржам эдим, чунки ғалаба деярли нақд! Жоникиш каёқда, оёғимни номига кўтариб-силташим кифоя, қолганини САО қойиллатарди-кўярди! Хуллас, ошиғим олчи, кайфиятим чоғ. Вакт ўтказиш учун сал-пал югуриб қўйсам бас! Бу ёғи қандоқ кечаркан, деб ўйланишга ҳам ҳожат йўқ, чунки копток ўйинни тўлиғича ўзи назорат қилаётганди. Майдон четида ўтирган бўз болалар қўлидаги олмасини еб тугатмасидан ҳисоб ўну бир кўринишига келди. Ўйин тақдиди узил-кесил ҳал этилганди. Шунинг учун меҳмонларнинг руҳи тушиб кетди, тўп тепишига ҳам ҳоллари қолмади. Берди коптогини ушлаб олиб, жуфтакни ростлаш тараддудига тушди. Шериклари ҳам кийимларини йиғишириша бошлади. Мен ўз коптогимни жўрттага Бердига карата тепдим. У эса жаҳл билан каминага қайтарди. Шу қисқа муддат ичиди ёндош дунёлик дўстим ўз маконини ўзгартиришга улгирган бўлса ажаб эмас.

Ҳакам эшак эгари устида тик туриб, якуний натижани ёзаётганди. Рақибларнинг натижаси ўзгаришсиз қолаётганди, аммо “Мен” жамоасига тегишли катакка рақам битаётib муаммога дуч кеди: бахтга қарши, катаклар жуда тор бўлиб, икки хонали сон сифмасди. Чамаси, уни тайёрлаётгандар ҳисоб йириклишиб кетиши мумкинлигини инобатга олишмаганди. Тўра ўннинг бирини ёзиб, нолини сиғдиролмай боши қотди.

– Энди биру бир бўлдими?! – дедим натижани шахсан ҳакамнинг оғзидан тантанали равищда эълон қилинишини истаб.

Тўра ниятимни тушунмади-да, менга кўз қирини ташлаб, норози қиёфада ҳўмрайди.

– Бунча бесабрсан! Ҳали ёзиб тугатмадим-ку! – деб тутақди-да, майдон четидағи болаларнинг кичикроғини чакирди: – Ҳой, Шалпангқулоқ, қани, бери кел-чи!

Шалпангқулоқ ўрнидан тура солиб, юргилаб унинг ёнига борди.

– Нима дейсиз?

– Дўппингни узат!

Содиқ АНВАР

Бола унинг гапини уқмадими, ё бош кийимини бергиси келмадими, ҳайтовур, бир муддат анграйиб турди.

– Нега? – деб сўради сўнг.

– Узат дегандан кейин узат-да! Негалиги билан нима ишинг бор?! – деб бақириб берди Тўра.

Унинг ортидан келган ялангбош малласи гапга осонроқ тушунди: шеригининг дўпписини бошидан шартта юлқиб олиб, чақконлик билан Тўрага узатди.

– Мана бу бошқа гап! Яша, Маллабой! – дея у энгасиб дўппини олди-да, бир рақами ёзилган катақча ёнидан туртиб чиқсан михга илди. – Ана, бўлди! Дўппи нолни билдиради! Демак, якуний хисоб ўну бир! Ура-а!..

Тўра ўзининг тадбиркорлигидан ҳаяжонланиб, бор овози билан ҳайқирган эди, эшаги хуркиб кетиб, иргишлаб юборди ва ҳакамимиз мувозанатини йўқотиб, эгар устидан ўмбалоқ ошиб, ерга гурсиллаб йиқилди. Бир ёғи маҳалладошим, кейин бутун ўйин давомида мени кўллаб турди, дархол ёрдамлашишим керак, дея энди ҳаракатга тушгандим, у тезда гавдасини ўнглаб, кўлларини кўтарди; демоқчи бўлдики, ҳаммаси жойида, келишинг шартмас!..

Рақиблар орқа-олдилариға қарамасдан жўнаб қолишган, томошабин болаларнинг эса кайфи учиб кетган, анграйиб туришарди. Хуллас, майдонда Тўранинг ҳолига куладиган одам топилмади.

– Ҳа, қаёққа шошяпсизлар?! – дея рақиблар ортидан қичқириб қолдим.

Берди ўзини эшитмаганга олди. Дарвазабон эса ўғирилиб қаради.

– Буниси хисобмас! Ғирром ўйин бўлди! – деди у.

– Нимаси ғирром?! Боя тўп нобоп деяётгандинг, энди майдонни айблайсанми?!

– Тўғри, майдон текис эмас экан! Буни ўзинг ҳам биларкансан-ку! – дея гапга аралашди Берди.

– Ютқазиб кўйиб, энди чидамасликка ўтдингми?! Бу кунингдан ўлганинг яхши! – деб голибона қийқириб қолдим.

Коптоқни қўлтиққа қисиб, Олапарни ечаётгандим, ит яна асабийлашиб ириллади. Бунга парво қилмадим, чунки ғалаба нашаъсидан кайфим чоғ эди. Бу пайтда Тўра анча ўзига келиб қолганди. Ўйин суръати тезлашиб кетганидан шарҳлашга кўп ҳам улгурмагани боис хумори босилмаганди чоғи, ўтирган ҳолда қамчи дастасини оғзига тутиб, севимли машғулотини давом эттиришга тутинди. У ўзига савол назари билан тикилиб, тараддулданиб турган Шалпангқулоққа қаратга гапира бошлади.

– Азиз томошабинлар! Ўйин ниҳоясига етса ҳам муҳлислар ўйингоҳни тарк этмаяптилар! Улар ўз жамоаларини тарихий ғалаба билан чин дилдан қутлашмоқда! Шодон қичқириқлар еру қўкни ларзага келтирмоқда! Мана, бир муҳлисимиз ўз хурсандчилигини биз билан баҳам кўрмоқ ниятида яқинлашиб келмоқда! Марҳамат, сўз сизга! – дея қамчи дастасини унга тўғрилади.

Болакайнинг фикру ёди бош кийимида эди.

– Энди дўппимни олиб берасизми? Ўйин тугади-ку! – деб қолди у.

Айни “дил изҳори”дан шарҳловчимизнинг кўзлари ола-кула бўлиб кетди.

– Фоят таъсирили гап айтдингиз! Тасанно! Ўйлаймизки, бундан кейин ҳам севимли жамоангизни қўллаб-қувватлашда давом этасиз!

Шундоқ ҳам оғриқдан Тўранинг алами келиб турганди, бу ёқда эшаги узоқлашиб кетган, дўппини олиб беролмайди; боланинг мўлтираб қараб туришидан жаҳли чиқиб кетди.

– Ана, калтакни олгин-да, бир урсанг, тушади! Шу ҳам муаммоли?! – дея ўшкириб берди.

Шалпангқулоқ нари кетиши ҳамоно ёнгинасида Малла пайдо бўлди. Шархловчимизга яна жон кирди.

– Хурматли томошибинлар! Тағин бир мухлисимиз ташриф буюрдилар! Ҳозир сўзни у кишига берсак-да, ўйин ҳакидаги фикрларини тингласак!

Тайинки, Малла ҳам ўз дардини айтишга тушди.

– Сигирилизни ўтлоқда боқсан майлими? Ҳамма кетди-ю!

Унинг гаплари ҳам шархловчимизни тамоман лол қолдириди.

– Қандай ажойиб! Офарин! Гувоҳи бўлганингиздек, азизлар, ишқибозларнинг таассуротлари олам-жаҳон! Кувончлари чексиз! Ўйин томошибинларни тўлқинлантириб юборгани шундоққина кўриниб турибди, ғалаба шукухи барчани ҳаяжонга солгани рост! Фурсатдан фойдаланиб, биз ҳам мухлисларимизга ўзимизнинг самимий тилаклиримизни изҳор этамиз! – дея Тўра Маллага ўқрайиб қаради. – Қани, бу ердан тезроқ туёғингни шиқиллатиб қол-чи! Эшагимни хуркитиб юборасан!..

* * *

Кучимни шунча тежаганим билан барибир чарчоқ ўтганди. Ахир ғалаба қозонишнинг ўзи бўладими?! Ҳолдан тойиб, ўтлоққа ёнбошладим. Шу пайт кўксимга ёқимли тоғ шабадаси урилди денг, ана роҳату мана роҳат! Бор чарчогим чиқди десам, камлик қиласи! Бундай хузурни ҳеч туймагандим. Ўзимни қушдек енгил ҳис этаётгандим. Ахир ёндош дунёлик дўстим билан ҳамкорлигимиз самарасини берганди; бундан жуда мамнун эдим.

Энди фурсатни бой бермай, яна ҳам тўғрироги, САОни куттирмай, бу ердан тезроқ жўнаб қолишимиз керак. Тўпни кўлимда уриб ўйнаб бокка қараб кетдик.

Сезиб тургандирсиз, қайтишда ҳам копток олдимга тушиб, баланд-баланд сакраб, яйраб-яшнаб йўл бошлиди. Мен кўлимни кўтариб-силтаб, худди уни ураётгандай, ортидан эргашдим. Тайинки, тўпга тегинмасдим ҳисоб.

Олапар бизни изма-из таъкиб этиб, ҳадеб асабийлашиб хуради. Шоҳ-шаббалар орасини ёриб, чиққан жойимиздан қийнала-қистала ичкарига ўтиб олдик. САО эса қўрага яқинлашиши билан сал баландроқ сакради ва ўзини боғ ичиди кўрди.

Ит ҳануз безовта эди, у кўрадан ўтибок дараҳтлар оралаб югуриб кетди. Пайтдан фойдаланиб, САОни муросага келтирмоқчи бўлдим.

– Сакраб роса хуморингдан чиқдинг, энди мириқиб дам олсанг керак? – дедим ва атрофига аланглаб бобомни қидирдим; у негадир кўринмасди.

– Топган гапингни қара-я! Ҳамма ёғимни дабдала қилишди-ю, қандай дам оламан?! Номардлар ҳеч тап тортмай устма-уст тепишса-я!

– Вахима қилма! Бирон марта тепки едингми ўзи?! Негадир эслаёлмаяпман! Ёлғонни ҳам қийиб юборар экансан!!

Дараҳтлар тагида энгашиб ўт ўраётган бобомга кўзим тушиб қолди. САОни кўлимга ушлаб олдим.

– Ўзимни эҳтиёт қилишим шарт эди, акс ҳолда, ўйиндан соғ чиқмасдим!

– Оёқ тегмасдан учиб кетишини қойиллатдинг! Тағин нолиганинг ортиқча!

– Бунга улгурмаган пайтларим ҳам бўлди-да, шунга бикиним оғрияпти! Қаттиқ ушлама! – деб зорланди копток.

Унга яна-да кўпроқ босим ўтказсам, бошқариш осонлашади, деб ўйлаб, тергашда давом этдим:

– Бас қил! Баҳонанг ўтмайди! Тан олишинг керакки, бирон марта ҳам дарвоза устунига урилмадинг, ҳар гал ярим қадам беридан қайтдинг!

- Айтишга осон! Жон ширин-да, ҳаракатингни қилмасанг қийин!
- Ана шундан кейин секин-аста муддаога күчдим:
- Копток ичида яшашинг ўзини оқламади! Одамларда шубҳа уйғотяпсан! Сенга бошқа ишончлироқ макон топишим лозим! Унгача сабр қил! Бир жойда тек туришга күниссанг яхши эди! – дея уни күлтигимга қисиб, дараҳтлар оралаб бордим.
- Бунинг иложи йўқ! – деб эътиroz билдириди копток – САО.
- Нега?
- Сенга бир муддат нафас олмай тур, дейишса рози бўлармидинг?
- Нафас олмасдан яшаш мумкин эмас-да!
- Ана шунаقا! Пичоқни аввал ўзингга ур, оғримаса бошқага ур! Ҳозирча копток эканман, ҳаракатланмасдан тура олмайман! Буни тақиқлашинг адолатдан эмас!
- Бир дақиқа овозингни ўчира оласанми? Бобомга яқинлашяпмиз! – дея ўзим ҳам овозимни пастлатдим.

Копток билан муроса қилолмаслигимни тушуниб етдим ва ортиқ тортишиб ўтирамадим. Шундоқ ҳам унинг мустақил ҳаракатда бўлишини қайсар дўстимни тўхтатиб қололмаслигимни сезиб турардим. Айни муаммони битта ўзим ҳал қилишга мажбур эдим.

Бобом ишга астойдил шўнғиб кетганиданми, ё ўз ўй-хаёллари оғушида бўлгани учунми, ёнгинасидан югуриб ўтиб кетган Олапарга аҳамият бермади. Тайнини, менинг келганимни ҳам пайқамади. Вазиятдан фойдаланиб, САОни кўздан панага жойлаб келдим. Боғдан ташқарида – кўча томонда минг йиллик азамат чинор дараҳти бор эди; танаси жуда йўғон, беш кишининг қулочи етмасди; бўйи ҳам шунга яраша, учига қарасанг, бошингдан дўппинг тушиб кетарди. Шоҳлари атрофга ёйилган, кулбамиз устига ҳам соя ташлаб туради. Пастга эгилган билакдай шоҳларига кўзим тушиб, муаммонинг ечимини осонгина топдим-кўйдим: САОни шоҳ айрисига қистириб кўйсам, у қаёққа қочиб кета оларди?! Қимирлашнинг ҳам иложини қилолмасди! Фақат овозини ўчириб турса бас, олам гулистон!

Шундоқ ҳам қилдим: САОни бақувват шоҳнинг кўлтиғига никтаб ўрнаштиридим. Бу унга ёқмади, албатта.

– Ҳой, энди бу нимаси?! Меҳмонга иззат-хурмат шуми?! Уят эмасми?! Ахир қисилиб кетяпман, зўровонликни бас қил! – деб тутақди.

Рости, ёндош дунёлик дўстимга қўполлик қилганидан ҳижолат бўлдим, лекин бошқа иложим ҳам йўқ эди-да!

– Узр, озроқ сабр қилишингга тўғри келади. Сўз бераман: тутқунлиқда узоқ турмайсан, салгина кутсанг кифоя, кейин яна омон-омонлик, хуррият! – дея уни тинчлантиришга уриндим.

САО таклифимга рози бўлишни сира истамасди.

– Биз бунга келишмагандик! – деди у чорасизликдан чийиллаб.

– Кечирасан, дўстим, шошиб турибман, мен энди кетишим керак! Сендан илтимос: зинхор овозингни чиқара кўрма, ўзингга жабр қиласан! – дея бобомнинг олдига чопдим.

САО ортимдан нимадир деб чинқирди, лекин ҳозир унга қулоқ тутишнинг мавриди эмасди. Эрталабдан дили хуфтон бўлган бобомга озроқ тасалли бериб, кейин дўстимга янг макон топиш ҳақида бош қотирсан тузук, деб ўйладим.

Бобом чуқур ўйга ботган ҳолда ҳамон ўт ўраётганди, ит эса ғингшиб, унинг атрофида айланарди. Мен ўрилган ўтларни ташишга киришдим. Бобомнинг даромади камлиги боис, Хидир хўжайин боғда бир-иккита туёқ қилишга рухсат

берганди. Бизнинг битта отимиз билан бузогимиз бор. Дараҳтлар орасидаги ўтларни ўриб-қуритиб, бир қисмини ҳайвонларга берсак, колганини қишига ғамлаймиз. Шунинг учун қўлимиз бўшади дегунча ўтишга киришамиз.

Боғ асли Хидир хўжайинга қарашли эди, аммо барча юмушлар бобомнинг гарданига юкланган. Мен унга ёрдамлашаман. Отам жуда ёшлигимда вафот этган экан. Шундан кейин онам бошқа турмуш қуришга мажбур бўлган. Ҳали жуда ёш, дея мени ўзи билан олиб кетишни истагану бунга бобом қашилик кўрсатган. “Ўғлим менинг ёлғиз умидим эди, умидим бир синди, энди сен уни таг-туғи билан юлиб олма”, дея ёлворган. Бу ёқда бувим, “Хонадонимизнинг чирогини ўз зурриёдимиз ёқиб ўтирсин, бегоналарга муҳтож қилмагин”, дея қўзёши тўккан. Хуллас, биргалашиб мени олиб қолишган. Онам боласидан кўзи қиймаса ҳам, уларни ортиқ қийнагиси келмаган. “Бечоралар шу гўдак билан овунишса-овунишсин, майли, розиман”, дея норасида гўдагини қайнота-қайнонасига ташлаб кетган экан.

Рости, бунинг учун мен уни сира айбламайман. Ахир у ҳам шароитга қараб иш кўрган. Ишонасизми, йиллар ўтгани сайн онамга нисбатан меҳрим ортса-ортдики, асло сусаймади. Эсимни танибманки у мен учун энг қадрли ва меҳрибон бир сиймо сифатида гавдаланади. Онам мени кўргани тез-тез келиб туради. Ҳозиргача ёш боладай бағрига босиб эркалаб-суюнни канда қилмайди. У ҳали ҳам мени ёш бола деб билади, кап-катта йигит бўлиб қолганимни тан олгиси келмайди. Онам бефарзанд кишига турмушга чикиб, қаторасига тўртта қиз кўрди. “Тўнғичим ўғил эди, уни ўзим вояга етказолмадим, бошқаларнинг қўлида қолдириб келдим, шунинг учун Тангри жазолади – ўғилга зор қилди”, дерди у доим. “Сингилларингга ўзинг бош бўласан”, дея ҳозирдан масъулиятни бўйнимга юклагиси келарди. Бундан анча улгайиб қолганимни ҳис қиласдим. Шундок ҳам аллақачонок бобомнинг яқин ёрдамчисига айлангандим. Боғни қўриқлашдан тортиб, меваларни парваришилашгача барча ишларни у менга ишониб топширади. Ҳатто меваларни кирқиши ҳам қўлимдан келарди. Ҳосил йиғиширишда эса ҳашарчиларни бемалол бошқараман. Қарамоғимиздаги ҳайвонлар парваришини эса айтмасам ҳам бўлаверади – тўлиғича каминанинг назоратида. Уларга ўзгача меҳр билан қарайман. Бузоқни Юлдуз аммамнинг тўйига атаб боқаётгандик. Ҳар сафар уйга борганимда бувим бузоқка доимо кўз-кулоқ бўлиб туришни бот-бот тайинларди. “Кўз тикканимиз шу биргина туёқ, бошқа најотимиз йўқ; от – эр кишининг қаноти, бобонг Қашқани ўлса ҳам сотмайди, ундан умид қилиш бефойда”, дейди у.

Ўрилган ўтларни дараҳтлар орасидаги бўш жойга ёйиб ташладим. Бобом менга бир кур кўз қирини ташлаб қўйди-ю, лекин индамади; чамаси унинг гапиришга ҳам тоқати йўқ эди. Атрофида айланаштган Олапарга норози қиёфада тикилди. Қўлида ўроқ, ўтларни пайҳон қилаётганидан аччиқланиб, уни ҳайдаб солмоқчи бўлаётганди, туйкус ит сергак тортиб, безовталаниб кисқа-кисқа ҳурди-да, кулба томон учиб кетди. Боққа кимдир келдимикан, деб ўйлаб унинг ортидан қараб турдим. Шу маҳал бобом илкис менга юзланди-да:

– Ўтири, ўтири! Ер қимирилаяпти! – деди хавотирланиб ва ўзи дарҳол ўтлар устига чўнқайди.

Мен буни сезмайтгандим, шу боис тепамиздаги дараҳтларга кўз ташладим. Негадир уларнинг шохлари қотиб турарди, барглари ҳам қимири этмасди. Фақат минг йиллик чиноргина чайқалаётганди; ўша ёқдан ғувуллаган ёқимсиз сурон эшитилиб, чанг-тўзон қўтарилаётганди. Бир зарбдаёқ дараҳтдаги қушлар гув учиб кетди. Чинорга тақаб тортилган қўра тамоман вайрон бўлиб, дарвоза кулаб тушди.

Содиқ АНВАР

Кўркувдан рангим ўчиб, журъатсизгина бир-икки қадам ташлашимни биламан, кўкка бўйлаган азим чинорнинг шох-шаббалари қаттиқ тебраниб, қасир-кусур овоз чиқара бошлади. Эс-хушимни йигиб олганим ҳам йўқ эдики, бирдан айни ҳаракат тезлашиб, эшитилаётган овоз ҳам ваҳимали тус олди. Дарахтнинг йўғон танаси вазмин чайқалиб, теваракка ёқимсиз ҳаво уфуриб, атрофни тўзғитиб юборди. Новдалардан чирт-чирт узилаётган япроклар ҳам худди кушлар каби ҳар ёққа сочила бошлади. Улкан чинор гўё кучли шамолдан зарб еган каби эгилиб-букилиб тебранарди. САОни шу дарахтнинг шохига қистирганим эсимга тушиб, ўша ёққа қараб чопдим. Бобом ортимдан ҳай-ҳайлаб қолди. Унга қулоқ соладиган аҳволда эмасдим, ёндош дунёлик дўстимдан хавотирланаётгандим. Олапар чинорга қараб тинмай ҳуарди. Унга яқинлашмасимдан коптокнинг ўзи оёқларим остида пайдо бўлди. У дарахт тебранаётганда шохлари орасидан отилиб чиқиб кетганди. Бундан сира ажабланмадим, аммо унинг ҳаракатсиз туриши диққатимни тортди; копток жонсиз танага ўхшаб котиб қолганди. Туйкус миямга урилган фикрдан бутун вужудим титраб-қакшаб кетди ва жаҳл устида тўпни зарб билан тепиб юбордим. У қўрадан ошиб ўтиб, кўздан ғойиб бўлди. Бобомнинг бақириб-чақиришларига парво қилмасдан даҳшатли чайқалаётган улкан чинор қаршисида қадимни тик тутиб, юзма-юз турдим. Буни қарангки, САО деганимиз ҳеч кутилмагандан коптокдан чиқиб, худди шу дарахт танасидан макон топганди. Энди у баҳайбат чинор бўлиб ҳаракатланаётганди; яна ҳам тўғрироғи, чинор САОга айланганди ва менинг кўз ўнгимда эшилиб-букилиб, қари танасини ҳар ёққа ташлаб – буриб, зўр бериб томирларини суғуриб олаётганди. Ёндош дунёлик дўстимни ҳаракатдан маҳрум қилиб, масалани ҳал этдим, деб ўйлагандим; чучварани хом санаган эканман. Копток – САОни ҳатто бобом ҳам пайқамаганди, улкан чинорнинг ҳаракатланаётгани узоқ-узоқлардан-да кўринаётганди; кўзи тушганлар кўркувдан дағ-дағ титрашиб, тумтарақай қочишаётганди. Бобомнинг қандай ҳолатга тушганини-ку айтмай қўя қолайн.

* * *

– Ҳой, бу қанақаси?! – деб қичқирдим. – Энди чинор бўлгинг келиб қолдими?!
Дархол ниятингдан қайт! Одамларни ваҳимага соляпсан! Оқибати ёмон бўлади!

Шу тобда чинор – САО ён томонидаги узун ва йўғон илдизини суғуриб олиб, тупрогини силтаб қоқа бошлади; унинг томирлари боғ оралаб чўзилиб кетганди, тортаётганда дов-дараҳтлар қаттиқ тебранди. У ғазабини яширолмай ижирганиб жавоб қайтарди:

– Буни аввалроқ ўйлашинг керак эди! Сен тирранча мени шохлар орасига қистириб кўйиб, оппа-осонгина ниятимга етдим, деб ўйладингми?! Рости, бориб турган аҳмоқ экансан, имкониятларимни баҳолашга ақлинг калталик қилар экан!
Шунақа калтафаҳмлигингни хаёлимга ҳам келтирмаган эдим!

Тан олишим керакки, унинг гапларида жон бор эди: САОнинг нималарга қодир эканлигини тасаввуримга сифдиrolмасдим. Ахир у ўзга дунёдан келган бўлса, куч-кудрати-ю имкониятини қаёқдан ҳам билишим мумкин?! Минг йиллик улкан дараҳтни ҳаракатга келтириши тушимга кирибдими?! Қудратини қаранг, бир неча дақиқа ичида яна битта илдизини суғуриб олса-я!

– Ўзи нима қилмоқчисан, мақсадингни айт? – деб сўрадим сал паст келиб.
– Сенга ҳисоб беришим шартми?! – деди у беписанд оҳангда, кейин суғуриб олган илдизини жаҳл билан силтаганди, бир уюм тупрок тўкилди. – Яхшиси, итингни бу ердан даф қил, акиллаб асабимга тегяпти!

Олапарни ҳайдаб солишдан наф йўқ эди, у барибир жагини ўчирмасди, қолаверса, бунақа қилиш ҳозир юрагимга сифмасди. Ортимдан ҳолсиз келаётган бобомга кўзим тушди, у ҳадеб қўлларини силкитар, овози қулогимга кирмасди.

– Сендан хисоб сўраётганим йўқ! Мақсадингни билмоқчиман, холос! – дедим тушкунликка тушиб. – Чинор бўлишни хоҳлаган экансан, бу ёғига дараҳтга ўхшашинг керак-да! Бунинг ўзига яраша шартлари бор!

– Оббо, яна қанақа шарт?

– Бизнинг дунёмизда дараҳтлар харакатланмайди! Тушундингми?

– Кўп бошимни қотирма! Нима қилишни ўзим яхши биламан!

– Унда нега томирларингни суғуриб оляпсан, бу ҳаётинг учун жуда хавфли-ку!

Улар баҳайбат танангни ушлаб туради; илдизинг тутмаса, мувозанатингни йўқотиб, ағнаб тушишинг тайин! Унутма, сен шулар орқали озиқланасан! Тупроқдан узилишинг билан умринг поёнига етади!

Чинор – САО гапларимга эътибор ҳам бермади, қолган илдизларини ҳам суғуриб олишда давом этди.

– Огоҳлантириб қўйганинг учун раҳмат! Буни қара-я, меҳрибонлик қилишни ҳам биларкансан! – деди у бироз юмшаб. – Биз ажралмас дўст бўлиб қоламиз, деб ўйлагандим, шунинг учун қўшни маҳаллалик болаларни ютишингта ёрдам бергандим, афсуски, бунинг қадрига етмадинг! Энди ақл ўргатишинг шарт эмас! Модомики, чинор эканман, қандай йўл тутиш кераклигини ўзим белгилайман! Менинг дараҳтлик ҳаётим ҳақида эса қайғурмай кўя қол! Минг йил давомида керагича озука тўплаганман – умримнинг охиригача етади! Энди мақсадга ўтадиган бўлсак, хуллас, олам кезмоқчиман! Ёруғ дунёга келиб, ўзим учун ҳам яшайми, ё бир умр сенларнинг қош-ковогингта қараб ўтишим керакми?! Ахир минг йилдан буён бир жойда қотиб турибман! Барига чидадим, аммо битта армон менга сира тинчлик бермади: доимо саёҳатга чиқишни орзу қилардим. Бугун ана шу орзуйимни рўёбга чиқаришга бел боғладим. Ўзинг ўйлаб кўр, шунча йил яшаб, ўз сайёрангни ақалли бир маротаба айланиб чиқмасанг, дунёга келишдан не наф: ҳаётингда қандай мазмун-маъно қолади?!

Бу гапдан кейин қай ҳолатга тушганимни ўзингиз тасаввур қиласеринг! Ишонсангиз, ҳайратдан ёқа ушладим; кўзларим олайиб, оғзим ланг очилиб қолди.

– Сен... ҳали саёҳат қилмоқчимисан? – деб сўрадим зўрға.

– Тўғри тушунибсан: мен дунё бўйлаб саёҳатга чиқмоқчиман! – деди САО хотиржам.

Иложисизликдан ўзимни худди тубсиз жар ёқасида турган каби ожиз сезардим. Боси берк кўчага кириб қолганим чин эди.

– Эсиз, коптоклигинг минг марта яхши экан, ҳар ҳолда бошқариш мумкин бўларди. Қаёқдан ҳам сени чорлаб – чақирдим, шунча галва йўқ эди! Энди нима қиламан, бошимни қайси деворга ураман?! – дея зорландим.

– Яхшиси, бошингни тошга ур, қаттиқроқ тегади; шунда зора ақлинг кирса! – деб копток – САО жигимга тега бошлади.

– Ахир бунақа қилишинг мумкин эмас! Бизнинг дунёмизда дараҳтлар бир жойда туради, улар асло харакатланмайдилар! Нега тушумайсан?! – дея алам билан қичқирдим.

Янгроқ овозим бутун боф бўйлаб ёйилди; дараҳларнинг япроқларига урилди, қушларни хуркитди, аммо чинор – САОга кор қилмади, аксинча, бундан унинг туппа-тузук жаҳли чиқди.

Содиқ АНВАР

– Ё тавба! Бу қанақаси энди?! Сенларга мумкину менга мумкин эмасми?! Қани бу ерда тенглик?! Қани ҳақиқату қани адолат?! – деб бақирди у ғазабланиб.

Тұғриси, үзимни ҳеч қачон бунчалик нөчөр ва чорасиз ҳис құлмагандим. Чинор – САОГа қандай жавоб қайтаришни билмай, уни йүлга сололмасдан бошим қотарди.

– Секинрөк гапир, бирор әшитиб қолади!

– Ҳали гапириш ҳам мумкин эмас дерсан?

– Худди шундай! Сенга жоним садақа, азиз дүстім! – деб ёлвордим унга охири.

– Күлимдан нима ҳам келарди, ахир тартиб-қоидаларимиз шунақа, бүйсунишга мажбурмиз! Дунёмизда дараҳтлар униб чиққан ерида үсиб-улғаяди! Бизда дараҳт бир жойда күкаради, деган мақол ҳам бор! Мана сенга ҳақиқат!

– Ана, холос! Бунча тақиқларинг күп?! Копток бўлиб сакраёлмасанг, дараҳт бўлиб юролмасанг, устига-устак гапириш ҳам мумкин эмас бу қанақа ҳаёт ўзи?!

– деб тутикаи САО. – Энди сенлар ўйлаб топган қаёқдаги мақолни деб умрбод бир жойда қолишим керакми?! Минг йилдан буён қоқилган қозикдай шу ерда қотиб турғаним камлик қылдими?! Камига саёхатдан ҳам воз кечишим керак, шундайми?! Тағин қанақа шартларинг бор, яна қайси тартиб-қоидаларни йўлимга кўндаланг ташламоқчисан?! Тупурдим ҳаммасига!.. – дея ўшқириб, яна бир томирини шиддат билан силтаб тортган эди, омонат кулбамиз ҳам тебраниб кетди.

Атроф chanгиб, даҳшатли шовқин-сурон кучайиб бораради. Чинор – САОнинг баҳайбат танаси қайишиб-майишиб, ҳар ёққа буралиб-эшилиб тўлғонарди ва ер қаъридан тезроқ сугурилиб чиқишига уринарди; ҳар бураганида эски пўстлоқлари тарс-турс ёрилиб, йўғон танасидан кўчиб тушарди.

Олапарнинг ҳам дами ичига тушиб кетди; думини қисиб ғингшиб, бостирма томонга қараб қочди. САОнинг борган сари ғазаби ошиб бораради. Унинг қўпол ҳаракатларидан теварак-атроф ларзага келди; дов-дараҳтлар безовталаниб тебранди. Бобом орқамдан етиб келиб:

– Ҳой, бола! Бу ерда нима бор сенга?! Ҳозир чинор қулайди, тезроқ қочсанг-чи!

– деб бақириб берди.

Очиғи, кўз ўнгимда юз бераётган ҳодисалардан ўзим ҳам қўрқаётгандим, тезроқ кетишим керак. Қолаверса, бобомни ҳам тинчлантиришим, хавфсиз жойга олиб боришим лозим. Энди чинор – САО билан тортишиш фойдасиз эканлигини тушуниб етгандим. У ўқилдизларини бир-бир суғуриб олиб, чачала илдизларини силтаб-силтаб тозалади-да, қаддини ростлади. Шунда бутун вужудидан оғир хўрсиникқа ўхшаш чўзиқ товуш әшитилди. Буни қарангки, кейин вазмин тебрана-тебрана одимлай бошлади.

Чинор – САО бизнинг дунёмиздаги тартиб-қоидалар қолипига сифмаётганди; уларни ҳеч писанд қымай эзиб-янчиб ўтаётганди.

– Эй, Яратган Эгам, ўзинг мадад бер! – дея ёлборарди бобом. – Қайси гуноҳларим учун мени синаяпсан?! Бундай азобларга дучор қилганинг нимаси?! Тўғонни хафа қилганим рост, аммо зинхор қарғамадим! Уни ранжитган бўлсам, ўзинг кечир! Тавба қилдим!..

Унинг илтижолари сабабми, ё ёндош дунёлик дўстим бизга раҳм қилдими, ҳар тугул кулбамиз омон қолди. Бобомни ўша ёққа бошладим. У худди алаҳсираган каби беҳол пицирларди:

– Бултурги зилзилада ҳам бунчалик даҳшатни қўрмагандим! Иморатлар қулагани рост, лекин дараҳтлар томири билан сугурилиб кетмаган! Ахир булар тушимми-ўнгимми?! Қўрганларим тушда кечайётган бўлса, тезроқ уйғот, эй Тангрим! Жуда қийналиб кетдим!..

Бу ёқда жисмоний чарчоққа, рухий зўриқиши қўшилиб, уни толиқтириб қўйган, бечора бутунлай ҳолдан тойганди. Боғ атрофидан хатар аригач, уни дераза ёнидаги ўрнига ётқиздим. Ўзим бостиригадаги ҳайвонлардан хабар олиш баҳонасида тағин ташқарига отилдим. Чинор – САО гурсиллаб одимлаб боғдан узоклашаётганди. Бошқаларга ҳам зиён етказмасин деб, уни яна бир бор инсофга чақирмоқчи бўлдим:

– Сен кетсанг, шов-шув кўтарилимайдими?! – деб қичқирдим унинг ортидан. – Ахир барчанинг кўзи сенда! Тўсатдан фойиб бўлиб қолишинг мутлақо мумкин эмас! Қолаверса, бўй-бастинг ҳам шунга яраша: ўн чақирим наридан ҳам кўриниб турасан! Бу ҳаракатинг билан ҳаммани ваҳимага соласан! Шуни тушуняпсанми?!

– Ҳар кимнинг ўз ҳаёти бор, уни ўзгалар бошқара олмайди! – дея чинор – САО йўлида давом этади.

– Энди кунимиз қандай ўтади?! Ахир Хидир хўжайнин бизни тинч қўймайди! Бундан Бўрибой бошлиқ хабар топса борми, ҳолимизга маймунлар йифлади! – деб зорландим.

Чинор – САО эса қайрилиб ҳам қарамади, ҳарсиллаб-гурсиллаб одимлаб кетаверди. Ялиниб-ёлворишларим унга таъсир килмаётганди. Чўкаётган киши ҳасга ёпишгани каби мен ҳам дарахтнинг ортидан қолмасдим. Бир маҳал сал инсофга келган бўлиб, менга гап қотиб қолди:

– Билишимча, Хидир хўжайнин деганинг боғ эгаси, шекилли? Буни ўзинг айтгандинг, аммо Бошлиқ деганинг ким бўлди?

– Бошлиқ бошлиқ-да! Идораси қир тепасида жойлашган, оқ бино! – деб тушунтириш бердим унга.

– Майли, Бошлиққа учраб ўтаман, сизларга босим ўтказмайди! Хўжайнин билан эса ўзинг келишасан! Ахир мен ҳамма эшикка бош сукіб чиқолмайман-ку! – деди чинор – САО.

– Бизга ёрдам бермоқчи бўлсанг, саёҳатдан воз кеч, ўз ўрнингга қайт! – дедим унга.

– Ҳеч қачон! – деб қичқирди у.

– Бошлиққа учрасанг қош қўяман деб, кўз чиқарасан!

– Менга ўргатма! Нима қилишни ўзим яхши биламан! – дея чинор САО вазмин одимлай кетди.

У йўғон ва бесўнақай томирлари ёрдамида ҳаракатланаркан, ҳар қадам ташлаганида ер юзаси ларзага келар, ўт-ўланлару ўсимликларнинг барглари кучли зарбдан титради. Дарахтнинг кенг ёйилган шоҳ-шаббалари икки қирғоқдаги дов-дараҳтларга урилиб, уларни қулатгудай бўларди. Шунча илтижоларим бекор кетганди, чинор – САОнинг аҳдидан қайтиш нияти йўқ эди.

* * *

Боғнинг киравериши вайронага айланганди: ҳаммаёқ тўзғиган, синиб тушган шоҳ-шаббалару барглар ҳар томонда сочилиб ётарди. Кўра қулаб тушган, дарвоза пачоқланган, энг ёмони, кекса дарахтнинг ўрнида нақ одам бўйли каттакон ўра ҳосил бўлганди; унинг атрофида уюм-уюм тупроқ кўтарилиган, баланд-паст ўнқирчўнқирликлар ҳосил қилганди. Ҳолатни кўриб кўнглім озар, буни Хўжайнинга қандай тушунтиришни ўйлаб, бошим қотарди. Ундан ҳам чатоги, чинор – САОнинг bemavrid саёҳати қандай хунук оқибатларга олиб келиши мумкинлиги тасаввуримга сифмасди. Туёқлардан хабар олиш қаёқда, икки хаёлим чинор –

Содиқ АНВАР

САОнинг бузғунчилик ҳаракатида: яна қандай ташвиш-муаммолар туғдиради – шулар калламни фовлатмоқда эди.

Бобомга чой дамлаб бердим, уни бироз тинчлантирдим. Кекса эмасми, шунча кўргиликлардан кейин чарчаб қолганди. Бир пиёла чой ичдими-йўқми, кўзи илиниб уйқуга кетди. Уни холи қолдирдим.

Чинор – САО анча узоқлашганди; у қир ёқалаб чўзилган катта йўл билан идора томонга қараб йўргалаётганди. Мен дала сўқмоғи бўйлаб тиккаламоқчи бўлдим; шунда вактдан ютиб, манзилга ундан аввал етиб борардим. Фурсатни бой бермай оёғимни қўлимга олиб югурга кетдим. Икки кўзим чинор – САОда, ундан нигоҳимни узмасдим. Яхшики, қир йўли камқатнов, бесўнақайга ҳеч ким йўлиқмади ҳисоб; фақат биргина пичан ортилган эшак арава учради, холос.

– Четроққа чиқсангиз-чи, бобой?! Ниҳояти, бир ҳовучгина юкингиз бор, бутун йўлни эгаллаб олганингизни қаранг! – дея ҳазиллашди чинор – САО ва унинг устидан ҳарсиллаб ошиб ўтиб кетди.

Қария беихтиёр эшакнинг жиловини тортди ва нурсиз кўзлари олайиб, бақрайиб қолди. Чамаси, унинг қулоғи вазмин эди, шунинг учун бесўнақай дарахтнинг гурсиллаган қадам товушини эшитмаганди; айни дамда кўзларига ҳам ишонмаётганди. Не ажабки, шундоққина яқингинасида баҳайбат чинор ҳаракатланаётганди! Бу ҳолатни қандоқ қабул килсин чол бечора?! Чинор – САО эса ҳазилига жавоб қайтмаганидан, ундан ҳам кўра қариянинг таққа тўхтаб қолганидан ҳайрон эди.

Қир белига етганида, узала тушиб ётган йигит кўриниб қолди. Ёнгинасида сарғайиб пишган буғдойзор шабадада тебранади; сомоннинг ачқимтири үткир ҳиди димоққа урилади. Эрта кунда бир қисмига ўроқ урилиб ётқизилганди. Ҳали офтоб тобига келмагани боисми, у қулайгина текис йўлда бошини қўлларига қўйиб, дўпписи билан юз-кўзини ёпиб, пинакка кетганди. Чинор – САО йигитни безовта қилмасдан четлаб ўтиб кетса ҳам бўларди, тағин бояги чолга ўхшаб қўрқиб кетмасин, дея уни олдиндан огоҳлантириб қўйишини лозим топиб, анча беридаёқ секинлашди. Йигит қадам товушидан ҳам уйгониб кетиши мумкин-да, чўчитиб юбормаслик учун шовқин-суронсиз оҳиста одимлаб унга яқинлашди. Хиёл эгилиб, ён шохини чўзиб, баргли новдаси билан йигитнинг бўйини астагина сийпалади.

– Ҳой, Суди! Бундан бошқа қилифинг йўқми?! Қуйилмаган қизларга ўҳшаб қитиқлашга бало борми?! – деб тажанглашди йигит. – Ундан кўра, дастурхонни ёз, овқатингни тайёрла, қорин хуштак чаляпти!..

– Кечирасану, йўл устига ётиб олибсан-да, ёнингдан ўтиб кетсам бўладими? – деб сўради чинор – САО.

Йигит бу гапни эшитиб, дўпписини аста юзидан олиб, шундоқ бошини кўтаришини билади, тепасида улкан дараҳт энгашиб тебраниб турибди-ку! Буни кўриб, бечоранинг қай ҳолга тушганини ўзингиз тасаввур қиласверинг! Адирлик яп-яланг, ён-атрофда дараҳт тугул бута ҳам йўқ, бу бесўнақай қаёқдан пайдо бўлди экан, деб боши қотди-ю, бир муддат ранги ўчиб, лаблари титраб турди-да, кейин буғдойзорга қараб кочиб қолди.

Тайинки, унга далда беришни чинор – САО уddyалай олмасди, шу боис тилига жўяли бир гап келмади; йигитнинг ваҳима ичидаги югуришини тек кузатиб турди, холос. У ҳайрону лол эди: “Мендан бунча қўрқишмаса, минг йил давомида соямда салқинлашган, атрофимда парвона бўлишган, танамни силаб-сийпалашган, бўй-бастимдан ҳайратланишган, нега энди барчанинг кўзига балодек кўриняпман?! Ахир менинг уларга ёмонлигим йўқ, зиён-захмат етказмоқчи эмасман-ку?”

* * *

Ҳайриятки, идорага яқин қолғанди; шундок қир устида оқ бино күриниб турарди. Мен ундан анча олдин етиб бордим. Бошлиқ ҳам ҳозиргина етиб келган экан; қоп-қора “Волга” сидан тушаётганди. Бошлиқ уни эркалаб “қора тулпор” деб атарди. Ёнида ёрдамчиси Кўзибой тавозе кўрсатиб, кўлларини кўксига қўйиб эгилиб турибди. Бошлиқ тушиши билан шошиб унинг кўлидаги чарм сумкасини олди.

– Яхши келдингизми, ўрток Бошлиқ? – деб ҳол-аҳвол сўради.

Бошлиқ деганимиз енги калта оқ қўйлакка ола бўйинбоғ боғлаб олган тепакал, паканаю семиз, қисқаси, юм-юмалоқ киши эди. Ёрдамчисига бир кўз ташлаб қўйди.

– Боз бошқармадаги йиғилиш жуда чўзилиб кетди! Мингта топшириқ, қай бирини бажаришни билмайсан! Ўзимизда нима гаплар? – деб сўради ундан ва жавобини кутиб ўтирмасдан идорага кириб кета бошлади.

– Ҳаммаёқ тинч, – деди Кўзибой унинг ортидан эргашаркан. – Қабулингизга келганлар бор, ўнтадан ошиқ; эрталабдан бери кутиб ўтиришибди.

– Кутганлари яхши! Қанча кўп кутишса, шунча обрўйинг ошади! – деб Бошлиқ ўзини ичкарига олди.

Қабулхонанинг бурчагига ҳайбатли шер тулуми ўрнатилганди, у каттакон бошини баланд кўтариб, мағрур қараб турарди; ўтли нигоҳи ҳар қандай кишини сесканириб, кўнглига ғулғула соларди. Бошлиқнинг унга меҳри бўлакча эди, “Идорамизнинг кўрки ва ўзига хос рамзи”, деб эъзозларди; ҳар ўтганда унга бир қараб қўйишни канда қилмасди. Шерни ўзининг куч-кудратига, обрўсига ишора деб биларди. Бошлиқ эшикдан ўтибоқ тўғри шернинг олдига борди ва унинг баданини меҳр билан силаб, кейин қабулдагиларга юзланди.

Хонада арзга келганлар қатор саф тортиб навбат кутиб туришарди. Бошлиқ жуда талабчан раҳбарлардан эди, аввало кутувчиларнинг сафи унга хуш келмади. “Ёшу қари баланд-паст бўлиб тартибсизу пала-партиш тизилишгани майли, аммо ёшгина болали аёлнинг уялмай-нетмай котибаси ёнига туриб олиб, хархаша қилаётган чақалогини тинчлантириш баҳона, бамайлихотир у билан лақиллашаётганига қандай чидаш мумкин?! Камига қари бир чол ўтирган жойида пинакка кетиб, баралла хуррак отаётганди – бунга нима дейсиз?! Нега масъулият йўқ?” Ана шуниси унинг энсасини қотирди. Боз устига қабулхонада унинг пайдо бўлиши ҳеч кимни сергаклантирмади; кутаётгандарнинг жаги тинмасди, жилла курса, овозлари пасаймасди. Одамлар шунаقا сурбетлашиб кетганми, ҳай-ҳай, ўзинг сабр бер!

– Качон интизомга ўрганамиз, Кўзи?! Бу қанақаси ахир?! Интизом бор жойдагина барака бўлади! Дарҳол сафни тўғрила! Шуни ҳам мен ўргатишим керакми?! – деб дўйқ аралаш танбех бериб ўз хонасига кириб кетди.

Котиба дик этиб ўрнидан туриб, болали жувонга ўпкаланиб қараб қўйди; унинг чақалоги ҳамон инжиқлик қилиб йиғлаётганди. Кўзибой ҳам кутувчиларга таҳдид билан ўқрайди, уларни интизомга чақирди, кейин чарм сумкани бағрига босиб, Бошлиқ ҳузурига ошиқди. Мен ҳам юргургилаб бориб унинг орқасидан кирмокчи бўлдим, лекин эшик оғзида кимдир билагимдан тутиб қолди.

– Ҳой, қаёққа?! – деган дўриллаган овоз эшитилди; ўгирилиб қарасам, барваста барзангি киши менга савол назари билан қараб турибди.

– Бошлиқ билан учрашишим керак! – деб унинг чангалидан чиқиб кетмокчи бўлгандим, барзангি бунга йўл қўймади.

– Қаторга тур, зумраша! Ҳамманинг иши зарур! – деб тўнгиллади у.

Содиқ АНВАР

- Уни хавф-хатардан огоҳлантиришим лозим! Бу – сизлар учун ҳам фойдали!
- Нима бало, сел келяптими, ё бўрон бошланяптими?! – дея кишилар калака қилиб ҳиринглаши.
- Ундан ҳам баттар! – дедим аччиқланиб.
- Жим бўл, маҳмадона! Осмон узилиб тушса ҳам, барибир навбат билан кирасан! – дея барзанги овозимни ўчирди.

Қатордагилар менга хушламайгина назар ташлаб қўйишиб, ҳозирги ёшларнинг сурбетлашиб кетишаётгани хусусида гап сота бошлаши. Жиғибийрон бўлиб, бир ўзимдан жаҳлим чиқса, бир одамларнинг бепарволигидан ғазабланардим.

Бўрибой бошлиқ ҳалққа яқинлигини ва оддий инсонлар билан бир тану бир жон эканлигини писандада этган каби, хонасининг эшигини ойнаванд қилдирганди, шу боис ичкари ҳам яққол кўриниб турарди; ҳатто у ёқдаги овозларни ҳам бемалол эшитиш мумкин эди. Бошлиқ зўр қониқиши ва мамнуният билан кўп таъкидларди: “Бизнинг эл-улусдан яширадиган ҳеч қандай сиримиз йўқ, ҳаммаси очиқ-ошкора!”

У рост айтганди, гапларининг тўғрилигига ўзим ҳам бир неча бор икрор бўлганиман. Бу пайтда Бошлиқ оромкурсига ёйилиб ўтириб олиб, ёрдамчисига буйруқ берадётганди:

- Қўзи, шу кунларда ноқонуний дараҳт кесиш ҳолати учрамадими, мабодо?
- Кўзибойнинг ранги оқарди, бошлиғига босиброқ тикилиб, яна ҳам энгashiброқ олди.
- Мени кечирасизу, шу пайтгача бирорта ўғирлик содир этилмади! – дея ҳисоб бера бошлади у.

– Ўғирлик содир этилмаган бўлса, уни уюштириш керак эди! – дея жаҳл қилди Бошлиқ. – Шуни ҳам ўргатишим шартми, ўзинг каллангни ишлатсанг бўлмайдими?! Идоранинг кунлик чиқимлари бор, уни ёнимдан коплайманми?! Биронтасини жаримага тортмасанг, пул ўзидан ўзи осмондан тушиб қолмайди-ку, ахир! Тўғриси, қачон ўғирлик бўлар экан, деб қўл қовуштириб ўтириш фирт текинхўрликнинг ўзгинаси, ундан бошқа нарса эмас! Бундай ўзибўларчиликка токайгача тоқат қилиш мумкин?!

Кўзибой бошлиғининг саволига қандай жавоб қайтаришни билмай, бошини эгиб, хижолат тортиб турарди. Бундай оғир вазиятдан уни яна Бошлиқнинг ўзи кутқарди.

– Ҳеч бўлмаса, Жарарик қирғоғидаги теракларга харидор топарсан?! – деб қўйди у.

– Харидор доим тайёр, – деб Кўзибой қандайдир мулоҳаза билан бир муддат жим қолди.

- Унда нима муаммо? – деб сўради Бошлиқ.
- Шахсан ўзингизнинг буйругингиз билан ҳамма дараҳтлар хатлов қилиниб, муҳофазага олинган; барчasi қатъий назоратда, шунча теракни рўйхатдан қандай чиқарамиз?! – дея Кўзибой қўлидаги чарм сумкани қаёққа қўйишни билмасдан атрофга аланглади.

Бошлиқ деганимиз жуда зукко эмасми, унинг безовта бўлиш сабабини дарров фаҳмлади ва бармоғи билан дераза токчасини кўрсатди. Ёрдамчисининг мижғовланиши унга ёқмади, албатта.

– Ҳар сафар қандай йўл тутаётган бўлсанг, бу гал ҳам худди шундай киласан! – деди Бошлиқ хуноби ошиб.

- Авваллари табиий оғатларни, баъзи тарихий заруриятларни рўкач қилардик...
- Яххиси, энди янгилик яратасан, яъни теракларни оралатиб кестирасан; шунда сих ҳам қўймайди, кабоб ҳам!.. Қолаверса, уларни ўзимиздан бошқа ким ҳам санарди?!

* * *

Эшиқдан чойнак-пиёла кўтарган котибаси кўринди. Бошлиққа табассум ҳадя қилиб, чойнакни стол устидаги ликопчага кўйди. Тавозе билан пиёлага чой қуйиб узатди. Бир қўлида пиёла, бошқасини кўксига кўйиб энгашганди, бўйнидаги тилла занжири ярқ этиб қўзга ташланди. Бошлиқ бир занжирга, бир котибага қаради. Кўзибой ташрифи охирлаб қолганини дарҳол тушунди ва хонани тарк этди.

– Кутлуг бўлсинми, жуда чиройли экан! Дидинг чакки эмас! – деб кўйди Бошлиқ пиёладан чой хўпларкан.

– Бошқаларнинг диди қатори-да! – деди котиба ишва билан жилмайиб.

– Ясан-тусан бўлакча, тинчликми ахир? – деб сўради Бошлиқ кув табассум қилиб.

– Бугун қанака кунлиги ёдингиздан кўтарилдими? Авваллари ҳеч эсингиздан чиқмасди! – дея ўпкаланди котиба.

– Хабаринг бор, кейинги пайтда ташвишлар кўпайиб, хаёлим паришон бўлиб қолди! Еган овқатим ҳам эсимда турмаяпти, – дея Бошлиқ гавдасини орқага ташлаб, хаёл ўйга толди.

Ишонасизми, шу пайт котиба чойнакни намойишкорона нари суриб, ҳеч тап тортмасдан стол устига ялпайиб ўтириб олса денг.

– Муғамбирлик қилманг! Жигимга тегиши учун атайин шундай деяпсиз – билиб турибман!

– Оббо, энди ҳол-жонимга кўймайсан, шекилли, – дея Бошлиқ ўрнидан туриб, дераза томонга қараб юрди ва сумкадан кичкинагина қизил кутичани олиб, тантанали равишда котибасига узатди. – Бу кунни унтиб бўларканми?! Туғилган кунинг билан!..

Котиба кутичани кўриб, кўзлари порлаб кетди ва дик сакраб стол устидан пастга тушиб, шоша-пиша уни қўлига олди ва ичини очди.

– Унутмаслигингизни билардим! Худди шунақасини орзу қилардим, раҳмат!

– дея тилла узукни бармоғига солиб кўрди.

– Куруқ раҳматнинг ўзи етарли эмас! Билсанг, эрталабдан буён шунинг дардида юрибман! Дўкон кезавериб тилим осилиб қолди! – деб Бошлиқ кўп азият чекиб елиб-югургани хусусида тушунтириш бераётганди, кутилмаганда эшикнинг очилиши унинг гапини бўлиб кўйди.

Бошлиқ истамайгина, хушламайгина ўша ёққа ўтирилди. Буни қарангки, боя қабулхонада мудраб ўтирган чол эшикни ланг очиб, ҳассасини дўқиллатиб ичкарига кириб келаётганди! Унинг бемаврид ташрифидан Бошлиқ тажанглашди: бу тарбиясиз ёввойилар қачон тартибга ўрганишади?!

– Ҳой, отахон, қаёққа?! – дея котиба унинг йўлини тўсишга уринди, аммо чол аёлни писанд қилмади.

– Саҳарлаб қабулга ёзилганман, кутавериб ҳолим қолмади! – дея у атрофга аланглади.

Рухсатсиз кириб келгани камлик қилгандай, кўйиб берса, ёнгинасидаги курсилардан бирига ўтириб олишдан ҳам тоймасди бефаросат! Яхшики, Бошлиқ чакконлик қилди ва бунга йўл кўймади.

– Ўша жойда тўхтанг! – деб буюрди у қовогини солиб. – Гапираверинг, қулоғим сизда!

Қария ўтиришга рухсат берилмаслигини тушуниб, ҳассасига қулайроқ таяниб олди.

– Хуллас, мен сенга айтсам, болам, – деб гап бошлади чол, – хирмоннинг орқасида ёлғиз ўсан бир туп садақайрагоч бор, ўтганда-кетганда кўзинг тушгандир, ҳойнаҳой. Ўша қайрагочни бултурмикан, ундан олдинги йилимикан, қачонлиги аниқ эсимда йўқ...

Тузукроқ эътибор берса, қариянинг боши тўхтовсиз тебраниб туарар экан ва оёк-кўли ҳам айни шу маромда қалтиаркан. Бошлиқ энсаси қотиб ўйлади: “Бечора жуда пишиб қолибди-ку! Қаёқдаги ўткинчи машмашаларни деб, арз-дод қилиб, идорама-идора югуриб юргунча, бундок ўзига қараса бўлмасмикан?” Бошлиқ ана шундай мулоҳаза борди ва унга астойдил кулоқ солаётган бўлиб жим қотиб турди, кейин қайноқ-қайноқ чой ҳўплади-да, котибасига бир қараб кўйди.

Котиба деганимиз хипча-ю новчагина эди, унинг ёнида Бошлиқ жуда пакана ва ҳатто пачоқина кўринарди. Иккови ёнма-ён турганда, бу хушқад жувон худди ўз раҳбарининг салобатига путур етказаётганга ўхшарди. Улар ёлғиз колишгандагина ўрталаридағи тафовутни сезишмасди. Бундай пайтларда икковлари тўйиб сухбатлашишарди, чақчақлашишарди, ҳатто хандон отиб кулишарди, хуллас ҳаммаси мумкин бўларди. Бегоналар борлигига эса жуда ўнгайсизланишарди. Шу боис котиба Бошлиқнинг нигоҳидаги ишорани дарҳол уқди-да, ташқарига чиқди.

Ишга алоқадор ҳеч бир нарсани назардан четда қолдирмайдиган Бошлиқ вақт тушга яқинлашаётганини ҳам эсдан чиқармади; деразанинг бир қанотини очиб, бошини чиқариб, ён томонга кўз ташлади. Ўша ёқда – бинонинг давомида ошхона жойлашган, олдида пастқам ва кўримсиз айвонча, девори ва ёғочлари тутундан қорайиб кетган; ўчоқ бошида қоровул ўт қалаётганди. Ошпазлик ҳам унинг зиммасида.

– Тушликка масаллик етарлимми? – деб сўради ундан. – Кўзи гўшти олиб келиб бердими?

– Ҳа, аммо ёғимиз озроқ қолган экан, – деб жавоб қайтарди қоровул ва Бошлиқдан кўрсатма кутиб, унинг оғзига тикилди.

– Бугунча борини эпла, эртага бир гап бўлар...

Бошлиқяна чой қуйиб ичиш мақсадида стол устидаги чойнакка яқинлашаётганди, ўзига бақрайиб қараб турган чолга кўзи тушиб қолди.

– Сиз давом этаверинг, тўхтаманг, вақт кетяпти! Бизнинг ҳар бир дақиқамиз ўлчовли! – деди бармоғини осмонга никтаб.

– Кейин оқсоқол билан маслаҳатлашдим... – дея чол узилиб қолган гапини давом эттира бошлади.

– Шунақами? – дея кўйди Бошлиқ ва чойнакни баланд кўтариб, шариллатиб пиёлага чой қуйди, аммо қайноқлиги боисми, ичишга шошилмади-да, яна дераза олдига борди.

Йўл-йўлакай бурчакдаги кўзгуга бир назар ташлаб ўтди: бўйинбоғи тўғри турибдими-йўқми – шунга қизиқди. Хайриятки, ҳаммаси жойида экан: кўнгли тўлиб, деразадан ўзалиб ташқарига қаради.

– Ҳой! – дея тагин қоровулга гап қотди. – Гуручни битталаб тер, тоши ўтиб кетмасин! Иштаҳа билан овқатланаётганда, қарсиллаб тишингга тош тегишидан ёмони йўқ!

– Ҳавотир олманг, ўзим кўриб чиқаман! – деди коровул.

Бошлиқ кўнгли тўқ, пиёладаги чойни ичиш мақсадида стол олдига қайтди. Шу тобда чолнинг жимиб қолганини пайқади. Тезгина унга қаради.

– Гапираверинг! – деб кўйди.

– Нимани? – ҳайрон бўлди қария.

- Қанақа муаммо билан келгансиз, шуни айтасиз-да!
- Ҳаммасини айтиб бўлдим-ку!
- Э, шунақами? – дея Бошлиқ зўрма-зўраки илжайди. – Буни қаранг-а, қандай ажойиб! Унда сиз бўшсиз, чиқишингиз мумкин!
- Энди бу ёғи нима бўлади? – дея яна мижғовланди чол.
- Кутасиз! – деди Бошлиқ қатъий оҳангда.
- Кўп кутаманми? – деб қайта сўради чол.

Бошлиқнинг пешонаси тиришди.

– Неча ёшдасиз? – деб сўради у.

– Саксон еттида!

– Жуда соз! – деб юборди Бошлиқ, алланечук қониқиши билан. – Сиз кўп кутмайсиз, масалангиз ҳал бўлишига жуда оз қолибди! Ҳадемай бир йўла барчасидан қутуласиз! Тез фурсатда у ёқдан хабар келиб қолса ҳам ажаб эмас!

Қария унинг киноясига тушунмади ва меровланиб турди; қайта савол беришга энди ўзида ҳам ҳафсала қолмади-да, кетишга чоғланди. У ҳассасига таяниб, довдираб аранг бурилиб олди. Яхшики, котиба кузатиб турган экан, қарияни кўлидан тутиб, ташқарига чиқариб кўйди. Кейин Бошлиқقا юзланди.

– Навбатдагиси кираверсинми? – деб сўради у нимтабассум билан.

Бошлиқ пиёладан чой хўплаётганди, негадир тўхтаб қолди ва котибасига кўз кирини ташлади.

– Нима, мени ақлдан оздирмоқчимисан?! Бирпас нафас ростлагани ҳам кўймайсан-а! – деб жеркиб берди у. – Ўзим чақираман, кутиб туришсин!..

Котибаси чиқиб кетгач, Бошлиқ оромкурсига ястаниб ўтириб олди-да, чой ичиш асносида – вақт бекор кетсинми, ўз ишларини хаёлан тафтиш қила бошлади. У зўр қониқиши билан ўйлади: “Нима бўлганда ҳам, ҳалқ менга ишонади ва ҳурмат килади, акс ҳолда, қабулхонада соатлаб навбат кутишмасди, ҳузуримда дарду ҳасратини тўкиб солишмасди; уларни эшитмаслигим мумкин – буниси аҳамиятсиз, муҳими арзларига қулоқ тутаётган бўлиб кўринишни эпласам бас, шунда улар тўлиб кетган ва тарс ёрилишга келган юракларини бўшатиб олишади-да, анча енгил тортишади. Ҳатто бир муддат ўзларини баҳтли ҳис қилишлари ҳам мумкин. Ҳузуримга келувчиларнинг бор мақсади ҳам шу-да аслида, бошқа яна нима ҳам бўлиши мумкин?! Қолаверса, бундай имконият тағин қаерда бор?!”

* * *

Эшикнинг ғиқиллаб очилиши хаёlinи бўлди. Хонада Қўзибой пайдо бўлди. Буни қарангки, у ваҳима ичида қалтирас, алланечук саросимага тушганди.

– Ўртоқ Бошлиқ, сизни ташқарида чақиришяпти! – деди у ранг-кути ўчган ҳолда. – Чиқаркансиз...

Ёрдамчисининг бемаврид келгани майли, рухсатсиз кирганига ҳам чидаса бўлади, лекин илтифотсизлик қилишини қандай тушуниш керак?!

– Ким экан у менга буйруқ берадиган?! – дея ўшқириб берди Бошлиқ жаҳли чиқиб.

– Биттаси... – дея олди Қўзибой ночор қиёфада.

– Қанақа гапи бўлса, ўзи келсин! Каттачилигини қара-ю! Қолаверса, навбат билан кирсин! Тартиб ҳаммага бир!..

Қўзибойнинг афти бужмайди, йигламоқдан бери бўлиб турди.

Содиқ АНВАР

– У... навбатда туролмайди, – деди ёрдамчи ҳолсизланиб. – Кейин... ичкарига ҳам киролмайди, ўзингиз чиққанингиз маъқул...

Бошлиқнинг тепа сочи тикка бўлди, газаби қайнаб ўрнидан туриб кетди.

– Киролмайди деганинг нимаси?! Ё эшикка сиғмайдими?! – деб жеркиб бақирди у.

– Эшикка сиғмаса майли эди, у бутун бошли бинога ҳам сиғмайди!.. – деди Кўзибой киприкларини тез-тез пирпиратиб.

У кичкина бошини елкалари орасига тортиб, гаригина бўлиб турарди; овози ҳам синиқ эди.

– Бундан чиқдики, хузуримга дев ташриф буюрибди-да! – деб тажанглашди Бошлиқ.

У тоқатсизланиб, кўлларини орқага килиб хонада нари-бери юра бошлади. Кўзибойнинг гап-сўзлари-ю недандир қўрқувга тушиб, қалтираб довдирашлари ўзининг мансаби-ю обрўсига нисбатан бориб турган ҳакорат эди. Энг ишончли ходими арзимаган муаммо сабаб чорасиз ва нотавон ҳолда кўриниши унинг энсасини қотирди.

– Шундоқ деса ҳам бўлади...

– Алжирашни бас қил! Туппа-тузук ақлдан озибсан! Бошингни совуқ сувга тиқ, сал ўзингга келасан! – дея важоҳат билан бақирди Бошлиқ. – Мен билан бекинмачоқ ўйнашга кимнинг ҳадди сиғди?! Билиб кўй: қаршимдан чиқадиган ҳар қанақа зўравоннинг бўйини синдираман!

У жаҳли чиқиб столни зарб билан муштлаган эди, чойнак билан пиёла шарақлаб баравар кўтарилиб тушди. Бошлиқ овозини яна ҳам баландлатиб ўшқирмоқчи эди, лекин гапи оғзида қолди; шу тобда деразанинг иккинчи қаноти ҳам тарақлаб очилиб, кучли зарбдан ойналари чил-чил синди ва етмиш бўлак бўлиб кетди. Ё ажабки, хона ичига узун, йўғон дараҳт шохи кириб бораради. Энг даҳшатлиси, унинг айриси узая-узая Бошлиқнинг нақ ҳиқилдоғига қадалди. У кўз ўнгидаги кечеётган ажабтовур ходисани дабдурустдан ақлига сиғдиролмади; қўркувдан кўзлари олайиб, оёқ-қўли дағ-дағ титрай бошлади; бояги важоҳату дағдағадан асар ҳам қолмади.

– Вой-дод! Кутқаринглар! Ҳой, ким бор?! Ер юттур, Кўзи, қай гўрда колдинг?! – дея жон ҳолатда бақирди Бошлиқ.

Бахтга қарши, Кўзибойнинг ҳам капалаги учиб кетганди, унга ёрдам беришдан ожиз эди; ҳар дақиқа ҳозиро нозир ёрдамчиси айни дамда худди ўзи каби кўмак, далдага муҳтоҷ бўлиб, бақрайиб қотиб турарди. У бошлиғига ёрдамлашиш тугул, қимирилашга ҳам журъат этолмасди.

– Бекорга чинқирипсан, додлашдан фойда йўқ! – деган йўғон ва ёқимсиз овоз эшитилди. – Сени ҳеч ким қутқара олмайди!

Дараҳт шохининг айриси қаттиқ қисилиб, юқорига кўтарилиган эди, Бошлиқнинг оёқлари ердан узилди. У жон талvasасида иккала қўли билан айрига ёпишиб типирчилади, аммо ҳаракатлари бесамар кетди. Зоро, чинор – САОнинг чангалидан кутулиш амримаҳол эди.

– Ҳали шунақа зўрмисан?! Қани, бу ёққа чик-чи, бир гаплашиб олайлик! – дея у бакувват шохлари билан Бошлиқнинг бўйнидан қаттиқ қисиб, ташқарига тортиб чиқарди. Шовқин-сурондан хавотирланиб хонага шошиб кирган котиба бошлиғининг учиб кетаётганини кўриб, хушидан айрилиб, Кўзибойнинг оёқлари остига шилқ этиб йиқилди. Ёрдамчи деганимиз узала тушиб ётган жувон бечорага қараб ҳам кўймади; унинг ҳоли эса факат ўзига аён эди.

Чинор – САО Бошлиқни намойишкорона юқорига күттарди. У терак бўйли баландликда дараҳт шоҳида осилиб турарди; калта оёқларини тўхтовсиз типирчилатар ва даҳшат ичида дод соларди.

– Бошлиқ деганлари сен экансан-да! – деди чинор – САО. – Кечирасан, хузурингта ўзим кириб боролмадим. Мен бесўнақайманми, ё бино кичиклик қилдими, хуллас, идорангга сифмадим... Мени танияпсанми?

Бундай ҳолатда кўркувдан юраги ёрилаёзган Бошлиқнинг тили калимага келмай ранги бўзариб-гезарип бош тебратди. Чиқмаган жондан умид, зора фойдаси тегса, деган хаёлда тутила-тутила:

– Қай... қайда... дир кўр... ганман, – деб кўйди.

Чинор – САО уни пастга туширди-да, айрисини бўғзидан тортиб олди. Бошлиқ ҳолдан тойган эди, гавдасини буқчайтириб иккала қўлини тиззаларига қўйиб турди; сал тинчланган бўлди ва совуқ тер босган юз-қўзларини кафти билан артди, қизариб кетган бўйинини сийпалади. Кейин чинор – САОга ёқиши мақсадида:

– Кўзимга иссик кўриняпсиз, – деди.

– Хўш-хўш?..

– Ҳа-а! – деди Бошлиқ ненидир эслаган каби. – Тўйчининг тўйида бирга бўлганимиз! Э, йўқ! Ундей эмас! Мабодо, кеча мажлисда ёнма-ён ўтирганимидик?

– Валдира мақсадида!

– Чехрангиз жуда таниш, аммо... узр, кимлигингизни негадир эслаёлмаяпман. Ҳаяжонланганимдан бўлса керак! – дея Бошлиқ бошини қашиди.

Чинор уни ортиқ саволга тутишни истамади, чамаси Бошлиқдан жўяли бир фикр чиқишига кўзи етмади.

– Танимасанг, таниб ол: мен боғ ёнидаги минг йиллик чинорман! – деди у тантанали равища.

Бошлиқнинг сал қўнгли жойига тушди; хиёл чехраси ёришиб, лабларига умидбахш табассум тўлқинлари ёйилди. “Буни қарангки, кўрққанимиз ўзимизга қарашли чиқиб қолди; бегона эмас экан-ку, озроқ юзхотир қилар”, деб ўйлади.

– Э-э, ҳа-а! Тўппа-тўгри! Сиз бизнинг ноёб дараҳтимизсиз, танимаганимни қаранг! – деди Бошлиқ. – Хўш, хизмат? Биздан нима ёрдам керак?

Бошлиқ бўйинбогини тўгрилаш аноссида яна бўйинни силаб кўйди. Идора томонга бир кўз ташлаб ўтди: “У ёқда нима гап экан? Мабодо, биронта нажоткор топилиб қолмасмикан?” Аксига олиб идора ёнида ҳеч ким кўринмасди, аллакимлар деразадан ва эшик тиркишидан ваҳима ичида шу томонга қараб турардилар. Чамаси, улар ҳам ёрдамга муҳтоҷ эдилар.

– Мен сенга айтсан, битта жойда қотиб туриш жонимга тегди! Хуллас, саёҳатга чиқмоқчиман, олам кезмоқчиман! – деди чинор – САО салмоқлаб.

“Дарди шу экан-ку, дунёни остин-устун қилиб юборди-я! – дея кўнглидан ўткази Бошлиқ. – Бунинг истак-ҳоҳиши маълум; озроқ хушомаду иззат-хурмат ва яна йўлни кўрсатиб юборилса бас!”

– Жуда соз-да! Ахир баъзида хордиқ чиқариб туриш ҳам керак-да! Текин йўлланмага нима дейсиз?

– Ёрдамингта муҳтоҷ эмасман! – деб чўрт кесди чинор – САО. – Бунинг учун келмадим! Мени танидинг, боғнинг қоровули “кекса боғбонни” ҳам танисанг керак?

– Танигандан қандоқ! – деди Бошлиқ ва яна идора томонга кўз қирини ташлади: қабулга келганлар деразадан кўрқув аралаш ҳаяжон билан шу томонга мўралашаётганди; улар олдида ноқулай бўлса ҳам, қўллари кўксида, мулозамат кўрсатиб турди.

Содиқ АНВАР

– Богни тарк этганим учун чолни айблама! Барчасига ўзим сабабчиман, унга итоат этмадим! Хуллас, бөгбонни тинч қўй!

– Гап йўқ! Ҳаммаси сиз айтганингиздай бўлади.

– Сендан илтимосим фақат шу! – дея САО енгил хўрсиниб қўйди. – Балки бир кун ўзим кайтиб келарман; яна ким билади дейсан!..

У баҳайбат гавдасини силкитиб вазмин тебраниб олиб, йўлга тушди; аста одимлаб кир томонга қараб кетди. Бир муддат ундан кўз узмай турдим. Биласизми, чинор-САОнинг ҳаракатлари бизнинг дунёмизга сира мос келмасди, унда қандайдир номутаносиблик бор эди – ана шуниси ҳаммани тахликага солиб қўйганди. Бизга таскин берадиган томони Чинор – САО узоқлашгани сайин хавфхатар ҳам ортга чекинаётганди.

Ўзимни анча хотиржам ҳис қилдим, аммо ундан хавотирлигим аримади. Бизнинг дунёмизга мослашмаган бўлса, яна қандай муаммоларга дуч келар экан, деб ўйладим. Ҳар нечук бир муддат дўст тутиндик, ҳеч йўқ хайр-хўшлашиб қўймадим-да! У боши оқкан томонга кетди, биз бошқа учрашмасак керак, деб кўнглимдан ўтказдим, бироқ бундай бўлиб чиқмади.

* * *

Бошлиқ енгил нафас олди; кийимларини тартибга келтирди, ҳар ёғини пайпаслаб-силаб, бўйинбогини қайтадан тўғрилади. Кейин кал бошининг четидаги тарови бузилган сийрак сочини сиполик билан текислади. Шунинг баробарида: “Кетсанг кетавермайсанми, менга нима! – деб тўнгиллади. – Демак, боғда бир дараҳт ғойиб бўлган, яъни қонун бузилган! Жиноят содир этилса бас, жиноятчини ўзимиз топиб оламиз!”

Арзга келганлар ваҳима ичида тумтарақай қочиб кетишган, қабулга ҳам ҳожат қолмади. Бино ичидан энг охирида Кўзибой чиқиб келди. У бошлиғига ёрдам беролмаганидан ўзини айблаб, хижолат тортиб турди-да, котибасининг сал ўзига келиб қолгани ҳамда аҳволи яхшилиги хусусида минғирлаб ахборот берди. Бошлиқ унга кулоқ ҳам солмади, хўмрайиб қараб қўйди, холос. Бироздан сўнг:

– Бу қанақаси, Кўзи?! – деб гап бошлади. – Кўрганларимиз ўнгимизда бўлдими, ё эртаклар оламига тушиб қолдикми?

– Ростдан ҳам ҳеч акл бовар қилмайди! – деди Кўзибой. – Бунақаси етти ухлаб тушимга кирмаганди! Қабулга келганларнинг ўтакаси ёрилаёзди! Ҳаммаси ҳар ёққа қочиб қолди!

– Терак сотиши кейинга сурамиз, бу ёқда тайёр ўлжа чиқиб қолди! – дея у кўрсаткич бармоғи билан “кора тулпор”га имо қилди.

Кўзибой бошлигининг ҳар бир ишорасини сўзсиз тушунарди, дархол ишга киришди: “Волга”га ўт қўйиб, буриб келиб, шундоқкина ҳўжайинининг ёнгинасида тўхтатди. Бошлиқ орка ўриндиқقا ўтиради. Сезиб турибманки, улар тўппа-тўғри бизнинг боғимизга боришади. Шунинг учун мен ҳам тезликда ўша ёққа равона бўлдим. Муаммолар тугаб битмаганди, ҳали ўйламасдан қилган ишимнинг бадалини тўлашим керак эди. Дала сўқмоги бўйлаб оёғимни қўлимга олиб югурсам ҳам, улардан кейин етиб бордим, албатта.

* * *

Бобом кутилмаган меҳмонлар келишини олдиндан сезганми, аллақачон оёққа турганди. Унинг ранг-рўйи бир ҳолатда, эс-хуши жойида эмасди; кўзлари

маъносиз боқар, ниманидир йўқотгандай атрофга аланглар эди-ю, ўша нарсани ҳеч тополмасди.

Бошлиқ теварагида уюм-уюм тупроқ сочилиб ётган ўранинг тепасига борди; узалиб унинг тубига назар ташлади.

– Адашмасам, шу ерда каттагина чинор бор эди, ҳозир негадир кўринмаяпти, ё қўзим ўтмаяптимикан?! – дея у бобомга таҳдидли назар ташлади.

Бошлиқнинг талмовсирашидаги ўткир кинояни бобом тушунмади ва бир менга, бир ўрага қараб турди. У айни ҳолатга изоҳ тополмай қийналарди. Дарҳол тош босадиган тузукроқ важ топиш керак эди, лекин калласига ҳеч вақо келмасди.

– Гойиб бўлди, – деб тўнгиллади у ниҳоят.

– Нима?! – деди Бошлиқ кўзлари олайиб. – Ўйлаб гапиряпсанми?! Эсинг жойидами ўзи?! Бошимни қотирмасдан чинорни кимга сотганингни айт! Тўғрисини гапирсанг, айбинг енгиллашади! Акс ҳолда, аяб ўтирумайман!

– Уни сотганим йўқ, Худо ҳақи! Ўзи кетиб қолса, менда нима айб?! – деди бобом койиниб.

– Бас қил! Бу галингга ким ишонади?! – дея Бошлиқ ёрдамчисига маъноли қараб олди. – Кўзи, қофоз-қалам ол-да, зудлик билан ҳолатни расмийлаштириб.

Боядан бери мажарога аралашмасдан одоб сақлаб турган Қўзибой ўзига навбат текканини дарров тушуниб, гарданига юклатилган вазифани бажаришга кириши. Аввал бобомни бир четга тортди-да, паст овозда тушунтириш ишларини олиб борди.

– Отахон, сиз содир этган жиноятингизнинг кўламини тўғри баҳолай олмаяпсиз. Бу чинор оддий дараҳт эмас, эътиборингиз учун у маҳсус рўйхатда туради. Шунчаки гойиб бўлиб қолиши асло мумкин эмас. Бунинг учун кимдир жавобгарликка тортилиши керак. Хатга тушдинг – ўтга тушдинг; бошим балога қолмасин десангиз, дарҳол чорасини кўриш лозим. Мен Бошлиқни муросага чакириб кўраман, аммо қуруқ қошиқ оғиз йиртади – пича қичинмасангиз ҳеч иложи йўқ.

Бобом унинг муддаосини дарров тушунди, зим-зиё қоронгилик ичидаги милтиллаган шуъла кўрган каби шошиб қолди.

– Қанча сўрайсан? – деб дангал сўради у.

Қўзибойнинг юзига ясама табассум ёйилди, Бошлиқ томонга зимдан назар ташлаб кўйди-да, оғзини бобомга яқинроқ олиб борди.

– Жуда зийрак экансиз, отахон, – деди у. – Масаланинг моҳиятини осонгина тушуниб етдингиз. Энди бу ёги от билан тuya бўлармиди! Ўзимизникисиз, сизга енгиллик яратайлик, от билан бузоқ бўла қолсин! Шу билан иш битади, бирор сизни безовта қилмайди!

Қўзибой деганимиз бисотимиздаги бор туёқни аллақачон сарҳисоб этиб ултурганди. Бобом ўсиқ қошларини кериб, унга илкис қаради.

– Ўлсам ҳам Қашқани бермайман! – деди у қатъий оҳангда.

Ёрдамчи хўжасига яна бир қараб олди, Бошлиқ чолнинг қайсарлигидан илҳақ бўлмаяптимикан, дея бироз саросимага тушганди.

– Мен сизга энг тўғри йўлни таклиф этяпман, фойдаланиб қолинг, – деб шивирлади Қўзибой бобомнинг қулоғига. – Акс ҳолда, жавобгарликка тортилишингиз тайин. Шу ҳайвонлар жонингиздан азизми?

Бобомга ташвиш орттирганим учун ўзимни айблардим, албатта. Бечорага жуда раҳмим келарди, бироқ унга қандай ёрдам беришни билмасдим. Қолаверса, кўз тикканимиз шу туёқлар, уларнинг қўлдан кетиши оиласиз учун чинакам фожия эди. Бунга чидаб тура олмасдим.

Содиқ АНВАР

– Чинорни бобом сотмаган ахир! Нега тушунмайсизлар! – деб чинқирдим.
– Энди бу аҳамиятсиз! Мухими, дараҳт ўз ўрнида йўқ, жавобгарлик эса сенларнинг бўйнингда!.. – дея Кўзибой яна бобомга юзланди. – Ёшингиз ҳам бир жойга бориб қолибди, ўзингизга раҳмингиз келсин, жонингизга жабр қилманг!

– Пешанамда борини кўраман! – деди бобом умидсизликка тушиб.
– Жавобгарликдан қочиб қутулиб бўлмайди! Сизга жуда ачиняпман! Хўп, майли, яна ёнбосаман: отни бермасангиз, ҳеч йўқ бузокни курбон қиласиз!

Бобом четроқда турган Бошлиққа хўмрайиб қаради, чамаси у бузоқдан воз кечишга тайёр эди. Шундоқ ҳам бўлди: бобом хомуш бош силкиб қўйди.

Кўзибой Бошлиқнинг ёнига пилдираб бориб, унинг қулогига аста шивирлади; чамаси ёрдамчи хўжайинидан шу курбонлик билан қаноатланишни сўраётганди. Бошлиқ бош чайқади ва ҳадеганда муросага юравермади; айни таклиф унга ёқмаётганди, ахир қармоғига илингган ўлжа анчайин салмоқли деб ўйлаганди-да.

– Бу бўладиган иш эмас! Ортиқча ғалва кимга керак?! – деб тутақди у. – Ўзи шундоқ ҳам муаммолари кўпайиб кетяпти! Одамларнинг бебошликлари етмагандай энди қаёқдаги шоҳ-шаббалар ҳам дўқ-пўписа қиляпти! Бунақада менинг обрўйим қаёқда қолади?! – деяётганди, калта ва йўғон бўйнини кимдир сийпалаб ўтгандай бўлди.

Бошлиқ аччиқланиб жаҳл билан ўгирилди-ю, қотиб қолди, чунки тепасида ўша баҳайбат дараҳт вазмин чайқалиб турарди! На қадам товуши эшитилди, на бирон шарпаси – худди осмондан тушгандай тўсатдан пайдо бўлди-қолди. Бошлиқнинг эси чиқиб кетаёзди. У ўзини ҳимоя қилиб, жон ҳолатда орқага тисарилаётганди, бир уюм тупроқ устига йиқилиб тушди; шу кўйи ёнбошлаганча дараҳтнинг танасидан тортиб, то учигача тезгина кўз югуртириб чиқди.

Чинор – САО бироз энгашган бўлди.
– Мен ҳақимда бир нима дедингми?
– Асло! Бунга қандай ҳаддим сиғади?! – деди Бошлиқ шошиб ўрнидан тураркан.
– У ҳолда бу ерда нима қиляпсан? Ё чолнинг бошини оғритяпсанми?
– Йўқ-йўқ, шунчаки ҳол-аҳвол сўраб ўтмоқчи эдим! – дея Бошлиқ тезгина бобомга қаради, чамаси гапини тасдиқлашидан умидвор бўлди.

Бобом яна бир кутилмаган ташрифдан ҳангуманг манг эди, меровланиб турарди; тайинки, у Бошлиқнинг илтижоли нигоҳига аҳамият берадиган ҳолатда эмасди.

– Буни қара-я, кетишим билан боққа йўл олибсан-да! – деди чинор – САО. – Кўзинг ўйнаб турган эди-я, ниятинг бузуклигини ўшандадаёқ сезгандим.

– Мени нотўғри тушунибсиз... – дея Бошлиқ ўзини оқлашга уринаётганди, чинор – САО чўрт кесиб қўйди:

– Важ кўрсатма, барибир ишонмайман!
– Раҳм қилинг, болаларим бор...
– Бунга болаларингни аралаштирма! – деди чинор – САО. – Майли, сенга яна бир имконият бераман! Қарияни безовта қилмасанг бас, ҳаётингга аралашмайман! Тағин ўз билганингдан қолмасанг, сени энг юқоридаги шохимга илиб қўяман, умрингнинг охиригача ўша жойда осилиб турасан! Тушундингми?!
– Тушундим-тушундим! – дея Бошлиқ миннатдорлик тариқасида қўлини кўксига қўйди.
– Унда дарҳол бу ердан даф бўл! Бошқа кўзимга кўринма! – деб буюрди чинор – САО.

Бошлиқ сафари қариганини сезиб, ёрдамчисига ишора қилди ва биргаликда “кора тулпор”га ўтириб, ўша заҳотиёқ жўнаб қолишиди.

Чинор – САО ҳам кетишига чоғланиб, ўрнидан қўзгалди. Мен яна бир бор уни инсофга чақирмоқчи бўлдим.

– Кўриб турибсан, ножўя хатти-ҳаракатларинг ҳаммани саросимага солиб қўйди! – дедим унга. – Ҳали ҳам кеч эмас, ҳозироқ аҳдингдан қайт! Агар билсанг, бебошлик қилиб, ўз ҳаётингни хатарга кўймоқдасан! Одамлар сенинг хатти-ҳаракатларингга жим қараб турмайдилар; ўзлари кўниккан турмуш тарзининг бузилишини сира исташмайди, асло бунга рози бўлишмайди! Тайники, ўзбошимча чинорни майда-майда қилиб ташлашадилар! Битта дараҳтнинг уволига қоласан!

– Орзу-умидларим одамларга ёқмаса, мен айбдор эмасман! – дея чинор – САО оғир тебраниб, силкиниб бурилиб, йўлга тушди. – Қолаверса, дараҳт бўлиш менга ёқяпти. Чинор ҳам ўзимизданми, бизларга ўхшаб узоқ яшаркан. Ишончим комил, қандайдир боғлиқлигимиз бор! Қариндош чиқиб қолсак ҳам ажаб эмас!

– Шундай бўлиши мумкинми?! Ахир биз бошқа-бошқа дунёларданмиз! – дедим жаҳл билан.

– Тўғриси, сен менга хасад қиляпсан, саёҳатга кетаётганимни кўролмаяпсан.

– Ҳеч-да, бу гапни қаёқдан олдинг?!

– Шунаقا!.. – деди чинор – САО охиста одимлаб бораркан. – Биласанми, атрофимдаги дараҳтлар худди ухлаб ётгандек туюляпти менга. Бир замонлар пинакка кетишигану қотиб қолишиган, ширин-ширин тушлар кўриб, умрларини фафлатда ўтказишмоқда!

– Унда қадамингни секинрок бос, тағин улар ҳам уйғониб кетиши масин! – деб ҳазиллашган бўлдим. – Акс ҳолда...

– Хўш, акс ҳолда нима бўлади?

– Дунёмиздаги мувозанат бузилади, тартибсизлик бошланади, – дедим хавотирим ошиб, теваракка разм соларканман: гўё шу дамда боғдаги бошқа дараҳтлар ҳам ҳаракатга тушиб, қаёққадир отланаётганга ўхшаб кетди.

– Бундан чиқдикни, мувозанатни сақлаб туриш учун баъзи тоифадагилар ухлатиб қўйилган экан-да! Тўғри тушундимми?

– Э, жуда эзиб юбординг-ку! Сенга гап уқтиргунча, эсдан оғиш ҳеч гапмас! – дея ҳафсалам пир бўлиб, таққа тўхтаб қолдим.

– Жин урсин! – деб тўнгиллади чинор – САОва қадамини тезлатди.

– Сўнгги умидим ҳам пучга чиққанди, унинг орқасидан хомуш қараб қолдим.

Давоми бор

Кўнгил қайга деса, бош олиб кетсанг

Дилмурод ДҮСТ

* * *

Илҳомсиз ёзилган шеърдек ҳиссизман,
Туйгулар рангини йўқотди кўнгил.
Рўзгор ташвишида хориди таним,
Тош бағирлар ичра тош қотди кўнгил.

Худодан сўрадим...
Барини берди.
Ниятинг – йўлдошинг, дегани ҳақдир.
Бироқ дил истайди телба ошиқлик,
Қакраган юрагим ишққа илҳақдир.

* * *

Неки топдим, бариси сўз билан бунёд бўлди,
Сўзларки, гоҳ раҳмоний, гоҳ кўнгилга ёт бўлди.

“Шеър билан қорин тўймас”, деганларинг ёдимда,
Лек, қараки, сўз билан ҳаётим обод бўлди.

Бахтни ахтариб кетдинг, зебу зарлар оралаб
Оқ-қора катакларда сароб умринг мот бўлди.

Не истасанг муҳайё, лек севги йўқ, вафо йўқ...
Шулмиди муродинг, айт, наҳот шу ҳаёт бўлди?!

Дилмурод ДҮСТ – 1989 йилда тугилган. Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университетининг ҳалқаро журналистика факультетини тамомлаган. Дўрмонда бўлиб ўтган “Истебъодод мактаби” Республика ижодкор ёшлари семинари шитирокчиси. “Ташриф” номли илк шеърий тўплами чоп этилган.

* * *

Сиз ўшал ҳилолсиз, ўшал ойдинсиз,
Ҳеч кўқдан тушмайсиз. Кўлларим етмас.
Хусну латофатда хурдан олдинсиз,
Висол – манзил. Аммо йўлларим етмас.

Ишқ – бу дард. Кўнгилни даволовчи дард,
Кундан висол излаб Мажнунга дўндим.
Не тонг, моҳ дийдори оқшомда насиб,
Сизни кўрмоқ учун тунларга кўнди.

Сиз кўқда, мен ерда. Азал қисмат шу,
Ишқ бўйсунмас дунё тенгликларига.
Ойсиз зулмат ичра қолмасин, кўчинг
Кўнглим осмонининг кенгликларига.

* * *

Сен ҳакингда узоқ гаплашадиган
Атрофимда бирор одам қолмади.
Бари Қуёш билан ботиб кетгандек...

Мен эса расмингга термиlamан жим
Ва сезаман соғинч кузранг дараҳтдай
Қалбим узра томир отиб кетгандек...

Сен келмас йўлларга ёмғир бўлсин, дея
Кўзёш сочарми деб, кўзимга боқсан
Ҳижронзада дийдам қотиб кетгандек...

Ҳар кун узр сўрайман покиза ишқдан,
Оқламоқчи бўлсан сени, негадир
Кўринасан ишқни сотиб кетгандек...

* * *

Сени кўп ўйладим, ўйлаб соғиндим,
Елиб бораверди умр – бешафқат.
Минг рангда тусланди фасллар, аммо
Ўзгармади дилда ҳисларим фақат.

Йилларин етаклаб вақт ўтди шошқин,
Ер-осмон ўзгарди, ўзгарди иқлим.
Дўйстлар ҳам ўзгарди, дўст эмаслар ҳам,
Фақат ўзгармади ишқим ва исмим.

Исмим ҳамон ошиқ,
қисмат экан ишқ...
Ўтар умр...
Юракдан ишқ аrimайди.
Билдим, бу эскирган дунёю дунда
Висолсиз муҳаббат ҳеч қаримайди!

Минг бир қиёфа

Омон Мухторнинг шу номдаги романини ўқиб...

Бир ажиб қамоқхона –
Деворсиз, панжарасиз.
Бунда турфа қиёфа
Дев, орсиз, шажарасиз.

Бунда ҳеч ким ўйламас,
Маҳкумман, мазлумман, деб.
Ҳамма ўз дарди билан
Юрибди умрини еб.

Хукмфармо зинданда
Гоҳ у, гоҳи бу бандада.
Хур руҳлар нафси ила
Бандиланган ҳар танга.

Ҳар жойда бўлганидек
Бу ерда ҳам бўлиб тўп.
Бир-бирин сотмоқ бўлган
Никоб таққан хоин кўп.

Деворсиз, панжарасиз.
Зинданда на ҳакам бор.
Ҳеч бандининг исми йўқ,
Фақатгина рақам бор.

Туғилган ва ўлган вақт
Қўшилиб жисм бўлмиш.
Шу рақам то қиёмат
Бандига исм бўлмиш.

Бунда ҳеч ким ўйламас,
Маҳкумман, мазлумман, деб.
Ҳамма ўз дарди билан
Юрибди умрини еб.

Хукмфармо бўлмоқ-чун.
Хоинлар баҳс этарлар.
Маҳкумларнинг ризқини
Сотмоқ учун элтарлар.

Маҳкумлар насибаси
Қўшни зинданга кетар.
Неки бор бари-бари
Бу манзилни тарқ этар.

Вақт кўзига қум тўлар,
Кун сайин, соат сайин.
Хоинлар иши бир кун
Ошкор бўлмоғи тайин.

Ҳайратланмас кўриб ҳеч,
Бунда кўзлар кўз эмас.
Ичга ютилар мудом
Ҳатто сўзлар сўз эмас.

Аждодларин унугтган
Махкумлар – шажарасиз.
Бу зиндан шундай ажиб
Деворсиз, панжарасиз.

Хукмфармолар учун
Махбуснинг қиммати йўқ.
Бир тийин – темир матоҳ,
Тийинча қиймати йўқ.

Лек ҳеч маҳбус ўйламас,
Бандиман, деб ҳеч қачон.
Чунки эркинмиз, дея
Уқтиришади ҳар он.

Хуллас, тушимда шундай
Манзилда яшаб ўтдим.
Умримни минг тақсимлаб,
Минг жойга ташлаб ўтдим.

Тушимни сувга айтдим,
Сув элтар, балки сизга...
Дунё – зиндан, девори
Кўринмас сизу бизга.

Биз шундай озод тутқин,
Нафс эрур кишанимиз.
Қачон ўйғонур юрак,
Ғуур, иззат, шаънимиз!?

Варракнинг армонли қўшиги

Парвоз – тириклиkdir. Маънодир – парвоз!
Эркин парвоз этсанг қушлар базмида.
Кўнгил қайга деса, бош олиб кетсанг,
Қолмасанг ҳеч қачон шамол измида.

Шунда шўнғиганда осмонга бошинг,
Завқ юракка сифмай, ортиб қолади.
...Чиқиб кетмасин деб, шамол измидан,
Пастдан ипни кимдир тортиб қолади.

Ишонаман, мүъжизалар бор

Халима
АВАЗМУҲАММАД

* * *

Майда-майда ёғаётир қор,
Ҳаво тоза, ҳаво мусаффо.
Кўнглим аро аллақандай куй,
Жаранглайди бирам дилрабо.

Майда-майда ёғаётир қор,
Мен ўзимдан чиқиб кетганман.
Сен қор бўлиб ёғма ёдимда,
Анча бўлди мен унуганман.

Ёғаверсин қорлар бешафқат,
Зорланмайман, ҳеч зорлангим йўқ.
Учиб юрган қорлар остида,
Дилимдаги милтираган чўғ.

Ёғаётган қорнинг ичидা,
Одам, сенинг соғинчинг оғир.
Ёғиламан қор билан бирга,
Мен Ҳаввоман, Ҳаввоманаҳир.

Қор ёғади, ёдингда бу тун,
Мен кетяпман ўзимга қараб.
Музлабб ўлди эҳ, қандай яхши,
Севги тўлиб қолган эски қалб.

Халима АВАЗМУҲАММАД – 1959 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини тамомлаган. “Кўнгил мулки”, “Кўнгил манзилари”, “Соғинч дарахти”, “Муҳаббат ороли” ва “Жалолиддин Мангуберди” номли китоблари чоп этилган.

* * *

Алдангай аёлнинг баҳтидай қаро,
Эзгин хаёлларга бурканади тун.
Осмон юрагидан титраниб чиқар,
Ой қувғин қилинган қадимий афсун.

Дераза ортида туриб ўйлайман,
Ишқимни қаерда йўқотган эдим.
Сукунат ичидажаранглаб кетар,
Нью-Йорк осмонига сифмас соғинчим.

Юрагим ичидаги ғичирлай бошлар,
Тиги ўткир ҳамда қиррали бир тош.
Жисмига оғирлик қилади ҳозир,
Қайғумдан ситилиб чиқаётган ёш.

Аммо йиғлагим йўқ, кўтаргум бошни,
Мени танимайди ғариб илинжим.
Яна жаранглайди ошиқ юрагим,
Ишқимни қаерда йўқотган эдим.

* * *

Йигитлари жасур, қизлари ўқтам,
Багрикенг, ҳар бири одилу хотам.
Ҳа қайтар, бошига қилич келса ҳам,
Марду майдони бор Қорақалпоқнинг.

Ҳеч ўчмас номи бор тарих тошида,
Кўқ жилмайиб турар мудом бошида.
Эртаси битилган баҳт қуёшида –
Нурдан айвони бор Қорақалпоқнинг.

Ажиниёз ҳикмати ҳар дилда ниҳон,
Орзулари каби дашти-бепоён.
Иброҳим Юсуфлар айлаган баён,
Порлоқ довони бор Қорақалпоқнинг.

Тўлипберган айтган тарих улуғдир,
Ўтган кунлар бари дил узра түғдир.
Бугуни мунаvvар, тонги ёруғдир,
Катта имкони бор Қорақалпоқнинг.

* * *

Кўнар сани англагандайман,
Кўп нарсани тушундим бесўз.
Хаёт таъмин ҳис қилдим бешак,
Ўлим билан келиб юзма-юз.

О, кимлардан қолмаган дунё,
Гоҳ атадим уни бир қафас.
Онажон, деб атадим уни,
Юрагимга уаркан нафас.

Ношукурмиз азалдан бизлар,
Йўқдир бизда сабру қаноат.
Гинам йўқдир сендан, эй дунё,
Аразлама, сен биздан фақат.

Кечагина суҳбат қурганим –
Аёл кетди дорул бақога...
Қолганларни асрарин дея
Ёлвораман қодир Худога.

* * *

Ишонаман, мўъжизалар бор,
Юрак ўйнар рангин, зиёда.
Ғариблашиб кетарди хаёт –
Бўлмасайди улар дунёда.

Кўп алданиб, адашдим гоҳо,
Талаб кетди кўнглимни ағёр.
Ўлар эдим, лек мўъжизанинг
Нажотида тирилдим минг бор.

Яшаяпман унга ишониб,
Ва Эгамнинг ҳайратига ҳам.
Кечагина гуссада эдим,
Қочиб кетди алла қайга ғам.

Барқ уаркан кўзимда хаёт,
Кулоқ тутгум тонг қадамига.
Ва умидим чаяр юзини,
Саҳархез гулнинг шабнамига.

Ишонаман мўъжизалар бор,
Кўнглим аро нурларнинг сайри.
Ёнгинамда юрганди ажал,
Омон қолдим улар туфайли.

* * *

Тикка боқиб кўзимга,
Олов кириб сўзимга.
Бир тун дедим, ўзимга:
Кетаяпсан қай томон –
Ноаёнсан, ноаён...

Дўстимсан, ғанимимсан,
То хануз нега жимсан?
Айт менга, ахир кимсан?
На дарёсан, на уммон –
Ноаёнсан, ноаён...

Севдинг қайгуларимни,
Ҳайдаб орзуларимни.
Сотдинг ёғдуларимни –
На замонсан, на макон
Ноаёнсан, ноаён.

Бир қучоқ кўнгил эдим,
Шудрингдаги гул эдим,
Номард узди, турдинг жим.
На исёнсан, на тўфон,
Ноаёнсан, ноаён.

Гувуллайди Сирнинг шамоли

Рустам ЭМИН

Илҳом

Баъзан сўз топмайман, баъзида имкон,
Ўзимга сифмайин қоламан бирдан.
Бўғзимга тиқилиб боради жоним,
Бўш қопдай хилвираб туради бу тан.

Туркий луғат титиб, сўзлар қидириб,
Қоғозга сингишиб кетаман шул дам.
Рухим тарқ этади гўё танамни,
Пиру комил билан бўлади ҳамдам.

Тез-тез шундай бўлар, ўзни унутиб,
Ўзга оламни мен макон тутаман.
Бирда Ҳаллож билан сухбатга кирсам,
Бирда Румий ила эл-юрт кезаман.

Гулузлар хаёлим тортади баъзан,
Машрабдек жўшаман улар ишқида.
Баъзан майхонанинг тўрида бўлсам,
Баъзида сузаман Аршнинг қўшкида.

Майнинг қули бўлар аҳли ижодкор,
Ёрнинг ишқида у қиласи ҳузур.
Ўзини топади ўзидан кечиб,
Қочиб кетар баъзан ўзидан базўр.

Рустам ЭМИН – 1962 йилда тугилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини тамомлаган. “РИД”, (Руҳларни излайман дунёда), “Кўнглим сувратлари”, “Дайди шамоллар”, “Эл эъзозида” номли шеърий китоблари нашир этилган.

Шундай сониялар, шундайин онлар,
Баъзан ийллаб уни топиб бўлмайди.
Мунир лаҳзаларни тутиб қололса,
Шоирнинг шеъри ҳам асло ўлмайди.

Ўзимга келаман қўп ҳам ўтмайин,
Дардан фориг бўлган онадай хушнуд.
Кўнгил бўшаб қолар, йиғлоқи кўнгил,
Унда хукмронлик чалар яна уд.

Сенга шукроналар айтаман, Эгам,
Шундай дард берибсан, Ўзингга шукр.
Балки яна бир байт қоғозга тушди,
Бунга сен сабабсан, яна ташаккур.

* * *

Кетмоқчими, қайтади балки,
Қайтиб келар қоғозга кўнгил.
Тушларимни бузган у малак,
Осилади мисли атиргул.

Юрагимга тортади ханжар,
Ханжарида қон изи қолмас.
Ва юрақда яратар бир жар,
Бил, у жардан ҳеч ким чиқолмас.

Кетаверар, маъюс кўзлари,
Дилгинамга оғриқлар ортар.
Йиғлашни ҳам унутган кўнгил,
Нафратини бир менга сочар.

Йиғлоқи дил, билмам, қаёққа,
Қаёқларга кўмдинг юракни?
Қаёқларга отилди кўзлар,
Наҳот энди гуллар кераксиз?

Нега ҳар кун, нега савол-ла,
Тонгда кўзин очади булбул.
Наҳот яна қонга тўлади,
Осилади шохга атиргул?

Осилади, осади тинмай,
Юрагимда унган чечакни.
Наҳот менга лозим кўрмайди,
Ёлғон дунё ўшал малакни?

...Наҳот кўнгил хўрсинар ҳар тун?

* * *

Бүйин күрсатмаган сүз бор күксимда.

Сирожиддин РАУФ

Ярадор дил,
Изтироб – остонам.
Калити йўқолган қасрда
Йиглайди кўнгил,
Титрайди дир-дир.
Кўксимни ёрдилар хотиржам
Топмоқ истадилар тилло ёхуд зар
Аммо топмадилар истаганларин
Ва кетдилар кўчага ташлаб.
Керак эмас эди уларга
Гадойдек мўлтираб қолган гавҳар – Сўз
Керак эмас эди уларга!
Кетдилар, Сўз қолди кутиб кимнидир
Гавҳар Сўз, етим Сўз кутади ҳамон
Калити йўқолган қасрда қолган
Ўша етим кўнгилни!

* * *

Қаҳратон қиши, мўъжиза ясар,
Кўз-ўнгимда ожиз парчалар
Юзларимни силайди майин,
Шамол эса найини чалар.

Шу оқлилка кўзим тикканча,
Баъзан ўйга толиб қоламан.
Фижимлайман, совқотса қўлим,
Сескангандай тортиб оламан.

Шовқин солар болалар тинмай,
Чўчиб тушар ухлаган дараҳт.
Бўғотларда осилиб турар,
Сумалаклар совуқдан караҳт.

Ғичирлайди қадам ташласам,
Ким зор бўлган ҳосилдор замин.
Дехқон бобом кетмонин пешлар,
Эрта кунин еяркан ғамин.

Шундай, бу юрт қиши ҳам ажиб,
Бир қарасанг тиклади ҳайкал.
Совқотгандай кўрпасин ёпар,
Элим каби очик кўл пайкал.

Гувуллайди Сирнинг шамоли,
Бу сеҳрга қойил қоламан.
Ўйга кириб, печнинг ёнида,
Қофоз узра излар соламан.

Саёҳат

Баъзан тошбакадай, баъзан шер бўлиб,
Олтмиш чангалзордан ўтиб боряпман.
Кимдан ортда қолдим, кимдандир ғолиб,
Дўстларим, чўққида бироз толяпман.

Ўзимнинг унимдан хамирим қориб,
Нон ёпдим бир-икки, борича чиқди.
Энди кулчалари йўлимга пешвоз,
Нимадир бор экан, уларга юқди.

Бу узун йўлларда кимларни суйиб,
Оридан эргашдим, нимадир топдим.
Аввало онамдан олдим кўп ҳикмат,
Борини ўзгамас, элимга сочдим.

Устозлар ўгити дилимга малҳам,
Ҳамон содиқ қулдек юргум ортидан.
Ҳамдам, йўлдош бўлди доимий дард ҳам,
Дардни ичга ютдим, мевасин бердим.

Чойчақа улашар замонкан, ҳайҳот,
Менга ҳам кимлардир садака отди.
Итдек олқишилашиб турили томонга,
Қандай жирканчлик бу – юракка ботди.

Чидасанг яшайсан, йўқса йўл очик,
Биласан қаёнга кетишни дўстим.
Балки шунинг учун инграб Насимий,
Олчоқ оломонга топширган терин?!

Яссавий ва Машраб, сўнг Фурқат, Муқим,
Чўлпон, Қодирий ва ёшгина Усмон.
Миллатга пурвиқор устунлар бўлди,
Лек йиқди баъзисин ёвуз ёсуман.

Умр ўтар экан, йўлларда кўрдим,
Миллат ҳайқиригин, қувонч, йигиси.
Ким аччиқ куйинди, баъзан севинди,
Бўғзини тимдади халқин қайғуси.

Шукр, мен ҳам бироз тебрана олдим,
Денгиз тўлқинлари бағрига тортди.
Шу денгиз ичидаги ўзимни топдим,
Шу куч балки мени халқ узра отди.

...Олтмиш чангалзорда тердим ризқимни,
Олтмиш ботқоқликка оёқлар ботди.

У ўтли кунларни қўмсайман ҳануз

Мансур ЖУМАЕВ

Биз кутган фасл

Неча бор қалбингда тикладим қаср,
Айрилик бўрони бузди муттасил.
Нечун яна қаттиқ қиш келаётир,
Баҳор эмасмиди биз кутган фасл?!

Саҳройи севгимиз қўкарған даштим,
Соғинч ўрдасида мунча саваштим?..
Наҳот, адаштиридим, наҳот, адашдим,
Баҳор эмасмиди биз кутган фасл?!

Севилдик – севиндик, аммо ақлли
Зотлардек бўлмадик сипо шаклли,
Эртароқ нишонлаб қўйдик шекилли,
Баҳор эмасмиди биз кутган фасл?!

Азизим, асалга эврилсин захр:
Севгида сахий бўл, нафратда – баҳил,
Баҳорга айлантир қишини ҳам, ахир,
Баҳор эмасмиди биз кутган фасл?!

Баҳор эмасмиди биз кутган фасл?!

Мансур ЖУМАЕВ – 1991 йилда туғилган. Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университетининг Ҳалқаро журналистика факультетини тамомлаган. “Оқ орзуларим”, “Ҳайрат қўшиклари” каби шеърий тўпламлари нашр этилган.

* * *

Бир ўтли тунлардан ўтди кунларим,
бир ўтли кунларим кечди кечамда...
Энди босилдими у жунунларим?
Ҳечам-да!

У ўтли кунларни қўмсайман ҳануз,
у ёлқин ўтларда ёнгим келади
ва ҳануз
хаттоқи сизга ҳам,
эй дўст,
ишонгим келади.

Ичимдаги урушлар

Тўлмоинг истадим, эй умарий жом,
тўкилмоқ истадим –
тўкилгандайман:
яна шеър,
яна ишқ,
яна соз,
илхом...
севиб қолганга ўхшайман.

Яна ривоятлар айтадир ғалат
Лев Николаевич,
Лондон,
Кафка,
Рей...
ва Шойим Бўтанинг “Шох”ин вараклаб,
мозийни пуллайди Бродвей.

Темур қаптолида сарбоз қурантлар
бонг уаркан тўққиз яримга,
митти қулоқчинлар нажиб дунёдан
хабар келтирадир қулоқларимга.

“Фарсча шарқилар”¹да бир гўзал турку:
Мухаммад Мұтамид Ҳофиздан айтар.
“Узхитс нуқта нет”²,
сендан илтимос,
замонамга қайтар.

1 FarscaSarkilar – “Ютуб”даги мусикий канал.

2 uzhits.net – мусикий портал.

Етар,
оқизмасин кўздан ёшимни
устоди Муҳаммад Ризойи Лутфий,
Муъину
Сиймою
Абдулҳай Вафо
ва Ажмал Порсо³нинг жунуний лутфи.

Ичдан шарафлаган ашрофим ғариб,
ичим машриқдиру атрофим магриб,
юлдузлар чирмашган дараҳт поида
кезаман қаландар Шарқни ахтариб.

Олтин гитарали олтинсоч йигит
олтин қўшиқларин сочадир жонли,
ғариб севгиларни қиласидир таъкид:
“Ай нов ю вон ми ту,
ай нов ю вон ми...”⁴

Олтинсоч,
“Раъно”⁵ ни айтсайдинг,
ҳечам
иккиланмай борим беруб ғамбода,
Ботирим⁶ хурмати,
Югнакий⁷гача
кетган бўлар эдим пои пиёда.

Олтинсоч,
тушунгин,
талху шўр дарё
ўстирган қамишдан туғилган найман,
яна сахройиман,
боз устига, о,
севиб қолганга ўхшайман.

Олтинсоч,
керакмас майда туйғулар,
кўксимда чайқалар бир умарий жом,
кўявер,
ўлдирса ўлдирсин шулар:
ишқу ишқ,
ишқу ишқ
ва шеър
ва илҳом!

3 Эрон ва афгон қўшиқчилари.

4 Кўшиқдан: Биламан, сен ҳам мени хоҳлайсан (I know You want me too).

5 Кўшиқ номи.

6 Ботир Зокиров.

7 Тошкент шаҳридаги Аҳмад Югнакий мавзеси.

* * *

Карши даштларига сабзалар келди,
Тошкент боғларига майсалар келди...
Найзалар келдию қўксимга ботди,
қўксимга ботгувчи ғамзалар келди.

Сўз келди,
соз келди,
хуш навоз келди,
оғоч кокилига қушлар боз келди...
менинг хаёлимга гавжум давраю
тилларанг қандилу гулқоғоз келди.

Жанубдан куйдиргич бир насим келди,
шимолдан яхлаган нафасим келди...
жулдур китобимни жавонга отдим,
одамсиз кўшкларга ҳавасим келди.

Яна нелар келди?
Яна ким келди?
Дардимга на табиб, на ҳаким келди;
факат мен ҳақимда ўйланг дейди У,
мен улар ҳақида ўйлагим келди...

Дилга довур келган ҳар ўйу ҳар ён,
Тангрим,
бир чора қил,
рухим емасин!
Бўғзимгача келди бу лойка дарё...
Сен қачон келасан,
Нухнинг кемаси?!

Йигирма биринчи аср табиби

Қалбимдан ненидир юлди ҳабибим,
колгани оҳмиди,
нолами,
войми...
йигирма биринчи аср табиби,
тузай олурмисан
қалб деган жойни?!

Рухим қанотини кесди қарибим,
ё алам,
ё нафрат,

ё ғамдир жазо...
йигирма биринчи аср табиби,
айт,
қандай тузалгай
рух деган аъзо?!

На қалбсиз жасадда қолди тароват,
на руҳсиз баданда топилди маъни;
ким дейсан,
“жон қуши рам қилиб”,
фақат –
тан отига хашак берган кимсани?!

Табибим,
танамга тилаб фароғат,
насиҳат ўқирсан:
катбий⁸,
шифоҳий⁹;
энг аввал қалбимни қилгил табобат,
энг аввал руҳимга шифо қил.

То фалак пойимга тўшалса,
энса,
то мажруҳ заминни кўтарсан бошга...
табибим,
даво қил,
қўлингдан келса,
келмаса,
мен табиб ахтарай бошқа.

То юлуқ қалбимга қайтарсин чиндан
шабоб ҳисларимни –
садда,
самимий,
қаноти бут руҳим учсин ичимда,
йигирма биринчи аср табиби!

Нега лол қарайсан кўзимга,
бор-йўқ –
шу десам биргина ўтинч,
ўй,
тилак;
наҳотки мендайин бошқа бемор йўқ,
наҳотки табиб йўқ
ўзимдан бўлак?!

8 Ёзма.

9 Оғзаки.

Зилзила

Жужуқлар кифтида тош кўтарганда,
Менинг ҳам ингради, тўлғонди жоним.
Туркий силсилаар бош кўтарганда,
Туркий зилзилалар уйғонди, жоним.

Менинг ҳам рухимда тургай дам-бадам
Сурёний титроқлар, туркий титроқлар.
Ишқиз авлодларнинг дастидан пурғам
Ошик аждодларим ётган тупроқлар.

Фозиантеп каби титрадим, толдим,
Қаҳрамонмарашдек вайрондир дилим,
Хижрон хароботи остида қолдим,
Ковлаб олмайсанми мени, севгилим?!

* * *

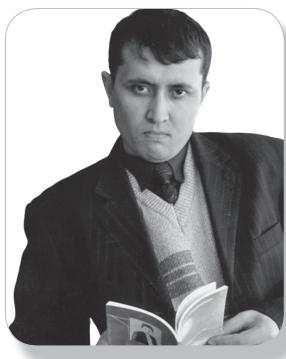
Икки дунё ҳар бошда пойдор,
ҳар жуссада топган ифодат:
ҳар кўнгилда битта Худо бор,
ҳар қадамда битта ибодат.

Ҳар куртакда битта сано бор,
ҳар япроқда битта китобат;
ҳар гиёҳда битта дуо бор,
ҳар ёмғирда битта ижобат.

Ҳар киприқда битта имо бор,
ҳар абруда битта ишорат;
ҳар манглайды битта ҳумо бор,
ҳар юмрукда битта иморат.

Ҳар ёноқда битта ибо бор,
ҳар дудоқда битта муҳаббат;
ҳар курсоқда битта Исо бор,
ҳар бешикда битта Муҳаммад.

Икки дунё ҳар бошда пойдор,
ҳар заррада улвий иродат:
ҳар кўнгилда битта Худо бор,
ҳар қадамда битта ибодат.

**Шукур
ЖАББОР**

Аяман дафинаси

Хикоя

◎

Дунёда тиллар кўп. Буларнинг орасида оз сонли кишилар мuloқот қиладиган тиллар ҳам бор. Ҳатто Мексиканинг олис қишлоғида атиги икки киши гаплашадиган тил бўлиб, унинг номи – аяман. Энг ажабланарлиси, аяман тилида гаплашадиган ўша икки қария бир-бири билан аразлашиб қолган эди. Нафсиларни айтганда, бундай ғалати ҳолатга бу чўтири дунё кам гувоҳ бўлган...

Аяман ҳақида эшитиб қолган лингвистика бўйича тадқиқотчилар – Харвард университети магистрантлари бўлмиш Сара Жонсон, Элла Стив ва Спенсер Руди мана икки кундирки, ўша ўжар қарияларни ўзаро гаплаштиромай ҳалак. Қайсики, улар гаплашса, бу тилни диктофонга ёзib олиб, таҳлил қилишар эди... Шунинг учун тадқиқотчилар бир-биридан атиги ярим чақирим келадиган масофада яшайдиган бу қарияларнинг уйига зир қатнаб, уларни учраштириш, яраштириш ташвишида парвона эдилар. Уларни учраштиришдан мақсад – қариялар бир-бири билан гаплашса тил таҳлили учун сўз ворид бўлади-да. Йўқса, айтайлик, ёзib олишсин деб чоллардан бири осмонга қараб гапиравмиди?!

Күёш чошгоҳдан ўтган пайт чўлларнинг гармеселига учраган – кўринишига сафар заҳматлари уриб кетган тадиқотчиларнинг раҳбари Николас Олби Мехикодан ижарага олган дала шароитига мослашган “Jeep” автомобилида етиб келди. У келганида ҳамма аяман тилини биладиган шимол томондаги қария Эстебан Торрознинг уйи олдида тўпланган эди. Афтидан Руди Николасга бу ерда нима бўлаётганини телефон орқали тушунтирган кўринади. Шунинг учун Николас маҳаллий аҳолига, умуман қарияларга ёқиш учун кенг барли мексикача шляпа кийиб, эгнига шу ердаги одамлар байрамда киядиган йўл-йўл рангли тайласон ташлаб олган эди. У мошинадан тушибоқ қўлидаги совфа-саломларни кўз-кўз қилиб мексиканча тилда бақирди:

Шукур ЖАББОР – 1975 йилда туғилган. Ўзбекистон Миллий университетининг журналистика факультетини тамомлаган. Унинг “Ошиқман”, “Мансур Ҳаллож сири”, “Зиқна маҳсум” каби китоблари нашир этилган.

– О, Амего!

Бу сўз ўжар қариянинг ғашига тегди. Унинг бу кўриниши ва ясама қилифи чолнинг бадтар ғазабини қўзгади. Руди чолни зўрға кўндирган эди – энди ҳаммаси чиппакка чиқди. Ҳатто чол ғазабланганидан юзини буриб, саломлашиш учун Николас узатган қўлни ушлаб ҳам қўймади. Николас эса ҳавода қолган қўлини жинси шимининг чўтагига тикиб шериларига “Нима қилдим?” дегандай савол назари билан қаради. Бўлмасам-чи?! Нима қилдиммуш?..

Николас чўнтағига қўлини тиққанда хаёлига бир фикр келиб қолди. У пулларини чиқарди. Айниқса, ҳамма бошқатдан қарияни нариги чолнинг ёнига боришга кўндирай деб турган пайт Николас яна “қовун туширди”. Яъни, чол кўниб ўрнидан энди туралётган пайт Николас қўлидаги бир тахлам доллар пулни намойишкорона қўрсатиб “Мони, мони, коман, коман” деди. Унинг бу қилифидан кейин қайсар чол шартта жойига ўтириб тўнини тескари кийди-қўйди. Бу ерга келиб ҳамма нарсани “америқача усул”, яъни пул ҳал қилмаслигини англаб етган, кўнгилни топиш энг муҳим нарса эканини тушунган тадқиқотчилар “Нима қилиб қўйдинг?!” деган маънода Николасга ёзғира кетишиди...

Бир-бири билан уришиб қолганини мустасно қилиб айтганда, аяман тилининг сўнгги ворислари бўлмиш икки қария – Эстебан Торроз билан Сото Эскобарнинг АҚШ фуқароларидан, умуман АҚШ ҳукуматидан ғазабланишга етарлича асослари бор эди. Масалан, Эстебан Торрознинг ўғли бир қанча ўртоқлари билан ёлланма ишчи бўлиб ишлаш учун АҚШ ҳудудига ўтиб кетаётган пайт ҳарбийлар қувганида чегарадаги сим тўр қорни ва юзини йиртиб юбориб, қонига инфекция тушиб, шунинг оқибатида ўлган эди. Нариги қария – Сото Эскобарнинг ўзини илгари “оқ танли” бир ковбой күш учса қаноти, одам юрса оёғи куядиган Ковауила чўлида росса дўппослаб отини олиб қўйган эди. Сабаблар кўп. Лекин ҳаммасидан ёмони – Николаснинг қилиғи Эстебан Торрознинг ёдига АҚШ чегарачилари туфайли ўлган ўғлини ёдга солиб юборди.

Тадқиқотчилар ўжар қарияга бошқатдан ялина бошлашди. Чол Николасни қўрсатиб “Бу нусха менга ёқмаяпти” деб тўғрисини айтиб қўя қолди. Ҳамма чолнинг ҳовуридан тушишини кутди. Тадқиқотчилар Николасни аралаштиргмаган ҳолда ўзлари яна чолга хушомад қила бошладилар. Ахийри қария Эстебан эриди. Лекин бир шарт қўйди:

– Мен сигара чекмоқчиман. – деди. Бу гапни эшитиб тадқиқотчилар енгил нафас олиб, “жонланишди”. Айниқса Руди хурсандлигидан ёнидан Марлборо тамакисини чиқарип лутф қилди:

– Марҳамат жаноб Эстебан!

Чол эса қўлини бошининг атрофида ўйнатиб “Йў-ў-ўқ!” деди. У “Но-о-ов, но-о-ов” деганда “о” ҳарфини чўзиб айтди.

– Қандай сигара чекасиз, жаноб Эстебан?

– Кубалик дўстим Мориснинг сигарасидан.

Тадқиқотчилар Моррис дегани ким бўлди яна деб турли сигара номларини айта бошлашди. Ахийри кубаликлар сигараси эсига тушган Руди:

– Гаванами? – деди.

Шүкүр ЖАББОР

Қария “Ха” деган ишорани қилди. Ҳамма яна енгил тин олди. Гавана сигарасини қаердан олишади энди? Тадқиқотчилар “қовун туширгани” учун жарима ўлароқ сигара олишга Николаснинг ўзини жўнатмоқчи бўлишди. Лекин энг даҳшати – бундай чўл худудда жойлашган дўконнинг масофаси 150 километр олисда эди. Буни эшитган Николаснинг “капалаги учуб кетди”. Тихирликнинг вақти эмаслигини билган Николас ғудраниб, ичидаги сўкиниб, Ёеरга ўтириб сигара олиш учун жўнаб кетди...

* * *

Николас чўл чангига белангтан Ёеरда сигара олиб келганида кун ботай деб қолган эди. У қанчалик фазабланган бўлмасин сигара узатаётганида чолга табассум қилишни унутмади. Гапиришга ўзи ҳам қўрқиб қолди: гапирсан яна қовун тушираман деб ўйлаб, сукунти аъло билди. Кун кеч бўлгани учун аяман тилининг сўнгги иккинчи вориси Сото Эскобарнинг уйига эртага боришига келишишди. Сотонинг ўзи касал бўлиб, тўшакда михланиб ётгани учун қария Эстебан уришиб қолганига қарамай тадқиқотчилар билан бирга боришига розилигини, эртага эрталаб йўлга чиқишлиарини айтди.

Қария Эстебан меҳмоннавозликни унутмади. Қизлар – Сара ва Эллага ички айвонга, йигитлар – Руди ва Николасга ташқаридаги айвонга ўрин солиб, уларга қаерда ухлашларини кўрсатиб қўйди. Лекин Руди кечроқ ётишларини, унгача ҳовли ташқарисида хас-хашакларни тўплаб ёкиб, гулхан атрофида ўтиришларини айтди. Чол маъқул дегандай бошини қимирлатиб қўйди ва қуёшнинг ботиш томонига қаратиб қўйилган курсига ўтириб, гавана сигарасини ёқди. Уфқ сигара учидаги чўғдай қирмизи тусга кирган эди. Афтидан чол қирмизи шафаққа тикилиб, тамаки тутатишни ёқтиради чоги...

* * *

Эрталаб Эстебан Торроз тадқиқотчилар билан бирга Сото Эскобарнинг уйига равона бўлишди. Эстебан Торроз билан келган меҳмонларни хушламай қабул қилишди. Тўшакда ётган Сото уларни кўриб юзини буриб олди. Тадқиқотчилар дарров диктофонни ёқишишди. Қария Эстебан унга қараб аяман тилида бир нарса деди. Сото ҳам шу тилда жаҳл билан жавоб қайтарди. Эстебан яна аяман тилида унга гапирган эди, Сото дарғазаб бўлиб жавоб қайтараман деб йўталиб, бўғрикиб қолди.

Бундан жаҳли чиққан Сотонинг бир қариндоши бақириб уларни ҳайдаб солди. Қария Эстебан ҳам қўлини силтаб жаҳл билан чиқиб кетди. Тадқиқотчилар шунча ҳаракат қилиб аяман тилида атиги беш-олтита сўзни эшитишишди, холос. Эстебанни уйига етиб келишгач, чолнинг ўзидан аяман тилида гапиринг бизга, деб уларнинг эси кетди. “У нима деди, сиз нима дедингиз” каби саволлари жавобсиз қолди. Чол бошқа лом-мим демади...

Тамоман умидлари кесилган тадқиқотчилар чол билан хайрлашиб, ўз шаҳарларига қайтиб кетишар экан, йўлда муҳокамани давом эттиришишди. Асқотмаса улар аяманинг сўнгги ворислари гаплашган бояги беш-олтита сўзни таҳлил қилишдан бошқа чоралари қолмади:

– Билишимча Сото бизнинг қария Эстебанга “Капалакни нега ўлдирдинг?” деди. Эстебан эса “Яна ўлдирман” деди. Шундан уни жаҳли чиқиб кетди.

– Кўйсанг-чи Сара! Капалакнинг нима алоқаси бор?

– Аяман тилида “паррак” деган сўзни ишлатди. Парракдан эса капалак деган сўз ясалади. Кейин у “мур” деган сўзни қўллади. “Мур” дегани дунёдаги жуда кўп тилларда “ўлдирмок”, “ўлим”, “ажал” деган сўзлар ясалади.

– Эътибор бердингларми? Сото Эстебанга жавобан “чил” деган сўзни ишлатди. “Чил” дегани нима дегани?..

– “Чил” хиндулар тилида “Ернинг охири” дегани эмасми?..

* * *

Тадқиқотчилар жўнаб кетганидан икки кун ўтгач, Сотонинг қариндошлари Эстебани чакиришиди. Қария Эстебан боришга унамади. Бироқ Сото жон беряпти, сени чорлади деганларидан сўнг у йўлга тушди. Икки қария яна кўришиди. Улар бу сафар бир-бирига жаҳл қилганлари йўқ. Улар аяман тилида узоқ сўзлашишиди. Қани энди тадқиқотчилар яна икки кун сабр қилганларида эди – ажойиб сухбатга гувоҳ бўлишарди.

Бири ўлим тўшагида, бири унинг қўлини ушлаган ҳолда аяман тилида кечгача гаплашишиди. Кечга бориб эса, қария Сотонинг жони узилди... Қариндошлари тўпланишиди...

Кечқурун Эстебан мархум дўсти Сотонинг уйидан қайтар экан, у йўлда тинмай аяман тилида ўзига гапириб кетди. Энди бу тилда гапирадиган одам битта қолди.

Тун коронғисида аяман тилининг ягона – сўнгги вориси бўлмиш бу қария хеч ким тушунмайдиган, эски туркийчага ўхшаб кетадиган бу тилда ҳамон ўзига ўзи гапириб бораарди...

Сирли таёқ

Ҳикоя

**Абдурашид
МАҲМАТОВ**

Қорабулоқ Ҳисор тоғлари бағрида жойлашган, мўъжазгина, хушманзара қишлоқ. Ён-атрофлари паст-баланд қирлар билан ўралган бу ерларда деярли йил бўйи яшиллик сақланиб туради. Тоғ этагидан пастроқда қор сувларнинг йигилишидан кичикроқ бир кўл ҳосил бўлган. Қорабулоқ қишлоғидан ўтиб, кун чиқар – Ҳисор тоги тарафга қараб кетишда бир неча катта-кичик булоқлар ҳам бор. Улар орасида, тоққа энг яқин жойлашган Қорабулоққа етадигани йўқ. Айтишларича, бу булоқдан бир дақиқада минг литргача сув кайнаб чиқаркан.

Ана шу қишлоқда яшайдиган Қиличхон эшон бобо, менга бир пиёла чой устиди, қизиқ бир воқеани гапириб берганди.

Тожикистоннинг тоғ қишлоқларидан келган чўпонлардан бири бу ердаги яйловларда чорвасини боқиб юрган пайти ёмғир ёғишини бошлаб, бир зумда селга айланади. Чўпон ҳар қанча уринмасин, отарини панароқ жойга ҳайдашга ултурмай, анча-мунча қўйлари оқиб кетади. Мол аччиғи – жон аччиғи: сел оқизиб кетаётган қўйларини қутқариш учун югуриб-елиб юрган чўпоннинг оёғи тойиб, ўзи ҳам йиқилиб тушади. Шунда шўрлик чўпоннинг қўлидаги заранг таёғи ҳам қўйлар изидан сувга тушиб, оқиб кетади. Заранг дараҳтидан ясалган таёқ ниҳоятда қаттиқ бўлиб, унинг учун қурол вазифасини ҳам ўтар, отарни бўрилардан ҳимоя қилишда ҳам аскотарди. Иложсиз қолган чўпон ёмғир тўхтагунига қадар, тоғ бағридаги камарда жон сақлади.

Селнинг лойқа, бўтана сувлари йиғилиб кўлга бориб қуюларди. Бир неча кун ўтиб, чўпон яна кўл бўйига қайтиб келиб, йўқотган таёғини излай бошлиди. Аммо заранг таёқдан дарак йўқ, ҳойнаҳой, кўл тубига ҷўкиб кетган эди. На илож, чўпон уйига таёқсиз қайтишга мажбур бўлади...

...Кунларнинг бирида худди шу ерда, булоқ атрофида қўйларини ўтлатиб юрган қорабулоқлик Султон чўпон булоқ кўзидан дарахт шохига ўхшаш нарса чиқиб

Абдурашид МАҲМАТОВ – 1952 йилда тугилган. Тошкент тиббиёт институтини тамомлаган. “Етим қизнинг қисмати”, “Еттинчи чироқ шуъласи”, “Умидли дунё”, “Ташвиши дунё”, “Мармар тошдаги сирли битик” каби насрый китоблари, “Муаттар Ватан” деб номланган шеърий тўплами нашр этилган.

турганини кўриб, яқинроқ келиб, синчилаб қараса зарангдан ясалган яхшигина чўпон таёғи экан. Сувда узоқ вақт қолиб кетганидан бўлса керак, таёқ анча оғир эди. Султон топилмасини уйга олиб келиб, обдон тозалаб, офтоб яхши тушадиган жойда қуритиб олади. Шу-шу бу заранг таёқ унинг ажралмас ҳамроҳига айланади.

Султон ҳар доимгидек эрта тонгданоқ отарини тоққа олиб чиқиб, тушга яқин сугоришга кўл бўйига ҳайдаб борган. Бу ерларда анчадан бери кўринмай кетган қўшни тожикистонлик чўпоннинг яйловда қўйларини бокиб юргани устидан чиқди.

Отарини бокиб юрган бу одам Султонга яқинлашаркан, беихтиёр кўзи унинг қўлидаги заранг таёқка тушди. Бирдан юраги ўйнаб, ҳаприқиб кетди. Қандай “ох” деб юборганини ўзи ҳам сезмай қолди. Бу ўша сел бўлган куни анча-мунча қўйлари билан оқиб кетган заранг таёғи эдида. Чўпон балки адашаётгандирман, деган гумонда, қолаверса, дабдурустдан “Бу таёқ меники” дейишга ҳадисираф, секин Султон чўпонни гапга солди:

– Таёғингиз яхши экан, ҳақиқий чўпонники, – деди унга тикилиб. – Қаердан олгансиз?

Бу сўроқдан хушёр тортган Султон ўйлаб қолди: “Нега у бу таёқка қизиқиб қолди, худди йўқотиб-топгандай гапиради-я?”

– Отамдан мерос бу таёқ, – деб қўя қолди Султон чўпон хушламайгина. Сўнг янада ишончлироқ тарзда қўшиб қўйди: – Отамга бобомдан мерос ўтган. Энди эса менга тегди.

– Таёғингизни бир кўрсам бўладими? – ҳамон қизиқсинишини қўймай сўради чўпон. Энди у бу таёқ ўзиники эканлигини тасдиқловчи жойни топишга интиларди.

Султон бундай тасодифий сухбатни кутмаганди. Лекин қаршисидаги инсоннинг илтимосини қандай рад этишни ҳам билмади.

– Марҳамат, – деди у таёғини узатаркан.

– Ҳа айтмоқчи, танишмадик ҳам... Исмим Султон, – чўпонга қўлини узатди.

– Меники Ҳамро, – Султон билан қўл бериб қўришаркан, мамнун деди: – Хурсандман, Султон ака.

– Мен ҳам.

Султоннинг қўлидан таёқни олган Ҳамро олдин унинг салмоғини текширгандай бўлиб, юқорига кўтариб енгилгина отди, кейин ушлаб олди. Буни кўриб Султоннинг ажабланиши ҳали ҳам тўхтамаган эди. Кейин таёқни у ёқ, бу ёгини пайпаслагандай бўлди: “Таёқ олдингидан анча дағаллашган, бу сув тагида қолиб шишганидан бўлса керак”, – ўйлади Ҳамро.

– Ростдан ҳам бу таёқ сизга меросми? – қайта сўраётган Ҳамро шу орада синчилаб таёқ дастасига ўйиб битилган кичикроқ “Х.Б” ҳарфларни топди ва қувонганидан юраги ҳаприқиб ўйнаб кетди. Ҳақиқатдан ҳам бу ўша – ўзининг таёғи эди. Аммо сир бой бермай, гапида давом этди: – Таёғингиз оғир экан. Заранг дарахтидан ясалган бўлиши керак. Бу дарахтнинг ёғочи шундай қаттиқ, худди пўлатдек...

– Ҳа, шундай, – унинг гапини тасдиқлади Султон.

– Сиз бу таёқни ота-бобомдан мерос қолган дедингиз, аслида шундайми? – сўради Ҳамро, аммо нимадандир қувончини яшиrolмаётгани овозидан билиниб турарди.

– Ростдан ҳам бу таёқ меники. Мана, қўлимда эканлигини кўриб турибсиз-ку.

Абдурашид МАҲМАТОВ

Ўртага бироз жимлик чўқди. Ҳар ким ўз хаёллари билан банд эди. Султон чўпон, “Майли, мен энди борай”, деб хайрлашиб кетмоқчи эди, Ҳамро чўпон уни тўхтатиб қолди.

– Ҳақиқатан ҳам бу таёқ сизга ота меросми? – қайтадан сўради Ҳамро.

– Нега шу таёққа ёпишиб қолдингиз?! – саволга савол билан жавоб берди Султон, – худди бу таёқ сизникдай??!

– Ҳа, Султон ака, чунки ростдан ҳам бу таёқ меники! Эсингизда бордир, бундан икки йилча олдин шу ерларга катта сел келганди. Ўшанда мен тоғда қўйларим билан шу селда қолиб кетгандим. Бир неча қўйларим ва мана шу таёғимдан айрилгандим... Ўзим эса зўрга омон қолдим. Ўшандан буён бу ерларга фақат мана шу таёқ илинжида келадиган бўлдим. Бу таёқ меники, – деб Ҳамро анча узоқ гапирди.

– Ишонмасангиз мана таёқнинг учидаги ёзувни кўраяпсизми? Таёқнинг дастасига ўйиб ёзилган мана бу ҳарфларга қаранг: таёқнинг учидаги “Х.Б” деган ёзув бу – Ҳамро Барноев дегани! Яъниким, – деб у қўрсаткич бармоғини ўзининг кўкрагига қаратди, – бу эса, мана мен, олдингизда турибман.

– Сиз мени қаллобга чиқарајпсизми? Нима, мен сизнинг таёғингизни кўлингиздан тортиб олибманми? Бундан чиқади, мен ёлғончи экан-да? Кейин, тўгрисини айтай, бу таёқни мен шундок ўзимизнинг Қорабулоғимиздан топиб олганман. Кўл қайда-ю булоқ қайди! Ўйлаб гапиринг, – бўш келмади Султон ҳам, аммо ичида, “Бу чўпоннинг бир балоси борга ўхшайди”, деб ўйлаб қўйди ҳам шу топда.

– Султон ака, мен сизни ёлғончи демадим. Йўқ! Таёғимни шу ерда йўқотгандим дедим, холос.

Буни эшитган Султон бироз ҳовуридан тушди.

– Хайрият, – деб терлаган пешонасини белидан ечиб олган белбогининг учи билан артиб қўйди сўнг барибир яна сўради:

– Ҳўп, бу таёқ ҳақиқатан ҳам сизники дейлик. Лекин нега у селда оқиб бу ердан анча узоқ бўлган бизнинг булоқда қадалиб ётиби?

– Ўзим ҳам шунга ҳайрон бўлиб турибман.

Султоннинг бундай мулоқотдан кейин бирданига эсига “ялт” этиб боболаридан эшитган бир афсона келди: бу ердаги баъзи булоқлар ва тоғдаги кўл бири-биридан анча узоқ бўлишига қарамай, ер ости сув йўллари орқали бирлашган эмиш. Аслида мана шу булоқса сув ҳам шу кўлдан келармиш. Демак, кўлга чўккан таёқ ер ости дарёси оқимига тушиб, булоқча етиб келган бўлиши ҳам мумкинди? Бундан чиқди, Ҳамронинг гапи наҳотки тўғри бўлса? Қорабулоқ билан кўл ўртасидаги оралиқ ўн-ўн беш километр чиқса-да, булоқнинг кўлдан анча қўйироқда жойлашгани ҳисобга олинса, Ҳамронинг айтганига ишонса бўлади. Ундан ҳам қизиги – агар шундай бўлса бу мўъжиза эди.

Султон шу ҳақда ўйларкан, барибир таёқнинг энди ўзига тегишли эканлиги-га ишончи комил тарзда, “Топган тополоқники, ахир”, деб ўйлади. Шундай экан, бу таёқни хоҳласа Ҳамрога беради, хоҳламаса йўқ. Ва ўзининг бу мулоҳазасини Ҳамрога ҳам айтди.

– Султон ако, – бирдан ёлворишга тушди Ҳамро тожикча талаффузда. – Сиз уни қаердан топиб олгансиз, кўлданми ёки булоқданми, у ёғини билмайман... Лекин қандай қилиб уни бу булоқдан топиб олганингизга хеч ақлим етмаяпти?

– Сиз менинг гапимга ишонмаяпсизми? Умуман, уни қаердан топганимнинг нима аҳамияти бор? Барибир бу таёқ энди менга тегишли.

– Йўқ, Султон ако, таёқнинг меники эканлиги барибир аниқ бўлди. Лекин хафа бўлманг: топиб олганингиз учун сизга мукофоти бор. Таёқ учун сизга битта, йўқ иккита, э, боринг бешта қўй бераман розимисиз? – деди Ҳамро. Сўнг ҳазиллашмаётганини билдириш учун яна қўшимча қилди: – Ўзингиз отардан хоҳлаган қўйингизни танлаб олишингиз мумкин.

Буни эшитган Султон чўпоннинг эси оғай деб қолди. У ўзича: “Битта оддий заранг таёққа бешта қўй?! Э, бўлмаган гап, у мени калака қилаяпти, шекилли”, деб ўйлади.

– Рост гапирайпизми? – сўради Султон таажжубланиб.

– Бўлмасам-чи, – бамайлихотир сўзида давом этди Ҳамро. Лекин у ҳам қўринишидан титраб тураг, пешонасида пайдо бўлган терни қўли билан сидириб ташларди. Айни пайти Султон ҳам, “Нима қилсан экан, алмаштирсаммикин?!?” деган ўй билан овора. Нега энди битта таёққа бешта қўй?! – ҳайрон ҳам эди. – Бу ерда бир гап борга ўхшайди”. Султоннинг ўйларичувалашшиб кетди: “Ё уйдагилар билан маслаҳатлашсаммикин? Оддий таёққа шунча бойлик тикиш?!?”

Ҳамро Султоннинг ўйланиб қолганини бошқа нарсага йўйди: “Бешта қўйни камроқ деяптимикин? Албатта-да, ҳали унинг ичидаги тилла тангалардан бехабарлиги учун ҳам ҳайрон бўляяпти. Лекин у нега ҳадиксирайпти? Агар тезда бу таёқни бугуноқ қўлга киритмаса, эртагача нима бўлиши биргина Оллоҳга аён. Лекин мен ҳам уни қилган таклифим билан ўйлантириб, шубҳага солиб қўймадиммикин?! Жуда катта кетвормадимми ўзи? Билмадим, лекин қандай бўлмасин таёқни олишим керак-ку! Ичиди аллақанча танга бўлса...” Тезда ўзини тутиб олиб, яна Султонга уқтира кетди:

– Султон ако, бунинг қимматлиги шундаки, таёқ бобомиз Қудрат хўжадан қолган эсадалик. Айтдимки, мен туғилганимда бобом менга атаб олиб келган экан. Шунинг учун, келинг, пачакалашиб ўтирмайлик: сизга мен йигирмата қўй, сиз эса менга шу қўлингиздаги таёқни берасиз. Энди бундай яхши таклиф ўйлаб ўтирилмайдида, ако! Яна кейин мени бу ерга келиб тухмат қилади, десангиз адашасиз. Мен бир сўзли Саидлар авлодиданман. Айтганимиз айтган: туфлаган тупугимизни қайтиб олмаймиз. Сўзим эркакча, – деди қатъий Ҳамро чўпон.

Аммо Султон ҳамон миқ этмаётганини кўриб:

– Шунча гапдан кейин ҳам ишонмаган бўлсангиз, майли, энди мен кетдим, – деди ва орқага бир-икки қадам ташлади. Бу ҳаракат эса Ҳамронинг савдодан воз кечгани эмас, мугамбирлигидан дарак берарди.

Султоннинг ажабланиши янада ортди.

– Ҳамро ака, лекин битта таёққа шунча қўй? Бу таёқни шунча қиммат баҳолаяпиз? Сабабини билсак бўладими? – энди Султон ҳам суриштира кетди.

– Биласизми, Султон ако, боя айтганимдек, Қўдратхўжа бобомиз ана шу ўзининг заранг таёгини менга атаб берган ва исмимни ҳам ўzlари қўйган экан. Кўрдингизми, эшон бобомиз номимни шу таёққа ёзганлар. Ҳамма сир шунда!

Султон ҳам энди гап нимадалигини англағандай бўлди. Ҳамронинг гапига энди ишонди. Шуларни ўйлаб, мардларча унга қўлини узатди.

– Қани, бойвачча, қўйни сананг бўлмаса, – деб охири келишувга қўнди. Аммо шунда ҳам ҳамон бу келишув ростлигига унча ишонқирамай турди.

Ҳамро чўпон эса, ўзи айтганидай, ўйлаб ҳам ўтирмасдан шартта Султон кўрсатган қўйларни бирма-бир унинг отарига қўшиб юбора бошлади. Нихоят келишув якун топди. Султон чўпон энди қадрдон бўлиб қолган заранг таёққа охирги бор разм солдиди, Ҳамрога узатди. Худди бир нарсасини йўқотгандай бўлди. Анча ўрганиб қолган экан-да! Лекин начора, жонсиз таёқдан кўра йигирмата қўй – унга маъқул бўлди. Улар кўл ташлашиб хайрлашди.

Абдурашид МАҲМАТОВ

Султон бугун бениҳоя хурсанд эди. Нега хурсанд бўлмасин, бир пасда ортиқча йигирмата қўйга эга бўлиб қолди. Бу бойлик осмондан тушгандай гап. Уйга келганда унинг хурсандчилигини фақат биргина хотини пайқади.

...Орадан чамаси, бир ҳафта ўтар-ўтмас Ҳамро чўпон бир ёшроқ соқолли йигит билан Султоннига келди. Таёқ туфайли, қолаверса, нақд йигирмата қўйини бергани учун Ҳамрони анчайин қадрдонидай кўриб қолган Султон уни меҳмонга келган бўлса керак деб ўйлади. Шунинг учун уларни яхши кутиб олди.

– Ҳамро ака, хуш келибсиз қишлоғимизга! Қандай шамоллар учирди биз тарафларга яна? – деб сўради овқатланиб бўлишгач.

– Ўзимиз, шундай сизни бир қўрайлик деб келдик. Яна бир маслаҳатли ишимиз ҳам чиқиб қолди, – жиддий, шу билан бирга совукроқ оҳангда деди Ҳамро.

– Хар қалай бобомерос таёғингизга алмаштирган қўйларингизни олиб кетгани келмагандирсиз? – ҳазиломуз сўради Султонбек.

– Йўқ, менинг гапим битта, лафз ҳалол, лекин сиз мени алдабсиз!

– Сизни, мен алдабман?! Нима учун, қандай қилиб? – баттар ҳайрон бўлиб қолди Султон.

– Сиз таёқнинг ичини очиб қўрганмидингиз? Тешигини очдингизми?

– Қанақа тешиги? – Султон ҳайрат билан Ҳамронинг саволига савол билан жавоб қайтарди.

– Ўзингизни гўлликка солманг. Сиз таёқнинг тешигини очиб, ичидаги нарсаларни олгансиз, яна алдамадим дейсиз. Устига-устак, яна қўйларни ҳам олдингиз, сизда иймон борми ўзи?! – у энди қизишиб, кўполроқ гапира бошлаганди.

– Э, оғайни, оғзингизга караб гапиринг! Ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ, жуда ошириб юбормадингизми, меҳмон? Бу ҳакорат-ку! Яна сайдларданман дейсиз! Бу қанақаси? Тағин ўз уйимда, тузимни еб туриб, а?! Лекин нима бўлганда ҳам меҳмон отадай улуф дейишади бизнинг юртимизда. Гапингизни қўнглимга олмайман.

Буни эшитган Ҳамронинг энсаси қотсада, истар-истамай Султондан узр сўраган бўлди:

– Мени афв этинг, Султон ако, озгина қизишиб кетибман, ҳали ғўрмиз-да...

– Ҳечкиси йўқ. Сизнинг ўрнингизда мен ҳам шундай гаплашган бўлармидим, – деди мезбон меҳмонга илтифот кўрсатиб.

Аммо ўзи хаёлидан ўтаётган ўйлардан боши ғувуллай бошлади: “Ўшанда ҳайрон бўлгандим-а, бу ерда қандайдир сир бор деб. Мана сенга Султонбой! Бир заранг таёқ учун йигирмата қўй олишнинг ўзи сирли иш эмасми?”

Лекин бу савдолашувда Ҳамронинг ўзи уни ҳоли-жонига қўймади-ку? Ўша куннинг ўзидаёқ таёқни тезроқ қўйларга алмаштиришга ундади-ку? Агар сал ялингандан, ҳар қанча ўрганиб қолган бўлса ҳам, эҳтимол, шундай бериб юбора қолган бўлармиди? Султон оддий бир таёқда шунча бойлик яширилганини туш билибдими?! Таёқнинг ичидаги нима бўлиши мумкин? Тиллами ё олмос тошлар? Йўқ, бу ерда тилла танга, ҳа, тилла бўлган! Шуниси ҳақиқатга яқинроқ эди. Ахир тешиб олгансан деяпти-ку. Демак, унинг ичи тўла олтин танга бўлган экан-да?! Шунинг учун таёқ оғир экан-да! Султон бунақа ҳангомаларни бир пайтлар телевизорда кўргандай бўлувди. Лекин тиллаларни чет элга олиб ўтишда уларни чегарада тутиб олишганлигини кўрсатишганди. Бутун эса чўпон таёққа тилла танга солиб юришдек жуда фалати бир воқеанинг гувоҳи бўлиб турибди. Эҳ-ҳе, мана сенга йўқ жойдаги жумбок! Агар буни олдинроқ пайқаганда эди, тангани олиш учун бир уриниб кўрган бўлармиди?! Хом сутган эмган банда-ей, деди Султон чўпон ўзига ўзи. Хўп тангани олди ҳам дейлик, ўзича мулоҳаза қилиб кетди яна, кейин-чи, кейин нима қиласарди уни? Тишининг кавагида саклармиди?

– Ҳамро ака, менга шу таёкни қўйларга алмаштири деб ҳоли жонимга қўймаганингиз сабабига сира ақлим етмаганди, мана ўзингиз жавобини топиб бердингиз. Демак, бу таёққа тилла танга жойлаб, уни сотиш билан шуғулланган экансиз-да? Сизнинг гапингиздан шундай хulosага келиш мумкин. Тўғрими? Тўғри. Лекин мен таёкни тешган ҳам, очган ҳам эмасман. Бунга ақлим ҳам етмаган, ҳатто хаёлимга ҳам келмаган. Бундай нарсани шуғулланиб юрганлар билади. Сиз эса менга қаёқдаги гапларни айтаяпсиз, мени гуноҳкор қиласа писиз. Мен бу таёкни бермаслигим ҳам мумкин эди. Балким сиз ўзингиз тангларни таёқдан олиб, кейин менга тұхмат қилаётгандирсиз, ким билади яна? – деди Султон ҳам дадиллашиб.

Султоннинг гапи ҳақиқатга яқин эди. Шунинг учундир соқолли йигит Ҳамрога кўзининг қири билан қараб қўйди. Тилла билан боғлик бу гапларчувалашиб кетса, охири нима билан тугашини пайқаган Ҳамро чўпон ҳам сұхбатга нукта қўйгандек, фотиҳага қўл очганди, Султон яна чидай олмади:

– Нега ўша таёкни қайтариб олиб келмадингиз? Яна ичини очиб иккинчи бор текшириб кўрармиди?

Ҳамро қараса, иш чигаллашадиган кўринади. Таёкни олаётганида унинг бутунлиги бузилмаганинги текшириб кўрганди. Салмоғи ҳам жойида эди. Агар бу олтин тангларни Султон олмаган бўлса ким олади?! Кўлда балиқлар еб кетмагандир, ҳарқалай? Ҳамронинг миясида ҳар хил фикрлар чарх уради.

– Султон ако, таёкни кимгadir берганмидингиз, масалан, ўғлингизга ёки уканлизга?

Ҳамронинг гапидан кейин у ўйланиб қолди. Таёк ҳар доим ўзи билан эди. Келганида уйида – ҳовлида турган. Ҳеч ким олмагани аниқ. У кечқурун отарини хайдаб келиб, ҳовлидаги кўтонга қамайди-да, таёкни янтоқ ғарамига шундай суқиб қўярди, холос. Бошқасини билмайди.

– Ҳеч ким олгани ҳам йўқ. Кимгadir берганимни ҳам билмайман. Ҳовлида турарди. Хашаклар орасида. Бор гап шу.

Уларнинг гапларига қулоқ солиб турган соқолли йигит тожикчалаб бир нарсаларни Ҳамрога тушунтиргандай бўлди.

– Бизларга жавоб Султон ака, керак бўлса яна келамиз, – деди.

Улар дастурхонга қайта қўл очиб, фотиҳа қилишгач ўрнидан туришди. Султон уларни ташқарига, катта йўлгача кузатиб қўяркан, қандай қалтис ишга аралашиб колганини энди тушунди.

“Энди нима бўлади? Улар уйимгача келган экан, яна қайтиши мумкин. Бундайлардан ҳар нарса кутиш мумкин. Султон шуларни ўйларкан, ёз пайлари отарни бир қариндоши – амакисининг ўғлига икки-уч кунга қараб туришини тайинлаб, Тошкентга хотинини дўхтиларга кўрсатгани олиб кетганини эслади. Лекин таёкни қўлига берган эмасди. Балким у қўйларни ҳовлидан чиқараётгандан ғалати таёққа қўзи тушгандир, ким билади дейсиз яна? Ҳар қалай бу ишларнинг ҳаммаси унга қоронғи. Аммо ўша жиянидан ҳар балони кутса бўлади. Минг тешикка кириб чиқадиган – учар йигит. У олган бўлса олгандир. Лекин унинг олганини ҳеч ким кўрмаган-ку?! Таёкнинг оғирлигини пайқагандир-да... Ҳамро ҳам унинг оғир-енгиллигини текшириб кўрди-ку. Бирор нарса пайқагандан ўша пайтнинг ўзидаёқ менга таёк ҳақидаги фикрини айтмасмиди? Айтарди. Султон ўзини ўзи койиди. Наҳотки шу нарсаларни олдинроқ пайқамадим, сезмадим. Ҳамро таёкни олаётганида нега текшириб кўраяпти, деб ҳам ўйламадим. Ҳаммаси бир пасда ҳал бўлди-кўйди. Унинг кўз олдидан ўша кунги бўлиб ўтган учрашув гавдаланди. Шуларни

Абдурашид МАҲМАТОВ

ўйлаб ўтиаркан, Султон ўзига ўзи “аҳмоқ” деб қўйди. Томоги қуриб қолганини сезган Султон пиёладаги совиб қолган чойдан бир қултум хўплади. Кейин яна ҳаёлга чўмди.

“Бундай одамлар шунаقا қинғир ишлар билан шугулланган экан, демак, улардан жуда эҳтиёт бўлиши керак. Керак бўлса йигирмата қўйини қайтариб беради. Оч корним – тинч қулоғим деган экан машойхлар”. Султон улар яна бу ерга келиб қоладиган бўлса, қўйларини қайтариб беришни кўнглига тушиб қўйди. Энди ҳар қандай нарсага тайёр туриши керак. Бундайлардан кўрккулик!

Султон чўпоннинг уйқусидан ҳаловат қочди. Шуларни ўйлаб, тун яримдан ошганда ухлаш учун тўшакка чўзилди.

Эрталаб туриб нонушта ҳам қилмасдан ўша қариндошиникига йўл олди. Рўзимурод уйда йўқ эди. Хотини уни бир неча кун олдин қаёққадир кетгани бўйича ҳали қайтмаганини айтди.

– Келин, агар келиб қолса менга учрашсин, озгина олди-бердимиз бор эди. Шуни етказиб қўйсангиз, – деб тайинлади Рўзмуроднинг хотинига.

– Ҳали бери келмаса керак, қаердандир иш олган эмиш. Эндинга икки-уч кун бўлди ўзиям кетганига, – деди хотини бамайлихотир.

Келиннинг ҳеч нарсадан бехабарлиги шундай кўриниб турарди. Қолаверса, Рўзимуроднинг муқим қиласиган аниқ иши йўқ. Гоҳ у ерда, гоҳ бу ерда сандирақлаб юради. Баъзан Душанбега, гоҳ Тошкентга кетди дейишади. Кейин эса қайтиб келиб, ойлаб уйидан чиқмай арақ ичади.

Султон кундалик ишларга шўнғиб кетди. У ҳар доимгидек отарни ҳар куни яйловга ҳайдайди. Уларни кўл атрофида бокиб, ўша ердан суғоради, кечкурун эса, яна уйига қайтади.

Ҳамро Султонникига кейинги келганида ҳам қуруқ қайтишига тўғри келди. Лекин Ҳамронинг қўйларни қайтариб олмайман деганига қарамай, уларни отардан ажратиб, катта йўлгача кузатиб қўйди.

Орадан анча вақтлар ўтди, Ҳамро ҳам тақдирга тан бердими ёки тангларини топа олмаслигига кўзи етдими, бошқа қорасини кўрсатмади. Бир йиллар чамаси вақт ўтган бўлса-да, тоғ бағрида Ҳамронинг қўйлари ҳам, ўзи ҳам қайтиб кўринмади. Баъзан Султон Ҳамро қизишиб, савдолашиб бериб қўйган қўйларини қайтариб олиш учун ҳам шу баҳонани қўллагандир? Ҳар нарса бўлиши мумкин. Ким билади, дейсиз, у ёғи ёлғиз Яратганга аён! Агар Ҳамро рост гапираётган бўлса-чи? Унда таёқ ичига яширилган танглар қаёққа ғойиб бўлди? Афсуски Султон чўпон бу ҳақда ҳеч кимга оғиз очолмасди.

Айтганча, амакисининг ўғли эса одамларга кўриниб-кўринмай юрди, қишлоққа келганида ҳам айш-ишрат билан машғул бўлар, баъзан эса маст-аласт ҳолда бироров кўриниб, яна қаёқларгадир ғойиб бўларди. Уни ҳар кўрганда яна ўйлади: “Ҳақиқатан таёқнинг ичидаги тилла бўлганмикин? Рўзимурод буни билганмикин? Аммо индамайди. Нима ҳам десин ахир?”

Орадан ўн йиллар чамаси вақт ўтиб, қишлоқда, “Рўзимурод чет элда узок вақт ишлаб қайтиби” деган гаплар билан бирга, “Қанақа чет эл? Россияда бир ишқал ишга аралашиб қолиб, қамалиб чиқиби”, каби миш-миш тарқалди. Бир неча йилдан кейин эса туман марказида ҳашаматли икки қаватли уй ва бу яқин-атрофда тенги йўқ каттагина тўйхона қад кўтарди. Одамларнинг айтишича, бу жойлар қорабулоқлик Рўзимуродбойниги экан.

Бадиий маҳорат меваси

Қозоқбой
ЙҮЛДОШ

Эгаманлик туфайли миллый тафаккурнинг барча жабхаларида бўлганидек, тарихни бадиий акс эттириш борасида ҳам соғлом ёндашиш имкони туғилди. Олдинлари бадиий асарда тарихда юз берган бир ҳодисани тўғри тасвирлаш муҳим саналган бўлса, эндиликда ўша ҳодисани юзага келтирган омиллар, бу жараёнда қатнашган одамларнинг руҳий дунёсини акс эттириш аҳамиятли саналмоқда. Энди ҳодисанинг ўзи билан бирга унинг юзага келиш сабаблари ва бу жараёнда қатнашган одамларнинг қиёфасини кўрсатишга устуворлик берилмоқда. Шу йўсин миллый адабиётда одамга тарихнинг яратувчиси сифатида қараш амалга ошмоқда. Саъдихон Мавлавиҳоннинг “Таназзул”, Луқмон Бўриҳоннинг “Ином Мотуридий”, Ислом Шомуроднинг “Қамал” каби бадиий юксак романлари ана шундай ёндашув самараси ўлароқ юзага келган. Ёзувчи Шаҳодат Исахоннинг “Гавҳаршод бегим ёхуд қиёмат ўйини” романи ҳам шундай асарлар сирасига киради.

Тарихий мавзуда асар яратишнинг қийинлиги шундаки, муаллиф битигида қачондир яшаб ўтган тарихий шахсларни тасвирга тортар экан, уларнинг ҳар бири зиммасига ўзига яраша юк орта билиши, уни тарихдаги ўрнига муносиб ўй-фикр ва амал билан таъминлай олиши керак бўлади. Шаҳодат Исахон ўз романидаги нафақат ҳар бир тарихий шахс, балки барча тўқима образларга ҳам ўзига яраша муносиб юк орта билгани сабаб асарининг бадиий ва маърифий жиҳатдан қийматли бўлишига эришган.

Асарда бош қаҳрамон Гавҳаршод бегимнинг табиати, ўйлари, рухияти, кайфияти, кечинмалари жуда пухта ва аниқ тасвирланган. Романда табиатан ақлли, гўзал, олижаноб, соғлом фикрли, доим одамларга яхшилик соғинган, узоқни қўра билган ва айнан шу сабабдан ҳам буюк темурийлар салтанатида юз бераётган деярли барча воқеалар марказида бўлган бу аёлдан таҳт учун бир-бириннинг бошини ейишга ҳам тайёр ҳар бир темурий шаҳзода имдод кутиб, маслаҳат сўраши, аммо барчаси малика кўрсатган йўлнинг тескарисидан юриши батафсил акс эттирилган.

Қозоқбой ЙҮЛДОШЕВ – педагогика фанлари доктори. 1949 йилда тугилган. Сирдарё давлат педагогика институтини (ҳозирги Гулистан давлат университети) таомомлаган. “Ёниқ сўз”, “Алтномии талқинлари”, “Йўл одами” номли китоблари нашир этилган. Адабиёт бўйича бир қатор дарсликлар муаллифи.

Қозоқбай ЙҰЛДОШ

Чексиз салтанат худудида айтгани барча томонидан бажарып келинган Гавхаршод бегимнинг ўз фарзандлари ва невараларига фикрини үтказолмагани, уларни ақлу иймон йўлидан юритолмаганидан қанчалар қийналиши унинг ҳаёт йўлидаги саноқсиз тўқнашувлар мисолида кўрсатиб берилади. Нафақат ақл, балки кўнгил одами ҳам бўлган малика Гавхаршод бегимнинг сиртига чиқармаса-да, қалбининг тез ва чуқур яраланиши асарда унинг энг яқинлари билан муносабатлари тасвири орқали жуда ишонарли тасвирланган. Жумладан, Улуғбек мирзо ўғли Абдуллатифни Гавхаршодбегимга қўшиб, Хиротга кузатар чоги онасига қаратса: “Сиздин рижойим шулки, авлодларнинг барчасини бир кўзда кўриб, барчаларига бир хилда меҳр беринг”, деганида бунга жавобан маликанинг: “Сиз фарзандларингизнинг қайбирини айрича кўрурсиз, султон ўғлим? – деди лаблари титраганича Гавхаршод бегим, бўғзига тиқилган аччиқ изтиробни базур ютаркан” тасвирлари юқорида қўйилган талабга нисбатан жавобида шу тариқа ўта нозик ва ҳаққоний акс эттирилган. Лабдаги титроқ, бўғизга тиқилган аччиқ изтироб тасвири она руҳий ҳолатини яққол кўрсатишга хизмат қиласди. Романдаги “Ўғлининг сўзларидан Гавхаршод бегимнинг вужуди қақшаб, кўзларидан ўт чақнагандай бўлди, беихтиёр оппоқ юзлари қизариб, пешонасига тер қалқди” тасвири шу ҳолатдаги онанинг изтироблари кўламини ёрқин акс эттириши билан эътиборга лойик.

Ўзи тириклигига барча ўғиллари, бир қанча неваралари ўлимни кўрган, хукмдор бўлмагани ҳолда мудом салтанат ташвишлари оғушида яшашга маҳкум бўлган кудратли аёлнинг ожизликлари, имконсизликлари романда ғоят таъсирили акс эттирилган. Муаллиф асарда ретроспектив тасвир усулидан фойдаланиб, Гавхаршод бегимнинг бутун умр йўлини кўрсатиб беради. Унинг беғубор болалик ва ўсмирлик даври, Шоҳруҳ мирзо эътиборини қозониб, у билан кечирилган гоҳ изтироб, гоҳ шавқу завқларга тўла ҳаёти, фарзандалар туғилиши ва улар камолини кўргандаги шодланишлар, Бойсункур мирзо ва Мұхаммад Жўкий мирзо ҳаётидаги ноҳушликлар сабабли чеккан изтироблар, темурий шахзодалар ўртасидаги адоксиз қирпичноқлик сабаб тортган руҳий азоблар тасвири романда бутун кўлами билан акс эттирилган.

Шаҳодат Исахон асарида Гавхаршод бегимнинг қанчалар ақлли, тадбиркор, топқир шахс бўлишига қарамай, аввало, аёл ва она экани тасвирига ургу беради. Уни аёллик, оналик, библик туйғулари оғушидаги оқила момо сифатида кўрсатади. Асарда ичкилик туфайли хароб бўлган ўғли Бойсункурни кўргандаги ҳолатининг: “Сизни бул аҳволда кўргунча... – деди лаблари йигига шайланган Гавхаршод бегим гапининг давомини ичига ютиб” тасвири аёл руҳиятига хос энг тургун киррани кўрсата билиши билан эътиборни тортади. Ёзувчи маликани ўз туйғуларини сиртига чиқармайдиган метиндай мустаҳкам иродада эгаси сифатида эмас, балки бир оддий аёл йўсинида кўрсатгани учун ҳам асарнинг ўқишилиги, образнинг ҳаётийлиги ортган. Унинг “лаблари йигига шайланган” ҳолда тасвирланиши ифоданинг таъсири кучини оширган.

Романда маликанинг оқила бир аёл, меҳрибон она, барча шахзодаларни тўғри йўлга солишга интиладиган момо, айни вақтда улкан бир сулоланинг ёлғиз кайвониси сифатидаги мақоми: “Гавхаршод бегим ҳаяжондан терлаган кафтларини юзларига босди. Яноқлари ўт бўлиб ёнарди. Кейинги йилларда бошига кетмакет тушаётган фожиалар маликани шусиз ҳам гангитиб қўйганди. Бу ўлимлар нафақат фожиали, балки аждодлару авлодлари шаъни учун уятли, маломатли ва бир умр ўчмас доф бўлди” тарзида ишонарли акс эттирилган. Бу тасвирда малика сулоланинг фақат бугунини эмас, балки эртасини ҳам ўйлайдиган, теран назарли, ориятли кайвони сифатида намоён бўлган.

Адиба Гавҳаршод бегимни асло ҳато қилмайдиган, ҳамиша тўғри йўлни топадиган одам эмас, балки кўп қатори оддий бир аёл ўлароқ тасвирилаш йўлидан боргани асарнинг ҳаётийлигини таъминлаган. Турмуш йўлдоши Шохрух мирзонинг яна уйланаётгани сабаб кундошлиқ қисматидан зорланиб борган Гавҳаршод бегимга буюк Бибихонимнинг гоят усталик билан унтутилмайдиган сабоқ бергани тасвири муаллифнинг аёл руҳиятининг энг нозик жиҳатларини илғай билиш салоҳиятидан дарак беради.

Шаҳодат Исаҳон бош қаҳрамон руҳиятидаги ҳар бир катта-кичик ўзгаришни ҳаётий акс эттиргани учун ҳам малика ўқирманда жонли одам сифатида таассурот қолдиради. Ортидан тушган ёлланма қотилни кўргандаги Гавҳаршод бегим ҳолатининг: “Малика қадамини секинлаштиаркан, беихтиёр қўлидаги тасбеҳи тушиб кетди. Мармар тошга урилган кумуш тасбеҳ ҳайҳотдай мусалло ичиди ғалати овоз чиқарди” йўсиндаги тасвири орқали ҳам қотилнинг, ҳам маликанинг руҳий қиёфаси бирваракайига усталик билан чизилгани сабаб китобхон худди детектив асар ўқиётгандагидай таҳликаға тушиб қолади.

Ёзувчи экстремаль руҳий ҳолатдаги маликанинг кайфияти манзарасини жуда таъсирили ва ўқирманни ҳаяжонга соладиган даражада аниқ чизади: “Гавҳаршод бегим зиналардан қандай пастга энди ўзи ҳам билмади. Бўғзини қўйдираётган хўрлик, бағрини эзаётган андух шу қадар қучли ва аламли эдики, бундай аччик изтиробни у ҳаёти давомида иккинчи маротаба туймоқда эди. Биринчиси олти йил бўйида бўлмай, Худонинг берган куни бошига тушажак кундошлиқ балосидан хавотирда яшаётган Гавҳаршод бегимга Шохрух мирzonинг уйланаётгани ҳақидаги хабарни етказишган кун эди”. Адиба узоқ умр кечирган момонинг ўлим таҳдид килиб тургандаги ҳолати билан севикли ёри бошқага уйланаётгандаги ёш жувоннинг руҳиятини жуда ўринли қиёслаш орқали бадий эффектга эришади.

Романда барчага яхшилик соғинадиган, ҳатто ўзига озор етказган душманига ҳам ёмонлик қилишни истамайдиган Гавҳаршод бегимнинг одамлар тўғрисидаги аламли ўйлари жуда ҳаққоний тасвириланган: “Тавба, нега одамлар шундай эркан-а? – ўзига ўзи савол берарди қўнгли кирилган Гавҳаршод бегим. – Ҳатто энг яқинларинг ҳам сен аларга тўғри йўл кўрсатасен, алар эрса тўғри йўл қолиб, эгри йўлдан кетишадур. Энг ёмони, юрган йўлларининг эгрилигини билгандаридан сўнг ҳам бул хатоликлар учун ўзларини эрмас бошқаларни айблашадур. Сен борингни берасен, ҳеч нарсангни аямайсен, алар эрса оддийгина, текингина меҳрни ҳам кўзлари қиймайдур”. Ёзувчи бу хил андухли ўйлар суриш эзгу қалбли олижаноб одамларнинг барчаси учун ҳам қисмат эканини маликанинг ҳаёти мисолида яққол кўрсатиб беради.

Романда оғир касал ётган Шохрух ўғли Мухаммад Жўқийни валиаҳд қилиб тайинлаганида, боласининг ҳукмдорлик салоҳияти йўқлиги, соғлиғи ноҷорлигини билганидан унинг валиаҳд бўлишини истамаган Гавҳаршод бегим билан норози ўғил ўртасидаги тўқнашув тасвирида инсоний драматизм ҳадди аълосида бутун кескинлиги билан акс эттирилган. Адиба қисқа тўқнашув тасвири орқали ҳар икки образ табиатидаги асл жиҳатларни яққол юзага чиқара билган.

Одамгарчилик, ор-номусни сақлашга интилгани боис ҳамиша маънавий юксакликда бўлган маликанинг Абусаид мирзо зуғумига учраган вақтда ахвол сўраган Салим бонуга қаратади: “Бизнинг ҳолимиз не бўлур эрди, – маъюсгина бош иргади Гавҳаршод бегим. – Шоқолларга таланганд шерлар ҳолиндамиз”, дейиши тасвирида ноҷор ҳолатга тушган баланд шахсият эгасига хос хусусият намоён бўлади.

Гавҳаршод бегимнинг: “Кимда-ким ўз оға-инисига душманлик қилса, аниң каршиисига Оллоҳ чиқишини билсун! Кимда-ким оға-инисидин қизғанса, Оллоҳ

Қозоқбай Йўлдош

андин қизғонишини ҳам англасун! ...Бул туришда сизни душманлар эрмас, ўз-ўзингиз еб битирусиз” йўсинидаги нидоси таҳт иштиёқида адолату инсоғни унутадиган темурий шаҳзодалар қисмати ҳақидаги башоратдай жаранглайди. Миқёсли фикрлайдиган малика хукмдорликни имтиёз эмас, балки масъулият ҳисоблайди. Бу жиҳат унинг Абусаидга қарата: “Таҳтга қасос учун ўтирилмайдур, мирзом! – деди Абусаид мирзонинг важоҳатини кўргач, кўзёшларини артиб, қаддини ростлади Гавҳаршод бегим. – Таҳтга юрт қурмоқ учун, элу улуснинг корига ярамоқ учун ўлтириладур! Қасос учун таҳтга ўлтирган хукмдорнинг ўзи ҳам ўшал қасоснинг курбони бўладур! Балки бир йил, балки ўн йил ўтар... Ундин ошиқ эрмас”, деганида яққол кўзга ташланади.

Муаллиф асарда ҳар бир тимсолни ўз табиатига мувоғиқ харакат қилдиришга эришади. Бунга эришиш учун ёзувчи турли одамлар миназидаги ўзига хос кирраларни бутун нозиклиги билан пайқаши керак бўларди. Шаҳодат Исаҳон асарда ана шундай қобилиятга эга ижодкор сифатида намоён бўлади. Қуйидаги тасвирда бу жиҳат янада аниқ кўринади: “Аёллар мавқе ва даражасига қараб, навбатма-навбат ҳайитликларини тавозе билан қабул қилишар, баъзилари жойларига етиб боришга ҳам сабрлари чидамай, қизиқишилари устун келиб, ярим йўлдаёқ тугунларини очишар ва аёлликларига бориб, бир-бирларининг инъомларига ўғринча кўз ташлаб қўйишарди. Жойларига ўтиришгач, секингина пиҷир-пиҷирни бошлишарди”. Бу тасвирда аёл миназидаги қизиқувчанлик, бесабрлик сингари жиҳатлар ғоят ёрқин акс этган.

Темурийларнинг уч авлодига хизмат қилиб, баридан марҳамат кўрган, лекин ҳеч бирига садоқат кўрсатмаган манфаатпаст, вазиятга қараб турланадиган, ўз қилмиши ва тутумларини тақдир иши дея оқлайдиган муноғиқ ва шафқатсиз Шайх ҳожининг кайвони Гаҳаршодбегим ҳақидаги ўйларининг: “Демак, навбат маҳди улёга келибдур. Бул ҳам Оллоҳнинг иши, – дея масъулиятни ўзидан соқит қилганича, Яратганинг гарданига юклади мавлоно. Бундай вазиятда ҳақиқатни айтмоқлик нодонлик бирла баробардур” тарзида берилиши адабанинг шу образ руҳиятидаги асосий белгини хатосиз топа билганини кўрсатади.

Романда миллат тарихида турлича из қолдирган шахсларга хос жиҳатларнинг илдизлари ишонарли тасвирланган. Чунончи, Абусаид мирзо, Абдулатиф мирзо, Абдулазиз мирзолар шахсиятида кейинчалик бўй кўрсатган иллатлар қай ўйсин шакллангани, қаердан сувлангани асосли кўрсатилган. Айниқса, тутумлари узоқ замонлардан бўён кўпчилик учун жумбоқ бўлиб келаётган Абдулатиф мирзо табиатидаги иллатларнинг илдизи онаси Ҳусн Нигор бегимга бориб тақалиши романда жуда ишонарли кўрсатиб берилган.

Муаллиф асарида Абусаид мирзо табиатига хос хусусиятлар ҳақида ахборот бермайди, балки тутумларини кўрсатиш, ўйларини тасвирлаш орқали унинг асл қиёфасини ўқирманга намоён қиласи. Чунончи, у Улуғбек ва Абдулатифнинг ишончини қозониб, уларнинг пинжига киради, қулагай келиши билан ҳар иккисига хиёнат қиласи. Самарқанд таҳтини ёки кўнгил қўйгани Робия Султон бегимни танлаш пайти келганда суюклисини эмас, таҳтни танлайди. Кекса Гавҳаршод бегимнинг ўлимига сабаб бўлади. Муҳаммад Иброҳимничув туширади, кўплаб қардошларининг ўлимини ташкил қиласи. Руқия бегимга зўрлик билан уйланади.

Абусаид мирzonинг кекса, аммо мағур ва оқила Гавҳаршод бегим ҳақида: “Эчкининг ўлгиси келса, қассоб билан ўйнашур”, деган гап бор. Майли, биз эчкининг арқонини узунроқ ташлаймуз, истаганча ўйнашиб олсун!” деб ўйлаши ва бу гапнинг суҳбатдошларига қилган таъсирининг романда: “Улар шу пайтгача Абусаид мирzonинг кўнглидаги асл ниятини англагандай бўлсалар-да, лекин унинг бундай қалтис ишга журъат этишига унчалик ишонмаган, ўзларича, гумону тахмин

билан чекланишган эди, холос. Шу боис ҳар учаласи ҳам мирзонинг бу сўзлари замирида шунчаки пўписа эмас, балки қатъий бир қарор, қарор бўлганда ҳам ҳеч ким, ҳатто, валломати ҳам ўзгартира олмайдиган ёвуз бир ўч, интиқом борлигини пайқашди” йўсинида берилиши мирзонинг маънавий тубанлигини бутун кўлами билан кўрсатишга хизмат қилган.

Абусаид мирзо саройдаги одамлардан маликанинг олижаноблиги, адолати, ҳалоллиги тўғрисидаги ҳақиқатларни тинглагандаги ҳолати тасвири ҳам фоят эсда коладиган тарзда тасвирланган: “Абусаид мирзо уларнинг гапларини жимгина эшитар, эшитгани сари болалигидан бери юрагининг туб-тубида уйгонган ва йиллар ўтган сари катталашиб, тобора ёвулашаётган ўчнинг исканжасида тўлганар ва шу пайтгача олинган интиқоми кўзига камдай кўринарди. У бу йўлда ҳеч нарсадан тап тортмас, керак бўлса, алдар, сотар, хиёнат қилас, лекин мақсадидан қайтмасди”. Бу тасвирда табиатан эгаллаб турган юксак мартабасига муносиб бўлмаган майда, кекчил ва ёвуз одам руҳиятидаги жирканч кирралар бутун мураккаблиги билан намоён бўлган.

Ўспирин Алишер ва Руқия бегим ўртасидаги изҳорсиз севги чизиги киритилиши тарихий асарга ўзгача жозиба бахш этган. Абусаид мирзо билан бўлажак буюк шоир ўртасидаги совуқчилик, унинг кейинчалик Самарқандга ихрож қилиниши фақат дўсти Ҳусайн Бойқаро туфайли эмаслигига жуда нозик ва сирли ишора қилинган. Асарда буюк шоирнинг “Яхши” радифли рубойиси ва “Ўлтургуси” радифли фазалининг келтирилиши ва унга Руқия бегимнинг жавоблари тасвири жуда ўринли бўлиб, асарнинг маърифий даражасини оширишга хизмат қилган. Шунингдек, Алишер Навоийнинг онаси Салимабону образи киритилиши ҳам романга ўзгача охор бахш этган. Ўқирман буюк Навоийнинг онаси билан тирик одам сифатида илк бор ушбу роман саҳифаларида дуч келади. Асар сюжет чизигидаги бу икки янгилик романга алоҳида маърифий салмоқ бахш этади.

Романда Абулқосим Бобур мирзонинг ёлғиз ўғли – болакай ҳукмдор Шоҳ Маҳмуд мирзо тимсоли фоят жонли ва табиий ишланган. Унинг табиатида болаларча содда, довдир ва кўркоқлик ҳукмфармолигу қайсарлик ҳамда эркалик билан ғалати йўсинда уйғуналашиб кетгани ишонарли тасвирланган. Шоҳ Маҳмуд мирзо асардаги биргина лавҳада кўринган бўлса-да, эсдан чиқмайдиган тирик қиёфа эгаси ўлароқ таассурот қолдиради.

Дунёнинг нақадар тушунарсиз, одамлараро муносабатларнинг нечоғлиқ чигал экани бир умр нафақат Улуғбек ва Гавҳаршод бегимга, балки барча темурийларга фақат ёмонлик соғиниб келган, Абдулатифни отасига тезлаб, падаркушга айлантирган Ҳусн Нигор бегимнинг: “Абдулатифимни барчангизга, ҳатто, қиблағоҳига қарши гиж-гижлаган ҳам менман! Йўқса, ул жўмард шаҳзодам бул қадар мудҳиш қилмишига журъат этмас эрди... Анинг бутун разилликларига мен сабабчимен! Мен айтмасам, сизни зинданбанд этиш шаҳзодамнинг хаёлига ҳам келмас эрди. Менинг йўл-йўриғим туфайли шўрлик ўғлоним шул ишга қўл урди. Сизнинг ва давлатпаноҳ ўғлонингизнинг қазоси барча ғам-андуҳларимни аритадур, мен ҳам ҳукмдор ўғлонимнинг волидаси сифатинда яйраб яшаймен, деб ҳаёл қилибмен. Менинг ўшал қора ниятларим, разил шовгумларим эрса ўзимга эрмас... Ёлғизгина Абдулатифимга, набираларимга урди ва урмоқда. ...Шул боис қолган авлодимларини ҳам йўқотмаслик учун останангизга бош уриб келдим. Мен баҳти қаро муштипарни кечиринг, маликам” тарзидаги икрори бош қаҳрамон ҳаётининг нечоғлиқ мураккаб кечганини кўрсатиши жиҳатидан аҳамиятлидир.

Романда садоқат ва мардликни тирикликтан устун қўйган Аҳмад ясовулбоши, ота юрти Самарқандни ва онасини эслатгани сабаб ялпиз пичак ейиш илинжида ҳаётини хатарга қўйган Абдураззоқ Самарқандий, маликага тухмат қилишдан

Қозоқбой Йўлдош

кўра қайноқ сувда қуиб ўлишни афзал билган навкар Турконшоҳ, Алишернинг шеърларида авлиёлик ҳиди борлигини туйган шайх Равосий, бўлажак даҳо шоирни дарвешликдан қайтарган Бобо дарвеш сингари эпизодик тимсоллар ҳам жуда ҳаётий ва ишонарли тасвиrlанган.

Бу асар барча даврлардаги ҳукмдорларга қайсиdir даражада тегишли бўлаверадиган туганмас фожианинг кўплаб қирраларини ҳаққоний ва таъсири кўрсатиб берганлиги билан алоҳида аҳамият касб этади.

Романда мулалиф қаҳрамонлари яшаган давр ва тимсолларнинг ўзаро муносабатлари даражасига муносиб тил кўллай билган. “Султон Абусаид мирзо канизаклар қуршовида келаётган Гавҳаршод бегимнинг елкасига бош кўйиб, таъзия изҳор қилган бўлди: “Бандалик, маҳди улё маликам, кечмиш бўлсун!” Бу ифода йўсуни ўша давр руҳини ташигани билан дикқатга лойик.

Асарнинг бошида табиатнинг қуидағича жонли тасвири берилади: “Ҳирот боғларида баҳор оёқлаб, куртаклар япроқларга, ғунчалар довуччаларга айланиб, яшил рўмол ёпинган келинчак каби ороланаётган кунларнинг бирида чараклаб турган куёш юзини булат қоплаб, майин эсаётган ел ўрнини бир пасда чангтўзонли, қуон аралаш шамол эгаллади. Афон шамоли Ҳиротда ҳар-ҳар замонда баҳор кечиккан йиллари, иссиқ ҳавонинг бирдан бошланиб, совук ҳаво билан тўқнашуви оқибатида юз берар ва кўпроқ экин-тикинга талафот етказарди. Кўз билан кўриб, кўл билан ушлаб бўлмас бу сирли оқимнинг нафаси ҳам, овози ҳам ёқимсиз ва кўрқинчли, бунинг устига, жуда кудратли эди. У чийиллар, увиллар, ўрама ҳосил қылганича, солим илинжида отини қамчилайтган чавандоздай ўлқинар ва йўлида учраган нарса борки, комига тортиб форат этарди”. Ифода йўсуни ва тилдан фойдаланиш маҳоратига кўра ҳам салмоқли бадиий қиймат касб этадиган бу тасвир асардаги Гавҳаршод бегим ва тожу тахт илинжидаги кўплаб шаҳзодалар қисматига мувозий қўйилганлиги, ишоравий аҳамиятга эгалиги билан ҳам айрича таҳсинга лойикдир.

Тасвир объектига улкан муҳаббат, тилдан фойдаланиш ва сюжет қуриш борасида катта маҳорат натижаси бўлган ушбу романда ҳам бир қатор етишмовчиликлар борки, уларни бартараф этиш битикнинг қийматини янада оширган бўларди.

Аввало, асар “Гавҳаршод бегим ёхуд қиёмат ўйини” эмас, балки “Гавҳаршод бегим ёхуд қисмат ўйини” тарзида номланса, мақсадга мувофиқ бўларди. Сабаби қиёматда ўйин бўлмайди. Қисмат эса ўйин кўрсатиши мумкин.

Иккинчидан, романда “Мен бандаи қулингиз” (16-бет) тарзидаги жумла мантиқан нотўғри; “Шундай, мирзом, мулоҳазаларингизда жон бор ва фикрингизга юзда-юз қўшиламен” йўсинидаги гапда “юзда-юз қўшиламен” XV аср маликаси эмас, бугунги кўча одами ишлатадиган бирималар (49- ва 56- бетлар) учрайди.

Учинчидан, садри аъзам Шайхзода Пир Қавом тилидан: “Ҳирот шахри неча бор бузилиб, қайта тикланган. Милодий еттинчи асрда Ҳирот таҳтига курдлар ҳукмдори шоҳ Фахруддин ўлтирган. Ул ҳукмдорнинг кўплаб жанговар филлари бўлган ва бул қалъани асосан ўшал филлар учун қурдирган” шаклидаги давр одамининг табиатига хос бўлмаган ифода мавжуд.

Тўртинчидан, Бобо дарвеш Алишерга тариқат фидойилари бўлмиш шахсиятларни санар экан, XVIII асрда яшаб ўтган Шоҳ Машраб номини ҳам келтирадики, бу мантиққа зиддир.

Айтилган камчиликлар тарихдаги ғоят чалкаш, қонли фожиалар ва чигал инсоний қисматларга тўла давр, унда яшаб фаолият кўрсатган шахсиятлар маҳорат билан тасвиrlанган ушбу романнинг бадиий ва маърифий қийматига соя ташлай олмайди. Асар бугунги ўзбек тарихий романчилигига юз берган ўзига хос эстетик ҳодиса ўлароқ эътибор ҳамда эътирофга сазовордир.

Осмон яқин, ер юмшоқ

(Шу күнлар афсонаси)

Рұзимбай ҲАСАН

*Қардош икки халқнинг дилбар адаби Үрөзбой оға
Абдураҳмоновга миннатдорлик ила бағишлайман.*

Муаллиф

...Мадрим шўронинг тушига ким кирди денг? Йигирма йиллар олдин ўтган отасимас, етти йил олдин “Алвидо!”ни айтишга тили айланмай оний лаҳзада омонатини топширган онаси ёки уч йил муқаддам автоҳалокатда вафот этган якка-ю ягона иниси ҳам эмас... Тилаган кирибди. Умрида қўрмаган, аммо бир таникли ёзувчи асарининг бош қаҳрамони бўлган шу Тилаган уч ўғлини қархисига чорлаб, сафарга отлантириб турганмиш: “Сен чапга юрасан, ўнгга буриласан, олдингдан бир шаҳар чиқади. Сен эса орқа-ўнгингга қарамай тўғри кетаверасан”.

Ота сўзини икки қилмаган фарзандлар “Хайру хўш!”ни айтиб, бириси кунботар, бириси кунчикар томонга кетармишлар. Пиёдами, отдами, темир уловдами? Бу ёғи ёдиди йўқ... Ишқилиб, кетишар эмиш.

Тилаганнинг учинчи ўғли – супрақоқди кенжаси эса, “Юрт ошган бирорининг бошига шоҳ чиқиб қайтиб эдики, меникидан чиқса, ундан кўра етмиш бобом оёқларини қавартган тупроқ яхши”, деб пастаккина кулбасига кириб кетармиш...

Мадрим шўро уйга кираётган супрақоқдига: “Э, тўхта! Худо йўлига бир сархум сув бер!” демоқ бўлармишу қани тили айланса.

Томоқ дегани қақраб, қорин дегани ёниб, кўз дегани очилмай турган бандага осон тутманг! (Буни бошидан ўтказган бодафуруш ахли яхши билади).

Рұзимбай ҲАСАН – 1957 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини битирган. Унинг “Кечув”, “Уғқ ортидаги умр” (Муҳаббат Сафоева билан ҳаммуалифликда) роман-эsselари, “Отам ҳақида”, “Бир бошқача одам” каби эsselар, “Бир бор экан...” сарлавҳали ҳикоялари тўпламлари, шунингдек, тарих, этнография, замонамиз қаҳрамонлари ҳақида ва бошқа мавзулардаги қўирқдан ортиқ бадиий-публицистик китоблари чоп қилинган.

Рұзимбой ҲАСАН

Кенжаси ўзимизга ўхшаган тепса тебранмас экан, ҳеч бўлмаса ота – шу умрида кўрмаган, китобий таниши Тилаган тилагини бажарар, деб аллақачон икки ёнга йўл солиб, қоралари кўринмай кетган ўғиллари ортидан қараб турган бандадан имдод сўрай деса... уям йўқ! Ерга кирдими, осмонга учдими?

Сўрашга ҳақи бор – уларнинг кулбаси ортида уфқка довур ялтираб бир улкан денгиз – Орол ястаниб ётган бўлса. Булар бир сархум сувни қизғанишса? Не замонларга қолдик?

Тилаган тилагингни адо қилмаса бу дунёсидан не умид?!

Оролнинг боласи (болаларидан ҳам) кўнгли совуб, “Э, сенларни бовурлар! Бир вақт боболаримиз бир чеким носини аямай, дарё бўйида отишиб чеккан бўлсалар” демокка оғиз жуфтлаганда қайдандир Тилаганнинг овози келармиш: “Сув йўқ, сув йўқ!”

Мадрим шўро ҳайронлиги ошиб: “Кўрманми, шундок уйингиз ортида бутун бир денгиз ястаниб ётиби-ку! Баҳонани қаранглар!” дермиш ва ўпкалаганини билдириш учун бошқа томонига ағдарилиб ётармиш.

Кулоклари остида Тилаганнинг маъюс овози жаранглармиш: “Денгиз қуриди, денгиз қуриди... Бу ялтираб ётган сув эмас, шўр босган Оролқум, биродар! Оролқум – шўрқум! Шўр... шўр... шўр...”

“Шўр” сўзини эшитиб, Мадрим шўронинг таҳир оғзи янада таҳирлашиб, лаблари бир-бирига ёпишиб қолармиш. Шўр пешонасини силай деса... Қани қўлларида мадор?

* * *

Эрпўлат тажанг бир кайфиятда узуни-ю эни тўрт қадамга тортмайдиган хонада тинмай юриб турибди. Неча карра бориб-келди – саноги йўқ.

Рўзимбой Ҳасан услугига чизгилар

Рўзимбой асл хоразмлик. Ёзганларида хоразм шевасининг барча ранг-шиярлари ва оҳанги сезилиб, ифори барқ уриб туради. Гарчи Амударёнинг икки соҳилида тугелиб ўсган бўлсак-да, унинг ижоди билан адабиётимизнинг мард шоюри, дўстим Матназар Абдулҳаким орқали танишганман. Яқиндан эса, умумий дардимиз бўлган Орол фожеаси ҳақида фикрлашиб. У Дўрмондан Урганчга қайтаётиси менга “Бир бор экан” деган китобини бериб, вақт топсанг кўрарсан, деб кетганди... Урганчга етиб олгач эса, “Осмон узоқ, ер яқин”ини жўнатди. “Бир бор экан” огушида юрганча “Ернинг яқинига” қайтдим.

Рўзимбой менинг Оролга шўнгеб, сўнгги қоралаган нарсам – “Денгиз тўла, ой ёруғ”имга қизиқиб қолибди ва ушибу асарини менга бағишилабди. Бирга саҳролар кезиб, талай Қоратовларга чиқишган дўстимга ҳурматим ошиб, фикр ёзишига бел боғладим. Дастребни ёзганларимни кенжатоӣ неварам Камол компьютернинг қаерига сақлаганини топа олмасдан, ҳозир қайтадан ёзяпман.

Дунёнинг барча денгизу дарёларининг ўз соҳиллари бор. Барча денгиз соҳилларидан одамлар катта Оқ кемаларда бир-бирларини кузатиб ёки кутиб олишиади. Фақат Орол соҳилига келган кемалар саёз қўмларга ботиб қолган.

Ниҳоят ёшига нисбатан эрта оқарган пешона сочларини күрсаткич бармоғи билан силади ва стол устида ётган япалоқ телефонни қўлига олди. “Професор А. Одамбоев” деган ёзувни излади, топди, устига босди. Мана энди...

– Домла, салом! Узр, халақит бермадимми? Мен Эрпўлатман. Ҳа, ха шоир ва ношир! Кеча гаплашиб эдик...

У ёқда профессор А. Одамбоев нима дегани ҳозирча бизга қоронғи, аммо такаллуф билан гапираётган инимиз юз ифодасидан... кейин яна ва яна хона эни ва бўйини “ўлчашга” киришиб кетиши аниқдек эди.

– Йўқ, анча имзо тўпланди. Мана, мана...

Эрпўлат стол устида турган қофозни олиб, тезкор кўз ташлади.

– Кеча ва бугун саккиз киши имзо кўйди. Яна... ҳамкасбингиз Сотлиқов пешин намозидан сўнг ўтаман деган... Кимлар? Ҳа, ха! Мана “Мурожаатнома” кўлимда турибди. Ёзувчилар уюшмасининг икки нафар аъзоси, уч нафар журналистлар уюшмаси аъзоси... Маъмун академиясидан икки илмий ходим... Яна... Хўп, тушундим сизни. Қачон?

Професор А. Одамбоев мужмал гап айтди чоғи (буни Эрпўлатнинг телефонни жаҳл билан столга кўйганидан англадик) унинг кайфияти олдинги ҳолатга қайтди-кўйди.

У бошини қашлагач, яна хона бўйлаб юра бошлади.

* * *

Мадрим шўро минг азоб билан кўзларини очди. Нигохи тушгани Тилагану ўзининг уч ўғли эмас, дераза рахида терилиб турган гултуваклар бўлди. Аёли ҳар кун эрталаб гулларга сув куярди. Елим идишнинг қайрилма жўмрагидан тип-тиник сув чулдираб қўйилар... Бу вақтда Мадрим шўро ўрнидан туриб, шими-ю кўйлагини

Амударёнинг пири Хубби дейшишади. Академик Яҳё Гуломовнинг “Қадимий Хоразм сугории тарихи” китобида қадим Мисрнинг буюк Нил дарёси ўртасидаги оролда буюк бобомиз Аҳмад ал-Фарғоний қурган “сув ўлчагич”и борлиги қайд этилади.

Сув оқимини ўлчаган олимлар авлодидан бўла туриб ўзимизнинг икки дарёмизни асрай олмасдан, Оролимиздан айрилганимизга биз ҳам ўқсиб йиглаёттирмиз ҳамон...

Соҳилсиз дарёлар оқмайди, олдингдан оқсан сувнинг қадри йўқ, дейди халқимиз. “Денгизга ёқкан ёмғир саҳоват эмас”, дейди буюк Навоий.

Биз кекса авлод Турк дунёсининг улуғ денгизидан айрилиб қолдик, энди биргалашиб уни тўлдириб, тикилашимиз мавриди келди, Рўзимбой?

**Ўрзобой АБДУРАҲМОНОВ,
Ўзбекистон ва Қорақалпагистон
халқ ёзувчиси**

Рўзимбой ҲАСАН

ахтарар, ошхонада сахар-мардондан таҳт турган дастурхон хаёлидан кечар, аммо ҳали унга етгунча ҳовлига чиқиш, тўрдаги молхонага ёндош ҳожатхонага бориш, кейин ўғли ўрнатган қўлбola юзювгичда ювиниши керак бўларди.

Ҳозир эса... Деразанинг баҳмал пардаси орасидан қуёшнинг илк қизгиш нурлари жилваланиб турибди.

Гултуваклар жойида – уларнинг тагига сув қуядиган елим идишу уни кўтариб олган хотини йўқ. Қани ҳозир хотини кириб қолса, елим идишни гултувакларга эмас, тўғри эрининг оғзига тўғриласа. Шариллатиб қуяверса, қуяверса...

Мадрим шўронинг хаёлидан оғзи баттар қуруқшади, лабларини ялаб, сас берди:
– Оймомо! Оймомо, дедим!

Тагидаги дивандан, дераза раҳидаги гултуваклардан, баҳмал парда-ю тўрт девордан садо чиқди – бирор эшикни очмади.

– Оймомо!!!

Мадрим шўро ўрнидан қўзғалмоқчи эди – ҳоли келмади. Мисли елкасида шу эллик беш йилки қўтариб юргани – аллақачон тепакалга айланган калласи эмас, уч ботмон тегирмон тоши.

У ёстиғи тагидан телефонини олди. Зўрга очилган бир кўзи билан термоқ бўлган рақамини излади. Телефон ёрқинлигидан кўнгли ағдарили – бўғзига келган ниманарсани яна ичига ютди, “падарлаънат” деб сўкиниб қўйди.

Нихоят “Прокурор” ёзувини топди. Телефоннинг чақириқ саси миясига игнадек санчилди.

– Оймомо?! Ҳамма кўчиб кетганми ё ўлиб қолдингларми? Қайдасан?! Мен... мен... Бир сархум муздек сув келтир!

У телефонни униқан гилам устига ташлаб, яна қўзларини юмиб олди.

* * *

Ҳаммаси одатдаги иш тутумида – икки кун аввал бошланди – ундаям кечқурун – эл оёғи тинган вактда тўсатдан барча маҳалла раисларини ҳокимликка чақиришди.

– Масала бундай, – деб палағда овозда гап бошлади ҳокимнинг маҳаллалар учун масъул ўринбосари, муқаддам Ички ишларда ишлаб, нафақага чиқкан Шомилжонов. – Овқат-таом вазирлигидан энг катта байрамимизга бағишлиб “Йил бўғирсоғи” танлови ўтказиш ҳақида қарор келган экан. Шу танловни икки... Кўпи билан уч кун ичида ўтказиб, ҳисботини етказишимиз шарт! Демак...

Собиқ мелиса майори ёнига ўтирган ёрдамчисига ўгирилди:

– Шу... Улуғ байрамга неча кун қолди?

Ёрдамчи кўлига телефонини олиб, анча вақт унга тикилди, сўнг бармоқларини букиб санади.

– Беш кун қолибди.

– Бугунни ҳам қўшгандами?

– Ҳозир....

У қайтадан бармоқ букишга тушди...

Ўринбосар томоқ қириб олгач, масалани тушунтириди:

– Демак... Тўрт кун қолибди. Боя кўпи билан уч кун деганим бекор қилинади.

Икки кун ичида танлов ўтказилиши шарт! Эшитдингларми?

Залнинг у ер-бу еридан маъкулловлар эшитилди.

– Бизда ўттиз иккита маҳалла борми?

Үринбосар яна ёрдамчисига қаради. Ёрдамчиси гапини бош чайқаб маъқуллагач, яна томоқ кирди.

– Биз... Мен ҳоким бува билан танловнинг ташкилий томонини гаплашиб олдим. Ҳокимлик захирасидан ўн тонна аъло навли ун ажратиладиган бўлди. Бу ҳар маҳаллага тўрт қоп ун берилади дегани. Шу унни олгач, кўл-оёғи чаққон аёлларни топиб... Йўқ, ун берилишини кутиб ўтирмасдан бугун, мажлисдан чиқибоқ топиш керак аёлларни. Ўн нафар аёл бўлса, ҳар бирисига икки тогора хамирга етарли ун берилса, қозон-товоқ ҳақида айтиб ўтирмайман, ҳар маҳаллада камида бештадан тўйхона бор, танловни шу тўйхоналарда ташкиллаштириш керак.

Үринбосар гапини тугатиб, залда ўтирганларга синчков қаради.

Ҳеч кимдан садо чиқмади.

– Демак, унда мана ҳозир ёрдамчим танлов шартлари ёзилган қоғозларни сизларга беради. Оласизлару, уйга бориб хотинингиз қўйнига кирмай, танловда қатнашадиган аёлларни топиб, рўйхатни тузасизлар. Рўйхат эрталаб соат саккизу нол-нолда менинг иш столимда бўлиши керак! Тушунарлимиз?

“Тушунарли!” деган бир-икки овоз эшитилди.

Үринбосар ўрнидан туриб, олдидаги телефонини кўйлагининг ён чўнтағига солган вактда кимdir “ЁF-чи?” деб луқма ташлади.

Үринбосар овоз келган томонга қаради ва қаҳрли товушда гапирди:

– Ким ёF сўради? Ким?! “Шабистон” шўроси сенми? Ҳамма сўраса-да сен қисиб ўтиришинг керак эди. Вилоятдаги ягона ёF-мой заводи сенинг маҳалланг ҳудудида. Заводдан ҳар тунда қанча ёF ўғирланишини эси паст болаям билади. Маҳаллада тинчлик ўрнатиш, ёF ташувчиларни тийиб қўйиш ўрнига... Ўзинг шуларга шерик бўлиб, улуш олаётганингни билмайманми?! Ё бу ҳакида Ички ишларга айтишим керакми? Айт, десанг айтаман. У ерда шогирдларим ишлашади. А?!

“Шабистон” маҳалласи раиси не аҳволдалиги ўзига аён, бошқаларнинг ҳам дами ичига тушиб кетгани аниқ эди.

* * *

Мадрим шўро мажлисдан чиқиб, машинасига миниб, ўт олдириш у ёқда қолиб, телефонида ўринбосарларига топшириқ бера бошлади:

– Карриев! Мен телефон қилганда дарров олмайсанми? Мен... Мен ҳозир ҳокимлиқдан мажлисдан чиқдим. Топшириқ бундай: ҳозир бошқа ўринбосарлар, котиб ва ходимларни ўйгот! Ҳар бириси бўғирсоқ пиширадиган икки хотин топсин. Уларнинг исми-шарифини тонгти соат еттига менга етказасан. Тушундингми? Нима? Бўғирсоқ не деганинг не? Шу ейдиган бўғирсоқ-да! Тўй-томошаларда, ҳайтларда пиширишади-ю... Шу ўзимизнинг бўғирсоқ. Тушундингми? Эй, сен каловланма! Ўрнингдан тур, юз-қўлингни ювиб, ручка-дафтар олиб, рўйхатни шакллантиришга кириш. Мен... Бизлар ҳали ҳоким олдига ҳам киришимиз керак экан. Ҳоким ярим кечада юборадими, ким билади? Тезлаш!

Мадрим шўро ўринбосарига топшириқни бергач, машинасида анча вакт ўйланиб ўтириди, сўнг телефонини яна ковлаштириб, бировнинг рақамини топди. Телефонузун сас бера бошлагач, атрофига бир қараб олди.

– Ухламадингми, жоннин! Ҳеч ким йўқми? Мен... Ҳозир ҳокимлиқдан мажлисдан

Рўзимбой ҲАСАН

чиқдим. Не мажлис? Бўғирсоқ ҳақида мажлис бўлди. Бўғирсоқми? Борганда айтаман, бўғирсоғим!

Мадрим шўро ёнма-ён қаторлашиб турган машиналар олдидан секин ҳайдаб бораркан, ҳамкасларининг ҳам кимлар биландир телефонда гаплашаётганини кўрди. Ишини битказиб, йўлга чиқишга ҳозирланаётганлар билан бош иргаб хайрлашган бўлди...

* * *

Кеча кун бўйи ҳокимлик томонидан бериладиган унни кутишди. Шом вақтида захирада ун қолмагани, ҳар бир маҳалла “Ўз ички имкониятларидан келиб чиқиб, танловни ташкиллаштириши” маълум бўлди.

Шаҳарнинг чекка кўчаларидан бири бўйидаги “Дрон” тўйхонаси эгасини эртага тушлиқда ўтадиган танлов учун шароит яратиб беришга зўрға кўндириди. Яхшиям, шу вақтда бошқа тадбир йўқлиги.

“Ўн нафар хотин бўғирсоқ пиширадилар. Бирор эллик-олтмиш чоғлик томошабин бўлади. Шуларга стол-курси ҳозирлайсан, тамом! Ҳа, қозон-ўчоқларинг тахт турсин!”

Тўйхона эгаси ғижиниб рози бўлди. Тўйхонада иккитагина қозон-ўчақ борлигини айтгач, Мадрим шўро яна телефонига ёпишди...

Кеча кечқурун танловда қатнашадиган аёлларнинг уйларидан қозон-товоқ топиб, тўйхонага келтиришди. Табиий газ йўқлиги учун бир ўринбосарини ўтин топишга юборди.

Ҳаммаси тахт қилингач, идора ходимлари билан эртанги муҳим сиёсий тадбир кўнгилдагидек ўтиши учун озгинадан олишди.

Ҳа, айтгандай шу кун тўйхонада ён туманлик бир анчагина бели бақувват одам ўғлининг никоҳ тўйини ўтказаётган экан – ярим кечагача тўй меҳмони сифатида яхшигана ичишганди. “Тадбирни ташкиллаштириш гуруҳи”нинг йиғилиши шундан кейинги гап.

Мана оқибат – Мадрим шўро ҳамон бошини кўтара олмай, ўзини ўзи сўқиб ётибди.

Ахир у ёқда сиёсий тадбир ёниб кетай деяпти. Яна ҳокимликдан барча маҳаллалардаги танловларда телевидениедан мухбирлар келиши ва ҳоким буванинг ўзи ҳам бирров бош сукиши ҳақида огохлантиришган...

* * *

Эрпўлат хонани неchanчи бора қадам-бақадам ўлчашни бас қилиб, яна қўл телефонига юзланди. Маълум исму шариф остидаги ўн бир рақам ҳаволарда учиб, қай макондаги улама ускуналар чиғириғидан ўтишига ярим дақиқалар кетди ва узундан-узун сас тор хонани – оёқ остидаги єдирилган кафелларни титратгудек бўлди.

Эрпўлат бесамар кетаётган сасларни санади. Санаш ўн тўртга етганда номаълум қизнинг, “Абонет ҳозир жавоб бера олмайди, истасангиз овозли хабар қолдиришингиз мумкин”, деган гапи қулоққа чалинди. Эрпўлат бирор сония ўйланиб тургач, телефонни лабига яқин тутганча гапирди: “Домла, салом! Мен Эрпўлатман. Сиз билан олдин икки марта гаплашган эдим ҳайкал бўйича. Имзолар йиғилиб қолди. Энди сизнинг рағбатингиз – имзонгизни кутаяпмиз. Унвондор профессор сифатида сизнинг имзонгиз биз зиёлилар илтижоси керакли жойларда ечим топишида салмоқли бўлиши мумкин”.

У бироз үйланиб тургач, яна құшымча қилди: “Бүш вақтингизни айтсангиз, олдингизга үтардим”.

Телефонни яна стол устига ташлади ва хона бурчагига тирғаб үрнатылған одам бүйін ясама жавондаги олти қатор китоблар орасидан бирини олди ва дарров варақлади.

Шу лаңзаларда “Шажараи түрк” саҳифасидан ёлларини шамол үйнаётган от устида үтирган шоҳнинг дарғазаб овози янграгандай бўлди: “...Аммо бизнинг ота ва акаларимизнинг бепарвойлиқи ва Хоразм халқининг бевуфуқлиқи, бу икки сабабдин, бизнинг жамоатимизни Абдуллахоннинг оталари бирлан бизнинг оталаримизнинг айрилган еридин то бизга келгунча тарихларини битмай эрдилар. Бу тарихни бир кишига таклиф қиласи деб фикр қилдуқ. Ҳеч муносиб киши топмадуқ. Зарур бўлди, ул сабабдин ўзимиз айтдук. Туркнинг масали турур: “Ўксуз ўз киндигини ўзи кесар”.

Яна бироз хаёлласа от устидаги шоҳ қиличини серпаши мумкиндек дарровкитобни ёпди.

* * *

Мадрим шўро аёли узатган сархумни қўшқўллаб олганча бир симиришда бўшатди. Сархумни хотинига қайтариб берәтиб, қаттиқ-қаттиқ кекирди, негадир, “Ўзига шукр!” деб қўйди.

Аёли ортига қайтаркан: “Чойни қачон ичасиз?” деди беҳафсала бир овозда.

Мадрим шўро аёли саволини эшитмагандек, ёстиги тагидан телефонни олиб, қўзига яқинроқ келтирди ва керакли рақамларни излай бошлади ва ниҳоят “Бир тийинга қиммат одам” деган ёзув остидаги рақамни босди. У ёқдаги “бебаҳо банда” иккинчи сасдаёқ телефонни кўтарди.

– Эшитаман, ёшулули!

– Аввало салом бер! Ҳеч одам бўлмадинг-бўлмадинг.

– Салом, ёшулули!

– Ҳалиям ухляяпсанми?

– Йўқ...Турганимга бир соатлар бўлди!

Мадрим шўро яна кетма-кет кекирди.

– Турганингга ўн соат бўлса-да сендан фойда йўқ. Сендақаларни одамлар “Итга сояси тегмайди” дейдилар. Биласанми, нега шундай дейишади? Итга сояси тегмагани – ити йўқлиги. Эринчоқлиги – дастурхонда бир бурда нон қолдирмасдан, ушоғигача ўзи ютиб, ит боқмайдиганларга айтишади. Тадбир нима бўлди шундан гапир!

– Ҳозир чой ичиб, тўйхонага ўтаман.

– Чойни шу ёқда ич! Мен унгача ҳокимликка ўтиб келаман.

– Хўп бўлади!

– Ҳа, ёғ топилдими?

– Уйдан бир баклашкада олдим. Танлов иштирокчилариға ҳам айтдим, ҳар бири ярим баклашкадан...

– Нега ярим баклашкада?!?

– Етармикан девдим...

– Бўғирсоқ ёғда бош-оёқ чўмилиб пишса мазали бўлади. Менга қуруқ қотирмоч керакмас.

Рўзимбой ҲАСАН

– Бўлди, айтаман!

Мадрим шўро телефонни тўшак устига ташлади ва чукур нафас олди. Кўз ўнгига муздек сувда чўмилаётган одамлар келди. Қани ҳозир муздек сувга тўла ҳовуз бўлса-ю мазза қилиб чўмилса – ичини ҳамон ёқаётган оловни “псс” этиб ўчирса.

У яна тўшакка чўзилди ва кўзларини юмиб олди.

* * *

Салим саманнинг икки лақаби бор.

Исмига “Саман”ини кўпроқ тиркашади. “Жиловдор” деганини эса, айтишга тил унчалик қовушавермайди.

Йўлдами-тўйдами юзлашиб қолсангиз, сизга маслаҳат ҳеч бўлмаса гап орасида бир бора “Жиловдор ака” деб қўймасангиз унда ўзингиздан кўринг – Салим саман деганимиз тўнини тескари кияди-туради. “Тўнини тескари кийса – ўзига!” деманг. Салим саман керак одам – шаҳардаги энг катта дўкон эгаси. Унинг дўконида неки темир-терсак бор – топилади. Икки-ю уч фидиракли мотоциклдан тортиб, от юганигача. Янги автоуловларни ҳам сотмоқчи бўлиб кўрди-ю, ўзининг айтишича: “Машина сотиб бири икки бўлган одамни кўрмадим. Бошу оёқ ғалва!” Аслида, ҳақиқатни очиқ айта олмайди. Уни “мошин бозор”га киритишмади – бу савдонинг катталари Бошкентда экан. Яна дeng, кайбир вазирнинг күёвимиш...

Салим саман икки нарсага қизиқади. Шу биринчиси лақабларига айланган – от! Икки ошёнли уйига ёндаш қурдирган сайисхонасида бирор ўн бош от сақлайди. Отларга қарааш учун икки туркманни ёллаган. Сайисхонасида беш бош туркмани ахалтака зот отлари ҳам бор-да!

Айтишларича, шаҳарнинг энг катта майдонига от етаклаган Шоҳ ҳайкали ўрнатиш таклифи Салим самандан чиқкан, бу гояни ўшал вақтларда шаҳар ҳокими бўлган Рустам Султон қўллаган. Асли қурувчи бўлган ҳоким ҳайкалнинг чизмасини ўзи чизган. Ҳайкалтарошга кўп юмуш қолмаган – Шоҳу отни қолипга куйган, холос.

Ҳайкал ўрнатилгач, Салим саманнинг куни тукқан – ҳар кун сахарда бориб ҳайкал атрофини айланган, от ёлларини силаган, жиловидан ушлаб, “Чув, жонивор!” деб ҳайқирган.

Ўзининг мақтанишига ишонсангиз, етти эмас, етмиш орқасининг тирикчилиги от билан ўтган. Яна дeng, сахрода от йўргалатиб қўй боқиб эмас, хону сultonлар қатида жиловдорлик қилиб. Адашсак, Ўзи кечирсин, Кўнадан қатига тўрут юз мулоzимини олиб, янги шаҳар қурмоқ ҳавасида юрт ўртасига йўл олган ғозий Шоҳ отининг жиловини тутган ҳам Салим саманнинг қайbir бобоси бўлиб чиқади.

Салим саман эл катталаридан қолмай деб ўн беш йиллар олдин ҳаж зиёратини ҳам ўтаган. Ҳайкал ўрнатилганида элни йигиб, катта тўй берганини биламиз – эл қатори қатнашганимиз бор. Ўшанда дастурхонга анов “шайтон сув” ўрнига қимиз тортилган. Ичган ҳам ичган, ичмаган ҳам.

“Салим саман қимиз ичирган” воқеаси шаҳар аҳли учун вақт уйқашига айланиб улгурдики, одамлар кимни ёки ниманидир эслашганда: “Салим саман қимиз ичирган йили Мамат шўро билан Московга боргандик”, “Канал бўйидаги завод Саман қимиз ичирган йили қурилган” ёки “Салим саман қимиз ичирган йили катта қизимиз туғилганди”, деб қўшиб кўядилар.

...Салим саман ҳалак, ҳайкал ҳалак бўлиб юрган даврда кутилмаган воқеа рўй берди – одатига кўра дўконига кетаётиб, Шоҳ билан саломлашай, отни эркалай деб бориб, қараса... На Шоҳ бор, на ҳайкал. Шу ердаги катта дўкон эгаси: “Яrim кечаси олиб кетишибди. Ким билади қайга? Нима учун?”дан нари ўтмагач, Салим саман йўл чеккасида қўйган машинаси ҳам эсига келмай, ҳокимлик биноси томон югуриб кетган.

Олдинлари – Рустам Султон ҳоким вақти маҳкама қоровули қўл қовуштириб кутиб оладиган, ичкарига кузатиб қўядиган эди. Ўрнига келган ҳоким кимлигини билмас, бу хабарни етказгандардан: “Умрида от жиловини тутиб қўрганмикан?” деб сўраган, улар елка қисгач ўзига-ўзи: “Ҳокимингга ишим тушмас, керак бўлса ўзи келар”, деб қўл силтаган Салим саманни мана энди ўша эски қоровул эшикдан киритмай турибди-да! Бир хаёли йўлига ғов турган қоровулга боплаб калла қўяй деган пайти формали бириси чиқиб, вазиятни юмшатди. Ҳоким олдига нима мақсадда келганини эшитгач, содда қилиб тушунтириди: “Биламан, сизга ҳоким эмас, ҳайкал керак! Анов ижроқўм бодини яхши биласиз? Ундан эски қабристон томонга – қиблага юрсангиз, тўртта йўл кесишган жойда Шоҳу саман оти сизни кутиб турибди!”

Салим саман яна пиёда йўл босиб, терлаб-пишиб ҳайкал ўрнатилган жойга келган, хароба йўл устида турган Шоҳу саманни кўриб, йиғлаб юборган.

Ҳайкални олдинги жойига қайтариш учун Салим саман нималар қилмади – Бошкентга беш марта борди, не-не казоларга ялинди-ёлворди. Энг Катта ёнига киритишимади – шу вақтда Катта қайсирид давлатга жўнаворган экан...

Салим саманга алам қилгани каттагина идоранинг каттагина амалдори унинг дардини тинглагач: “Ҳайкални ҳеч ким кўчирмаган, ярим тунда сизнинг шоҳингиз отга минганду ўша жойга бориб: “Менинг ҳақиқий ўрним шу ерда!” деб туриб олган”, дегани бўлди...

Юраги гавдасидан катта шоир Эрпўлатга юқорига минг имзоли хат тайёрлашни илтимос қилган ҳам Салим саман. Яна ваъда берган: “Шоҳу от олдинги жойига қайтган куни, ука, сенга бир яп-янги машина мендан! Шу-шу Эрпўлат неча марта бу масалани газетларга олиб чиқди, гурух бўлиб хатлар уюштириди. Қани бирор тингласа! Олинган жавоб хатлари эгизакдек бир-бирига ўхшайди: “Шаҳарнинг марказий бозор майдонига ўрнатилган шоҳу саман ҳайкалини кўчириш борасида маҳаллий ҳокимлик қарори мавжуд эмас. Маълум бўлишича, шоҳ ўрнатилган жойидан норозилик билдириб, бир кунда тунда отни етаклаб, шаҳарнинг бошқа томонидаги йўл устига бориб ўрнашиб олган. Шоҳ ва отини олдинги жойига қайтариш борасида маъмурлар уринишлари самара бермаган – шоҳ ўз сўзида катъий турган.

Шоҳинг қарорини муҳокама қилишга ваколатимиз йўқлигини билдирамиз”.

Булар бирор ўн беш йил олдинги гаплар.

* * *

Бугундан айтсак...

...Э, хотирамиз ўзимизда пайти айтиб кетайлик, Салим саманнинг яна бир кизиққани – танга йиғиш. Одамлар лоф аралаштириб айтишича, икки ошёнли уйининг юқ машинаси кириб чиқадиган ертўласидаги бир хона паркет полдан шипгача тангага тўлганмиши.

Рўзимбой ҲАСАН

Қанақа танга, деб шоширманг! Бир бошдан айтайлик. Катта давлат бузилиб, юртда доруломон бўлган даврларда савдогар ахлига ҳавас қилиб бўлмасди. Пул дегани ой эмас, кун эмас, соат сайин қадрини йўқотиб, мишиқи болалар чўнтағи бир миллионлик пулларни кўрган, дўкондорлар пул санашдан безиб, уни қопларга солиб, тарозуда тортиб, тахминий миқдорини чиқариб юрган кезларда “шапкачи”-ю соққачиларнинг уйи куйган. Ноёб маҳсулот топиб бериш, боласини ўқишга киритиб кўйиш, каттароқ мансабга ўтириш учун бериладиган “улуш” касодга учраган. Ахир, “Ўғлимни ўқишга киритиб кўйинг!” деб деканнинг уйига тўрт қоп пулни қандай олиб борасиз? Янги тузилган ҳокимлик тизимидағи ёғликроқ ўринга ўтириш учун эса бундан беш ҳисса кўпроқ улуш сўралади. Кўз олдингизга келтиринг, 20 қоп пул ортилган юк машинаси каттакон амалдор дарвозаси олдига келиб тўхтади, икки ҳаммол терлаб-пишиб, зил-замбил қопларни ичкарига ташишяпти. Амалдорнинг аёли бурнини жийирганча, ҳаммолларга беписанд қараб турибди. Яна бўйруқ беради: “Икки қопини машинада қолдиринглар! Уч кун олдин хўжайним Полвоннинг дўконидан импорт мебель олувуди. Шунинг пулини ташлаб ўтасизлар!”

Шунақа замонларни ҳам яшадик. Аммо, бир куни... Салим саманнинг жияни янгилик топиб келди. Айтдики: “Етти йилки елкамизда тўртта юлдуз бўлсада, биримиз икки бўлмади, дойи! Мендан кейин ишга кирганлар йўлини топиб, ёғли ўринларга ўтишди. Кичик юлдузларни каттайтиришди, яна Бошкентдан уй олишди. Шунга...”

Салим саман жиянининг ниятини англали, гапни қисқа қилди: “Кимга қанча бериш керак экан?”

Жияни бош чайқади: “Олишмаяпти-да! Одамини топгандим, у эса, “Бу қофозингга кетниям артиб бўлмайди. Қаттигидан – қизилидан келтир!” дебди.

Салим саман дубдан ясалган столни бармоқлари билан чертиб сўради: “Қанча... неча дона сўрашди?

Жиянининг юзи ёришди: “20 дона. Хива хониники бўлсин – 10 граммлиги дейишишди”.

Салим саман: “Ҳмм!” деганча бир зум ўйланиб ўтирди, сўнг ичкарига кириб кетди...

Салим саманнинг ўша – тоғасининг кўзини очган жиянининг ҳозир елкасида учта катта юлдуз – қўшни вилоятлардан бирисида бирор минг чоғлиқ мелисани ётқизиб-турғизиб юрибди...

Замон зумда тескари айланиб кетганини, сал бўлмаса оқимдан ортда қолганини англалан Салим саман танишлари орқали танга йиғишига киришди – фақат қизил тангаларни.

Доруломон юртда янги пул чиқкан кезларда “қизил танга бозори” сал совуди, катта уммон ортидагиларнинг доллар дегани юртни олгач эса, ҳеч ким изламай ҳам кўйди. Хон замонидан қолган қизил тангалар бу пайтга келиб анқонинг уруғи бўлган – топилганлари тиш дўхтирларидан ортмасди...

Салим саманнинг “танга йигаётгани” хабари элнинг қулоғидан ҳоли қолмади. Бир куни чекка туманлардан бирисида умри бўйи дўкончилик қилган бир таниши Салим саманни йўқлаш келди. Унинг “дарди” – енгил машинаси юкхонасига ортилган икки қоп тангадан ҳам оғирроқ экан. “Салим жиловдор ака! Шу десангиз бошимизга бир мушкул иш тушди. Эрта-ю кеч халқقا хизмат қилайлик деб бу ёқда

якка-ю ёлғиз ўғлимиз кўзимиздан четда қолибди. Ичи қора ёмонлар уни йўлдан озиришган. Аввал чектириб, сўнг игнага ўтқазишибди. Шу ўғлимиз колхоз раисининг уйини босган талончилар орасида борлигини қаранг! Жиловдор ака, сизни қора тортиб келдим. Бошқа кимга сарғаяй?!”

Дўёндорнинг ўғлини қамоқдан чиқариш учун тўрт минг “кўк”идан сўрашган. Бечора йиглади: “Бизда “кўк”и қайда, жиловдор ака! Анов қоғоз пуллар кет... Кўл артишга ҳам ярамай қолган вақтларида ҳеч бўлмаса темир-терсакка топширарман, деб танга пул йиққандим. Ана машина юхонасида турибди. Ишонмасангиз, санаб кўринг – нақд бир миллион сўмлик! Банк курсида айтсан, тўрт минг долларга тенг! Шуни...”

Салим саман кўли очик инсон. Яна бечора хар икки гапининг бирида “Жиловдор ака” деб тургач нима қилсин! Суякларида қолмаган жиловдор боболари руҳлари чирқирамайдими?

Бангги ўғлининг хуни учун сўралган ўша тўрт минг “кўк”ни бериб юборди.

Аммо, лекин машина юхонасидаги икки қоп тангани уйга киритиш бир азоб бўлдики, аввалида машинани ичкарига олишди, сўнг қоп оғзини очиб, ундаги тангаларни тогорага тўкишди.

Салим саман ўйлаб кўрса, шу умри чекка қишлоқда ўтган дўкончи ундан кўра ақлли экан. Қоғоз пул дегани қўлнинг кири ҳам эмас. Кунора қадрсизланиб бораверади. Сарифу оқиш тангалар эса чирирмиди? Сандиқни тўлғазиб кўйса, хар кўрганда кўзингни кувонтиради. Қўлингга олиб мисли дондек шопирсанг, жирингидан кулоқларинг хузурланади...

Шу-шу Салим саман қора танга йиғувчиси деган ном чиқарди. Бир томони яхши – айрим ғаламисларнинг, “Салим саман хон тангаси йиғаяптимиш”, деган гапларига чек қўйди.

* * *

Эрпўлат телефонидан ҳафсаласи совуб, тушликка чиқиши учун энди эшикни кулфлаётганида, “Эрпўлат ака сизмисиз?” деган овоздан орқасига ўгирилиб қаради.

Кўлида қизғиши тусли хатжилд ушлаган йигит турарди.

– Салом. Ҳа, менман!

– Салом. Сизнинг ёнингизга келгандим.

Эрпўлат қулғфа яна қалит солди...

Йигит хушхабар атагулик юмуш билан келган экан. Кўлидаги хатжилдан икки варақни олиб, Эрпўлатга узатди.

Компьютерда инжудек терилган “Илтимоснома”да гап ҳайкални ўз ўрнига қайтариш ҳақида борар, қувонарлиси, унга йигирма етти киши имзо қўйганди.

Эрпўлат “Илтимоснома”ни ўқигач, юзлари ёришди, агарда илк бора кўриб тургани бўлмаганда ҳозир йигитни қучоқлаб, хона бўйлаб айлантирадиган кайфиятда эди.

– Жуда зўр! Юртимиз ҳамиша ватанпарвар инсонларга суюнган. Афсус, бундай кишилар ҳамма вақт топилиб, кўқрак кериб майдонга чиқавермайди. Юрт тарихини биз яратганимиз, деб катта минбарларда дам уриб юрган профессорлар пана-пастқамга уриб кетган замонда... Ёш олимларнинг бу журъати тарихимизга ёзилади бир кун келиб.

Рұзимбой ҲАСАН

У “Илтимоснома”ни стол устига қўйди ва йигитни қўярда-қўймай тушликка олиб кетди.

* * *

Мадрим шўро яна хотинини чақирди. Бу сафар келтирган сувнинг зўрға ярмини ичди ҳаммасини ичса ошқозонида неки бор қайтиб чиқадиган.

Хотинига қўли билан “Эшикни ёп!” ишорасини бериб, қўзини юмди. Қани бирор соатлар ухласа. Ҳеч бало қўрмагандай тўйхонага борар, тик оёқда бу савил қолгур танловни ўтказарди. Танловни эслали билан катта қозонда чўғдек ёғда бижирлаб пишаётган бўғирсоқлар кўз олдига келди. Келса гўрга – куйган ёғ ичи-багрини ағдариб юборгудай бўлди. Лабларини кимтиб олди.

Сўнг қўзи илинди. Тушига қип-қизил чўғдек куйган ёғда мисли даврада ўйнаётган енгилоёқ раққосалар каби тинмасдан айлананаётган бўғирсоқлар кирди. Бурнини бекитганча ўзини тўрт ёнга урди. Қани бу бадбаҳт ҳиддан – тинмай айлананаётган бўғирсоқлардан қутила олса!

...Минг азоб билан қўзини очди-ю яна юмди – кунчиқарга қараган деразадан қуёш нурлари тушганди. Бошка тарафга ағдарилиб ётай деганида, телефони сас берди. Ёстиқ тагидан телефонни олиб, ким қўнғироқ қилаётганини билмоқ бўлди. “Бир тийинлик...” сўзини ўқиганча телефонни қулогига тутди.

– Не гап?

– Ахвол ёмон, ёшулли!

– Не бало, тўйхонани ўтга қўйдингларми?

– Ўт қўйилса бошқа тўйхона топиларди. Тўйхона олдидали...

– Тезроқ айт!

– Шохнинг оти йўқ!

– Қайси Шоҳ? Қайси от?!

– От йўқ! Шохнинг ўзи сўлпайиб турибди. Ҳамма бекорчи шу ерда тўпланган.

– Мадрим шўро ўрнидан турди. Бошини чайқади, чуқур нафас олди.

“Дрон” тўйхонаси олдидали чорраҳада турган Шоҳ ва от ҳайкали энди ёдига келди. “Отини ким ўғирлаган? Кимга керак бўлди бу тошга айланган от?!”

Шу лаҳзада маҳаллада яна учта тўйхона бўлатуриб, тадбирни “Дрон”га белгилаганига афсусланди. Энди, катта йўл усти – манзарали маскан – анов телевидениечилар тасвирлари чиройли чиқсин, деб ўйлаганди-да!

У ўрнидан сал қўзгалди. Овози ўзига ёқмади:

– Ўғрилаб кетишибдими?

– Отнинг ўзи ечилиб кетмагандир?

– Шу пайтда ҳазилга бало борми? Одамларни тарқат!

– Қандай тарқатай? Бекорчининг беш юзи шу ерда.

Мадрим шўро стул суюнчиғига илиб қўйган шимини кияётиб, ғўлдиради:

– Ҳокимликка айтилдими?

– Ўзингиз айтарсиз деб...

– Ҳозир бораман.

...Хотини шими тугмаларини илдирганча кўчага отилиб чиқаётган эри ортидан қичқирганча қолди:

– Юзингизни ювсангиз бўларди!

* * *

Салим саман халқаро укоқ касригага келиб, паттасини рўйхатдан ўтказмоқ учун навбатда турган вақтда телефони сас бериб қолди. Олдида турган одамга: “Навбатда сиздан кейин мен”, деганча сал чеккага чиқди.

– Не гап, Собирёз?

– Ҳали учмадингизми?

– Бир соатларга... Анов айтган ишим битдими? Буларни уйида пайти ушламасанг, ишхонасидан икки дунёда ҳам тополмайсан.

– Шуни айтмоқчи эдим. Саҳарда сиз билан қўнгироқлашгач, юзимни чала ювиб, Фарҳод аканикига бораётгандим... Шу десангиз... Мулла бува масжиидидан ўтиб, чорраҳага келсам, одам тиқилиб кетибди. Эрталабдан кимдир шошиб машинада бирорвни уриб юборибдими, деб қарасам, кўзларимга ишонмадим. Сиз ҳам ишонмайсиз...

– Не гап?!

– Шоҳнинг оти йўқ!

– Қайси шоҳнинг?!

– Шу ўзимизнинг Шоҳнинг-да!

– Не йўқолади? Шоҳнинг ўзи борми?

– Бор, турибди кўлида жиловигина қолган...

Салим саман бир зум нима айтмоқни билмай тараддулланди. Ёнидан ўтаётган қайсиdir таниши саломига бош чайқаб алик олди ва телефонга паст овозда гапирди:

– Балки... Бошқа жойга кўчиришаётган бўлишмасин? Аввал отни машинага ортиб, кейин Шоҳни олиб кетишмоқчидир... Лекин, ишларни тунда қилишади-ку!

Собирёз йифламсираб жавоб берди:

– Менам ўйловдим, аммо маҳалла катталари ҳам шу ерда. Ўғриланди дейишияпти.

– Фарҳод ёнига ўтмадингми ҳали?

– Энди бораман. Сизга шу хабарни айтай дедим. Яна...

– Нима “яна”?!?

– Шахардасиздан бошқа отишқибозийўқ... Шунгаянасиздан гумонсирамасинлар, дейман-да...

Салим саманни тер босди. Қичимаган бўлса-да томогини қирди:

– Келишсин, текширишсин – Отни сумкамга солиб олганман. Чет элдан яхши харидор чиқди, шунга сотиш учун кетаяпман. Билдингми? Бориб айт, анов изқуварларга!

– Мен... Мен... айтдим-да!

– Сен Фарҳодни кўр! Отни ўғрилатганлар топишар. Ёш боладек ҳайкал атрофида кўзингнинг шўрвасини оқизавермай!

– Яхши.

Салим саман нима қиларини билмай туриб қолди. Шу пайт учоқасри бўйлаб навбатчининг овози янгради: “Истанбулга учадиган йўловчиларни рўйхатга олиш давом қилмоқда”.

Салим саман рўйхатда турган одамлар сари икки қадам юрди-ю, тўхтади. Яна телефонини қўлига олди.

– Собирёз йўлдамисан? Унда эшит! Ҳозир Фарҳод-парҳодни кўй! Буёкка кел!

* * *

Мадрим шўро машинасини ўт олдириди, кеча қай гўрда чанг босган олд ойналарини ўлим азобида артди-ю аммо ташқарига ҳайдаб чиқа олмади. Газ ҳидидан сал қолди машина салонига қайт қилишига.

Мана энди тўйхона қайдасан, деб пиёда кетиб бораяпти ўзини-ўзи сўкиб.

Давлат аҳамиятига молик танлов икки кунда ўртага келтирилган, бугун ўтказилиши аниқлиги, танловга муҳбирлар қатнашиши шартлигини била туриб яrim кечагача итдек ичишни сенга ким қўйибди, дейдиган йўқ. Ўзига-ўзи айтаяпти! Танловга Бошкентдан, вилояту шаҳардан казо-казолар келиши гўрга – ўттиз йиллик оқсоқоллик даврида улардан қанчасини кўрди. Ҳаммаси ўзига ўхшаган одамлар – тадбир тугагунча тишини-тишига босишади – ортидан бериладиган “бир пиёла чой”ни кутишади. Шу “бир пиёла чой” дастурхонида кимнинг кимлиги ўртага чиқади. Бу борада Мадрим шўро яктаи жаҳон. Даврани олиб боришдан олдига тушадиган йўқ. Мактабда адабиёт муаллими бўлиб ишлагани, ҳали талабалик йиллари Умар Хайём рубоийларини тўла ёд олгани иш беради-да! Э, неча-неча вазирлар унинг даврабошилигига қойил қолишган – қўлидан қадаҳ олиб, ичишган.

Аммо, лекин, бироқ танловда шу блогер деган балои гўрларнинг қатнашгани чатоқ-да! Шу балогўрлар қачон, қай гўрдан чиқиши – энди ҳожатга бориб ҳам бемалол ўтира олмайсан. Ҳамма жойда ҳозир нозир булар.

...Мадрим шўронинг ўзи ҳам бир пайтлар жазмани билан тўшакнинг ўзидаёқ қўлга тушиб, беш дақиқали тасвир жараёнларидан тугилганига минг пушаймон бўлгани бор. Эртага бу тасвирлар анов ижтимоий тармоқларга чиқиб кетса, аёлику майли, болалари-ю қудаси олдида ер билан бир бўлишини оний лаҳзаларда кўз ўнгтига келтирган. Ишдан ҳайдалиб, хонанишин бўлишини ўйлаб, юраги хуруж қилишига сал қолган...

Шу балойи офатдан уни институтда ўқитган домласининг ўғли асраб қолди. Уям блогерлик қиларкан – ўртага тушди. Кенжа ўғлига машина олиб бераман деб ийққанини қўшқўллаб топширди. Ўрисия ўрмонларида ёғоч кесиб юрган ўғли бу хабарни эшитганида не қўйга тушди – отаўғил бир мартаям юзига солмади. Аммо, ўттиз уч йил бир ёстиққа бош қўйган аёли қовоқ-тумшугини осиб олди, уч ҳафта акасиникига кетиб ўтирди...

Ҳаммаси ўтди – асосийси, Мадрим шўро ўрнида қолди – бу шумхабар остоидан нарига чиқмади.

Мана энди не балоларни кўрмаган, блогерлар тўридан эсон-омон чиққан Мадрим шўро ўзини-ўзи сўкиб, тўйхона томон гизиллаб бораяпти. Ҳозир уни отнинг ўғрилангани эмас, кеча ичган ароғи безовталаяпти. Ҳар қадам ташлаганида ошқозонидан сассиқ зардоб бўғзига урилади, ўқчиб юбормаслик учун панжаси билан оғзини бекитади. Қанча тез юрмасин, тўйхона ундан узоқлашиб бораётгандай...

* * *

– Эрпўлат, ўзингмисан?

– Салом, Салим aka!

– Э, узр салом! Ҳозиргина бир гап эшитиб, салом тугул исимим эсимдан чиқай деди.

– Тинчликми?

– Анов “Мурожаатнома”ни юборувдингми?

– Бугун юбормоқчи эдим. Ўн беш киши имзо қўйди. Орасида икки профессор, уч нафар Ёзувчилар уюшмаси аъзолари бор. Яна кеча айттолмадим ишларим кўпайиб. “Ёш олимлар” уюшмаси аъзолари шу мазмундаги хатни келтиришди. Йигирма этти ёш олим имзолабди...

– Яхши бўпти, аммо бошқа гап чиқиб қолди. Сен қаердасан ҳозир?

– Йўлдаман, Хонқага яқинлашдик...

– Унда тўғри ўша жойга кел! Ўша, бизлар ўз ўрнига кўчирамиз деб шовқин солиб юрган ҳайкал турган ерга.

– Не гап? Тинчликми? Кўчиришяптими?

– Тоғ Мухаммаднинг пойига келмаса, Мухаммад тоғнинг олдига боради, деган ривоят бормиди?

– Наҳотки?!

...Салим саман ҳеч нима демай телефонни ўчириб қўйди.

* * *

Салим саман телефонини ўриндиқча ташларкан, ҳар сафар шу сабилга кўзи тушганида хотирасида жонланадиган ўша илк учрашувни яна эслади...

У “Матназар оға! Матназар оға! Ким бор?” деганича эшикни очганида, излаган одами деворга қапишганча, ким биландир телефонда гаплашаётганди. Овозини эшитганми-йўқми (шоир халқи хаёлпарастроқ келади), аммо эшик очилганига эътибор қаратди ва оstonада турган Салим саманга ўнг кўлининг кўрсаткич бармоғи билан аввал телефон гўшагини, сўнг ўнг тарафда очиқ турган эшикни кўрсатди. Кутимаган меҳмон жойидан қўзгалмагач, телефон гўшагининг паст томонини чап кўли панжаси билан бекитди:

– Келинг, Салим ака! Узр, салом! Сиз уйга кириб туриңг, мен ҳозир...

Шоирнинг телефонда мухим одам билан гаплашаётгани маълум бўлгач, Салим саман туфлисини ечиб, кўрсатилган хонага кирди...

...Матназар ака телефондаги гапини қисқароқ қилиб, ичкари кирганда Салим саман уй тўридаги столда қалашиб ётган китоблардан бирисини вараклаб турарди.

– Дастанхонга келинг! Узр, телефонда...

– Ҳечқиси йўқ!

Салим саман хонтахтанинг қибла тарафига – ёстиклар суюб қўйилган томонига ўтириди ва қўлини дуога очди:

– Қайғулар ҳаром, дуолар ижобат бўлгай!

Сўрашишгач, Салим саман томоқ қириб гап бошлади:

– Матназар оға, бу сиз айтиб юрадиган дуо. Менга уни Худерган Нафуллаев бирда айтувди. Ёдлаб олибман, энди уни ўзим айтиб юрибман. Буни сизларда “плагиат” дермиди?

– Яхши одат – эл мулки! Дуо ҳам. Қани ҳамма сизга ўхшаб “дуо ўғриси” бўлса...
Кулишдилар.

Матназар ака Салим саманни дастанхонга мурувват қиласкан эшик томонга қараб овоз берди:

– Музaffer!

Зумда эшиқдан узун бўйли йигит кирди ва Салим саманга салом берди.

– Опангга айт! Дарров бирор нарса пиширсин!

Рўзимбой ҲАСАН

Ҳали Музаффар чиқмасдан Салим саман узрланди:

– Матназар ака, ҳеч нарса керакмас! Овора бўлманг! Мен... Сизни бир кўрай деб кириб турганим...

Матназар ака кулимсиради:

– Келиш – сизнинг ишингиз, кетишингизга эса биз рухсат берамиз.

Меҳмон дастурхондан бир бўлак нонга узанди, мезбон узатган пиёлани олиб, бир хўплаб, хонтахтага қўйди.

– Матназар оға! Шу... Сизнинг “Дарсдан сўнг” шеърингизни ҳар ўқиганда кўзларимга ёш келади. Бир кунда беш марта ўқий, барибир кўзим ёшланаверади. Устоз муаллима тақдирини жуда боплаб ёзгансиз-да! Шеърга ҳайкал қўйилгани бехуда эмас-да!

Меҳмоннинг бир оғиз сўзи мавзуни бошқа томонга бурди-турди.

Матназар ака ўзига хос (ойнаи жаҳонда шеър ўқиганида ҳам шу гапириш услуби оҳанги уйқашиб кетарди) овозда гапира бошлади:

– Салим ака, сиз боя кирганингизда Ўрзбой оға билан гаплашиб тургандим. Шу ҳайкал масаласида...

Меҳмоннинг саволомуз қарашига қўзи тушиб, изоҳ берди:

– Ўрзбой оғани биласиз? Ўрзбой Абдураҳмонов адабиётимизнинг катта титанларидан. “Чангальзор “пайғамбари”нинг ҳалокати” қиссасини ўқимаган одам йўқ чиқар бизда?

– Э, ўша қиссани ёзган кишими? Ў-ӯ-ӯ! Шу қисса “Туркистон” газетасида кетмакет босилган даврда қанча шов-шув бўлиб кетган. Газетанинг бу сонини икки-уч карра ўқийман, кейинги сони келгунича охири нима бўларкан, деб ҳаловатим йўқолган. Кўшни кўчада яшайдиган почтачи аёлга: “Газета келиши билан дарров менга етказ! Пиёда вакт ўтказиб юрма – таксида кел, ўзим кира ҳақини тўлайман”, деб тайнилаб қўйганман. Э, аломут одамда шу Ўрзбой оға! Яхши юрган эканларми?

– Юрибидилар, ётибидилар Нукусда!

– Бу киши... Телевизорларда кўринмайди? Вақтлари йўқмикан? Орол денгизи ҳалокати ҳақида унда-бунда мақоласи чиқиб қолади...

– Ўрзбой оға тиксўз одам. Шунга катталар билан моши пишмайди.

– Саломат бўлсинлар!

Матназар ака меҳмоннинг пиёласи бўш турганини сезиб, дарров чой қуиди:

– Чой ичиб ўтиринг! Ҳозир бир нарсани “жиз”иллатиб келтиришиади. Мен Ўрзбой оғага дардимни айтсан, у киши ўзиникини тўқди. Ўз дардини айтиб ийғлайдиган азадаги аёлларга ўхшадик.

– Тинчликми, ишқилиб?

– Ўзингизнинг ҳам хабарингиз бор, бу шаҳардаги “ҳайкал қўчириш мусобакасини” айтаман. Юрт “отбозор” бўлиб кетди – ит... От эгасини танимайди, Салим ака. Ҳар куни ишга кўл ёқалаб пиёда бораман. Истай-истамай шу от мингандан ҳайкал ёнидан ўтаман. Ҳар ўтганимда мана бу ерим ёниб кетади! Тўғри, бу от мингандан ҳайкал миллатимизнинг улуғларидан. Аммо... шу от мингандан саркарда беш марта юриш килиб, вайронага айлантирган, отлари учун арпа экишга буюрган шаҳарни қайта ўз ҳолига қайтарган, бу ҳам камдек бошқа манзилда шу номда янада улкан шаҳар барпо этган бобомиз ҳайкалига кўзга кўринарли манзилда жой йўқ.

Салим саманнинг гўштдор юзи янада қизаринқиради.

– Дардингни кимга айтасан? Ўрзбой оға билан шуни дардлашиб, енгиллашай

десам, оқсоқол бу ёгини олди-кетди! “Э, Матназар, сен жўра тарихимиздаги бир бобомиз хўрлангани учун куйинаяпсан. Мен кўз ўнгимиизда улкан денгизни йўқ қилганларга ҳайкал қўйишганидан задаман. Энди ўзим ҳам аллақачон вафот этган денгизга қай йўсин ҳайкал қўйиш керак деб бош қотириб ётибман”, дейдилар.

– Ҳа, ҳа, пахта деб денгизимизни бой бердик! Шу пахта ҳақида ёзган шеърингизга беш кетаман-да, Матназар ака! Қойил қилгансиз-да! “Томдаги лолақизғалдоқларга овоз беринг! Улар депутат бўлиб, Москвага кетишиша, ўрнига пахта экамиз!” Даҳшат!

...Сухбатлари чўзилди. Бир лаган қовурдоқни иштаҳа билан ейишди. Бу орада Салим саман ҳам бу борада юрагини эзиб юрган гапларни баралла айтди:

– Боя, “отбозор” деган гапингиз менга маъқул бўлди. Аслида бундан ҳам баттар! Шу шаҳарнинг бош майдонини айтинг! Охирги ўн йилда беш марта ўзгартирилдиёв? Майдонда қўр тўкиб турган ҳайкаллар кўздан пана жойларга улоқтирилди. Огаҳийнинг салобатли ҳайкали бор эди. Қани у ҳозир?! Хоразмни дунёга машхур қилган Ал Хоразмийнинг кучоқ очиб турган ҳайкали қаерда ҳозир? Бу раҳбарлар... Эл билиб айтади: “Дангаса баҳона, иш билмаган гоя кўтаради”. Фоянгни пишириб е, дейдиган бирорта мард йўқ! Бу... Матназароға, шу “ҳайкалфуруушлар” ҳақида бир зўр шеър ёзмайсизми?

– Э, Салим ака, Салим ака! Ҳозир шеър ўқийдиган қолдими? Ҳамманинг хаёлида пул!

– Шуни айтинг, шуни айтинг!

Салим саманинг кейинги гапи зардали келди:

– “Юртдан чиққан пайғамбар сийланмайди”, деган отасўзимиз бор. Ихтиёр менда бўлганида сизнинг барча шеърларингизга ҳайкал кўярдим!

– Э, Салим ака, шоирга бунинг нимаси керак? Унинг шеърини ўқишиша – шу минг ҳайкалдан афзал. Бир шеър минг одамнинг юраги тўридан жой олса, шу – ҳайкал эмасми!

...Кузатиб чиққан вақти Салим саманинг хаёлига йўл бўйи ўйлаб келган гапи келди. Атрофига бир қараб олиб, Матназар акага юзланди:

– Шу десангиз, Матназар оға, сиздан бир нарса сўрай девдим.

Мезбоннинг вужуди қулоққа айланганини кўриб, давом этди:

– Эшитишимча, айтишдики, сиз элимизнинг катта шоири, тирик классиги бўлатуриб, ишга пиёда қатнар экансиз. Ҳатто ҳозир муштдек боладаям бор шу матоҳ – кўл телефонингиз ҳам йўқмиш...

Матназар оға қулимсиради, Салим саманинг енгидан ушлаб, гапирди:

– Эшитган ривоятимга қараганда бир куни Хиванинг бой-бадавлат бир одами Огаҳий ҳазратларини йўқлаб келади. Бу пайтда ҳазрат нимадир ёзиш билан банд эканлар. Салом-алиқдан сўнг меҳмон ҳазратнинг афтодаҳол кулбасига бир қур қайта назар ташлаб, гап бошлиди: “Тақсир, отдан йиқилиб, вазири акбарликдан кетганингиздан буён қалъада камномасиз? Тантана-ю тўйларда сизни кўраман, деганлар сон минг. Боя кираётганда назарим тушди – отингиз ҳам кўринмади. Шунга... топган беш-үн тиллоим, менини эмас, Аллоҳники, ижозат берсангиз сизга бир қулай фойтуну от, отга қарайдиган сайис берсам, юмшоқ аравада қалъага – тўйу томоша, биз каби муҳлисларингиз зиёфатларига ташриф буюрсангиз!”

Бу гапларни эшитгач, ҳазрат кулибдилар ва девор токчаларида тахланиб турган китобларни кўрсатибдилар: “Мен оту фойтунда тўйма-тўй, зиёфатма-зиёфат юрсам, мана буларни ким ёзади, ким таржима қиласди?”

Рўзимбой ҲАСАН

Салим саман бош чайқади ва Матназар аканинг елкасига қоқиб: “Тушундим, узр!” деб машинасига минди. Эшик олдида кулимсираганча турган мезбондан узоқлашаркан, бояги гаплардан сўнг бўғзига тиқилиб келган йифини ўз эркига кўйиб юборди...

* * *

Мадрим шўро тўйхонани мўлжал олиб кетиб боради. Йўлни яқинлаштирай, тўгри кесиб чиқай, деб боши берк кўчага кириб, сўкинганча ортига қайтиб ҳам чиқди.

Уйлардан бириси эшиги ёнламасидаги кўрсаткичга кўз ташлаб, боши гангиттанини англади – сал бўлмаса тамом тескари томонга бораётган экан.

Бир замонлар элга бош бўлган ва сўнг “пахта иши” замонасида Москва қамоқхоналари учми-тўртми йил ётган бирор номидаги кўча маҳалланинг кунчиқар томонида – сал илдамроқ юрилса, қишлоққа – кенг пахтазорга чиқилади.

У кўча ўртасида бир зум турди ва йўлини чамалаб олди.

Хаёлига шу пайтда айни шу саркарда ҳайкали ўрнатилиши билан боғлиқ машмашалар тушди денг!

...Бошкентдаги қайсиdir тарихий илмгоҳ вакили бўлган оқсоч профессор Саркарданинг юрт озодлиги учун неча йиллар курашгани, неча карра жангга киргани ва енгани, охир оқибатда қароқчилар қўлида шаҳид кетгани ҳақида бир соатлар эзмалангач, мустақил юртда мустақиллик учун курашган бундай сиймоларга шаҳарнинг қоқ марказида маҳобатли ҳайкал ўрнатиш авлодлар бўйнидаги қарз ва фарз эканлигини атаяй таъкидларкан, залда ўтирганлардан бириси лукма ташлади:

– Ўн беш йил олдин Саркардага шаҳарнинг энг кўркам мавзеси – қадим шаҳарга олиб борадиган йўл устида ҳайкал ўрнатилган. Иккинчи ҳайкал шартми?

Профессор терлаб кетган пешонасини артаркан, лукма ташлаган одамга бир қараб кўйганча, ўз фикрини яна таъкидлади:

– Бундай зотларга миннатдор авлодлар ўнта ҳайкал қўйишса-да оз!

Ҳаммаси шундан кейин бошланди...

“Ўн беш йил олдин ўрнатилган маҳобатли ҳайкал пойида ёшларимиз ҳарбийга кетаётганларида тантаналар ташкил қилиш анъанага айланиб улгурди. Аскарлар шу ҳайкал пойида қасамёд қилишмоқда. Ҳайкал олдидаги ҳиёбондаги дараҳтлар бўйи ён атрофдаги кўпқаватли иморатлардан ҳам ўсиб кетди. Энди, шу ҳиёбон бузиладими?”

Ёш олим йигитнинг куйиниб гапирганига залдагилар қўшилди. Кимдир: “Карантин вақтида шунча катта маблағни совуриб, яна бир ҳайкал яратиш шартми? Яхши кунларни кутайлик”, деса, яна бирор: “Мен олтмишдан ортикроқ мамлакатларда бўлганман, аммо бирор давлатда бу қадар улкан ҳайкалга кўзим тушмади”, деди.

Бошкентлик профессор ожиз қолганида шаҳар ҳокими тортишувга нуқта қўймоқчи бўлди:

– Бу масала тепада ҳал бўлган. Ҳукумат қарори муҳокама қилинмайди!

Шунда воҳада ёш бўлса-да анча обрўли, яна Навоий ва Оғаҳийни ёд билиши билан танилган, ўзиям асарлар ёзиб юрадиган фан доктори Абдулла Ўрозбоев минбарга чиқди. У ҳаяжонданми, “ҳайкалбозлик машмашаси” тортишувиданми қизариб кетган, асабийлашганини муштини қаттиқ тутиб олгани кўрсатиб турарди.

У минбарга муштини бир неча марта урганча сўз бошлади:

—Хурматли иштирокчилар! Мен ҳозир сизлар ҳайкали сони-ю қайга қўйилишини муҳокама қилаётган Саркарда ҳақида гапирмоқчи эмасман. Мен бошқа гапни айтмоқчиман. Билсанглар, дунёда шаҳар курган хукмдорлар озмас. Бир вақтлар Александр Македонский жангда ўлдирилган оти шарафига Буцифал номли шаҳар курдирган. Майли, отига курдирадими, итигами, шаҳар қурдиргани – энг асосийси. Ахир шаҳарда одамлар яшашади.

Ҳмм! Македонский оти шарафига қурдирган шаҳар ўрнини қадимшунослар неча йилки излашяпти. Мисрнинг беш минг йиллик эҳромларига яқин ерда эса улкан шаҳар одамлар билан қайнамоқда. Бу шаҳар Искандария деб аталади. Бу шаҳарда Македонскийга ҳайкал қўйилган.

Узоққа бориб ўтирумайлик, ўрисларнинг бир неча аср бошкенти бўлган Петербургда бўлгансизлар. Шаҳарнинг қоқ марказида шаҳар асосчисининг отда турган ҳайкали бор.

Умуман айтганда, ўз номига шаҳар қурдирган хукмдору саркардалар беҳисоб. Аммо ўша шаҳарлардан озчилиги – бармоқлар билан санарлиси бизнинг замонамизга етиб келди. Бизнинг шаҳар ана шулар қаторида эканлигидан фахрланишимиз керак! Тўғрими?

Залда бир овоздан, “Тўғри!” деган хитоблар янгради. Ҳоким ва бошкентлик профессор ёш олимнинг фикри қайга кетаётганини англамай, бошқаларнинг хитобларига беихтиёр қўшилишди.

Ўрзобоев бир зум тин олгач, сўзида давом қилди:

– Дини исломда, “Аллоҳдан бошқага сифинманг!” деган гап бор. Чин мусулмон бўлган бу бобомиз ушбулик қоидани билган. Билгангина эмас, унга риоя қилганки, ўзи янгидан яратган шаҳарга ўз номини тақамаган. Минг йилларки мүким турган бошқа кекса шаҳар номини янги манзилга кўчирган. Унга “янги” сўзини қўшган. Биз бугун давлатимиз номига фахр билан қўшаётган ўша “янги” сўзини!

Айтайлик, бобомиз ўзи барпо этган шаҳарга номини тақаши мумкин эди. Ҳеч ким эътироф қиласди, аксинча қатидаги мулозимлар буни олқишлиарди. Аммо у зот бундай қилмади. Агарда шаҳарга ўз номини берганда бизлар ҳозир Ғозий шаҳрида – унинг муҳташам саройида ушбу мажлисни ўтказаётган бўлардик. Хўш, шундай экан...

У сўзини давом қилдира олмади. Залда гулдирос қарсаклар янгради.

Ҳоким ва бошкентлик профессор ҳам беихтиёр қарсакларга қўшилишди.

Ўрзобоев қарсаклар тинчишини кутди ва яна сўзида давом қилди:

– Хўш, шундай экан, йўқ ердан улкан шаҳар яратган зот ҳайкали нега бугун шунчалик хор?! Аввалида уни шаҳарнинг энг сергавжум жойига ўрнатишди. Аммо, кейин бошкентлик бир раҳбар кўрсатмаси билан иттолпмас, кечирасизлар шу сўзларни ишлатишга мажбурман, жойга сургун қилинди? Нега??

Бу сўзлардан сўнг бояги қарсаклар адo қолди. Энди барча ўрнидан туриб гулдирос қарсакни бошлаб юборишиди. Ёшроқлари полни тепишиди. “Тўғри！”, “Ҳак гап！”, “Ҳайкал ўз ўрнига қайтарилсин！” деган хитоблар янгради. Кимдир бор овози билан: “У зотнинг ҳайкали бош майдонга ўрнатилиши керак！” деб бақирди.

Ҳоким қўлидаги қаламни столга уриб, зўр бериб, зални тинчланишга чақирав, бошкентлик профессор эса одамларга жавдираб қараганча қора терга тушиб кетганди...

Рўзимбой ҲАСАН

Шундан сўнг сўзга чиққан “Ҳайкалқурилиш” ва “Ҳайкал кўчириш” деган ташкилотларнинг раҳбарлари гапини эшитадиган одам топилмади...

* * *

...Мадрим шўронинг хаёли бўлинди. Йўлини кесиб чиққан ўрта яшар киши, кўрсаткич бармоғини осмонга ниқтаганча, ниманидир гапирап, нарироқда турган икки аёл тўрт қулоққа айланганди.

Мадрим шўронинг тили зўрга айланди:

– Нима гап? Тушунтириб гапир!

Йўлтўсар чийилдоқ овозда гапирди:

– Ҳашар бўлса, уйма-уй юриб, иягида жони бор одамни кўчага ҳайдашга устасизлар. Бормайман, деганларни, “Ёрдаму бола пули бермайман!” деб кўрқитасизлар. Танлов бўлса – жимжитлик. Ўзларингдан ортмайди.

Мадрим шўро ўнгайсизланди. Хаёlinи жамлади – қаршисидаги исёнкор банда кимлигини билмоқчи бўлди:

– Кимсан? Кўча ўртасида одам тўплаб, қичкириш нимаси? Идорага бориб...

Йўлтўсар бўш келадиганлардан эмасди.

– Кечадан бери идорангизга беш марта бордим, қоровулдан бошқа ит ҳам йўқ!

– Одамлар... Идорадагилар сиёсий тадбир бошидалар. Уларнинг кўча ўртасида шовқин-сурон қилишга вақтлари йўқ!

– Идорада ҳеч ким бўлмаса, сайёр қабул деганини яширинча бир гўрда ўтказсанглар, кўчада айтмай, қайда айттай?! Мана бизнинг кўчабоши Маҳмуд пиённи айтинг. Ўша танловга қизи ва аёлини ёздирибди. Текинга бир қоп ун, уч баклашка пахта ёғи олибди. Энди бир ой текин бўғирсоқ еймиз, деб мақтаниб юрибди. Яна...

Шупайт Мадрим шўронинг телефонисас берди. У телефондаги “Подҳоким” деган ёзувни қўриб, тараффудланди, ўзини сал четроққа оларкан, ҳалиям нималарнидир гапираётган одамга кўрсаткич бармоғи билан “Жим бўл!” ишорасини берди.

* * *

Салим саман тилига маҳкам одам. Нафсига ҳам. Эртага у ёқда турсин, бугун – бирор соатдан кейин нима қилишини ҳеч ким билмайди.

Лекин бирда тили ечишган – умри мазмуни бўладиган режаси ҳақида “гуллаб” кўйган. Йўқ, Салим саман элнинг катта ҳокиму кичик ҳокимчаларига сир берадиганлар тоифасидан эмас. Унинг тилини ҳатто “Туғма соқовларни гапиртира оладиган” мелисаларнинг азоб-қийноқлари ҳам гапиртира олмаган.

Янги чиққан бойлардан бириси вилоят марказида учта, Бошкентда иккита ҳовлиси борлиги, яна денг уч ошёнли ҳашаматли, оврупача усулда қурилган, хонлар ҳавас қиласидан ҳовузлари билан, қайсиdir давлат банкида фалон миллион доллар сақлаётганини айтиб мақтаниб қолди.

Салим саманники қўзиди, дилига келганини тилига чиқарди:

– Сен бола мақтанма! Ўзинг топган қора тангадан айтсанг ярашади. Прокурор қайнотанг орқасидан бизнес қилиб, қайда катта қурилиш бўлса тендерда “ютиб” юрганингни кўчадаги эсидан оғган жинниям билади. Сен курган кўпқаватли уйлар

олдидан ўтаётиб, аскиришга күркәди одам – уй қулаб, бола-чақа тагида қолмасин деб. Ҳалол-ҳаромнинг фарқига бормайсан сен – шу ёшингда икки марта Ҳажга борган бўлсанг-да!

Янги чиқкан бой бўш келмади:

– Сиз-чи? Ўзингиз қай йўл билан топдингиз? Нурулла бобонгиздан қолган тиллонгиз бормиди? Уч дўконни...

Салим саман унинг оғзига урди:

– Мен кичик дўкончада беш йил савдо қилдим. Топган даромадимга каттароқ дўкон солдим. Яна беш йил тежаб-тергаб бошқа дўкон кўтардим. Яна...

Янги чиқкан бой қитиқ патига тегди:

– Топганингиз икки сандиқ кора танг! Ҳозир банклар ҳам олмайди бу чақаларни. Темир-терсак ўрнида топширсангиз, ҳакига бир велосипед пули беришар...

– Ким айтди сенга тангаларни темир-терсакка топширади деб?

– Айтибсизу...

– Мен бу тангаларни Шоҳ ва оти ҳайкали шаҳар марказига ўрнатилган куни тепасидан вертолётда сочиш учун тўплайлапман. Билдингми?

– Ҳов?! Ақлингиз жойидами?! Сиз сочтирган қора тангани ким териб оларди? Ҳайкал атрофини булғадингиз деб жаримага тортадилар. Ўзингизга қайта тердириб оладилар ўша тангаларни. Қўлингизда супурги олиб...

– Ким айтди сенга қора танганинг ўзини сочади деб? Бу тангалар орасида минг дона Хива хонининг соф тилло тангалари ҳам бўлади. Сен ва сенга ўхшаган бир четда қолиб, ҳокимлару прокурорлар бир-бирини итариб-уриб териб олишади тангаларни. Танга топган қулларнинг бош майдонда бир-бирини ёқасидан олиб, бўйинбоғлари билан бўғиб, оғзи-бурини қип-қизил қонга белаганларини кўриб, томоша қилиб ўтираман. Билдингми?

Оғзи қулогига етган янги чиқкан бой топганни Салим саман сўнгги гапи билан ўтирган ерига михлаб кўйди – бойваччанинг оғзи очилганича қолди.

* * *

Мадрим шўро телефонни қулогига яқин келтириб: “Эшитаман, ёшули!” деганини билади у томондан қаҳрли овоз келди:

– Қаердасан??

– Мен... Мен... Тадбир жойида... Танловни...

– Саҳаргача бўкиб ичиб, қайси итнинг катагида ётибсан?

– Мен... Мен... Тўйхонада танлов яхши ўтказилиши учун бош бўлиб турибман... Иштирокчилар...

– Қайси тўйхона?! Бориб анов мозорда ётган онантга айт бу гапларни! Тўйхонага келганимга ярим соат бўлди. Сен...

Телефон аввал елкасига сал-пал тегиб кейин асфальт йўлга тушиб, қарсиллаб синдими, ҳалиям нимадир деб гапираётган киши негадир унга қараб ташландими, хотинларнинг “Вой!” дебчуввос солиб бақиргандарини эшитдими, йўлдан ўтаётган машина тормозини “ғийқ”латиб тўхтадими... эсида йўқ. Эсида қолгани кўччанинг икки томонидаги йўлакларга соя ташлаб турган дараҳтлар боши узра айландилару сўнг ёп-ёруғ дунёни қоронғилик босди – юлдузлар “милт-милт” юз кўрсатдилар.

* * *

Бу вактда...

...хоким хосхонасида беш киши түпланган, улардан уч нафари хизмат формасида эди, бир-бирига ғап бермай фавқулодда рўй берган ҳодиса сабаби ва айбдорларини излашар...

“Тез ёрдам” машинаси чинқириганча касалхона томон шошар, салонида омонат күтарма ўриндикда оғзидан қўпик сочиб ётган Мадрим шўргага, лабларини бўяб олган ёшгина ҳамшира қиз укол килар...

...Қочиб кетган от ҳайкали ёнида түпланган одамлар шовқин-сурон солганча нимадир деб бакиришар, ҳеч ким ҳеч кимни эшитмас...

...Собирёз елдирганча ҳайдаб келаётган машинанинг орқа ўринидигига ўтирган Салим саман ким биландир телефонда қаттиқ-қаттиқ гаплашар...

...Тўйхона ошхонаси очиқ ҳовлисида ўрнатилган қозонларда бўғирсоқ “жиз”иллаб пишар...

...Йўловчи улов шаҳарга тезроқ этишини орзиқиб кутганча ён-атрофга эмас, фақат олдинга қараганча ўтирган Эрпўлатнинг юраги негадир безовта урав...

...Ўрзбой оға Дўрмондаги дала-ҳовлисидағи ёнғоқ тагидаги катда дийдорига тўймаган жўраси Матназар Абдулҳакимнинг “Жавзо ташрифи” китобини ўқиганча, олисларда қолган хотирасини титкилар...

...Куз келишидан дарак айтиб, бўйдор дараҳтлар шохларини оҳиста силкитар, бир-ярим қуриган япроқлари йўлларга тўшалар...

...Кимлар ишга, кимлар бозорга, бирорлар тўйга, кимлардир яқини жанозасига шошар...

...Етти қат осмон остидаги Ер эса барчасига бепарво оҳиста айланарди.

* * *

Шу куни яна бир воқеа рўй берган эмишки, бунинг рост-ёлғонлигига гувоҳлик қилолмаймиз.

Оти тўсат тарк этган Шоҳ атрофида тўпланган тўда-тўда оломонга қарайвериб, улардан кўнгли таскин топар имдод кутиб ҷарчагач, бирдан, “Тарқалинг, осий бандалар!” деб шоҳларга хос баланд овозда бақириганмишки, тўпланганлар тўрт томонга шаталоқ отиб қочиб, уч дақиқадан кейин юраги кўкрагидан пастда бўлган етти ҷоғли одам жасади ҳайкал атрофида гўё сочма ўқقا учган чумчуқлар каби сочилиб қолганмиш...

Бегубор шеърият

Баҳодир ОБИД

Болалар дунёси тўлалигича хайрат ва хавотир, бегуборлик ва қувлик, шўхлик ва сиполик, жўшқинлик ҳамда қувноқлик каби туйғулардан иборат. Болалар учун шеър ёзишни истаган шоир ҳар нафасда ана шу жиҳатларни ёдда тутиши, воқеа-ҳодисаларни тийрак бола нигоҳи билан кузатиши, унга муносабат билдириши, болалар диди, карашларига мос ва хос бадиий ифодалар, хулосалар яратса олиши лозим.

2022 йилда болалар учун чоп этилган китобларга бир назар ташлаймиз.

Замира Рўзиеванинг "Ҳалинчагим, ҳайё-ху-ув" китобида "Боғбон бўламан" шеъри шундай бошланади:

*Богимиз юрт зийнати,
Кўпdir файзу ҳикмати.
Хил-Хил мевалар боғнинг
Боғбонига раҳмати.*

Шеърда мевалар боғнинг ҳосили бўлиш билан бир қаторда, боғбонига раҳмати, миннатдорлиги тарзида талқин қилинмоқда. Яъни ҳар бир қилинган эзгу иш ҳеч қачон ерда қолмайди...

Зикрилла Неъматнинг "Оlamни англа, болам" шеърий тўпламини, таъбир жоиз бўлса, мўъжазгина шеърий энциклопедия деб атаган бўлардик.

Шоир бўлимларга сарлавҳалар танлашда ҳам қофиядош сўзлардан унумли фойдаланган.

Баҳодир ОБИД – 1978 йилда туғилган. Тошкент давлат педагогика университетининг ўзбек тили ва адабиёти факультетини тамомлаган. Унинг “Дилимдаги дунёларим”, “Келгин, гулим, эркалагин, боғ бўлайн” номли шеърий тўпламлари, болалар учун “Сеҳри кармон” деб номланган саргузашт-фантастик қиссаси чоп этилган.

*Бухорода бир гул бор,
Номидир "Тугмачагул".
Боларининг бол тўла,
Жомидир "Тугмачагул".*

Набижон Эрмат “Эллик эркин қуш” шеърий тўпламида алифбо тартибида жами 50 куш ҳақидаги фикрларини баён этган.

*"Шарқона" булбулларнинг
Навоси янгроқ, чақин.
Ғарбникида паст нола,
Лекин "нота"си яқин.*

Шоир Курдош Одинаевнинг “Ориятли бола” шеърий тўплами мавзу жиҳатдан ранг-баранг. “Айбдор – хўроз” шеърида Шаҳбознинг ҳозиржавоблигини шоир ўзига хос ифодалайди:

*– Нега дарсга кечикдинг,
Ухлаб қолдингми Шаҳбоз?
– Устоз, айб менда эмас,
Ухлаб қолибди... Хўроз...*

Китобда айрим нуқсонлар ҳам бор. “Ўзбек аскари” шеърининг биринчи бандида фикрни бадиий ифодасиз, очиқ айтиш ҳолати кўзга ташланади:

*Ватан байрогига фидо бўламан –
Сақлаб қолмоқ учун қўрқмай ўламан!*

Охирги сатрдаги “кўрқмай ўламан” бирикмаси ўрнига “жондан кечмоқ”, “ҳаётни баҳш этмоқ”, “жонни қурбон этмоқ” каби ифодалардан фойдаланилса, бизнингча, шеър мавзуси ва мазмунига ҳамоҳанг бўларди.

Ижодкор Рўзимурод Болқиевнинг “Зукколарга эслатма” номли жумбоқ-саволлардан иборат шеърлари жами тўрт китобдан иборат. Шоир биринчи китобдан жой олган “Фазовий фигуralар” шеърида fazoviyfiguralar фазовий фигуralар ҳақидаги талқинда қофия ва кўчма маъно имкониятидан моҳирона фойдаланади:

*Фазовий фигуralар,
Куб, шар ҳамда цилиндр.
Билиб олинг, албатта,
Бу зангламас билимдир.*

Аммо ижодкор баъзи ўринларда фикрни оддий баён қилиш йўлидан боради. Бундан ташқари, айрим қаторлар якунидаги қофиялар бир-бирига нисбатан оҳангдошлиқ касб этмайди. Шунингдек, бир шеърдаги туроқлар сонида тафовут сезилади. Масалан, биринчи китобдаги “Қанча қўйиш мумкин?” шеъри шундай ифодаланади:

*Бир челакка кетар сув ўн литр,
Челакда бордир қаранг, беш литр.
Челакда бордир бўши жой яна анча,
Сувдан қуиши мумкинdir, айтинг қанча?*

Мазкур шеърда бирон шеърий санъатдан фойдаланилмаган. Шунингдек, биринчи ва иккинчи қатор якунида келадиган "ўн литр" ва "беш литр" сўзлари ўзаро қофия бўла олмайди. Қолаверса, саккиз қатордан иборат шеърда "челак" сўзининг уч маротаба тақрорланиши ижодкордан болалар учун ёзиладиган шеърнинг бадиияти, шакл ва мазмун мутаносиблигига жиддий эътибор қаратишни талаб қиласди, албатта.

Дилшод Ражабнинг бир туркум шеърлари “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасининг ilk сонларида чоп этилган. Шоир “Қиши манзаралари” шеърида ёзади:

*Симёғочнинг симлари
Кўринади тор бўлиб.
Қишининг совуқ кунлари
Лайлак келар... қор бўлиб.*

Ёки давомида:

*Қийқим-қийқим оқ мато –
Тўклилар қор парчалар.
Минглаб нинаси билан
Қалпоқ тикар арчалар.*

Шунингдек, газетанинг бошқа сонида таникли шоир Нуруллоҳ Остоннинг бир қатор шеърлари эълон қилинган. Шеърлар болалар кайфиятига мос, қисқа, равон ва кувноқ руҳда битилган.

Шоир “Чархпалак” шеърида шундай ёзади:

*Ариқда сув шилдирап,
Чархпалагим гилдирап.
Наф тегсин деб экинга
Сув чиқарар текинга.*

Чархпалак образида ўзгалар учун беминнат хизмат киласди, фойда келтирадиган сахий инсон образини кўрамиз.

2022 йил давомида “Гулхан” журналида ҳам болалар шоирлари, таникли ижодкорлар томонидан турли мавзуларда яратилган ижод намуналари эълон қилиб борилган. Унда устоз шоира Кавсар Турдиеванинг “Микроб, вирус ва саломат қиз ҳакида эртак” шеъри тозалик ва озодалик, бир сўз билан айтганда, соғлом турмуш тарзини тарғиб қиласди. Шоиранинг ушбу гўзал асари Ўзбекистон халқ шоири Пўлат Мўминнинг “Тиш чўтка, порошок ва атиросун эртаги” шеърига ҳамоҳанг. Бу тажриба, шубҳасизки, бугунги ёш ижодкорлар учун улкан ибрат. Чунки улғайиб келаётган авлод ўзидан олдинги устоз ижодкорларнинг анъана ва услубларини бойитиши, ривожлантириши зарур.

Баҳодир ОБИД

“Гулхан”нинг бошқа сонида Туроб Юсуфнинг “Хатарли ўтлоқ” шеърида чигирткалар сакраб юрган ўтлоқда бол йифиб юрган асаларини кўрган Дум чумоли унга танбех беради:

*Дум чумоли ҳол сўрар
Вазият борасида:
– Нима қилиб юрибсан
Тентаклар орасида?*

Шоир Эрпўлат Бахтнинг ҳам шеърларида асаларига мурожаат бор. “Асаларига насиҳат” шеърида “Асалари, асалсан десам, талтайиб кетиб, мени чақиб олдинг, кўлимни майиб қиласай дединг”, дея шикоят қиласи шоир қаҳрамони. Кейин эса унга яхшигина насиҳат беради:

*Насиҳатга қулоқ сол,
Юргил ўткангни босиб.
Асал – томли незъмат-ку,
Бўл номингга муносиб.*

Яна “Гулхан”да Тошкент вилоятида яшовчи 8-синф ўқувчиси Ифора Баҳромованинг “Устоз” шеъри келтирилган бўлиб, шеър шундай якунланади:

*Узтоздир йўлимиш ёритган чироқ,
Илм сирларидан у берган таълим.
Заҳматли йўлида оқар минг ирмоқ,
Ирмоқ – шогирдолари, дарё – муаллим.*

“Тонг юлдузи” газетаси ҳам ўз нашрларидаги асарлар билан ёш авлоднинг маънавий-маърифий тарбиясига улкан хисса қўшиб келмоқда. Нашрнинг 2022 йилдаги сонларини кузатар эканмиз, уларда таниқли шоирлар, ҳаваскорижодкорлар ва ўқувчи ёшларнинг кўплаб ижод намуналари чоп этиб борилганлигига гувоҳ бўлдик. Газетанинг ilk сонида устоз шоир Салим Ашурнинг “Болалик дунёси” шеъри келтирилган бўлиб, асар гоят самимий руҳда битилган ва унинг якунидаги банд ўқувчига кучли гоявий таъсир қиласи:

*Эртага тонг отади,
Хозир қуёши ботади.
Болаларнинг юрагин
Алпомииш уйғотади.*

Болаларнинг юрагини Алпомишиш уйғотишида улкан маъно-мантиқ мужассам. Келажак алпомишлари боболари Алпомишишга муносиб бўлиб уйкудан уйғонадилар. Чунки уларни келажакда буюк ишлар кутмоқда.

Захро Ҳасанованинг “Рассом”, “Капалаклар”, “Соябон” каби шеърлари ҳам тахсинга сазовор. Шоирамизнинг “Соябон” шеърида набирасининг кувончи учун

ҳар қандай эзгу ишга тайёр турадиган ўзбек онаси, бувисининг қалб кечинмаларини хис қиласиз. Набираси пушти ранг соябон олиб келишни илтимос қиласиди. Аммо болалар дўконида кўк, сариқ, яшил соябонлар бор. Пушти ранги эса йўқ. Шундай бўлса-да, меҳрибон буви бунинг чорасини топади:

*Қизим хурсанд бўлсин, деб,
Кўлдан бермай ҳар онни.
Пушти ранг мато топиб,
Ясадим соябонни.*

Журналда Ориф Тўхташнинг “Энг яхши ният” шеърида бугунги тинч, осойишта ҳаётимиз ёт эллардаги ғалаёнлар, урушларда умр кечираётган болаларнинг аянчли ҳаёти билан қиёсланган. Шоирнинг нотинч эллардаги болалар ҳаёти тасвирига оид сатрлари, айниқса, характерлari:

*Минг бир ҳатар-хавотирда
Ўтиб борар кунлари.
Эс таниган боласининг –
Куролдадир қўллари.
Кўрмоқ эмас, ҳатто хаёл
Қилмоқ қийин бу ҳолни.
Ногаҳонда япрогига,
Қон сачраган ниҳолни...*

Туроб Ниёзнинг “Мақолнинг давоми” туркумида ҳалқ мақоллари шеърий усулда давом эттирилган бўлиб, буни ҳам ўзига хос тажриба дейиш мумкин. Масалан:

*“Меҳнат қилсанг, яшарсан,
Катта-катта ошарсан”.
Аммо бўлсанг эринчоқ,
Дардингга дард қўшарсан.*

Аммо баъзи ўринларда мақол давом эттирилганда, фикрларни оддий баён қилиш ҳолати ҳам кузатилади:

*“Сув қадрини чўлда юргандан сўра”,
Дўст, яқинларингни хор қилма сира.
Ниманинг қадрига етмасанг агар,
Хор-зор бўладирсан унга минг карра...*

Шоир Равшан Исоқов “Музейлар” шеърида музейларнинг турфа хиллиги, улардаги ёдгорликлар, обидалар тарихдан сўзлашини айтади. Шеър якунида эса шоир аслида дунёнинг ўзи музей – обида эканлиги, фақат буни кўриш, ундан хулоса чиқариш учун қалб қўзлари кўр бўлмаслиги зарурлигини файласуфона ифодалайди:

*Мұхрланар воқөлик бир-бір,
Хаёлингиз айлайды асир.
Асли дүнө обида – музей,
Қалб күзингиз бўлмаса басир.*

Ижодкор Гўзал Ғайбуллаеванинг “Ялқов чивин” масали келтирилган. Шеър учун танланган мавзу долзарб, яъни болаларни ялқовлиқдан, тайёрига айёр бўлишдан қайтариш. Тозалик, покликка ўргатиш. Ижодкор бор иқтидорини ишга солган, аммо шеърда чивиннинг ҳақиқатан ҳам ялқовлиги, тайёрхўрлиги ва ифлосликка одатланганлиги билан боғлиқ ҳолат таъсирчан бадиий ифодаларда очиб берилмаган. Ижодкор кўпроқ баён йўлидан борган. Якунда ҳам фикрни очиқ ифодалайди: Кимда қандай орзу, ўй, Тили шуни сўзлайди. Пашиша, чивин ҳар доим Ифлос жойни излайди.

Анвар Мирзазода қаламига мансуб қувноқ топишмоқлар ичида пахта, чаноқ ва кўсаклар тасвирига бағишлиланган ташбеҳли ифодалар фоят жонли ҳамда таъсирчан:

*Бир ўсимликки, ўзгача,
Шохларида кўзача.
Панжасида нишолда,
Гупурди кузгача.*

Аммо баъзи топишмоқлар бадиий ифодаларсиз, жуда ҳам жўн бўлиб қолган. Масалан:

*Эрталаб очилар,
Кечқурун ёпилар.*

Ёки:

*Ерга қовун пўчоқ тушиди,
Сездим қовун-тарвуз пишиди.
Ерга япроқлар тўқилди,
Ўлкамга олтин .... келди...*

“Гунча” журнали саҳифаларида ҳам ўтган 2022 йилда устоз шоирлар ва ижодкорларнинг бир қатор шеърлари эълон қилинган.

Азamat Худойберганов “Ўрмонда тўп ўйини” шеърида ўрмонда гўштхўрлар ва ўтхўрлар ўртасидаги футбол ўйинини болаларга хос қувноқлик билан тасвирлайди.

Шеърда ўтхўрлар ўз чаққон ҳаракатлари сабаб йиртқичлар устидан ғалаба қозонадилар ва буни нишонладилар. Жаҳли чиққан Арслонвой эса “тўпни ғажиб ташлайди”. Шеърда биз йиртқичлар ва ўтхўрлар ўртасидаги баҳс мисолида гўё ёвузлик ва эзгулик ўртасидаги жангни кўргандай бўламиз. Эзгулик эса ёвузлик устидан ҳамиша голиб келади.

Яна журналда устоз шоирлар Шукур Курбоннинг “Бекинмачоқ”, “Эркатой”, Зафар Исомиддиннинг “Фазогирлар”, “Жуда қизик” каби шеърлари чоп этилган.

Ёш ижодкор Барнохон Ражабованинг журналнинг 6-сонида эълон қилинган “Шоколад емай қўйсам”, 9-сонида чоп этилган “Минораи калон” шеърларини топилмалар акс этган ижод намуналари дейиш мумкин.

*“Шира ема”, дейсиз сиз,
Шунда ўйлаб қоламан:
Шоколад емай қўйсам,
Қандай ширин бўламан?!*

Фахриддин Ҳайитнинг “Бойлик” шеърида болакайнинг саволи кишини ўйлантиради:

*Тушунмайман, бермас эмиши
Ишламаса ойлигин.
Хориб нима қиласар дадам,
Бўлса мендек бойлиги?*

Зарнигор Бакированинг “Бир қошиқ шўрва” шеъри болалар тасаввуридаги бегуборлик ва қизиқувчаникни акс эттиради:

*Бувим айтган бир қошиқ,
Шўрва қани, ойижон?
Таътиб кўрайин десам,
Овқатга тўла қозон.*

Худойберди Комиловнинг “Чорасиз рассом” шеърида боладаги вазиятдан чиқиши, ҳозиржавоблик акс эттирилади. Ёш рассом чизган расмда ҳаммаёқ қипқизил. Аммо осмоннинг нега қизил эканлигини исботлай олмай, бунинг асл сабабини айтишга мажбур бўлади:

*Хўши, нега унда осмон...
– Уфф, бунча кўп сўрогинг?
Қандоқ қиласай, бўлмаса
Бошқа рангли бўёғим?!*

Юқоридаги таҳлилларни умумлаштирган ҳолда, хулоса қилиш мумкинки, ўтган 2022 йилда болалар шеъриятида атроф-табиат, қушлар ва жонзотлар, ўсимликлар олами билан яқиндан таништириш орқали ҳаётий, фалсафий фикрларни талқин этиш тенденцияси устуворлик касб этади.

Күзим самода қолмишдуруп

**Низомиддин
МАДРАХИМОВ**

Биз очкүз мижоз

Хаёт – емакхона, биз очкүз мижоз,
Барча егуликлар бунда мужассам.
Хизмат күрсатувчи дафтaringга ёз,
Ейишга пушаймон, ичишга қасам.

Иштаха очилди, сабр ёпилди,
Кимгадир күп тегди, кимга эса кам.
Одатий саволга жавоб топилди,
Ейишга пушаймон, ичишга қасам.

Нафснинг насиҳати бўлмади адоғ,
Кўз юмиб очгунча бўлдик муттаҳам.
Ана бўш оштовоқ, ана бўш қадаҳ,
Ейишга пушаймон, ичишга қасам.

Хаёт саҳнасидан иргитганида,
Сенга қай юз билан қараймиз Эгам?
Хом сутдан бошлаб сўнг қилмадик канда,
Ейишга пушаймон, ичишга қасам.

Хаёт – емакхона, биз очкүз мижоз,
Барча егуликлар бунда мужассам.
Хизмат күрсатувчи дафтaringга ёз,
Ейишга пушаймон, ичишга қасам.

Низомиддин МАДРАХИМОВ – 1989 йилда тугилган. Кўқон давлат педагогика институти тасарруфида ташкил этилган “Дангарा кўп тармоқли техникуми”ни тамомлаган. “Пари қиз” шеърий тўплами нашр этилган.

Қолмишдур

Аё дўстлар ғариб бошим ажаб савдода қолмишдур,
Кўнгул ҳануз узулмай ул гўзал Раънода қолмишдур.

Телбалик чўққиси узра боқиб оламға ҳайронмен,
Товоним тошда-ю аммо кўзим самода қолмишдур.

Кунора йўқлагайдурман ўшал пири муғонларни,
Бало лашкарлари бисёр, умрим балода қолмишдур.

Узулса бир куни жоним, таним туфрокқа қўйгайлар,
Жоним Аллоҳга қайтгайдур, номим дунёда қолмишдур.

Парво қилма Абу Дангал, Барносиға, Раъносига,
Барноси ҳам, Раъносига ҳам бир кун хатода қолмишдир.

Эртакларга айланди у

* * *

Сўз бошласам,
эртакларга айланди у
сен бошлаган эртакларинг битмас дединг.
Ооо, билсайдинг
менинг исмим
қанча баҳтсиз эртакларда якун эди.
Дедингки, нелардир руҳингни кемирар,
ха, – дедим, мен руҳи хастаман,
сўзларинг ўзини рост қилди.
Чолғулар тўхтади.
...сўнг қуйлар торларни уздию
жонига қасд қилди.
Сен эса уларни терасан
кимларга тутасан даста-дасталаб.
ва ўлик қуйларим шивирлар
“ёдингга келмасми руҳи хасталар?”

Хилола
ЖЎРАҚУЛОВА

ёдингга келмасми руҳи хасталар...

* * *

...ва умрим бошланар мендан-да аввал,
Елкам-у ўпкамни эзгилар ҳаво.
Хали тугилмасдан, кўзни очмасдан
Номим нима эди, ибтидо?

Чарчадим дунёнинг эшикларидан,
Тўртала томоннинг исми эрур “берк”.
Мен сени севмаган кунларимда ҳам
Мавжудмидинг, эрк?

Нозикликдан қочиб, борлиқдан қочиб,
Фақат дардларингга жўр бўлолса уд.
Ўзимни сен билан кўмиб ташласам,
Мен ҳакда кимларга сўзладинг, сукут?

Оҳиста чайқалиб ўтади юрак

* * *

**Бобомурод
САҶДУЛЛАЕВ**

Уйқудан кўзларинг очасан секин,
Муаттар нафасда баҳордан дарак.
Гўё, кўтаролмай туйгулар юкин,
Оҳиста чайқалиб ўтади юрак.

Кўзгуга боқасан соchlаринг ёйиб,
Очилиб борасан ўрганинг сайин.
Ногаҳон, кўзингда кўзларим кўриб,
Уятдан жилмайиб қўясан майнин...

Сен рўмол ўрайсан ва шундай дейсан:
“Сочларим тортмасин телба хаёлинг”
Сен асли билмайсан ўтли севгимга,
Олов туташтирган ҳарир рўмолинг.

Бобомурод САҶДУЛЛАЕВ – 2004 йилда таваллуд топган. Ўзбекистон Миллий университети Ижтимоий фанлар факультети талабаси. “Қалб фахри” номли шеърий китоби чоп этилган.

* * *

Виқорли тоғларга қор тушди бу кеч,
Қор тушди илхом бахш кенгликлар узра.
Шу дамда қуршади мени бир ўқинч
Висолинг кумсадим айни шу лаҳза.

Юлдузлар самода рақс тушар бир-бир,
Дүёнинг энг гўзал афсонасидай.
Айни шу фурсатда манзилинг қайдир,
Шу фурсат мен сени қайлардан топай?

Бу олам сехрига борми ниҳоя,
Ҳар бир мўжизадан қувнар юрагим.
Гўзал манзарани кўрсайди дея,
Сени ҳам ёнимга келар чорлагим.

Юлдузлар мақтанаар шўх кулгу солиб,
Ҳайратга тушди деб тоғлар ҳам хурсанд.
Мен эсам хаёлга бурканиб олиб,
Сенинг ҳақингдаги ўйлар билан банд.

Ҳар оқшом чертади деразамни ишқ

Шеърларим кўп

Назокат
АТОҚУЛОВА

Боғларингда булбул бўлай, қондош элим,
Тоғларингда бир гул бўлай, жондош элим.
Тонгларингда шудринг бўлай, сирдош элим,
Ҳали сенга айтадиган, шеърларим кўп,
Юрагимда айтилмаган сўзларим кўп!

Олтин унган, далаларинг ўпай майли,
Майса унган, қирларингда чопай майли.
Не топсам ҳам, фақат сендан топай майли,
Ҳали сенга айтадиган, шеърларим кўп,
Юрагимда айтилмаган сўзларим кўп!

Назокат АТОҚУЛОВА – 1979 йилда туғилган. Гулистан давлат университетининг “Бошлигич таълим ва спорт тарбиявий ишлари” факультетини тамомлаган. Унинг “Юракдаги нидолар”, “Сабодан изланг” номли шеърий китоблари чоп этилган.

Бургутларинг тоғларингда, жуфт-жуфт бўлар,
Баҳорингда, қалдирғочлар учиб келар.
Шамоллар-чи, қир-далангни кучиб елар,
Ҳали сенга айтадиган, шеърларим кўп,
Юрагимда айтилмаган сўзларим кўп!

Дараҳтзор-у, боғлар бугун чўлларинг ҳам,
Узоқларга яқин бўлди, йўлларинг ҳам.
Элим сени чиройлидир кўлларинг ҳам,
Ҳали сенга айтадиган, шеърларим кўп,
Юрагимда айтилмаган сўзларим кўп!

Қойилман мен, сенинг дўппи-чопонингга,
Сиҳат тилай, бугун сени жон-танингга.
Мактовлари бори бўлсин, шу шаънингга,
Ҳали сенга айтадиган, шеърларим кўп,
Юрагимда айтилмаган сўзларим кўп!

Хизир назар қилган Юртим, бир қизингман,
Офтоб кулган, олам аро, гул юзингман.
Сен бир дараҳт, мен-чи сени илдизингман,
Ҳали сенга айтадиган шеърларим кўп,
Юрагимда айтилмаган сўзларим кўп!

Кетайлик дейди

Ҳар оқшом чертади деразамни ишқ,
Тур дейди, юр дейди, кетайлик дейди.
Ғанимдай поралаб ўч олаётган,
Софинчнинг шивири қалбимни ейди.

Ойнинг ўртаниши самода гирён,
Бедорлик кўйлагин кийган бир нафас.
Телба кўнгил аро, бўлар тўполон,
Шивир-шивир изғир, маҳзун куйли сас.

Саболар тонг чоги, чайқалар бегам,
Гулбарралар узра беҳолдир йўлак.
Ғуборлар барчаси йиғилишиб жам,
Илинж чўққисига бўлгандек тиргак.

Софинчнинг ҳар они фараҳбахш ёғду,
Қалб аро нурлардан ошён-у бир тахт.
Рухимга ингандек бир ёруғ туйғу,
Софиниб кутганим, балким шудир баҳт.

Ғанимат бу кунлар ўтиб бормоқда

Умида
ҒАФФОРОВА

Вақт қиличи

Хаёт дарахтида митти япроқдек,
Шохларда тизилиб турибмиз қатор.
Бирга яшамоқлик битта баҳорда,
Насиб этмагайдир ҳеч кимга такрор.

Ғанимат бу кунлар ўтиб бормоқда,
Сездингми, баҳорий насимлар тинди.
Азизим, қўлимни чўздим сен томон,
Тийрамоҳ боғларда кезамиз энди.

Кел, қулиб яшаймиз қолган кунларда,
Боқий андухларга бермасдан тутқич.
Биз билан кетмоқда қадамдош хаёт,
Қўлида ялтирас вақт деган қилич.

Чархланган қилич у алмийсоқ кунда,
Қиёмат тонгида балки тингайдир.
Азизим вақт деган бешафқат қилич,
Беҳишт эшигига балки сингайдир.

Ишқ ичаман

Ишқ ичаман кўнглимдаги кўзим билан,
юлдузяйлов кўк осмондан, насибам деб.
Ой тўлишиб, озганида ҳикмат излаб,
доғларини ўқигайман “ҳабибам” деб...

Умида ҒАФФОРОВА – 1974 йилда тугилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини битирган. Шеърлари Республика матбуотида эълон қилинган.

Умида ФАФФОРОВА

Ишқ ичаман униб чиқкан ҳар майсанинг,
осмон акси тушиб турган япрогидан.
Ялпизидан жаннат бўйи келган юртнинг
чучмомолар униб чиқкан тупроғидан.

Мовий осмон кўксига бош қўйиб, бегард
оқ булутлар товланади чаман-чаман.
Кўкда ногоҳ пайдо бўлган еттига мард
рангин жило ҳимматидан ишқ ичаман.

Кафтларимги кўнар оппоқ лайлакқорлар,
кўкка боқсан улар билан teng учаман.
Мени баҳтли қилиш учун пастга тушган,
бу илоҳий неъматлардан ишқ ичаман.

Омонат ва ўткинчи бу ҳаётда мен,
сиз учун ҳам нафратлардан воз кечаман.
Бу дунёни яратган зот менга берган-
қалбим, кўзим, руҳим билан ишқ ичаман.

Сен билан...

Қуласам осмонга қулардим
Сен билан...
Юлдузлар кўнарди кафтимга.
Корларнинг кўйнида ноз ила,
Майсалар унарди тафтимда...
Қанот қоқар эдим сен билан,
Ҳатто чиқар эдим
Ойларга,
Бошимга тож қилиб офтобни,
Салом берар эдим тонгларга.
Ёмғирлар ёғарди дур бўлиб,
Ховучлаб пойингга сочардим.
Унарди бир осмон, бир фазо,
Мен эса юлдузлар терардим...
Сен билан қайтардим эртакка,
Болалик чоғимга кўнардим.
Ариқча бўйида ялпизнинг
Баргода яашашга кўнардим.
Сен билан уммонда бир чўғман,
Фитратим, фикримда Боримсан,
Сен билан ҳам борман, ҳам йўқман,
Сен менинг азалий Ёримсан.

Парижга сафар

Хикоя

Юсуф РАСУЛ

...Атроф туман... Анчадан буён бу қадар кўнгилга яқин сафар бўлмаган. Олдимиизда Дания, Олмония, Нидерландия, Бельгия каби мамлакатлар. Сўнг Франция. Ва Париж...

Биз Парижга борамиз. Орзулар шаҳрига...

“Дадажон... Ўзимни англаб етгач, сизни тушуна бошладим. Нима десам экан, туйғуларимни сўзда ифодалай олмайман...”

“Ўғлим, сен ҳам мени деб анча толиқдинг. Ўжар боласан-да! Парижга борамиз деб туриб олдинг. Сенга ачиниб кетаяпман. Бироз дам олсанг бўларди”.

“Йўқ менга ачинманг, дада. Қаранг, шунча узоқ йўл боссак, ҳам сира чарчаганим йўқ. Ёнимда бўлсангиз толиқмайман. Дунёнинг қайси бурчагига десангиз кетаверамиз. Ахир бу мен учун катта баҳт. Омад. Ўз падарингни дунё кездириш ҳар бир фарзанд учун гўзал бир неъмат”.

“Майли, ўзингни қийнамасдан мошинани секин ҳайдайвер. Толиқсанг, тўхта. Бироз дам олиб, яна кетамиз. Йўлда ухлаб қолмасанг бўлди. Чиройли жойлар экан...”

“Ҳа, қаранг, денгиз устида курилган дунёдаги энг узун кўприкдан ўтаяпмиз. Мана буни мўъжиза деса бўлади. Ҳеч қандай устунсиз шунча узун кўприкни қандай қуришган экан?”

“Ҳа, ҳақиқатдан, ишонгинг келмайди. Олдин киноларда кўрардим. Болтиқ бўйида шимолни жануб билан боғловчи бу узун кўприк ҳақида жуда кўп фильмлар ишланган. Шуни ҳам ўзимизга ўҳшаган одамлар курганми? Биз томонларда оддий кўприкни куриш катта муаммо. Булар эса денгиз устида шу қадар улкан кўприк тикилашибди. Тараққиёт дегани мана шунақа бўларканда”.

Юсуф РАСУЛ – 1971 йилда тугилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини, Ўзбекистон Президенти ҳузуридаги Давлат ва жасамият тузилиши Академиясини тамомлаган. “Кўнгилдаги масофа” китоби нашр этилган.

Юсуф РАСУЛ

“Ха, дада, Европа халқлари қанчалик улкан тараққиётга эришганини шу күпrikка қараб ҳам билаверинг. Булар биздан жуда ҳам илгарилаб кетишган. Биз эса ҳали ҳам молларга сомон йигамиз. Пахса деворлар қурамиз. Турмушимиздағи оддий муаммоларни ўзимиз ҳал қилиш йўлларини билмаймиз. Интилиш йўқ. Ҳаракат йўқ. Фикр йўқ. Тафаккур йўқ...”

“Сен жуда ҳам ўзгариб кетибсан, ўғлим....”

“Ха, ўзгардим, дада. Ҳаёт, турмуш, йиллар инсон дунёқарашини ўзgartириб юборар экан. Энг муҳими, қандай жойда, қандай жамиятда яшаш. “Муҳит кучли экан, эгдим бўйнимни”, деб ёзганди Чўлпон ҳам. Чўлпон ҳам дунё кезган. Европа шаҳарларини келиб кўрган. Билганки, бу томонда ҳаёт бошқача. У томонда эса эски ҳаммом, эски тос”.

“Парижага олдин ҳам борганимисан, ўғлим? Жуда чиройли шаҳар дейишади. Бир марта бўлса ҳам Парижга боришни орзу қиласадим”.

“Ха, дада, икки марта борганиман. Эйфель минорасига чиққанман. Сена дарёси соҳилларида узоқ хаёлга толиб юрганларим эсимда. Қайтиб кетгим келмаган. Юрагимга ўрнашиб қолган ўша манзара. Париж – орзу умидлар шаҳри. Севишгандар шаҳри ҳам дейишади. Эйфелга чиққан ёшлар бир умр баҳтли бўлишар экан. Қайдам... Ким билади дейсиз? Бунда ҳам бир сир бўлса керак...”

“Ха, эшитганман...”

“Ухляяпсизми? Майли, бемалол дам олиб кетаверинг. Мендан хавотир олманг. Йўл юравериб ўрганиб кетганман”.

...Инсон туғилган кунидан бошлаб қаршиликка дуч келади. Ҳаёт, дунё, инсонлар жамияти билан қаршиликка. Қолаверса, ўзи каби инсонлар билан ҳам... Уларга қарши туриб яшashi керак. Бўлмаса ҳаётини чил-парчин қилиб ташлашади. Ҳаёт – карши туриш дегани. Мен кўпинча шулар ҳақида ўйлайман.

Эҳ, дадажон. Сизни Парижга олиб бораман, деб ваъдалар берардим. Мана келдингиз. Энди орзуларимни амалга ошириш фурсати етди.

Кўп одамлар ўzlари яшаб турган қишлоқдан чиқмай ўтиб кетишади. Дунёда Париж деган шаҳар борлигини билишмайди ҳам. Аслида ҳаёт, умр саёҳат учун берилганини улар тушуниб етишмайди. Сафар қанчалик улкан машаққат бўлмасин, инсонни тоблайди. Сафарга чиқмаган одам ҳеч нарсани англамайди. Инсонни улгайтирадиган, инсон қиласидиган ҳаракат – аслида сайру саёҳат... Ҳеч бўлмаса ҳаёл дунёсига сафар қилиш керак. Ўзига сафар қилиши керак инсон, дейман. Туйгулар, орзу ҳаёлларга...

Инсон ботинида ҳам улкан дунё бор. Шу дунёни кашф қилолмасанг яшашдан не маъни бор?!.. Лекин одамлар ўз ички дунёларига чуқурроқ разм солишга ийманишади. Кўпчилик ўзи билан ўзи ёлғиз қолишдан кўрқади. Ёлғиз қолдими одамлар олдига чопади. Жамиятга кириб яшириниб олади.

“...Дада, ухляяпсизми?”

“Йўқ. Ҳаёл суриб кетаяпман. Сен ухлаб қолмагин тагин”.

“Ухламайман... Қаранг, денгиз устида қурилган йўл ҳам тугади. Энди улкан кемага чиқамиз. Баландлиги етти қаватли уйдек келади. Автомашиналар, автобуслар ҳам жой бўлади ичига. Кичкина шаҳарнинг ўзи. Дўконлар, ресторонлар, концерт заллари дейсизми... Ташқарида нима бўлса ичкарида ҳам бор”.

“Бунақа катта кемани биринчи марта кўришим. Ҳақиқатдан улкан экан. Шуни ҳам одамлар ясаганми, ўғлим? Қойил қолмасдан илож йўқ”.

“Мен ҳам биринчи марта бу кемага чиққанимда ҳайрон бўлганман. Данияни Олмония билан боғлаб туради булар. Ҳар соатда, кечаси-ю кундузи қатнайди. Болтиқ денгизи шу ердан бошланган. Нариги томонда Эстония, Латвия, Литва... Тепада Финландия...”

“Ҳа, олдинлари харитадан кўярдим. Энди ўз кўзларим билан кўриб турибман. Расмидан кўра ўзини кўриш керак экан. Денгизнинг гўзаллигини қара! Дунёда шундай чиройли жойлар бор экан... Биз эса қишлоқдан чиқмай яшаб юрибмиз”.

“Дада, сиз боя хаёлга толиб жимиб қолганингизда мен ҳам шулар ҳақида ўйладим. Бизни одамларимиз қишлоқни дунё деб ўйлашади. Улар учун кичкина қишлоқчasi ҳам катта дунё. Оила, фарзанд, тириклик ташвишларидан ортиб дунё кезишга имкони йўқ қанчаларининг...”

Европа халқлари эса топадиган мояналарининг нақд олтмиш фоизини сайру саёҳатларга сарфлашар экан. Бизнинг одамларимиз эса нари борса икки-уч фоиз маблағларини”.

“Бизни одамларимизда пул йўқ-да, ўғлим. Бўлса ҳам уйим-жойим, дейди улар. Саёҳатга пул сарфлагунча тўй қилгиси келади. Уй қуради”.

“Буни менталитет дейишади. Ўзбекчасига зеҳният. Европада одамлар зеҳниятини чукур ўрганган руҳшунослар қўп бўлган. Уларга динсиз, агностик ёки дахрий деган тамгалар босишиади. Лекин инсон руҳиятини ҳеч ким уларчалик чукур таҳлил қилиб бера олмайди. Одам боласининг дунёга келган чоғидан то умрининг охиригача бошқариб турадиган нарса аслида ўша инсон умри давомида кўрган-кечирган тажрибалари, олган билимлари, кўникмалари, тафаккури деб билишиади. Инсон тақдирини яратадиган нарса ҳам аслида тажриба. Ҳиндлар буни карма дейишади”.

“Инсон тақдирни олдиндан белгилаб қўйилган. Тақдир деганлари бор нарса! Ҳеч ким ўз тақдиридан қочиб қутула олмайди. Тақдирни Худо инсон туғилмасдан олдин яратган. Ҳаммамиз ўз тақдиримизга кўра яшаб ўтамиш. Тақдир хукмидан ҳеч ким қочиб қутула олмайди, ўғлим”.

“Сиз шундай дейсиз, дада. Лекин тақдирни илоҳий билан инсон иродаси бошқа бошқа нарсалар. Инсонда икки нарса мужассам. Моҳият ва шахсият. Биз моҳиятни инсонмиз. Яъни, инсон қиёфасида туғилганмиз. Инсон ўлароқ яшаймиз. Инсонлик моҳияти бизни ҳаётимиз, сиз айтгандек тақдиримиз. Лекин туғилган кунидан бошлаб то умрининг охиригача инсон ҳаётига катта таъсир қиладиган нарса шу инсоннинг ўзи, унинг шахсияти. Шахсият ва моҳият бир-бирига чамбарчас боғланган. Инсон моҳияти унинг шахсиятига таъсир қилмаслиги мумкин, лекин шахсият моҳиятга кучли босим ўтказади. Инсон ҳаёти шахсият атрофида турлича бўлади”.

“Билмадим, ўғлим. Дунёнинг ишлари қизик-да. Ҳаёт ҳақида ҳамма ўзича фикрлайди”.

“Мана энди кемадан чиқамиз. Бу ёғи Олмония”.

“Чиройли жойлар экан. Олмония деганда немис фашистлари эсга тушади. Фашистларга қарши урушда совет халқи йигирма миллион қурбон берган. Йигирма миллион инсонни шулар қириб битирган. Бу уруш ҳар бир оиласига шундай даҳшат солган. Улар ўлим лагерлари қуришган. Одамларни тириклайн ўтда куйдиришган. Инсоният тарихида бу қадар ваҳшийликни ҳеч ким қилмаган бўлса

керак. Лекин урушдан кейин немислар тезда ўзларини ўнглаб олишда. Яна кучли тараққиётга эришди булар”.

“Улар учун тозалик, озодалик энг муҳим нарса. Дунё халқлари ичиде инглизлар билан немислар энг тоза, озода халқлар деган гап бор. Ҳар куни эрталаб албатта чўмилишаркан. Инсон руҳиятига, тафаккурига энг керакли нарса ҳам ҳар куни тоза сувда чўмилиш аслида”.

“Далаларининг чиройлилигини қара. Ҳамма нарса саранжом-саришта. Бирор жойда ахлат уюми кўринмайди. Халқи меҳнаткаш экан. Ҳа, немислар кучли тараққиётга бекорга эришмаган. Бунинг бирон сири бўлса керак. Немислар ишлаб чиқарган техника, транспорт воситаларини айтмайсанми? “Мерседес”, “Ауди”, “Опел”, БМВ... Бизни қишлоқда ҳамма “Опел” минади...”

“Бу ерларда эса Худонинг берган куни ёмғир ёғади.

Ҳар гал Олмонияга келганимда шу манзарага дуч келаман. Далалардан туман кўтарилади. Йўлни кўриш қийин. Йўл босасиз, йўлингиз кўпаймайди. Денгиз бўйига яқин жойлар-да...

Эҳ, дадажон. Жуда ажойиб инсонсиз-да Сиз йўлларни томоша қилиб кетаверинг. Менинг ҳам ўз ишим бор. Нималардир хаёлимдан кетмайди. Болалик кунларимни эслайман. Хотиралар қуишлиб келади...

Муҳожирлик, ўзга юртларда дарбадар кезиш ҳам жонимга тегиб кетди. Ватанимни соғинаман. Лекин боролмайман. Болалар бор. Шулар ўқисин... Европа таълимини олишса, ҳеч бўлса халқига, ватанига ёрдами тегадиган инсонлар бўлишади, деб орзу қиласман. Албатта келажакда... Лекин инсоннинг келажаги қоп-коронги. Ҳеч нарса кўринмайди. Ўтмиш хотиралари хаёлингизда истаганча ястаниб ётади. Келажак ҳақидаги тасаввурлар ўрни эса бўм-бўш.

Биласизми, дада, мен кўпинча инсоннинг ҳеч қандай келажаги йўқ, деб ўйлайман. Аслида вақт бугундан ўтмишга қараб ҳаракат қилаётгандек туюлади. Биз келажакка эмас, ўтмишга қараб кетаётгандекмиз. Келажак оркада қолади. Нега шундай?..

Тасаввур қилинг, мусаввир сурат чизаяпти. Қоғозда ҳеч нарса йўқ. Бу келажак. Мусаввир суратни чизиб бўлди. Таблода тасвиirlар кўринди. Бу ўтмиш. Айни дақиқада мусаввир келажакдан ўтмишга қараб ҳаракат қилмадими? Бу бундай қараганда одатдаги тасаввурларга тўғри келмайдиган мураккаб тушунчалардек туюлади. Лекин аслида ундей эмас. Инсон туғилади. Туғилиш одам боласининг энг сўнгги даври аслида. Яшаш, умр кечириш, тириклик ўтказиш билан вақт ўтади, холос. Ҳар бир ўтаётган кунлар инсонни келажакдан ўтмишга олиб бора-веради”.

“Ўғлим, ёшлигингда жуда шўх бола эдинг. Ҳозир эса оғир-вазмин бўлиб қолибсан. У пайтларда қаттиқ назорат осида яшардик. Совет давлати, коммунистик режим инсонларни бир қолипга солиб турганди. Мақтовлар авжига чиққан замонлар. Лекин ўша пайтда ҳам фикрларинг бошқача эди”.

“Билмадим, дада. Ўша пайтларда ҳам озми-кўпми адабиётга қизиқардим. Нималардир ёзардим, ўзим тушунмасдим. Ёзганларимни ўқиб, ҳайрон бўлардим. Уларни худди бошқа киши ёзгандек туюларди. Олдин бу ҳақда ўйлаб кўрмаганман. Кейинчалик шунга ишона бошладим. Мени ичимда мендан бошқа яна кимдир бор эди. У айтарди, мен ёзардим. Кейинчалик ёздираётган киши ўзим, шахсия-

тим эканлигини тушуниб кетдим. Шахсият инсон моҳиятига зид ўлароқ мустақил ривожланар экан. Бу күпинча адабиётда намоён бўлади...”

“Ҳа, эсимда бор, бир шеъринг бўларди “Кетаяпман ўзимдан хавотирланиб” деган. Шу шеъринг менга ёкарди, ўғлим”.

*Қаричлаб, белгилаб чораларимни,
Хаёлимга тизиб бор имконимни.
Кетиб бораяпман ҳаёт оралаб,
Танимга яшириб сабил жонимни.*

*Кўзларимдан кимдир атрофга боқар,
Қалбимда қўр тўкиб ўтирас кимдир.
Кетяпман... ўзимдан хавотирланиб,
Ичимдаги кимдир ҳанузки жисмдир.*

“Ҳа бу шеър ўша пайтда ўзимдан ҳайратланиб юрганимда ёзилган, дада. Эсин-гизда қолган экан-да?”

“Ҳа, албатта. Кўп шеърларингни ёддан биламан, ўғлим. Ахир сен менинг юрагимдаги гапларни ёзасан”.

“Дада, биласизми, оталарнинг саксон беш фоизи ўғилларга ўтар экан. Бу дегани мен сизнинг ўзингизман. Мен сизман, сиз эса менсиз. Фақат тасаввурларимиз, дунёкарашимизда фарқ бўлиши мумкин.

Энди тасаввур қилинг, одам авлодлари нима учун инсонлик фазилатлари билан ўзларининг асл манбаълари Одам Атога, Одам Ато орқали Яратувчига боғланган? Бу ерда ҳеч қандай ҳайратланарли сир йўқ”.

“Ўғлим, бу дунёда биз тушуниб етмаган нарсалар жуда кўп. Инсон онги, маънавияти чегаралангани боис бу ҳаётнинг моҳиятига етиш жуда қийин”.

“Ҳа, ҳаёт жуда мураккаб, дада! Ҳаётнинг моҳиятига етиш қийин. Аслида ҳам шундай. Маъносиз нарсанинг моҳияти бўлмайди”.

“Бу нима деганинг, ўғлим? Ҳаётнинг маъноси йўқ, демоқчимисан?”

“Ҳа, ҳаётнинг маъноси йўқ, дада. Лекин ҳар ким ҳаётдан маъно излаши керак. Ҳар бир киши ўз умри давомида ҳаёт ҳақидаги саволларига ўзи жавоб топиши керак. Чунки, ҳаёт олдида, ўлим олдида инсон ёлғиздир. Бу дегани ҳар кимнинг ҳаётдан сўрайдиган нарсаси бўлиши керак. Излайдиган, интиладиган, умид киладиган нарсаси ҳам”.

“Қара, Рейн дарёси ёнидан ўтаяпмиз. Карл Маркс шу ерда туғилганми? Қойил, инсоният тарихида анчайин из қолдирган кўп кишилар Олмонияда туғилиб ўсишган...”

“Дунёда немислар, инглизлар, славян халқлари жамики ихтиrolарни қилишган. Қолган халқлар уларнинг кашфиётлари орқасидан яшаб келишади. Ўзимиздан мисол. Руслар Марказий Осиёни босиб олишгач, замонавий таълим марказларини, шифохоналарни куришди. Турли завод ва фабрикаларни тиклашди.

Улар бўлмаганда ибтидоий ахволда яшашда давом этармидик? Мени ҳайратга солган нарса: собиқ иттифоқ кулаб, руслар таъсири кесилгач, саноат корхона-

лари сони кескин камайиб кетди. Оддий асфалт йўллар қуриш ишларини хитойликлар қўлга олганини эшитиб, халқимизга жуда ачиниб кетдим. Мактабни битирган ёшлар борки Россияяга мардикорчиликка жўнайди. Замонавий ўқув мусассасаларида таълим олаётган ёшлар эса жуда кам. Нега шундай?”

“Таълим соҳасида кучли ислоҳотлар қилинмас экан, ахвол ўзгармайди, ўғлим. Бу бир ёки икки йилда амалга ошадиган нарса эмас. Саноат корхоналарини бошқара оладиган илм ва тафаккурли ёшлар секин-аста кўпайиб бормоқда. Лекин улар жуда кам. Ёшлар билан жиддий шуғулланмас эканмиз, улардан яхши мутахассис бўлишни талаб қилишга ҳақимиз йўқ”.

“Мен ҳам шундай фикрдаман, дада. Барча муаммоларни илм билан ечиш мумкин. Муаммолар эса қалашиб ётиби. Халқимиз Европача таълим олган зукко ёшларга ҳамиша муҳтоҷ. Ўтган йили Швециядаги “Вольво” ширкатида амалиёт ўтагани келган хўжандлик бир йигит билан танишиб қолдим. Жуда ҳам тиришқок, билимли экан. Қанийди, унга ўхшаган ёшларимиз кўпайса”.

“Бунинг учун шароит бўлиши керак. Ёшларга йўл бериш шарт. Шунда ҳаммаси яхши бўлади”.

“Албатта, дада. Мен ҳам шундай фикрдаман. Мана гап-гаштак билан бўлиб Нидерландиядан ҳам ўтиб кетибмиз. Бу ёғи Бельгия. Кейин эса Франция чегарасига қадам қўямиз”.

“Сенинг кўзларинг йўлда. Мен эса атрофни кузатиб кетаяпман. Голландия, сен айтган Нидерландиядан ўтаётганимизда табиатнинг, далаларнинг гўзаллигини кўриб, ҳайратда қолдим. Далалардаги экинлар ранги бир-бирига ўхшамайди. Ўзи кичкина мамлакат бўлса ҳам бутун дунёга машҳур. Голландия сигирлари... Голландия гуллари... Буларнинг ҳаммаси меҳнат, илм, изланиш натижаси”.

“Дада, анча толиқдингиз, шекилли. Майли, бироз дам олинг. Секин кетаверамиз. Парижга яқинлашганда уйготаман”.

...Эҳ, дадажон! Жимгина, овоз чиқармай ухлайсиз-да. Сизга ҳавасим келади. Ваҳший дунёда қанчалик қийин бўлмасин ўз ҳаётингизни қуриб яшадингиз. Халқ ичида ўз обрў-эътиборингиз бор. Мен-чи, бу ҳаётда нима қилдиму, нимага эришдим? Шулар ҳақида ўйлайман. Гоҳ ўтган кунларимдан қониқиши ҳосил қиласман. Гоҳ ўзим ўзимга ачинаман. Университетни битиргач, маҳаллий газеталарда ишладим. Кейин ҳаётим халқаро матбуот билан боғланди. Эндинга уй-жой қилиб, тинчгина яшай бошлаган пайтимда, Европага йўл олдиму, шу жойларда абадий қолиб кетдим. Бу ерда мени ҳеч ким танимайди. Қўни-қўшнилар оддий муҳожирларга қарагандек қарашади. Одам билан одамнинг иши йўқ. Ҳеч кимга кераги йўқ, ташландик матодекман. Фарзандларим Европача таълим олишаптику, деб ўзимга тасалли берган бўламан. Лекин дардим кўп менинг. Фамим кўп. Шундай жимгина, осуда яшаб, ўлиб кетишни истамайман. Худди қоронғи уйда чироқ қидириб юрган кўр одамдекман...

Бу дунёда инсонни тўлақонли баҳтли қиладиган нима бор? Кўнгилга ёқадиган касбими? Тўқис ҳаётми? Хотин-халажларми? Фарзандларми? Яхши касбим бор, оиласам, фарзандларим бор. Лекин нимагадир ҳеч нарсадан қониқиши ҳосил қиласман. Ҳамиша ич-ичимдан ёлғиз ҳис қиласман ўзимни. Ташқарида одамлар билан ҳамнафасман, лекин ичимда ёлғизман. Мен ёлғизман, дада. Ёлғизман. Нега шундай? Нима учун?”

“Үғлим, нима ҳақда ўйлајпсан? Кўзларинг қизарип кетибди, анча толиққан кўринасан?”

“Йўқ дада, шунчаки ўзим хаёлга толиб кетаяпман. Уйғондингизми? Мана, ҳадемай Париж шаҳрига кириб борамиз. Мазза қилиб шаҳар айланамиз. Тарихий жойларни кўрамиз. Мехмонхонага жой буюртма қилиб қўйганман. Эртага ҳам бир кун вақтимиз бор”.

“Раҳмат, ўғлим. Умрингдан барака топ. Бу ҳаётим давомидаги энг унутилмас сафар бўлди. Сендан мингдан минг розиман”.

“Ҳар бир фарзанд қилиши керак бўлган иш-да бу, дада. Мен ҳам ўз фарзандлик бурчимни адо килсам, қандай яхши. Ҳали сизни кўп айлантираман. Бошка тарихий шаҳарларни ҳам бориб кўрамиз. Инсоният яратган мўъжизалардан ҳайратланиш қандай яхши”.

“Қара, Париз, деган ёзув кўринди. Бу Париж деганими?”

“Ҳа, дада. Французлар Парижни Париз дейишади. Бу ёғи ўша афсонавий шаҳар. Биз Парижга кириб келдик. Мен ўз орзуимга эришдим. Анча вақтдан буён шуни орзусида эдим”.

“Ҳа, эсимда бор. Қишлоққа борганингда Эйфель минораси олдида тушган суратингни кўриб, мени ҳам албатта Парижга олиб борасан, деганимда, сен ваъда бергандинг. Мен эса сен туфайли орзуимга эришдим. Ваъдангни бажардинг, ўғлим”.

...Ўшанда коронғи туша бошлаган пайт эди. Биз юкларимизни меҳмонхонада қолдириб, Парижни томоша қилдик. Эйфель минорасига чиқиб, шаҳарнинг тунгиги манзарасини кўрдик. Сайёҳлар кемасида Сена дарёси бўйлаб сузиб, тарихий жойларга бордик...

Дадам ўзларида йўқ хурсанд эдилар. Кейинчалик қишлоққа қайтгач, одамларга Париж ҳақида тўлқинланиб гапириб юрганларини эшиждим.

...Ўшанда биз Парижга йўл олганимизда, нафакат орзулар шахри, балки ўз ўтмишимиз, Ўзлигимиз сари йўлга чиққанимизни ва бу сафарни ҳали узоқ вақт орзиқиши билан эслаб юришимизни ўйлаб ҳам кўрмаган эдим.

Швеция, 2015 йил

Ҳалима АХМАД

Олис дарахтзорлар ортида

(Хотира-новелла)¹

Чинни ўтирган жойидан туриб, сигирни яна ажриқзор томон ҳайдайди...

– Ҳей, ақлсиз, аввал тўйиб олмайсанми, кейин “мў-ў”лайверасан!

Салим эса ҳалигина қўлига теккан ҳуштакни завқ билан чалади. Ҳуштакдан аввал биқир-биқир қайнаган сувнинг товуши, сўнгра қушнинг чиройли овози чиқади.

Сигир лорсиллаб Салимнинг ёнига боради ва тумшугини унинг бошига суркайди. Салим уни бошини силаб эркалайди.

– Ҳа, семизгинам, гўсалангни соғингдингми, шошмай тур, салдан кейин борамиз.

Ўзимча ўйлайман: “Бечорагина-еї, боласини соғиниб ҳалидан бери “мў-ў” лаётган экан-да”. Шу лаҳзада миямга кимдир гугурт чаққандек бўлади: бибим!

Дарҳол Чиннига юзланаман:

– Бибим нима деган эдилар?

Чинни дарёнинг сувидай сокин таъкидлайди:

Зағчаларнинг чуғур-чуғури кучаяди. Бог томондан қийшайиб томга қапишиб ўстган катта шотут дарахтининг учидаги қолган меваларини талашади улар. Бир мусича зағчаларга яқинлашишга кўрқиб том устида ҳуркиб ўтиради. Унинг туриши, афт-ангори қишлоғимиздаги Роҳила янгачага жуда ўхшаб кетади. Роҳила янгача ҳам меҳрибон ва ювош. Ҳеч ким билан уришмайди, кимдир унга гап билан ташланиб қолса, фақат йиғлайди.

Негадир шу дамда мусичага раҳмим келади. Майизга айланган шотутлардан илингим келади ва қўлимни чўзиб тўрт-беш донасини узиб олдига ташлайман, мусича пилдир-пилдир юриб уларни ейди.

Шу жойда миямга ажойиб фикр келади. Ҳануз менга ортини ўгириб ўрикларини томга ёётган бибимга сездирмай Чиннидан ўч олгим келади. У мени қўрқоқ деганмиди?.. Шарт ўрнимдан тураман-да, шотут дарахтининг томга ёндош катта шоҳига оёқ қўяман, новдага маҳкам ёпишиб, Чинниларнинг томи томон қарайман, у ҳам биз томонга диккайганча қараб турганини кўриб кучланаман. Қизиқ, дарахтга осилиб тушаяпману, бирор жойим қалтирамайди, аксинча завқланаман. Ерга тушиб олиб, яна шу дарахт орқали томга тирмашиб чиқа бошлайман. Унчалик қийин эмас экан, фақат чаққон ҳаракат қиласанг бўлгани. Ва ниҳоят томга оёқ босаман.

¹Давоми. Бошланиши ўтган сонда.

Халидан бери биз томондан кўз узмай турган Чиннига мағур қараб қўяман. Энди у бошини эгиб олади. Мен эса ишимни тугатиб, нарвондан тушаётган бибимнинг ортидан ўйралайман. Томдан тушаётганда яна ютоқиб олис дарахтзорлар тарафга қараб қўяман.

Бибим туша солиб одатдаги ишларига яна шўнғиб кетади. Мен ҳам сув сепиб катта супургида ҳовли юзини супуриб қўяман. Худди кимнингдир буйруғига итоат этгандек, ҳар куни бир хиллик давом этаверади, этаверади.

Авваллари бу ҳолат мени зериктирган бўлса, энди ўзгача завққа чулганаман. Чунки юрагим ичида олисдаги дарахтзорлар ортидаги сир яшилланиб туради. Одатдаги юмушларимни тугатиб, ҳозиргина согиб келган сутини докадан ўтказаётган бибимнинг ёнига югуриб бораман:

– Яна нима иш қиласай, биби?

У бир лаҳза “шу ўзингмисан?” дегандай юзимга ажабланиб қарайди-да, сўнг дунёдаги энг меҳрибон овозда эркалайди.

– Баракалла, қизим, бузоқчага кўпроқ сут қолдирувдим, тўйгандиндир ҳам, яна бўкиб қолмасин, югуриб бориб, уни устунга боғлаб қўй.

Бибим айтгандай югуриб оғилхонага кираман. Оғзининг атрофларида сут қўпиклаб ҳануз эмаётган бузоқчани онасидан зўрга ажратиб, оғилхона устунига боғлаб қўяман. У мендан ўпкалангандай ортини ўгириб олади. Онаси бўлса узаниб, “Хафа бўлма, одамлар ўзи шунақа тошбагир бўлади” дегандай боласини чалап-чалап қилиб ялай бошлайди.

Она-болани ёлғиз қолдирганча, бибимнинг боғини оралайман. Намозгар шаббодасида бибим эккан гуллар яйраб тебранади. Гултожихўрозда қўнган бир ўйчан капалакнинг қанотларидаги чиройли нақшни томоша қиласман. Каштага моҳирлик билан гул солгувчи бибим ҳам бундай нақшни чизолмайди. Қизик, капалакнинг қанотидаги нақшни ким чизди экан-а?

Бибимдан сўрасам, нукул, “Худо”, дейди. Дунёдаги шунча қўп ишни ёлғиз Худонинг ўзи бажаришига қойил қоламан.

Баъзи-баъзида ичиб келиб онамни дўппослайдиган дадамга ҳам инсоф берган Худо-да! Бир куни оғир муштидан ҳовли юзида чўзилиб қолган, хушсиз ётган онамнинг теппасига келиб ўшқирди дадам:

– Тур, ўзингни артистликка солма, болалар қўрқади...

Ўшанда кунора телевизорга чиқадиган артист аёл кўз олдимда жонланган. Артистлар ҳам шундай хушсиз чўзилиб ётаркан-да, деб ўйлаганман. Анча вақтдан кейин ўзига келган онам бизларни кийинтириб, дадамдан аразлаб, бибимниги олиб келган. Бибим эса нукул бир гапни тақорлаган:

– Дадаларингга Худо инсоф берсин, ҳар куни шуни тилайверинглар.

Биз уч қиз жўр бўлиб, “Дадамга инсоф бер, Худо”, деган гапни худди синфда муаллим ҳукми остида хор бўлиб айтадиган давлат мадҳиясидай тақорлайверамиз. Кичкина синглим тили чучуклиги боис инсофни “иншоф” деб талаффуз қилганида, бибимнинг жаҳли чиқарди...

Бибим рост айтган экан, дадамга биз сўраган инсофни Худо берди-ю, бора-бора онамга қўл кўттармайдиган бўлди...

Баъзи-баъзида Худони жуда кўргим келади, ростдан ҳам у осмонда яшармикин?! Айни чогда миямга ёруғ икрор чақмоғи чақилгандай бўлади “Балки унинг маскани олис дарахтзорлар ортидадир?”

– Ҳаммангни ўлдираман, керак бўлса дунёингни ҳам тилка-пора қиласман!..

Ҳалима АҲМАД

Бу жазавали ўқирик нафис ва ширин хаёлларимни чил-чил синдиради. Юрагимга аллақандай ларза кириб олғандай қалт-қалт титрайман. Оёғимни судрашга мажолим қолмайди. Икки қўли хамир юқи бибим мен томонга қараб югуради:

– Қўрқма, қизим, қўрқма, бу нокас Ражаб одам бўлмайди, қани, юр-чи...

У мени сўрига бошлаб келади, қолган қўллари титраб, бир пиёла сув ичказади. Сал ўзимга келгандай бўламан.

Нокас Ражабнинг ҳовлиси томондан келаётган дағдағали ўқирик баландлашади:

– Ҳамманг ифлоссанлар, иркитлар, ҳаммангни ўлдираман!

Бибимнинг меҳрига суюниб дадиллашаман ва унга сездирмай нарвондан лип этиб томга чиқиб оламан. Томда атайлаб қолдирган китобимни шамол ва рақлаётганини кўраман. Қўрқа-писа ҳануз бўқираётган нокас Ражабнинг ҳовлисига қизиқсиниб қарайман. Куёшнинг сўнгги қизғиштоб нурларида унинг ҳовлиси қонга белангандай кўринади кўзимга. У эса худди қишлоғимиздаги Розик девонадай сочини чангллаб у ёқдан-бу ёқка югуради, ёмон гаплар билан сўкиниб, бақиради, дағдаға қиласди. Ва шошилиб уйига киради-да, милтиқ олиб чиқади. Милтиқдан жуда қўрқаман. Дадамнинг ов милтигини ҳам ёмон кўраман. Назаримда унда қон доги борга ўхшайди. Шунданми, нокас Ражабнинг қўлидаги милтиқни кўриб ғужанак бўлиб оламан. У бўлса сўкина-сўкина милтигини ўқлаб, яна томогини йиртиб бақиради:

– Худонгдан ҳам қўрқмайман, керак бўлса, уни ҳам ўлдираман.

У осмонга қараб варанглатиб кетма-кет ўқ узади.

Қўрқанимдан ҳушимдан кетай дейман. Пастда овқат учун хамирош олаётган бибим сергак тортиб, мени қидиради, жон ҳолатда чақиради:

– Қизим, қанисан, қаёққа кетдинг?!

Томдан қайтиб тушаман. Бибим мени койийди:

– Сенга бу томоша эмас, болам.

Сўнгра қўлларини хамир юқидан тозалаб ювади. Ва менга буюради:

– Қани, олдимга туш!

– Қаёққа борамиз!

– Сулаймон тоганинг уйига...

Бирдан Чинни билан аразим ёдимга тушади. “Ялиниб келди, деб ўйлайди” деган хаёlda тисланаман:

– Ўзингиз бораверинг...

– Ақлингни еганмисан, қизим, бу Ражаб деганларидан ҳамма нарсани кутса бўлади...

Кўз олдимга Ражабга ўхшайдиган эртаклардаги ёвуз дев гавдаланади. Ва пилдираб бибимнинг олдига тушаман. У йўл бўйи ўзича ўзи гапириб боради:

– Раҳматли Қумрихон яхши аёл эди, ёлғиз ўғли учун ўлиб-тириларди. Эри урушдан қайтмагач, эркак бўлиб яшади. Аммо Ражабни талтайтирди. Ўғли учун бир қўли ўғри эди. Қайси тўйу маърака бўлмасин, дастурхондан боламга деб қандкурс, майда-чуйдани енгига яшириб олиб келарди. Ражаб охирида нима қилди, кун бермай ўлдириди онасини... – Ҳа урушни чиқарганинг кўзи оқиб тушсин! Дадаси тирик бўлгандা мўмин-қобил, тарбияли бўларди Ражаб бечора ҳам.

Бибим Ражабни эмас, урушни қарғарди негадир...

Дарвозаси, кўча томонга очиб қўйилган ҳовли остонасида бибим овоз беради:

– Сулаймон тоға, Сулаймон тоға.

Бибимга ҳам ҳайронман, оппа-очиқ турган дарвозадан кириб бораверсак бўлмайдими, чақириб нима қиласди, деб ўйлайман. Ва шинам дараҳтзор ўртасидан ўтган йўлакнинг икки четида нозбўйлар нозланиб бўй таратаётган ҳовлига разм

солиб қарайман. Олди очиқ айвонда бир тўп болалар кий-чув қилиб ўйнаяпти. Уларнинг орасида Чиннига кўзим тушади-ю, тумшайиб оламан. Ўша айвондан лорсиллаган семиз аёл тушиб келади. Танийман бу – Чиннининг онаси, бир-икки марта кўрганман. У бибим ва менга пешвоз чиқади:

– Келинг-келинг, опа...

У бизни бошлаб айвонга олиб келади. Чинни мени кўра солиб югуриб келади, жилмаяди ва секин елкамдан ҳазиллашгандай чимчилайди. Мен ҳам араз-паразни унутиб унга қараб илжаяман.

Ичимга аллақандай ёруғлик кириб олгандай бўлади.

Фонус тарататётган хира нурлар ичида ҳали бир марта ҳам кўрмаганим, исмининг ўзиёқ Ражабдек зўравонни кўрқитган Сулаймон тогани қидираман. Шу чоғ болалар орасидан дўриллаган овоз келади:

– Келинг, опа, келинг. Чинни, тоза кўрпачадан олиб чиқ...

Овознинг эгасига қарайману, бутун вужудимда ўргимчак ўрмалагандай бўлади.

Бу одамнинг юзлари қофзодай обдон қирқилиб, кейин эса эринмай ямаб чиқилгандай, катта ёстиқка суюниб ўтирап экан, оёқсиз тиззалари қалт-қалт титрайди. Ўйлайман, қизиқ бу одамнинг нимасидан девга ўхшаган Ражаббой қўрқар экан?

Бибим Чинни олиб чиқкан кўрпачага ўрнашиб ўтириб олади ва ҳалидан бери Сулаймон тогадан кўз узмай тик турган менга имо қиласди:

– Кел, ўтири.

Сулаймон тогага салом бераман. У алик оларкан жилмаяди:

– Бу Бахшанданинг каттасими?

Бибим, ҳа, дегандай бошини лиқиллатиб қўяди, сўнг қўлини фотиҳага очади-ю, хонтахта атрофида дараҳт шохига тизилиб турган қушлардай қатор ўтирган бир тўп бола бибимга жўр бўлади.

Сулаймон тоға фонусга ишора қиласди:

– Чироққа ўрганиб қолган эканман денг, фонус юрагимни сиқади. Паат дивижўкнинг мойи тугаб қолибди.

У бироз сукут сақлаб мавзуни ўзгартиради:

– Опа, бу Ражаббой яна ҳунар кўрсатдими, дейман. Пак-пук этган овозлар келди ўша томондан...

Бибим юрагини тўқади:

– Ҳа, у бу кетишда жинни бўлиб қолади.

– Бугун Ҳожарнинг ёнига борган экан, акаси ҳайдаб юборибди, шунинг алами.

– Алами дейсиз, унинг жаҳл устида кимнидир ўлдириб қўйиш сиёғи бор.

– Ҳеч нарса қиломайди. У қўрқоқ бола, факат тўполондан нарига ўтмайди.

Кўрқоқларнинг овози баланд чиқади одатда.

Бибим билан Сулаймон тоганинг сухбати зериктиради, ҳалидан бери ҳовли юзида мени имлаётган Чинни томон бораман.

У қулоғимга шипшийди:

– Кўрдим...

– Нимани?

– Даҳаҳтдан тушиб-чиққанингни, қийинмас-а?

Бибимнинг томорқасида сўрамай чиқкан шўрадай кериламан:

– Жуда ҳам осон экан...

– Дугон, мени кечир, ярим йўлда сени ташлаб кетганим учун.

Унинг бу гапи мени тупроққа айлантиради. Билмайман, нимагадир кўзларим ўз-ўзидан ёшга тўлади.

Ҳалима АҲМАД

Шу пайт ҳалидан бүён ўчоқ бошида куймаланаётган Чиннининг онаси овоз беради:

– Чинни-уув, қани тез келгин ёнимга, косаларни олиб бор дастурхонга.

У қўйиб юборса, қаергадир ғойиб бўладигандай қўллимдан маҳкам ушлаганча ўчоқ бошига мени ҳам судраб боради. Чиннига кўшилиб ўзидан ёқимли хид таратаётган косалардаги лўбло қайишни дастурхонга ташийман. Охирида бир даста чўбин қошикларни кўтариб, семиз бўлса-да, ҳаракатлари чаққон Чиннининг онаси ҳаммага қошиқ улашиб бўлгач, дастурхонга келиб ўтиради.

Ҳаммаёқни ҳўриллаган, пишқирган товушлар босиб кетади. Бу ғалати шовқинни бир боланинг пиқ-пиқ йигиси бузиб туради. Сулаймон тоға овқатдан бош кўтариб ўша инжиқ боласига танбеҳ беради:

– Яна нима бўлди, ўғлим, нега бунақа ношукурсан-а?

– Бу менинг қошиғим эмас, меникида сариқ гулчалар бор эди, – дейди бола йиги аралаш чукур хўрсиниб.

– Ха, ўғлим-а, санлар тўқсан. Паад урушнинг ичидаги оч қолиб, тупроқ шимган пайтларимиз бўлган... Ма, менинг қошиғимни ол...

Отаси узатган қошиқни олган бола йигидан тўхтаб, кавшанишга тушади.

Бибим косасидаги овқатга нон ботириб ер экан, икки қўзимни Сулаймон тоғадан узмай ўтирган мени тирсаги билан секин туртиб пичирлади:

– Одам кўрмаганмисан, овқатингга қара...

Бибимнинг тазиқида косага қошиқни солиб, шунчаки ковлаб қўяман. Негадир косадаги овқатда Сулаймон тоғанинг қўрқинчли бащараси акслангандай бўлаверади, иштаҳа ҳам бўғилади. Ҳар қанча уринмай овқатни кўнглим тортмайди.

Худи косанинг остидан нимадир излаган одамдай қошиқ билан ковлайвераман, ковлайвераман. Биқинимни эса бибимнинг чўпга ўҳшаган тирсаги тешай дейди.

Жонимга оро киргандай, шу пайт “пак-пук”, “қасур-кусур” қилган ваҳимали товушлар худди ёнгинамиизда жаранглагандай бўлади. Бир лаҳза ҳўриллаш, “чалп-чулп”, “кумур-кумур”лар синфимизга комиссия келганда бўладиган жимликка алмашади.

Сулаймон тоғанинг йиртилган қоғоздек юзида қаердандир адашиб учиб келиб қўнгган иккита катта қора қўнғиздек кўзлари ичидаги хавотир кучаяди:

– Бу бола жуда ўзидан кетди, ё бироннинг бошини ейди, ё ўзиникини. Чинни, тур қизим аравамни олиб кел.

Чинни товушқондай иргиб туради-ю, аравачини судраб келади.

Чиннининг дўлпосдай онаси Сулаймон тоғани худди чақалоқни кўтаргандай кўтариб аравачага ўтказади. Сулаймон тоға тим қора қошларини уйиб, тахта аравачани ғижирлатиб ҳайдайди.

Сулаймон тоға билан кетишга чоғланган бибимнинг ортидан мен ҳам эргашаман.

– Сизларга нима бор у ерда, ўтириб овқатларингни енглар, – дейди у буйруқ оҳангида.

Бобомнинг чилвирга илинган каклигидай бибим таппа ўтиради. Мен ҳам ўтириб унга суннаман. Негадир унинг бутун танаси дир-дир титрайди. Бу титраш юқумли касалдай менга юқади:

– Бибижон, уйимизга кетайлик.

– Овқатингни егин, – дейди бувим овозига қўчган титроқ билан.

Рўпарамда ўтириб олган Чинни аллақачон овқатини еб бўлган, аммо менга ҳар замонда олақарашиб қўяди.

Мен эса ҳамма нарсани унутаман-да, чиройли хаёлларим ичига ғойиб бўламан.

Ҳали мактабга чиқмаган пайтларим эди. Биздан уч-тўртта ҳовли нарида

турадиган Чүтири хола бизникага тез-тез ўзи пиширадиган, бутун қишлоқ аҳли тилига тушган ширин дурдали кулчаларидан олиб чиқарди. Юзидаги ҳар хил шаклдаги беҳисоб чукурчалар уни шу қадар бадбашара кўрсатардики, у келиши билан бир ковакка беркиниб олардим. Чунки унинг хунуклигидан қўрқардим. Дадам, онам, сингилларим тамшаниб ейдиган кулчаларига қўлимни хам теккизмасдим.

Бир куни онамдан:

– Нега Чүтири холанинг юзи хунук? – деб сўрадим.

Офтобрўядо ўтирган бобом онамнинг ўрнига бамайлихотир жавоб берди:

– Эри Нарзи носкаш унинг юзига омоч ҳайдаган...

– Энди у тузалмайдими? – сўрайман бетоқат.

Бобом омборхона томонга имо килади:

– Хувв ўша ерда ҳалтада тарик бор, бир ҳовуч олиб юзига сепиб юборсанг, чукурчалар тўлиб тузалади.

Онам бобомга жаҳл билан қарайди. Аммо ҳеч нарса демайди. Энди мен Чүтири холанинг йўлини пойлайман. Ва ниҳоят икки-уч кун ўтиб уйимизга ширин ҳидлар таратадиган хушхўр, иссиқ кулчасини кўтариб у кириб келади. Мен шоша-пиша омборхонага югуриб бир ҳовуч тариқни олману, унинг юзига сепиб юбораман. Ва Чүтири хола бирдан тузалиб, мени алқашини пойлайман. Аммо онамнинг аччиқ тарсакиси ва Чүтири холанинг “вой қўзим”лаши мени яна қочиб, бир ковакка беркинишга мажбур қилади. Хаёлларим ичидан чиқар эканман, пиқиллаб кулишдан ўзимни тўхтата олмайман.

Бибимнинг ўткири тирсаклари яна биқинимни нишонга олади:

– Овқатингни емасанг, тур, Чинни билан идишларни ювинглар.

Худди шуни пойлаб тургандай ўрнимдан югуриб тураман. Идишларни кўтариб олган Чиннининг ортидан ошхонага бораман.

У худди бозорга мен билан чиқиб ҳамёнини ўғирлатган онамдай қовогини уяди:

– Бугун аччиғимни чиқардинг. Нукул дадамга қараб ўтирединг. Бадбашара экан, деб ўйладинг-а, мен буни сездим.

Яна содда ва овсарлигимга бораман:

– Юзларига нима қилган?

Худди қорни очиб қолгандай Шарофат янганинг юзига ўхшаган яп-япалоқ ой тинимсиз ошхонага мўралайди.

Ошхона ёп-ёргуғ бўлиб кетади. Чакир-чуқур қилиб идиш юваётган Чинни шарт ортига ўгирилади:

– Сен ҳеч нарсани билмайсан, дадам бомбанинг тагида қолган. Ўша ерда уч кун ётган, кейин Надя аммам дадамни кутқарган билдингми? Надя аммам Москвада яшайди. Шунаقا жойни эшитганмисан ўзи?

– Ҳа, ҳар куни эшитаман, ҳар эрталаб радиода айтади-ку, “Говорить Москва, говорить Москва...” деб.

– Надя аммам ҳар йили келиб-кетади. Шундай зўр шокалодлар олиб келади.

– Нима, амманг ўрисми?

– Ҳа ўрис, лекин яхши ўрис, ўзи чиройли.

Чиннининг мақтанчоқлиги ғашимни келтиради. Негадир уни ўз ҳайратим билан енггим келади:

– Биласанми, бугун зўр нарсани билиб олдим.

Ошхона томига кўниб олган ой бир сакраб Чиннининг тим қора қўзларига жойлашиб олади:

– Қанақа нарсани?

– Худо қаерда яшайди биласанми?

Ҳалима АҲМАД

- Осмонда, осмоннинг энг баланд жойида.
- Йўқ, кўз илғамайдиган олис дарахтзорларнинг ортида яшайди у...
- Буни қаердан билиб олдинг?
- Билдим-да, эртага сенга ҳам кўрсатаман.
- Худоними?
- Йўқ у яшайдиган жойни...

Чинни ишониб-ишонмай менга қарайди.

Шу пайт ҳовлида бегона уч-тўртта шарпа пайдо бўлади. Бибим, Чиннининг онаси, ҳалиги шарпалар нима ҳақдадир гаплашар, аллақандай бесаранжомлик ичидаги юрагим қандайдир ёмон нарсани сезгандай қаттиқ дукиллай бошлайди. Бибимнинг ёнига югуриб бориб, хушбўй қалағай рўмолидан тортаман:

- Уйга кетайлик.
- Ҳозир, болам, ҳозир... Чиннини ҳам бирга олиб кетамиз.
- Қандай яхши. Чинни, кетдик, – дейман қувончдан сакраб.

Чинни катта одамларга хос чимирилади:

– Девонамисан, нега бақирасан? Ражаб тоға ўзини отиб қўйибди, одам ўлганда паст гапириш керак билдингми!

Бу гапни эшитиб баданимда миллионлаб чумолилар ўрмалайди, ичимда қалтироқ уйгонади:

- Иби, бечоргина-ей...

Бибим, Чинни ва мен хомуш уйга қайтамиз. Йўл бўйи бибимнинг кўзёши тинмайди, ҳар замонда чуқур "оҳ" тортиб қўяди:

- Эссизгина... ўзи ўзини жувонмарг қилди, ҳа номгинангта кирғин келсин уруш.

Гўринг нурга тўлгур Қумрихон нималарни орзу қилган эди-я...

Бибимнинг дарвозаси олдида уч-тўртта хотин бир-бири билан чуғурлашиб ўтиради. Оппоқ азали либосларни кийиб олган бу аёллар узоқдан гуллаган бодом дарахтларига ўхшаб қўринади.

Бибим мен билан Чиннини буткул унугиб кўксига муштлайди.

– Ҳамма айб ўзимда, бора солиб Сулаймон тоғани етаклаб келмайманми, болагинани асраб қолармидик.

Чинни бибимнинг қўлинини маҳкам ушлаб олиб яна билағонлик қиласди:

- Сиз билан дадамни отиб қўяр эди агар борсанглар.

Бибим сувга тўйган қамиш каби тебранади, аммо индамайди. Рўпарамиздан ҳалиги оқ кийинглан аёллар бизга қараб келаверишади. Бири-бирига гап бермайди:

- Хола, қаерда эдингиз?
- Сизни ярим соатдан бўён кутамиз.
- Эшитдингизми, Ражаб ўзини отиб қўйибди.
- Ҳожарни ҳозир олиб келишди.

Пахса деворлар ковагидами, ўт-ўланлар орасидами чирилдоқлар қаттиқ сайдайди. Уларнинг сайроқлари ичидаги бибимнинг шикаста овози зўрга эшитилади:

- Сизлар бораверинглар, мен ортингиздан етиб бораман.

Ҳовлига кира солиб бибим азали кийимларини олиш учун сандиққа, мен эса дастурхонга ўраб қўйилган нонга ёпишаман, совиб қолган чойга нон ботириб ейман. Чинни:

- Нима, сен каттачимисан? – дейди.
- Нима дегани у каттачи?
- Боди дегани, нега уйимиздан овқат емадинг?

Унга қандай жавоб беришни билмайман. Бибим хонадан шошилиб чиқади-ю, мени жавоб топишдан қутқаради:

– Ақлли қиз бўлиб ўтиинглар, уйга кириб ухланглар. Мен энди кечаси билан Ҳожарнинг ёнида бўламан.

Бибим кетиши билан иккаламиз ҳам ора-чора паст йиги овози келаётган, ҳалигина тирик юрган ва энди мурдага айланган Ражаб аканинг ҳовлиси томонга кўркиб қараймиз.

Гарчи ичимда ваҳимали ўйлар хувиллаётган бўлса-да, Чиннига қўрқмаслигимни кўрсатгим келади.

– Кўрқаяпсанми, мен эса қўрқмайман, бобом айтганлар ўлим одамнинг ухлашига ўхшайди.

Чинни менинг қаҳрамонлигимни чипакка чиқаради:

– Эй, мен Ражаб тогани ёмон қўрардим, ўлса ўлмайдими, сан билмайсан-да. Салимни дарахтга боғлаб қўйиб хивич билан уради... Лекин ёмон одамнинг арвоҳи ҳам ёмон бўлади.

Яна чиранаман:

– Мен арвоҳ деган гапга ишонмайман.

Шу пайт толор тепасида аллақандай күш патиллаб қанот қоқади. Мен дир-дир титраб Чиннини маҳкам қучоқлайман.

– Юр, уйга кириб ётамиз энди.

Чинни ҳам мунғайган кўйи менга эргашади. Дераза, эшикларни маҳкам ёпиб уйқуга кетамиз.

Саҳарда бибимнинг меҳрибон овозлари бизни уйготади:

– Иби ман ўлмасам, ҳаммаёқни ёпиб олганларинг нимаси, димикиб кетмадингларми?

У дераза-эшикларни ланг очиб қўяди, ёзниг ифорга тўла тонги шаббодаларни етаклаб уйга киради. Ташқаридан Ҳожар янгачанинг чинқириб йифлаётган овози ва бибим иштиёқ билан тайёрлайдиган қайнатма шўрванинг иштаҳани қитиқлайдиган хиди келади.

Апил-тапил туриб ариқ томон югурамиз. Қаергадир шошилиб оқаётган сувда юз-қўзимни юварканмиз, бир-бирилизга маъюс тикиламиз; гўё кечаги фожия бизни бир кечада улғайтириб қўйгандек бўлади.

Бибим бирпаща сўрига дастурхон ёзиб, биз учун пиширган ширчойни олиб келади. Бибимнинг ортида ёзниг шу иссиқ кунида чопон кийиб, белини катта белбоғ билан чандиб боғлаган, кўзлари йифлаганидан қизариб кетган Салим кўринади.

Чинни дик этиб ўрнидан туради:

– Иби, Салим сен ҳам шу ердамидинг?

Салим бошини эгиб, сўрига келиб ўтиради. Овози ҳиқиллаб чиқади, ўзидан олдин кўзларига тўлган ёш гапиради гўё:

– Дадам, дадажоним...

Энди хўнграб йифлади. Бибим унинг елкасига қоқади:

– Болам, мард бўл. Қани, ширчойингта нон тўғраб сол, совумасин. Куч йифиб ол, ҳали бақириб йифлашинг керак бўлади.

Бибим Салимни обдон юпатгач, яна ошхона томонга кетади.

Чинни пайтдан фойдаланади:

– Салим, оёғингни уриб синдиргани эсингдан чиқдими, ўшандан буён чўлоқланиб юрасан, болалар сенга Салим чўлоқ деб ном ҳам қўйган. Ёки ариқдаги сувга бошингни босиб тургани-чи, агар мен қўлинини тишламаганимда ўлиб кетар эдинг. Нима, шундай ёмон одамни деб яна йифлайсанми, ўлса ўлиб кетмайдими? Йифлама, ол, ширчойинг совуди.

Ҳалима АҲМАД

Бу гапларни эшитиб, сесканиб кетаман. Хаёлимда Ражаб тога эртаклардаги жаллод бўлиб гавдаланади.

Салим бошини эгиб, ҳеч кимга кўрингиси келмаётган одамдай ийманиб ширчойига нон битириб ейди. Кўзёшлари косадаги ширчойга чик-чик томади.

Бибим ошхона томондан овоз беради:

– Салимжон, бўлдингми, болам, қозонни кўтаришиб юбор.

У апил-тапил ўрнидан туради-ю, бир қозон иссиқ шўрвани бибим билан кўтаришганча йифи авжига чиқкан ҳовлига кириб кетишади.

Гарчи Чинни билан Ражаб тогани ёмон кўрсак-да, қўшни ҳовлидан келаётган йифи таъсириданми, ғамгин тортиб қоламиз. У дастурхонни эпчиллик билан йифишириб, косаларни ариқда ювиб келади-да, эчкидай сакраб деворга чиқиб олади:

– Дугон, сигиримни далага олиб чиқишим керак, кетдим...

– Кейин қачон келасан?

– Кечга яқин.

Чинни кетгач, яна хувиллай бошлайман. Мендаги бу галги зерикиш ваҳималимий-еъ, қайгулими-еъ – ҳеч тушунмайман. Богимизда бири-бирига навбат бермай сайдайдиган қушлар ҳам бугун жим. Қизиқ, улар ҳам одамларни тушунаркан-да. Бибим айтмоқчи, сояга ўхшаб ҳовли юзида у ёқдан-бу ёққа, бу ёқдан-у ёққа бориб келавераман.

Уйимиз томига қўнай деб қолган қуёшнинг парчаси юрагимга тушади. Югуриб бориб нарвонга тирмашаман. Томда анави кундаги ёлғиз мусича пилдираб юради. Вой эси паст, китобим юзини булғаб қўйибди. Бир зумда китобни эсимдан чиқараману, қадим сеҳргарлар каби мени ўзига ром этган ўша олисдаги дараҳтзорлар томон қарайман. Улар бугун янада ёрқинроқ, янада тиникроқ кўринади. Аниқ биламан, Худо ана шу дараҳтзорларнинг ортида яшайди.

Бирпасда сурәтган хаёлимдан ҳам зерикаман-да, яна қўлимга Тургеневнинг “Арафа”сини оламан. Ўқишига берилиб, атрофни унутаман. Китобнинг ичидаги нимадир мени ўзига тортиб кетади. Китобни ҳузур қилиб ўқиб тугатаман. Жуда ёқимли бир хисни туюман, аммо ҳеч нарсани тушунмайман. Ичим дунёнинг ғалати шивир-шивирига тўлади. Яна олис-олисларда ястаниб ётган дараҳтзорларга энтикиб қарайман. Улар мендан кимнидир ёхуд ниманидир яшираётгандек туолади. Ўша томонга қараб кетган йўл мени ўзига тортаверади, тортаверади...

Кейин эса ширин бир чарчоқ танамга ёйилиб, томга ёндошиб ўсган шотутнинг соясига чўзилиб оламан.

Узок-узоклардан Чиннининг тошга тегса тошни ёрадиган овози қулогимга элас-элас эштилгандай бўлади:

– Дугон, мен келдим, қаердасан?!

Кўзимни эриниб очаману, кўрқиб кетаман. Қаердалигимни ҳам англолмайман. Пастдан ғўнғир-ғўнғир овозлар келади. Улар орасида хавотир ва меҳрға тўла бибимнинг овози нақ юрагимга келиб урилади:

– Худо мени жонимни олсин, қаерга кетди экан-а?!

Ўрнимдан шарт туралан, ҳеч тўймайдиган мусича чўчиб қанотларини потирлатади.

Томнинг лабига келиб, негадир ўксинаман, аммо нимадан ўксинганимни ўзим ҳам билмайман. Йиғлаган алфозда чорпоядан мунғайиб ўтирган бибимга қарайман:

– Бибижон, шу ердаман.

Бибим сесканиб тепага қарайди:

– Эй, ишинг қурсин, туш пастга!

Энди ростакамига хўнграб йиглайман.

Бибим худди ниначидай ғизиллаб келиб нарвонга ёпишади:

– Нима бўлди, ўзи туша қол, қизим...

Пастга туша солиб, кўзим чорпоянинг чеккасида ўтирган, бошига дока солиб олган аёлга тушади. Шоша-пиша салом бераман. У эса, агар саломинг бўлмагандা ямламай ютардим, дегандай беўхшов илжаяди:

– Яхши қиз экан-ку бу.

Хотиржам тортган бибим нотаниш аёл билан сухбатини давом эттиради.

Дарвозахонанинг соясидан Чинни бибимнинг кўзига кўринмаслик учун секин бошини чўзиб, қўли билан “бу ёққа кел” деганча имо қиласди. Уни кўриб суюниб кетаман. Сездирмай ўша томонга шошаман. У кўлимдан ушлаб қўчага судрайди:

– Сенга зўр нарса кўрсатаман, юр.

– Нимани кўрсатасан?

– Кўчада бир гала жўги юрибди, улар жуда ёмон. Бир марта уйимизга кириб бир халта сузмани, кир ювадиган тогорамизни ўғирлаб кетган. Кел, уларга тош отамиз.

Мен жўги номини эшишиб музлаб қоламан ва ўзимни фош қиласман:

– Жўгилардан ёмон қўрқаман.

– Ҳей қўрқоқ, ана қара, келяпти.

Чинни қўлидаги майдо тошларни уларга қараб отади.

Аммо жўгилар парво ҳам қилмай, ўз тилида нималарнидир гапириб, бостириб келаверади. Шунда аламзада Чинни ҳамма қишлоқ болаларига ёд бўлиб қолган термани бошлайди:

*Жўги биби аранги
Иштонлари фарангни...*

Чиннидан илҳомланиб мен ҳам жўр бўламан. Улар ичидан қоп-қора семиз хотин тилла тишларини ярақлатиб бақиради:

– Яқинроқ кел, иккалангни ҳам иштоним ичига солиб олиб кетаман...

Биз томонга тобора яқинлашиб келаётган жўги хотиннинг ваҳимасидан қалт-қалт титрайман. Чинни бўлса қилт этмайди. Шу дамда унинг ботирлигига ҳавасимми ёки ҳасадимми келади. Бу гавдаси мендан кичкина жиккакина қиз нега ҳеч балодан қўрқмас экан, деган ўй ўтади кўнглимдан. Шунинг баробарида унинг қўлидан тортаман:

– Юр, уйга кирайлик.

Чинни хоҳлар-хоҳламас менга бўйсунади. Ҳовлига кирамиз. Бибимнинг Чиннига қўзи тушиб тилло топган қулдай юзи ёришади:

– Келдингми, қизим, дугонанг билан ҳовлида ўйнаб ўтиринглар. Ундан боҳабар бўл, ман Ҳожар янгангнинг ёнида бўламан.

Чинни хўп дегандай бошини қимирлатади. Мен эса югуриб бориб бибимнинг этагидан маҳкам ушлаб оламан. Бибим савол бериб улгурмасдан ҳовли юзида бизни таъқиб қилиб келаётган жўги хотин пайдо бўлади:

– Оҳай, қаёнга қочасан, ҳа бошингни табар...

Бибим менинг қўлимдан этагини шаҳд билан ажратади, лабидаги кулранг холи теппага қўтарилади. Унинг жаҳли каттиқ чиқса шундай бўлади:

– Ҳа, нима гап, нега шовқин соласан?!

– Оҳай янгажон, индамаса баччаларингиз бизни тошбўрон қиласди, мазоқ қиласди, акун биз ҳам Худонинг бандаси.

Қора хотин ҳовли юзида ялпайиб ўтирганча кўксига муштлаб уриб йиглайди. Унга раҳмим келиб, мен ҳам йиглайман. Чинни тескари қараб олади.

Ҳалима АҲМАД

Бибим ариқ лабидаги мажнунтoldан хивич синдириб олади. Чарсиллатиб оёқларимга уради. Худди оёғимни қовогари чақиб олгандай бўлади. Бақириб ийғлайман. Семиз жўги хотин эса бибимга гиргиттон, бўлиб, тинмай жаврайди:

– Оҳай янгажон, ҳовлингизни омад келадиган эшигини кимдир боғлаб кетиби, атаганингизни олиб чиксангиз, шу эшикни очаман, бўлинг-бўлинг, бўлмаса тирноғингиздан сочингизгача куйиб кетасиз.

Бибим ичкари уйга кириб дурдали кулча, ширинликлар чиқариб беради жўги хотинга. У бўлса “Бори шуми?” дегандай бибимга мўлтириб қарайди.

Ҳалидан бери чорпояга суяниб турган нотаниш хотин бибимни жўтига тезлайди:

– Сиз ҳам қизиқсиз, буларнинг раҳмини еганингиз сари ўзидан кетади. Ҳайдаб юборинг-ей.

Жўги хотин ҳамма қолиб энди уни қарғай бошлайди:

– Ҳўй қўтири, сани шундай банду баст қилиб ташлайман акун, жойингдан қимирламай мурдадай ётадиган бўласан, хайми?!

Бибим бир сўз демай жўгини дарвоза тарафга бошлаб кетади, сўнгра дарвозани занжирлайди-ю, бошини эгганча нотаниш аёл билан Ҳожар янгачанинг уйига ўтади. Ҳар-хар замонда у ёқдан қўрқинчли йигининг овози келади. Аммо мен азбаройи аламзадалигимдан ҳеч нарсадан қўрқмайман энди.

Ёнимга келиб ўтириб олган Чинни билан ҳам гаплашгим йўқ. Шартта тураману, йўлга отланаман. Неча кундан бўён мени ўзига тортаётган ҳуув ўша олис дарахтзорлар томонга қараб йўлга тушаман. Ортимдан эргашиб келаётган Чинни чинқиради:

– Ҳей, қаёққа кетаяпсан, уйларингиз бошқа томонда-ку?!

– Сенинг ишинг бўлмасин, сотқин, мени калтаклатиб томоша қилдинг-а?

– Шуям калтаклаш бўлди-ю, бибинг сени силағандай урди. Укамни йиқитганим учун онам мени шундай савалаганки, мана излари ҳали ҳам бор.

У оёғи, елкасидаги ўйик, қизарган жойларни кўрсатади. Шу дамда кўзимга Чинни бирам яхши кўринадики, уни қучоклагим келиб кетади:

– Қандай чидадинг?

– Ёқамни тишлаб ўтиравердим. Сени бирор урса ёқангни тишла, шунда оғриқ сезилмайди. Энди айт, қаёққа кетаяпмиз?

– Узокдаги дарахтзорлар ортига.

– У ерда нима қиласан?

– Ҳаммадан беркиниб оламан. Мени ҳеч ким яхши кўрмайди, бибим ҳам ёмон кўради.

– Девонамисан, юр қайтамиз.

– Биласанми, дадамнинг қафасдаги бир каклиги бўларди, бирам чиройли эди, кўп сайрарди. Дадам уни боласидай яхши кўрарди. Аммо у доимо йиғлаётгандай туюларди менга.

– Қўйсанг-чи, қушлар ҳам йиғлайдими? Дадам айтганлар, қушлар йиғлашни ҳам, кулишни ҳам билмайди. Шунинг учун Худо уларга осмонни бериб кўйган.

– Йўқ, алдамаяпман, у йиғларди. Бир куни дадам ишга кетгач, аста бордим-у, қафаснинг эшигини очдим. У менга аввал ҳайрон бўлиб қаради, кейин қанотларини потирлатди, аммо миқ этмай қафасда ўтираверди. Мен киши-кишлаб, бир амаллаб қафасдан ҳайдаб чиқардим. У учиб бориб сўрига қўнди, секин-секин юриб пиrr этиб учди-ю, томдан ошди. Мен қилган ишимга хурсанд бўлиб кунни ўтказдим. Кечки пайт дадам ишдан келгач, бирам жаҳли чиқди, бор аламини бақир-чақир қилиб онамдан олди. Сўрида ҳаммамиз овқатланиб ўтирган пайтимиз қўшнимизнинг семиз мушуги ҳовли юзига ниманидир тишлаганча судраб келди.

Бу дадамнинг каклиги эди. Кўзлари аламдан қизариб кетган дадам сўридан сакраб тушди-ю, менга қараб: “Қилган ишингни кўрдингми, овсар?!” деб бақирди. Бу ҳам етмагандай, эртаси куни бизникига онамнинг дугоналари меҳмонга келди. Онам менга ўзининг эркатой пахта гулли янги пиёлаларини шкафдан олиб келишимни айтди. Уларни олиб келаётганимда оstonага қоқилиб кетиб қўлимдаги янги пиёлалар ерга тушиб чил-чил синди. Онам елкамдан қаттиқ чимчилаб ўшқирди: “Сен одам бўлмайсан!” Ўша куни бибимнига қочиб келдим. Шундан буён шу ердаман. Онам олиб кетаман, деб бир неча марта келиб-кетди; бормайман, дедим. Энди бибим ҳам мени ёмон кўриб қолган, кўрдинг-ку, қандай савалади. Менинг ҳеч кимга керагим йўқ...

– Кўйисанг-чи, дугон, ўзинг эркатой экансан, дадам билан онамдан мен эшитган даккиларни эшиттганингда, менга раҳминг келарди...

Чинни мунгайиб гапирав экан, намозгарнинг майин шаббодаси кўксимга урилар, йўлнинг ёқасидаги ариқ ичидаги курбақаларнинг таниш ва ёқимсиз овози тобора авжланар, бепоён далалар узра шафақнинг қирмизи ранги жилоланар, онда-сонда палаклар устида нимадир ялт-юлт этгани кўзга ташланарди.

Бирдан сандалимни ечиб юргум келади:

- Чинни, ким ўзарга ўйнаймизми?
- Майли. Ютқизсанг, йигламайсан, ҳайми?

Иккаламиз узоқ югурамиз. Оҳиста елаётган шаббода юрганимизда қулоғимиз остида қандайдир узун товуш бергандай бўлади. Олисдаги шафақрангга беланган дарахтзорлар худди қўл чўзсак етадигандай яқингинамида солланади гўё.

Югуриш асносида бибим қавиган серпахта кўрпадек юмшоқ йўлнинг илиқ тупроғи товонимга хуш ёқади, ариқ лабидаги қартайган ялпизнинг чучмал ҳиди шудринг сийпалётган даладан таралаётган ўзгача ҳидга қоришиб, дунёда ҳали ҳеч ким қашф қила олмаган атирдек димогимни тўлдиради. Югураман – энтикаман, энтикаман – югураман. Намозшом қўнғизлари қулоғимнинг ёнгинасидан тез эсаётган шамолдай ўз тилида ниманидир кўйлаб, ғиз-ғизлаб ўтади ҳар замонда.

Ва ниҳоят, нафас ростлаш учун Чинни билан баб-баравар тўхтаймиз. Қорайиб келаётган осмон остидаги кенглик ниҳоятда сирли, айни пайтда ваҳимали туюлади. Олисдаги дарахтзорлар ниҳоятда яқин жойда нафас олаётгандек бўлади. Чинни бир сакраб йўлимини тўсади:

- Бўлди энди, ортга қайтамиз.
- Қара, дарахтзорга жуда яқин қолди, яна бир югурсак етамиз.
- Эҳ-ей, у жуда узоқда, яна ўн марта шундай тезликда югурсак етармиз.
- Жон Чинни, яна югурайлик.
- Йўқ, бўлмайди, хувв анави ариқ ёнбошидаги катта тўқайзорни кўряпсанми, қуёш ботгандан кейин ўша ердан шоғоллар чиқади. Ёки шоғолдан қўрқмайсанми?
- Қўрқмайман.

Яна кимўзарга ўйнаб, югуриб ортимизга қайтамиз. Энди ҳалигидек шаштим йўқ. Ҳар замонда ортимга – тобора олислашаётган, мени нимаси биландир ўзига тортгувчи сирли дарахтзорга қарайман. Ичимда барибир ўша жойга боришга ўз-ўзимча аҳд қиламан.

Рўпарамиздан келаётган қора шарпа юрагимга ваҳима солади. У йўлимини тўсади, ғалати иршайди. Эгнидаги увадаси чиқиб кетган чопонига ўралганча, бошидаги пешонасида қизил юлдуз нишони қадалган телпагини ҳар замонда фижимлаб қўяди. Чинни таққа тўхтайди. Менга ҳам тўхтагин деб имо қилади.

На соя, на одамга ўхшаган бу кимса хунук ёқимсиз илжайди:

- Ҳа, чумчуқчалар, ўйнайпсизларми? Ражабни кўрмадингларми?!

Ҳалима АҲМАД

Чинни бир зум довдрайди:

- Иби Қаландар бобо, Ражаб тога кеча ўлди-ку!
- Алдама, Ражаб тирик.
- Худо ҳаки, кече ўзини ўлдирган.
- Хой, Худо дема, сени ҳам Умматқул муллага ўхшаб қамашади, кейин ўша ердан ўлигингни олиб чиқишиади, Худо йўқ, билдингми?!
- Ўзингиз биласиз, менга ишонмасангиз, уйидан бориб сўранг.
- Ҳей, бўлмаган гап, у ўлмайди, жони тошдан қаттиқ унинг. Даладан буғдой ўғирлаганида қамчи билан роса савалаганман, териси шилиниб кетган, лекин ўлмаган. Энагар бармоғимни тишлаб олган, мана ҳали ҳам қон оқаяпти.

Қаландар девонанинг бармоғидан ҳақиқатдан ҳам қон оқарди.

Чиннининг дум-думалок қўзлари намозшомнинг сўнгги нурларида ялтираб кетади, ҳар ҳолда бу кўрқув эмас эди:

- Қаландар бобо, қўлингизни кесиб олдингизми?
- Эй сен, хомкалламисан, ҳозир айтдим-ку Ражаб тишлаган, деб. Ҳалигина ўзи уйимга келиб, мени чакирди, чиқсан: “Далангдан бир коп буғдой ўғирладим. Қани энди менга кучинг етармикин?” дейди нуқул. Ҳозир сенга кучим етишини кўрсатаман, деб қамчимни топгунимча қочиб қолибди бадбахт.

Қаландар девона белига ўраб олган узун қамчисини ечиб олиб тупроқли йўлга қарсилатиб уради. Шудринг тушган йўлдан ожизгина чанг кўтарилиди. У энди бизнинг борлигимизни эсидан чиқариб, қутурганча югуради, ҳар замонда жон аччиғида бакиради:

– Ражаб, қаердасан, чиқ буёқка!..

Йўл бўйи Чинни маъюс тортиб қадам ташлайди.

Ҳар замонда ўзига-ўзи “бечорагина-ей” деб қўяди. Бу ҳолатда уни биринчи бор қўришим. Ичимда ўйлайман: шундай ақлли, эпчил, қиз нега китоб ўқиши билмас экан-а, ёки ақлли одамларга китоб ўқишининг кераги йўқмикин?!?

Бибимнинг ҳовлисига кириб келганимизда сўри устидаги дастурхонда нимадир ўраб қўйилганига қўзимиз тушади. Чинни югуриб бориб уни очади:

– Кандай яхши бибинг бор-а, қара, иссиққина шовла ёнида шакароб ҳам бор. Роса оч қолибман ўзиям.

Иккаламиз шоша-пиша катта ариқда оёқ-қўлимизни ювиб, мазза қилиб овқатланамиз. Сўнгра ҳовли юзини тозалаб, сув сепиб супурамиз.

– Чинни, энди кетиб қолмайсанми? – деб сўрайман гўё у кетиб қолса ҳаммаёқ хувиллаб қолишидан кўрқандай.

– Бугун сигиримизни даладан укам олиб келади, сал кейинроқ кетаман.

– Дугон, нега ҳалиги девона одамга йўл бўйи ачиниб келдинг, у бир пайтлар жуда золим бўлган экан, ўзинг эшийтдинг-ку.

– Бу ёлғон, Қаландар бобо жуда меҳрибон, қаёққа кетди экан-а, ишқилиб адашиб қолмасмикан?

– Эссиз, ўша дарахтзорга етишимизга озгина колган эди-я, бекор қайтдик йўлдан, узоқдаги ўша дарахтзорларнинг ортида нима бор экан, жуда билгим келаяпти.

– Ана унда ўзингча у ерда Худо бор, дединг; иккинчи ундей дема. Чунки Худо етти қават осмон ортида, сенинг у дарахтзорларинг ортида эса хас-хашақдан бошқа нарса йўқ, манимча.

Чиннининг бу гапи менга оғир ботади, бирдан жаҳлим чиқади:

– Сен худди қўшнимиз Адол холага ўхшаб, ҳамма нарсани биламан, деб ўйлайсанми?!

Чинни қиқирлаб кулади:

– Ким у Адол холанг?

– Билмаган нарсасини ҳам биламан, деб туриб олади. Пахтахонада бир кино кўрдим, зўр экан. “Сайгам” деган хиндийский дейди. Дадам кулиб, “Сангам” бўлса керак деса ҳам билганидан қолмайди. Раж Капурни Каж Капур дейдими-ей, шунаقا, ҳамма гапи ғалати, лекин ўзини билағон ҳисоблайди.

– Менга қара, дугон, сизларда ҳам кинони пахтахонага қўйишар экан-да, биз ҳам кўсак чувиб қўрамиз ҳар гал. Киноларни қўшикларини ҳам ўрганиб олганман.

Чинни шўрлаган юзини кафти билан бирор сидиради-да, бир ёқимли овозда кўйлай бошлайди:

Дости, дости нариҳам...

Мен ҳеч қачон ерга урса кўкка сапчийдиган бу ўғил бола табиатли жимитгина, чайир қизнинг қўшиқ айтишини тасаввур қилмаганим учунми ёки унинг жуда ширали овозда кўйлаётгани учунми маҳлиё бўлиб қоламан.

Чинни бўлса тобора авжланади. Бу қўшиқни аввал ҳам эшитганман, аммо бунчалик яхши эканлигини билмаганман. Қўшиқнинг сўзларини тушунмасам ҳам, худди ичим аллақандай ҳовурга тўлгандай бўлади.

Ҳарф танимаса танимабди, китоб ўқимаса ўқимабди, барибир Чинни зўр қиз, уни энди ҳеч қачон хафа қилмайман, деб ўз-ўзимга аҳд қиласман.

Шу пайт оғилхона томондан сут тўла челак билан келаётган бибимнинг овози қўшиқни ўткир пичоқдай кесади:

– Ҳой уятсиз, бас қил!

Чинни қўшиғини тўхтатиб, оғзини кафти билан ёпади. Ва секин шивирлайди:

– Ўлдим энди...

Бибим ўзининг қуш юришида бизга қараб келаверади. Тўрт томонга райхон хидига қовушган янги соғилган сутнинг бўйи таралади. Шунаقا мазза қиласманки, гўё юрагимга осмон кириб олгандай бўлади.

Чинни катта айб иш қилиб қўлга тушган одамдай бошини эгиб олади. Бибим эса унинг елкасига қўлини қўйиб секин шивирлайди:

– Она қизим, қўшнимизникида кечагина таъзия бўлган бўлса-ю, сен бақириб қўшиқ айтсанг, бу марҳумни масхара килиш бўлмайдими?!

Чинни бошини қўтармай йиги юққан овозда ғўлдирайди:

– Бошқа қилмайман!

Бир зумда юрагимга аллақандай оғир нарса қўчиб ўтгандек бўлади. Бибим бўлса Чиннининг сочини силаб, худди ҳеч нарса бўлмагандек, қўлига катта сопол лаганни олганча боғнинг четидаги йўғон симларга чирмашган узум дарахтлари томон бошлаб кетади. Ҳалидан бери сўрида лишиллаб турган керосин лампанинг ожиз сирли шуъласида ўйнаётган митти капалакчаларнинг бири шошилиб келиб юзимга урилади, сесканиб кетаман. Бибим боғ адогидан овоз беради:

– Чирокни бу ёққа олиб кел, қизим.

Шоша-пиша чироқни қўтариб, уларга етиб оламан. Бибим оғзидан бол томиб мақтайдиган, ҳар бир донаси ёнгоқдай-ёнгоқдай келадиган “Дили капитар” деган узумдан тўрт-беш бош узиб, лаганга солади.

Ва Чиннининг қўлига тутқазади. Сезиб турман, бибим кўз остидан ҳар замонда менга қараб қўяди. Ҳали аразим, аламим кетмагани учун ундан қўзимни олиб қочаман. Ва беихтиёр сиёҳранг тусга беланган осмонга қарайман. У ерда худди Сафия янгачанинг юзидај яп-япалоқ ой қўзимни қамаштиради. Нима учундир ғашим келади. Чинни бўлса тинмай бибимга суйкалади:

Ҳалима АҲМАД

- Раҳмат, бибижон, сизни яхши кўраман.
- Ҳа, яхши-яхши, бора қол энди, қизим.

Мен эса ҳалигина бибимдан ҳақорат эшитиб йиғлаган Чиннини танимайман. Уни яна ёмон кўра бошлайман. Ҳеч қачон хафа қилмайман, деган аҳдимни-да ёмон кўраман. У лаганни кўтарганча чопқиллаб уйига томон кетади. Ҳатто мен билан хайрлашмайдиям. Ғашимга тегаётган ой эса ялпайгандан-ялпаяди. Нима бало, бибим ҳам, Чинни ҳам ялинмачоқми?

Бибим бошини эгганча сўри томон кетади. Турган жойимда қотиб қоламан. Менинг борлигимни ҳамма ёдидан чиқаргандайми-ей ёки ҳеч кимга керагим йўқдайми, деган совуқдан-совуқ хаёллар ичida қоламан. Хўрлигим келади. Нега туғилганман ўзи?! Яна қаергадир кетиш васвасасига тушаман. “Қаёққа?” дегувчи одамнинг ўзи йўқ. Ҳалидан бери қўлимда ушлаб турганим керосин чирокни ёзинг дайди шаббодаси липиллатади. Ичимда ҳам нимадир липиллади. Ва бирдан яна олисдаги дараҳтзорлар ортидаги сирли манзил хаёлига тўламан. Ёнимдаги шилдирاب оқаётган ариқчадан нимадир сакраб оёғим устига ўзини ташлади: “вақ-вақ!”

Барча ширин хаёлларим қўлимдан тушиб синган чинни косадай чил-чил бўлади. Азбаройи кўркканимдан бақириб юбораман: “Онажон!”

Бемехр десам – bemehr эмас, меҳрибон десам – меҳрибон эмас бибим яна балогардон бўлади. Мен томон югуради:

- Кўркма, қизим, бу ўзимизнинг қурбақа-ку...

Биби-невара етаклашиб ҳовлидаги энг шинам жой – тахта сўрига бориб ўтирамиз. Худди менинг устимдан кулгандай қурбақалар бири кўйиб бири, бальзан эса жўр бўлиб вақиллади. Бошимиз тепасидаги токнинг гуж-гужон шапалоқдай барглари кимнидир гийбатини қилгандай шивир-шивир қиласди.

Бибисими, бобосидан қолган севимли пиёласида кўк чой ичаётган бибим худди мендан олислашиб кетгандай. Хўрлигим келади, унинг меҳрини соғинаман. Аксига олиб чиройли хаёлларим ҳам қаергадир кетиб қолган.

Чироқнинг хира нурида эски кўзойнагини тақиб олган бибим энди кўрпа қавишига ўтиради.

Уфф, сикилиб кетаман. Сўрининг четроғида жойимни тўшайману, осмонга қараб ётаман. Осмондаги юлдузлар бугун шу қадар қўпки, узумнинг шапалоқдай барглари орасидан милдир-милдир қиласди.

Шундоқ ёнгинамда гарқ пишган шакарак олмалар тап-тап этиб тўкилади. Бу кичкина укамнинг мўккисини кийиб, алпон-талпон юришидан чиқсан “тўп-тўп” этган ширин товушни эслатади.

Бу совунхўр укамни яхши кўраман. Қаерда атир совун бўлса, олиб ейди, кейин эса қиқир-қиқир кулади. Кулганида оғзидан рангли пуфакчалар чиқади. Ўшаларни эслаб ўз-ўзимдан кулиб юбораман.

Кўрпа қавиётган бибим ҳам жилмаяди:

- Ўзимнинг ҳардамхаёл қизимдан ўргилай.
- Ҳардамхаёл эмасман!

Бибим кўзойнагини олиб кўйиб, қавиётган кўрпасини йиғишириб қўяди-да, мен томонга сурилади:

– Қизим, биламан, мендан хафа бўлдинг, аммо бу сенга сабоқ бўлсин. Дунёга одам-ку одам, ҳар қандай қурту кумурска ҳам умид билан келади. Яшаш тарзи ҳар хил бўлиши мумкин, лекин уларни хўрлашга, масхара қилишга ҳеч кимнинг ҳақи йўқ. Тушундингми гапимни?!

- Тушундим.

– Бибим бераҳм деб ўйладингми? Сени савалаётганда жигарим сел бўлиб кетганини қаердан ҳам билардинг?..

Унинг кўзларидан шашқатор ёшлари оқиб, юзидағи ариқчага ўхшаган ажинларни тўлдиради. Бибимни маҳкам қучоқлаб оламан:

– Мени кечиринг...

Унинг танаси айвонимиз олдида ўсган, ҳар йили шигил мева берадиган ўрик дарахтидай қаттиқ.

Баъзан бирор касаликка чалинсак, онам бизни шу дарахтни қучоқлаб туришга мажбур қиласарди. Ва дарахт дардимизни ўзига тортиб олишини таъкидларди. Ҳақиқатан ҳам шу дарахтни қучоқлаб олганимиздан сал ўтмай тузалардик.

Ҳозир бибимни қучоқлаганда ҳам ҳалиги совуқдан-совуқ хаёлларим, аразларим тарқалиб кетгандай бўлади. Худди иссиқ чойга солинган шакардай эриб кетаман.

...Учиб кетаяпман. Икки оппоқ, кора рангдан тушунуксиз нақш солинган канотларимга ҳар замонда завқланиб караб қўяман. Баландликка кўтарилиганим сари юрагим ҳаприқади.

Фақат олдинга қараб учаяпман. Пастга тепадан қарашиб жуда кўрқинчли. Ва ниҳоят ўша ўзим талпинган дарахтзорларга етаман. Унинг ортига ўтишим билан ерга шунақанг мулојим кўнаманки, ҳатто кўнганимни сезмай қоламан.

Бу ерда худди тўй бўлаётганга ўхшайди. Одам жуда гавжум. Энг қизиги Чўтири хола мени қувониб қарши олади. Юзида битта ҳам чўтири йўқ, бирам чиройли силлиқ юзлари офтобда ялтирайди. Кўлидаги бир тахлам патирларини ҳаммага улашиб юрибди. Адол хола эса олдига оқ пешбанд тақиб олиб, худди шаҳарликларга ўхшаб, кичик аравачада музқаймоқ сотяпти. Қишлоғимдаги ҳамма шу ерда. Онам эса бир чеккада бошини эгиб, пахтадан чигитини ажратиб ўтирибди. Ўтган йили сувга чўкиб ўлган Туроб ака ва ўзини осиб қўйган Шоди сувчи иккаласи ниманидир устида баҳслашяпти.

Сирли, доимо талпинган манзилим – олисдаги дарахтзорлар ортини мендан олдин қишлоқдошларим эгаллаб олишганига аламим келади, баралла йиғлаб юбораман. Худди ердан чиққандай шу лаҳза чақимчи синглим пайдо бўлади:

– Ҳа, алам қиляптими, ажаб бўлсин, буларни мен бошлаб келдим бу ёкка.

Унга кимлигимни кўрсатиб кўймоқчи бўлиб, қанотларимни қоқмоқчи бўламан. Аммо қанотларимдан ному нишон йўқ. Улар бирпасда каёкка ғойиб бўлди экан, деб ўйлайман. Синглим эса мени масхара қилиб кулади, кулаверади. Миямга санчилаётган бу кулги мени уйғотиб юборади.

Ўйгониб, не кўз билан қарасам икки синглим бир-бири билан қувлашмачоқ ўйнаб, бибимнинг ҳовлисида ўйнаб юрибди. Ўрнимдан югуриб турману, ариқдаги муздай сувга юз-кўзимни ювиб, сингилларим томон чопаман. Ҳозиргина кўрган тушимдан чиқиб келгандай чақимчи синглим афтиимга тиржайиб қарайди:

– Апа, уйғондингми?

Уларни қаттиқ соғинганман, бирини кўйиб бирини қучиб эркалатаман; хидлайман – қишлоғимиzinинг хиди келади улардан. Икки синглим ҳам мени қучоқлаб олади. Кейин тўрут тарафга аланглайман:

– Ким билан келдинглар?

Иккаласи олма шохига қўнган кушлардай баравар сайрайди:

– Онам билан.

Оёғимдан бошимгача ёқимли бир ҳарорат қуршагандай бўлади мени. Бу нималигини билмайман. Мехрми, соғинчми?! Бўғзимдан сирғалиб чиқкан савол ҳам жуда қайноқ:

– Онам қаерда?

Ҳалима АҲМАД

– Хувв, анави томонга бибим билан кетишиди.

Уларга ақллилигимни кўрсатиб қўйгим келади:

– Ха, яқинда бир одам ўзини отиб қўйди. Фотихага кетишибди-да. Сизлар ҳам бақир-чакир қилманглар, бибимнинг жаҳли чиқади. Юринглар, яхшиси шакарак олма терамиз.

Икки синглимни эргаштириб боғнинг ичига олиб кираман. Учта челакни олмага тўлдирамиз. Челакларни ҳовли юзига қўйиб, яна сўрига қайтамиз.

Кичкина синглим бўйнимга осилиб эркаланади:

– Апа, энди биз билан уйга кетасанми?

Синглимнинг бу саволи мени шошириб қўяди. Нимагадир қулоқларим шангиллай бошлайди, бошим айланади. Кетаманми? Ахир бу ерни – бибимнинг уйини яхши кўриб қолганман-ку! Унда Чинни, хувв олисдаги дараҳтзорлар ортидаги орзу қилган манзилим нима бўлади?! Бибим-чи? Доимо қушларнинг чуғурига тўлган, тунда юлдузларнинг милтири-милтирини кузатадиганим тахта сўри-чи? Буларнинг барчаси мени чандир арқон билан ўзига маҳкам боғлаб олгандек эди гўё. Ҳаттоқи, мени “чумчуқча” деб чақириб, болаларга кулги қилган Қаландар девона ҳам шудамда жуда қадрли туюлиб кетади.

Югуриб бориб нарвонга тирмашаман. Икки синглим ҳайрон. Томга чиқиб катта ҳаяжон билан теваракка боқаман. Хувв ана, Қаландар бобо яна телпагини осмонга отиб ўйнайди.

Чинни! Чинни нега қўринмайди ёки яна сигирини судраб ўтлатишга кетдими кан?! Нега уни ҳозир қўргим келаяпти? Яна ўгирилиб, олис-олисларда солланиб турган дараҳтзорларга томон қарайман. Бибим қавиган қўрпадай юмшоқ тупроқли йўлдан эски ашуласини хузур қилиб айтганча меҳрибон аравакаш Норбой тоға арава устидаги бидондан тўрт томонга сув сачратиб дала томонга кетаяпти. Бидондан сачраган томчилар қуёш нурида ялт-юлт этганча, худди менинг юзларимга сачрагандай бўлади. Сесканиб кетаман. Юзимни қўлларим билан сийпалаб қўяман; қизиқ, негадир юзим хўл...

Оёқларим учида туриб қарасам-да, дарё қўринмайди. Мен, ахир, буларни қандай ташлаб кетаман?! Бирдан бибимнинг “Худо меҳрибон ва сахий, нимаики сўрасанг беради” деган гапи ёдимга тушади. Бироз қаловланаман, қандай қилиб сўрасам экан? “Худо осмонда бўлса, бибим нега нуқул ерга қараб ибодат қиласи экан-а?” деган тентак савол ўрмалайди миямда. Охир бир қарорга келаман, аввал бибимга ўхшаб тиз чўкиб, сўнгра осмонга – яъни Худога қараб ёлворишга тушаман:

– Художон, мен яхши қўрган хамма нарса мен билан бирга бўлсин, уларни ўзимга кўчириб бер, Художон...

Ҳалигина ёнокларимга сачраган сув қўпаяди. Сўрайвераман-сўрайвераман... Ҳовли юзидан келган меҳрибон овоз мени ўзимга келтиради:

– Аланг қани?

Довдираганча нарвондан тушаман:

– Мана ман, онажон!

Менга қараб қучогини очиб келаркан, онам бухороча оҳангда мани эркалади:

– Эрка қизим мани, қайсар қизим мани.

Югуриб бориб, унинг қучогига ўзимни отаман. Ва ҳўнграб, ичикиб-ичикиб йифлайман.

Онам хавотирланади:

– Сенга нима бўлди, қизим?!

Чақимчи синглим эса ҳақини бергиси келмаётган қарғадай чақимчилик қиласи:

– Бунингиз девона бўлиб қолган. Томга чиқиб бир нарсалар қилди.

Онам эса унга парво қилмайди, аксинча, мени бағрига қаттиқроқ босади; салдан кейин мени ўзидан узоқлаштириб, суюнади:

– Менга қара-чи, ўхў, бўйларинг анча ўсиб қолиби-ку...

Чақимчи синглимга яна жон киради:

– Лайлак, лайлак, лайлак.

Ҳалидан бери ҳовли юзида алпон-талпон юрган ширинтой укам ҳам уни тақрорлайди:

– Лалак, лалак...

Уни кўтариб оламан, ҳар галгидек атир совуннинг ҳиди келади ундан.

Укамни юзимга пана қилиб, онамга сўз қотаман:

– Онажон, мен уйга қайтмайман.

Ҳалидан бери онамни меҳрга тўлган кўзларида бирдан муз парчаси ярақлаб кетади:

– Нега? Уйбезормисан, болам? Бормасанг, даданг келиб ўзи олиб кетади барибир. Сен бу ерда бибингни эркалашларидан тантиқланиб кетибсан. Қани, укангни ерга қўй-да, лаш-лушларингни йиғишириб олдимга туш!

Шу пайт онамнинг елкасига боши айланган чиройли қалдирғоч келиб қўнади. Яна онамнинг кўзлари меҳр шуъласига тўлади. Шўх-шаддод синглим буни кўриб кийқиради:

– Қалдирғоч, қалдирғоч, эшигингни тезроқ оч!

Шовқиндан чўчиган қалдирғоч бир қанот қоқади-ю, учиб кетади. Онам синглимни койииди:

– Эҳ, bemaza...

Бибимникидан уйга қайтарканмиз, ҳали ҳам Худо менга беражак мўъжизадан умид узмайман. Аммо у мўъжиза рўй бермайди.

Йўл бўйи ортимда қолаётган олис дарахтзорларга қарай-қарай кетаман. Умримда илк бор кўнглимнинг хувиллашини эшитаман.

* * *

Ёшим олтмишдан ошибди ҳамки, кўнглимда илдизлаб кетган бу хувиллаш давом этади. Олис дарахтзорлар ортидаги соғинч ҳам ана шу хувиллаш оҳангиди келади.

Баъзан-баъзан эса қариган тушларимда “Дугон, қаердасан, мен келдим!” деган овоз жаранглайди. Уйгониб бу овозни излайман, аммо тополмайман...

Аслида мен туш кўраяпманми... Йўқ, аксинча – дунё деган баҳайбат туш ичидагачонлардир меҳрибон бибижоним айтган соялардай изғиб юрибман, холос.

Олис-олисларда эса дарахтзорлар маъюс шовуллайди. Уларнинг ортида нима борлигини ҳануз билмайман.

Хосият
РУСТАМОВА

Шоирона исённинг ошкора акси

Замонавий ўзбек адабиётида аёллар шеъриятининг юксалиб бораётгани истеъ-
додни қадрлаш тушунчаларининг моҳияти бир қадар ўзгарганидан далолатдир. Бу
жараён бугунги куннинг тарихий мазмунини, унинг гоявий эҳтиёжлари, адабиёт ва
воқелик муносабатларини акс эттиради. Айтиш жоизки, адабиётшунослиқда ген-
дершунослик масалалари бўйича изланишлару тадқиқотлар “Шахс ким?”, “Инсон
ким?” деган саволларни ўртага ташлангач бошланди. Ўз-ўзини тафтиш қилиш ма-
саласи, айниқса, замонавий ўзбек адабиёти шоирларидан Зебо Мирзо поэтикасида
устунлик қилади.

*Майсалар титроги кирап жонимга,
Чайқалар кўксимда олов денгизи...
Гулладим сочимдан тирногимгача,
Мен қандай дарахтман,
Мен кимман ўзи?*

Зебо Мирзонинг “Оловдаражт” шеъри худди шундай сатрлар билан бошла-
нади. Шоир ердаги ҳар бир ҳаракатни англайди, бунда у табиат билан рухияти
уйғунлигу номутаносибликлардан сўзлайди. Майсаларнинг титрорини хис қилас-
да, қалбида олов денгизи ёнаётганини, лекин ичида олов борлигига қарамай, со-
чидан тирногигача гуллаганини, рухиятидаги бундай эврилишни англамай, “Ким-
ман?” деган савол билан қисматига мурожаат қилади. Бу шеър тамоман анъанавий
қарашларни йўққа чиқаради, бунда шоирнинг ўзини дарахт тимсолида тасвира-
ши бир қадар ҳайратга солади, одатий тасаввурларда мавжуд аёлга хос хислатлар
тамоман кўз олдингизда ғойиб бўлади, факат рухий изтиробдан иборат шахсий

Хосият РУСТАМОВА – “Шуҳрат” медали соҳиби. 1971 йилда тугилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини, Ўзбекистон Миллий университетининг ўзбек филологияси факультети қошидаги Олий Адабиёт курсини тамомлаган. Унинг “Осмондаги уй”, “Нажом”, “Ридо”, “Юпанч” “Девор” “Август”, “40:0”, “Ишғол”, “Унумилган йиллар”, “Орзу”, “Бебош булутлар”, “Туннинг боши қоронгу”, “Саргардон соялар”, “Жигарранг дафттар”, “44 қун”, номли, шунингдек, хорижда ҳам йигирмадан ортиқ китоблари чоп этилган.

тафтишларгина кўзга ташланади. Кейинги сатрларида инсон руҳининг вужудига сифмай кетиши, инсон табиатининг идрокдан устун келиш ходисаси юз бериши эҳтимолини шоир аввалдан башорат қиласи:

*...Ҳатто хаёлан ҳам
Ёнимдан ўтма,
Дунё айрилади ахир ҳушидан.*

Дунё сўзи ила шоир бутун борлигини назарда тутяпти, шу боис муҳаббатига ўзига яқинлашмасликни сўрайди, чунки олов аланга олса, ҳамма нарсани кулга айлантириши муқаррарлигини билдирияпти, мувалиф сифатида у ўз руҳиятида содир бераётганини яхши англайди ва бунда ички қуввати ўз чегарасидан ошса, инсон нимага қодирлигини ўзи ҳам билмаслигини баён қиласи:

*Оҳ, улар-ку, улар,
Ўзим ҳам, ҳатто
Қўрқаман оловнинг
Уйгонишидан!..*

Зебо Мирзонинг “Ишқ” деган китоби борасидаги фикр билдирган Ўзбекистон халқ шоири Хуршид Даврон унинг жуда кўп шеърларида ўз-ўзини жасорат билан тафтиш этганини, гоҳ муҳаббатдан телба бўлгандай, юрагида энг мубхам қатламларгача дунёга очганини ва шеърларида “нур билан соя қўшилган”, “майсалар титроғини яширган кичик баҳтни сифдиролмаган улкан юрак” инсон кўз ўнгидан намоён бўлганини айтади: “...Бугунги ўзбек шеъриятида аёл шоирларнинг алоҳида ўрни, янада очиқроқ айтадиган бўлсам, “эркаклар” шеърияти билан тенглашган дарражадаги мавқеи бор. Ана шу ўринни, мавқени белгилаган ва белгилётгандардан бири Зебодир...

Юқорида фикрлари қаторида Хуршид Даврон мабодо Шўро тузуми даври бўлганида, шоирнинг аксарият шеърлари шак-шубҳасиз “тражданлик руҳи”дан маҳрум, деб баҳоланиши, субъективизм кўриниши сифатида танқид остига олиниши эҳтимолдан холи бўлмаслигини эътироф қиласи. Узоқ йиллик қатағон диктатурасига асосланган тузум даврида шеър адабиётнинг энг субъектив тури экани батамом унтутилганини, ҳар бир шоирдан, ҳар бир шеърдан ижтимоийлик талаб этилгани ва ўша даврларда бу адабиётшунослигу адабий танқиднинг “қонуни” бўлганини билдиради. Унинг фикрича, айрим олимлар “Поэзия – вазифа ва моҳият эътибори билан сиёсий масаладир, шеър – шоирнинг ижтимоий виждонидир”, деб ҳисоблашган ва у буни қаттиқ қоралайди. “Холбуки, шоир “мен” деб ёзади ва бу “мен” қанчалик инсоний ва табиий бўлса, унинг ёзганлари “биз”нинг мулкига айланади”, дейди у ва шеърнинг аслида нималигига урғу бериб, шеър, аввало, гойибдан пайдо бўлган туйғу, юракни (шоир юрагини) жунбишга соладиган, йиглатадиган, шодлантирадиган инсон туйғуси эканлигини таъкидлайди. Шоир истеъоди шу туйғуни нечоғлик қабул қила олишини, шу туйғунинг асллигини саклаб, бошка юракларга етказиши билан ўлчанишини айтади.

Юқорида Хуршид Даврон Зебо Мирзонинг шеъриятидаги фаолиятига баҳо бериб, у аёл бўлиши мумкин, бироқ шеъриятда бажараётган роли айрим эркак мувалифлардан яхшироқ, деган фикрни илгари сурган ва бекорга шу сўзни ишлат-

Хосият РУСТАМОВА

ганда, қүштириң оңиға олғани йўқ, назаримизда. Биламизки, ҳар доим ҳам ботин зоҳирига уйғун келавермайди. Рұхнинг исөнлари, туғёнлари, ички кечинмалари вужуддан айро кечади. Шоир яратган шеър рұхнинг мулкидир. У баъзан сирли, баъзан ошкора қисматига исөн қиласы:

*Зулм ханжарлари санчилиб бўлган,
Севги чечаклари янчилиб бўлган.
Ҳақорат тўклилган,
Ҳақ даргоҳида
Ҳақир жандалари титилиб бўлган.
Бир исөн қонларда етилиб бўлган...*

Шоирнинг “Ортимда” шеъри жамият етказган уқубатларга қўтарилилган ошкор исөннинг акси, у юқоридаги сатрларда, ўзига нисбатан килинган хиёнатларга, зулмларга нисбатан қонида исөн етилганини, сабр косаси тўлиб келганини баён қиласы. Ўзининг ҳолатини кейинги сатрларда янада чиройлироқ, яна ёрқинроқ ифода этади:

*Кўнгил горат бўлган заминга ўхшар,
Қандай чидаш мумкин бу қабоҳатга?
Юрагимни қора илонлар чақар,
Чаён малҳам қўяр кўр жароҳатга...*

У кимга ишонишни билмаслигини тан олади, кўнгли жароҳатлардан зада бўлгани, юрагидаги қора илонларнинг (ilon – душман тимсоли) қолдирган жароҳатларига чаён (чаён – адабиётда дўст қиёфасидаги душман тимсоли) малҳам қўяди. Иккинчиси биринчисидан хавфли бўлган жамиятда қандай яшаш мумкин, дейди шоир. Бироқ кейинги сатрларда маскулинликка хос қараш кўзга ташланади. Рұх бу зарбаларга муносиб жавоб қайташини истайди.

*Қайрилиб бир зарба бергим келади,
Бир зарб-ла барини қиласман барбод!*

Орқасига қайрилиб, ортида турғанларга бир зарба беришни истайди. Ҳаммасини эркакчасига ҳал қилишни истайди ва ўша зарбаси билан уларни яксон қилишни истайди. Зарба билан жавоб қайтариш ҳар икки жинс вакилларига ҳам хос ҳаракат, бироқ ўз ғанимини яксон қилиш даражасидаги куч, одатда, табиатан эркакларга хос жисмоний қудратдир. Бу шоирнинг ўзини руҳан нечоғлик кучли тасаввур қилишини намоён қиласы. Факат шоирни ҳар сафар аламини ютишга бир сабаб тутиб туради ва бу илоҳий важ эканлигини у қўйидаги сатрларда келтирган:

*Улардан қўрқмайман, билланиҳоя,
Ҳар он кўзимга мил тортса-да сабрим.
Сенга боқиб турған юзимни
Бир дам
Сендан ўғиришидан қўрқаман, Раббим!*

Ҳар қанча сабри тўлганини ҳис қилмасин, шоир ўзини яратган Зотга орқасини ўгириб, уларга зарба беришни истамайди. Кудратли Зотга орқа ўгиришни ўзига эп қўрмайди, орқасида турганлар ҳеч қачон ундан ўтиб кетолмайдилар, улар ҳамиша ортида тураверадилар. Уларга қарашнинг ўзи бир зум бўлса-да, Оллоҳдан олислашув, уларга жавоб қайтаришнинг ўзи руҳан Яратгандан неча минг қадам узоклашув билан тенг бўлиши мумкин, сўнг масофани қайта кичрайтириш учун яна қанча руҳий изтироблар юзага келиши мумкин, эҳтимол, шу зарба билан шоир улар даражасига тушиб қолишдан ҳам кўрқади. Шундай экан, шоир сабр косаси тўлиб бораётганини ҳис қилса-да, шайтонга ҳай беради ва Оллоҳга қараган юзини ўгирмасликка қарор қиласди.

Муҳаббат ҳақидаги шеърида ҳам инсон бўлиб яратилганига шоир руҳи исён киласди:

*Азизим,
Не учун майса эмасмиз,
Еллар ўпганида сўйкалиб ўтган?
Не учун, не учун дараҳт бўлмадик,
Илдизи,
Шоҳлари чирмасиб кетган?
Ариқлар бўйида гиёҳдай ўссак,
Сувларда тушишимиз эшилармиди?
Адиrlар ортида шамол бўлсайдик,
Кўкларда руҳимиз қўшилармиди?*

Шоирнинг бу машхур шеъри бошдан охирига қадар исён ва тугён, кишилик жамиятида яшаётган инсоннинг ўз муҳаббатига етишолмаслик қисматидан норозилигидан туғилган. У майса бўлишга ҳам кўнади, шабада эсганида, ўшандада муҳаббатининг дийдорига эришиши мумкин бўлади, севгилиси билан бирга дараҳт бўлиб яратилмаганидан ўқинади, балким иккисининг илдизи бир-бирига қовушиб кетармиди, ариqlар бўйидаги сувларга тушини айтган гиёҳ бўлишни истайди, ҳатто севгилиси билан бирга шамол каби яратилганида ҳам майли эди, ўшандада кўкларда руҳи қўшилишига умид қиласди. Кейинги сатрларда у тақдиридан норозилигининг сабабларини бирма-бир келтиради:

*Нечун мавжудмизу, нечун ийқдаймиз?
Бармоқлар учида нозик бир титроқ?
Нафаслар қўшилиб турганда нечун
Оловлар ичида жим кутиб турмоқ?*

Вужуд бору, рух йўқдай, чунки у муҳаббати билан бирга эмас, жамиятдаги қонуниятларни тан олгиси келмайди. Нафаси қўшилиб турса ҳам, сукут сақлаши керак бўлади. Ҳар сафар муҳаббати томон ошиққанида, йўлига ғов бўладиган ханжарларга кўзи тиради.

*Нечун пичноқларга тиralар кўзим?
Кўкка суюнгандай суюнолмайман?
Нечун қўлингизда лоладек ухлаб,
Кўксингизда тонгдек уйгонолмайман?*

Хосият РУСТАМОВА

Бу адоқсиз саволлар уни адоги йўқ сахрого бошлаб келади. Шу боис шоир кейинги сатрларда ҳаётини сахрого менгзайди.

*Не учун ҳаётим бу қадар сахро?
Нечун юрагимда бу қадар зорлик?
Қаршимда шовуллаб оқар бир дарё,
Бир томчи сув сўраб ўтиналмайман...*

Зебо Мирзонинг ёзиш услубида туйғуларини ошкора ифодалаш принципи етакчилик қилади. Фикрларини баён қилишга ийманиб ўтирумайди, айни шу жихати или унинг шеърияти бошқа аёл ижодкорларнинг лирикасидан тамоман фарқланади. Руҳиятидаги исён сўзларига кўчади ва кўркмай, “Нега инсон бўлиб туғилдик?” деган саволни ўртага ташлайди.

*Азизим,
Не учун инсон яралдик,
Кўнглимиз сиғмаса еру самога?
Оҳ, энди шу қадар муҳабат билан
Биз қандай яшаймиз бу тор дунёда?
Биз нечун яралдик ёлғон дунёда?..
Азизим, не учун майса эмасмиз?*

Муҳаббати шу қадар кучлики, еру самога сиғмайди, шунчалар тор дунёда у қандай яшашни давом эттиришни билмайди. Чунки ёлғончи оламда ҳақиқий ишққа ўрин йўқ. Одам бўлиб туғилиб, бирга бўлиш қисмати битилмаганида, ерда яшашдан нима наф, инсон бўлиб туғилишдан мантиқ нима, ундан кўра, майса бўлиб туғилсак бўлмасмиди, деган гина-ю фарёдлар бор бу шеърда. Зебо Мирзонинг шеърияти ана шундай ишқ ва туғёнларга йўғрилгани билан ҳам таъсирилидир.

Персонажлар нұтқидаги дисфемизм

**Юлдуз
ХҮЖАМОВА**

Сүз – бадий асарнинг энг асосий элементи бўлиб, улар асар персонажлари тилида турли услубларда намоён бўлади. Кимдир ҳар сўзни секин-секин чертиб гапирса, айримлари дудукланиб, соқовланиб сўзлашади, баъзи персонажлар эса адабий тил меъёрини бузиб гапиришади ва бу табиий ҳолат хисобланади.

Чунки ёзувчи персонаж нутқини унинг асарда тасвирланган воқеалардаги ўрни, индивидуал характер-хусусиятларига қараб ишлаб чиқади. Яъни асар қаҳрамонининг табиатига мувоғик нутқ тузилиши, сўз бойлиги ва бошқа тил хусусиятларини тузиб бориб, унинг табиатини очади. Қаҳрамонни типиклаштириш ва индивидуаллаштириш учун зарур бўлганда бадий тил лексикаси ресурслари – архаизм, неологизм, метафора, евфемизм, дисфемизм, профессионализм, диалектизм каби элементлардан ҳам фойдаланилади¹.

Маданий нутқ сохиби ўз фикрини чиройли ва киши кўнглига оғир ботмайдиган қилиб ифода этади. Бирор фикрни тингловчига малол келмайдиган қилиб ифодалаш воситалари “евфемизм” дейилади. Масалан, “ёмон бўлибди”нинг ўрнига “яхши бўлмабди”, “касал” ифодасидан кўра “мазаси йўқ” дейилса, киши кўнглига қаттиқ ботмайди. Яъни эвфемизмни ўринли қўллаш қаҳрамон маданиятлилик даражасини билдиради. Турмуш ўртоғининг исмини айтмаслик (дадаси, дадажониси, ойиси дейиш ёки катта фарзандининг исми билан чақириш), сизлаш кабилар ҳам эвфемизмга мисол бўла олади.

“Дисфемизм” эса эвфемизмнинг акси бўлиб, “ёмон бўлибди”ни “расво бўлибди”, “касал” сўзининг эса “дард урибди” тарзида қўлланишини бунга мисол тариқасида келтириш мумкин. Асар персонажлари нутқида дисфемизмнинг кўп қўлланиши кишининг маданиятсизлигини кўрсатади.

Дисфемизмларнинг семантик гурухлари доираси асосан сўкиш, ҳақорат, қарғыш, киноя, масхара тушунчаларини ифодаловчи бирликлардан иборат.

¹ Умурев Х. Адабиёт назарияси: дарслар. Шарқ. –Т.:2002

Юлдуз ХҮЖАМОВА – 1991 йилда туғилган. Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети филология факультетини тамомлаган. Кўплаб илмий мақолалари ўзбек ва жаҳон матбуотида чоп этилган.

Юлдуз ХЎЖАМОВА

Бу ҳолатни Америка ёзувчиси Холид Ҳусайнининг Рустам Жабборов томонидан ўзбек тилига таржима қилинган “Минг қуёш шуъласи” (A A thousand splendid sun) асарида бадий тил лексикаси ресурсларидан келиб чиқсан қарғиш сўзлари мисолида кўриб чиқишимиз мумкин:

“—Хў кўлгинанг сингур, ахмоқ! Менга кўрсатган кароматинг шу бўлдими? Бу митти ҳароми мени хонавайрон қилмаса гўргайди. Шундай қимматбаҳо нарсани синдириди-я!”²

Персонажлар нутқидаги қарғишни англатувчи мазкур дисфемизлар уларнинг хулқ-автори, касб-кори, ҳаётй тажрибаси, рухияти, ёши, ижтимоий келиб чиқиши ҳақида ҳам маълумот беради. Мазкур парчада ҳам онанинг қизига қаратса айтиётган қарғишидан персонажларнинг ижтимоий келиб чиқишини яққол ифодалайди: оила она ва қиздан иборат, отасининг ўз оиласи бор, она ва қизнинг факирона яшаш шароити тасвирланади.

Ёки жаҳон адабиётининг ёрқин намоёндаларидан бири бўлган Уильям Шекспирнинг “Ҳамлет” асарининг Жамол Камол томонидан қилинган бевосита таржимасига тўхталсак. Аввало мазкур таржима асар яратилган тилдаги лексик қатламлар аслиятга мувофиқ тарзда сақлангани билан ажралиб туради. Бундан ташқари қўлланган мурожаат ифодаловчи бирликлар персонажлар рухияти ва ўзаро муносабатини янада таъсирилор ѿчиб беришга хизмат қилган.

Бадий бўёқлар ва тасвирий ифодалардан, антитета, метафора, дисфемизм, ўхшатишдан унумли фойдаланилган. Мазкур асар таржимасидаги дисфемизм эса унинг таъсиричанлигини ифодалашга хизмат қилган.³

“Ҳамлет:

Ҳой, қўзингиз қайдা?
Ўша юксак яйловдан шу сассиқ алафга
Қандай қилиб тушолдингиз, қўзингиз қайдада...
Яна ким билан,
Қотил билан, ҳайвон билан, бир муртад билан.
Падаримнинг тирногига арзимайдиган
Қирол кийимини кийган қўғирчоқ билан,
Салтанатга човут солган қароқчи билан.
Тожни токчада кўрибоқ қўлтиқча урган,
Уни этак остида сўнг ўғирлаб чиққан ўғри билан.” [8;313]

Ушбу парчадаги қўлланган “сассиқ алаф”, “қотил”, “ҳайвон”, “муртад”, “қўғирчоқ”, “қароқчи”, “ўғри” каби дисфемизлар бирор ёқимсиз нарса ёки ҳодисага эътиборни қаратишдан иборат бўлиб, дисфемия – стилистик жиҳатдан салбий бўёқдор ёки нейтрал сўзларни сухбатдошни атайлаб камситиш, уни обрўсизлантириш ёхуд бирор аниқ вазиятда норозилик, менсимаслик, нафрлатланиш каби муносабатларни ифодалаш мақсадида ишлатилган.

Хулоса қилиб айтганда, дисфемизация тил бирликларининг прагматик маъноси бўлиб, ўз навбатида, нутқий маънодошлиқ қаторининг бойишини ҳам таъминлади. Персонажлар нутқидаги дисфемизацияни индивидуал усул сифатида баҳолаш мумкин. Бу индивидуаллик эвфемизмдаги индивидуалликка нисбатан бирмунча устиворлиги билан характерланади.

2 Холид Ҳусайний “Минг қуёш шуъласи”. Янги аср авлоди. –Т.:2016

3 Йўлдошев М. Бадий матннинг исоний таҳлили .-Тошкент: Фан, 2010.

Жаноб ернинг қўлида қўлим

Дилрабо
ТУРСУНҚУЛОВА

* * *

Ассалом, қир иним, тоғ оғаларим,
Елкаси бағрингдай кенг синглинг келди!
Бирига Тошканнинг тундлигин ортиб,
Бирида ярадор тасаввур елди.

Арча япроқларин силаб кўзимга,
Бўғзимдан ифори тарапар аён,
Ковушимни судраб ўзи тўзиган
Туфроқлар ҳолимни этади баён!

Алланима мени элтади сенга,
Ёмғирли ҳавода янтоқ ҳовури?
Кўзимни юмганча қўлимни тишлаб,
Қоғоз тепасида не бор қоврилиб?!

Ассалом, толедан сўйлагувчи кўк,
Бағрингда ястанган қорачиғларим.
Мен куч топаман! Елкамни ўйиб
Ошён этинглар! Қайта туғ мани!

Дилрабо ТУРСУНҚУЛОВА – 2003 йилда туғилган. Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети талабаси. Шеърлари Республика матбуотида чоп этилган.

Рақс

Биз вальсга тушаётирмиз
Жаноб ернинг қўлида қўлим.
Бағрига тортганда бошим айланиб
Киражакман қўйнига.

Ва мусика хили ўзгариб
Қучиб турган белимни қўяр,
Боз кетаман бошим айланиб.
Юлдузлар – зина.

Худди шундай ичу ташимда,
Киприкларим шўр шаробга маст.
Уза тушиб ётсан ой билан
Ер томондан эшитилар сас
“Ўзингга кел...”

Қучолмайман энди на сени,
На ердаги бирон ошиқни!
Коинотнинг шаффоф сатҳига
Ўтирамиз сўз улоктириб.

Ким ўзарга ўйнармиз, балки
Тутоқиб...

Бир ёнимда сомондан эртак...
Бир ёнимда етти қароқчи
Қўриб ётар дудогим болин,
Юпитер ҳеч қилолмас таҳдид.

Марс – гарчи совуқ сайёра,
Боқсам музлаб кетади кўзим.
Йўл ясайман юлдузни сермаб,
Ва боришдан тилайман тўзим...

Куй чирмашар томирларимга,
Яна ерга қайтаман бадар.
Марс, ёнингга бораман албат,
Май кўтариб кейинги сафар.

Коинотдан келади садо
"Ўзимга кел, кел, эй Дилрабо!"

* * *

Бутун дунё кар бўлса,
мен бақирсам
бақираверсам...
Нега дунёни кар туғмадинг, энажон?
нега кўр туғмадинг
дарёга тушганимда
дириллаб
кўзи мошдай
зириллаб
пойлаб турган ошиғимни?!

Чўлоқ туғсанг бўларди-ку, эх,
калтакдан қочганимда
қувлаган отамни.
Онамни ҳам тоғ қилиб туғдинг
бошидан қўндиридинг оқ булат
бир қанот ҳам берсанг бўларди
энажон
бағридаги жарлари ўксук
йигларлар ҳамон.

Энажоним
кўлларим чўнг юзингни силаб
қаваргани ҳаққи
Ишқни янги туғмадинг ҳатто!
куш уйқуси қилиб ўтирап
минг асрлик чинор тагида
гоҳо-гоҳо
ўкириб қўяр
қушлар ахлат ташласа ногоҳ
сағир ётар йўл узра бир қиз
қуёшдан нур эмиб
ердан зулмат ичиб
хар сўзимга монанд:
оёғидан мункийди ҳар кез
бармоқлари қийшиқ-мийшиқ
кўр туғибсан қизингни, эна
фақатгина эмас лол.

“Мени нега туғдинг, энажон?!”
деюрман
деюрман
деюрман ҳайрон!

ВАТАН

Чанг күчалар,
Пастак уйлар,
Йүл четида қаровсиз қолган
Иштонсиз юрган бола.
Мехри томар қуёшнинг
Құли құлига тегмай
Нон ёпаётган онам юзидан.
Хөвлига кирған шабада
Қүшик қыйлаб ўтади
Қачон одамлардай яшайсиз дея?
Онамнинг күя тегиб қолган юзига
Юзимни босаман паришон
Яна қандай яшамоқ мумкин?
Жигарларимга тарқатаман иссиқ кулчалар,
Сой бўйига отиламан,
Бағримга сув отилар,
Мени қайга отдиlar?!

Чоғланаман дарҳол ва дарҳол
Юзимни ювмоққа,
Мудроқ босган кўзим очмоққа,
Ишқаб-ишқаб кеткизолмайман
Юзимдаги қора күяни...

Ўтиш

Мени маъзур тут,
Раҳмоним!
Ичимда ваҳший тун қамалган,
Ҳар кеча кетарлар изиллаб,
Шафақни излаб...

Томчилар ялайди юзимни,
Шамоллар йўқ қиласиз изимни,
Оч руҳим рақс этар увилааб,
Атрофи хувиллааб.

Оловранг кўзларим, оловлан,
Минг йилки тутайман қаловдан,
Ҳеч йўқса ер бўлиб тўкилай,
Осмонга сифинай!

Заррамдан ўсади адрасмон,
Кулгимдан шудринглар сачрайди,
Сен менга тепадан қарайсан –
Имоним етмайди!

Бир тоғда вулқонман, отилсам,
Дунёга кўп заарар тегмайди.
Энг, энг баланд борган учқунман
Аъмолим етмайди.

Сув дединг, сув бўлдим,
Гул бўлдим, нур бўлдим,
Ранг-рўйи сур бўлдим,
Етмайди, етмайди!

Ўт дединг, кундан ўтдим,
Киличу қиндан ўтдим,
Кўр бўлиб дундан ўтдим
Бир мужда келмайди...

*Шоиф бузни юрак ютиб ботинимизга –
ружиятимиз қаърига назаф солишига ба унда
сийфатимизни ўзимиз тасаввур этгандек эмас,
балки аслида ўзимизнинг ким эканимизни
аник кўришига дачъват этади...*

Жак СРОЛ

“Ситам зангин темурдек күнглидин...”

**Манзар
АБДУЛХАЙР**

Ошиқнинг хижрон онларидағи маҳзун аҳволи рухияси, тимсол-тасвири эса миллий мұмтоз адабиётимиздаги әңгәмә күнглидің мавзулардан бири. Алишер Навоийнинг ҳар бир ошиқона руҳда ёзилған ғазали замирида ҳам “ошиқи покбоз”нинг забун ҳолати, сурату сийрати ва унинг ботиний ҳазинелігі англанади. Навоий шеъриятида хузн тасвирининг бу қадар синоатдорлығы бундай ғазаллар зоҳирий ва ботиний бадиий қайфият уйғунлигидә, аксари “ҳасби ҳол” руҳида ёзилгани билан аҳамиятлидір.

Алишер Навоийнинг шундай ғазаллар сирасига киругчы “Наводир уш-шабоб” (“Йигитлик нодирликлари”)нинг 504-ғазалини тұлалигича көлтиреңдер:

*Агар ишиқинг ҳавосида ёғар ҳар жола тош ўлсун,
Нишиона ҳар бирига, дермен, ушибу хаста бош ўлсун.*

*Юзунгнунг меҳридин бир зарра сотмон, гар фалак жавафи,
Тұла бўлсун филурый, ҳар филурый бир қуёши ўлсун.*

*Ситам зангин темурдек күнглидин, вахқим, қира олмас,
Нечаким нолай зоримда суҳондек хароши ўлсун.*

*Күёшини бўлмас, эй гардун, ул ойга айламак ташбих,
Оғиз гар зарра, Чўлтон – кўз, янги ой анга қоши ўлсун.*

*Агар пайконларинг кўз истабон топти кўнгул, гам йўқ,
Келиб ииеглар маҳал ул қатра сулар кўзга ёш ўлсун.*

Манзар АБДУЛХАЙР – филология фанлари доктори. 1964 йилда туғилган. Тошкент давлат университетини (ҳозирги ЎзМУ) битирған. Ижодкорнинг “Соҳил оҳанглари”, “Мовий уфқ”, “Сўз руҳи”, “Тааммул”, “Сўз сари, Сўзинг сари” шеърий тўпламлари ҳамда “Тимсоллар сири”, “Навоий асарларининг изоҳли лугати” илмий-адабий монографияси, “Лисон ут-тайр” табдили”, “Хамса”нинг тўлиқ табдили” сингари китоблари нашр этилган.

*Синохий ҳусунга бир маҳчаси раҳишон алам бўлгай,
Күёш кўзгусига оҳим сутуни гар тумоши ўлсун.*

*Кўнгулда сирри ишқин асрой-асрай ўлдум, эй соқий,
Қадаҳ тутким, харобот аҳлига фоши ўлса фоши ўлсун.
Кўнгулга жон била бир дөгинг оздор, қўй яна бир ҳам,
Нечаки гадога бир дира музга тоши ўлсун.*

*Ўларда тенгдурур шоҳ айласун гулисан гулин мафраши,
Вагар гулхан кули узра гадо соҳибфироши ўлсун.*

*Навоий ашк дурридек тиларким кўзда ер бергай,
Агар ишқинг ҳавосида ёғар ҳар жола тоши ўлсун.*

Ушбу 10 байтли ғазал азалий сурат ва маъно мутаносиблигига қай тарзда дахлдорлиги борасидаги тасаввуримизни янада кенгайтиришда муҳим адабий манба бўлиб хизмат қиласди. Улуғ шоирнинг “Агар ишқинг ҳавосида ёғар ҳар жола тоши ўлсун, Нишона ҳар бирига, дермен, ушбу хаста боши ўлсун” матлаъининг ўзиёқ ғазалнинг бутун мазмун-моҳиятини, аниқроғи, ошиқнинг аҳволи руҳиясини яққол намоён қиласди: агар илоҳий жазба теккан ошиқ кўнглим, яъни ишқ ҳавоси ичра ёр ишқи кўйида руҳий парвоз қиласди борди-ю фалакдан тошлиар дўл ёғса тоши бўлсин. Чунки чин ошиқ учун кавну макон кенликлари-да писанд эмас. Илло, у руҳий ҳаракатда – бу йўлда фано бўлишга тайёр. Бунга бир белги сифатида, энг аввало, бу “ошиқи покбоз”, яъни илоҳий ишқ кўйида бемор – Навоий тошга айланган ёғинларнинг ҳар бирига боши бўлсин.

Бу суратланиш ғазал мисралари оша бардавом этиб, “Юзунгунг меҳридин бир зарра сотмон, гар фалак жавфи, Тўла бўлсун филурий, ҳар филурий бир күёш ўлсун” дейилган.

Юз (сурат)нинг Навоий тахайюл ва тасаввuriда жилоланган мужассами, айниқса, Румий Ҳазратлари талқинида янада равшанлашади: “Сурат (юз) ишқ нуридир”. Чунки ишқсиз у ҳам қийматдан маҳрум. Нур – аслсиз номавжуд нарса. Шунга кўра, Тангрига сурат дейилмаганидек, нур ҳам дейилмайди. Чунки сурат нурдир.

Бири: “Ишқ суратсиз бўлмаганига, рўёбга чиқмаганига кўра суратнинг нури бўлиши керак” – дейди. Биз “Ишқ суратсиз нечун тасаввур этилмасин?” – деймиз. Ишқ ҳатто суратни майдонга келтириди ва ундан юзминглаб сурат ҳосил бўлди. Булар айни замонда рўёбга чиқсан, шаклу шамойил олган суратлардир”. Яъни юз – илоҳиёт жамоли тимсоли ва комил инсон чехраси. Айни маънода ушбу байт мазмунни қуидагича: эй ёр, юзингнинг меҳридан, яъни нуридан ҳам бирорта зарра сота олмайман. Чунки сенинг күёшдек меҳринг, яъни нуринг менинг ошиқ қалбимни киздирди. Жамолинг мушоҳадаси кўнглимда кучли завқ-шавқ пайдо қилиб бўлди. Модомики шундай экан, бу ишни қилмаслик эвазига менга фалак осмон тўла қуёшдек-күёшдек келадиган тиллаларни ҳадя этса ҳам мен уларни рад этаман.

“Ситам зангин темурдек кўнглидин, ваххим, кира олмас, Нечаким нолаи зоримда сухондек хароши ўлсун” – кўнглимдан чиқаётган нола-ю зоримнинг эговда қирилаётгани каби сасига барҳам бериб бўлмагани сингари ундаги зулм-ситам

Манзар АБДУЛХАЙР

занглашын қириб олиш ҳам гүё темирни қиргандай оғир юмуш. Бу байтни яна қуйидагича талқын қилиш мүмкін: агар инсон жағон молига қаттық боғланса, күнглини занг босиб, темирдай қалб сохибига айланади. Бундай күнгилни дунё занглашын тозалаш нақадар мушкул.

“Қүёшни бўлмас, эй гардун, ул ойга айламак ташбих, Оғиз гар зарра, Чўлпон – кўз, янги ой анга қош ўлсун” байтидаги энг характерли сўзга эътиборни қаратадиган бўлсак, бу – “чўлпон” сўзи. Бу сўз Алишер Навоий асарларида “ёруғ тонг юлдизи”, “гўзал”, “чирайли”, “порлок” сингари маъноларда кўлланилади. Умуман, мумтоз адабиётда “Чўлпон” – “Зухра”, “Ноҳид” номлари билан ҳам юритилади. У “қуёш системасидаги тўққизинчи катта сайёralардан бири, Ерга энг яқин, қуёшдан ҳисобланганда иккинчи сайёра” ҳисобланади. Форсий ривоятларга кўра эса, у афсунгар Ҳорут ва Морут ошиқ бўлган аёлдир. Улар хақида Қуръони карим “Бақара” сурасининг 102-оятида мужда, яъни хабар келтирилган. Аниқроғи, бунда яна шундай маъно бор: ишқ шундай таврдирки, бу кўйга тушган инсон-ку инсон, то ҳатто фаришталар-да йўлдан озишлари муқаррар. Зоро, ўша малоиклардан бири, яъни Ҳорут ишқ туфайли кўкдаги юлдуз оҳанжамасига, иккинчиси, Морут ердаги бани башар авлодига мансуб бўлган аёл жинсига ошиқи бекарор бўлиб қолган эди.

Ушбу байтда “муроату-н-назир”, яъни “мутаносиб” (Изоҳ: бир-бирига мос ва монанд лафзларни бир байтда тўплашдир. Масалан, қуёш ва ой, кўз ва қош сингари сўзлар) бадиий санъати кўлланилган. Бу санъат мумтоз адабиёт-да “таносуб”, “талфиқ”, “тавфиқ”, “ийтилоф” деб ҳам юритилади (Атоуллоҳ Ҳусайнин. Бадойеъ ус-санойеъ. Таржима, изоҳ ва шарҳлар муаллифи Алибек Рустамов. Т., 1981, 232-бет).

Шоир фикрича, Қуёшни Тонг юлдузи тугул ойга ҳам ташбих қилиб бўлмайди. “Эй фалак, нидоимни эшит! Майли, ташбихда сенга бир йўл кўрсатай. Агар сен ёрнинг оғзини бир зарра деб билсанг, унинг шахло кўзини Чўлпон юлдузи, қошини эса, янги чиққан ойга қиёс қила қол” маъносини келтирилган Навоий “чўлпон” сўзини гўзаллик тимсолида кўллаш баробарида сонияда минглаб чақирим йўлни босиб ўтадиган тез учар сайёра – Чўлпон, аммо у вафо, муҳаббатда ҳеч қачон қуёшдек гаронжон, яъни оғир, вазмин бўла олмаслигини поэтик рамзларда ифода этади.

“Агар пайконларинг кўз истабон топти кўнгул, ғам йўқ, Келиб йиглар маҳал ул қатра сулар кўзга ёш ўлсун” байтининг муҳтасар маъноси: киприкларинг гүё найзадек кўнгилга санчилишни истаган бўлса, начора. Бундан ғам йўқ. Чунки йиги келган маҳалда, ўша найза теккан кўнгил булогидан кўз очган чашма сувлари вақти келиб сўқир кўзларга кўз ёш бўлишга аскотиши мумкин.

Навоий Ҳазратлари ғазалларида ошиқнинг ҳолати қанчалар забун бўлишидан қатъи назар, унинг руҳи самолар қадар юксак экани ушбу “Сипохий ҳуснунга бир маҳчаси раҳшон алам бўлғай, Қуёш кўзгусига оҳим сутуни гар тутош ўлсун” гўзал шоирона ташбихи воситасида тараннум этилади. Мазкур байтда шундай бадиий тафаккур илгари сурилади: сипохий, яъни ҳарбий хизматчи сени жомолингга тутганинг учига ўрнатилган олтиндан ясалган ярим ой шаклини тутгани монанд менинг оҳу нолаларимдан ясалган устун қуёш кўзгусига рўбарў бўлиб, куйса-куйсин!

“Кўнгулда сирри ишқин асрай-асрай ўлдум, эй соқий, Қадаҳ тутким, ҳаробот аҳлиға фош ўлса фош ўлсун” байтида кўлланилган “соқий”, “қадаҳ” ва “ҳаробот” – тасаввуфий рамзларга ишора. Соқий – пири комил, Ҳаққа етишган киши; маърифат булоги. Қадаҳ – май ичиладиган идиш; ориф инсон қалби. Ҳаробот – пир даргоҳи,

пири комил хузури, комил инсонлар йигини. Ана шу маъноларга кўра байт мазмунни қуидагича: кўнгилда ишқ сирин асрәйвериб тоқатим тоқ бўлди. Эй пир, комил инсонлар аҳлига бу маҳфий сирим, яъни Ҳаққа ошиқлигим ошкор бўлса бўлсин, энди менга “кадаҳ” тут!

Маълумки мумтоз адабиётда доф сўзи “куюқ”, “куйган жой”; “коралик”; “қиздирилган темир билан инсон ёки ҳайвонлар танасига босилган белги, “нишон”, “нақш”, “из”, “жароҳат” ва “ғам-андух”, “қайғу алам” сингари маъноларда келади. Навоийнинг мазкур ғазалидаги “Кўнгулга жон била бир дөғинг оздор, қўй яна бир ҳам, Неча икки гадоға бир дирам узра талош ўлсун” байтидаги “доф” сўзи кўпроқ “ғам-андух” маъносида келган. Байт мазмуни қуидагича: икки гадо бир дирам устида талашгани унинг камлигидандир... Лекин сен кўнгилни унга ташбих қила кўрма! Ахир, кўнгил битта бўлса ҳам, унга битта ғам-андуҳинг камлик қиласи, шу туфайли яна ғам-андуҳлар кўшавер!

“Ўларда тенгдурур шоҳ айласун гулшан гулин мафраш, Вагар гулхан кули узра гадо соҳибфирош ўлсун” байтида: майли, бу ўткинчи дунёда шоҳ, то ҳатто дунёдаги барча чаманзор гулларидан гилам қилиб устига ўтирсин, гадо эса, буни акси ўлароқ, гулхан кулидан ўзига тўшак қилсин! Аммо, ҳар иккиси ҳам оламдан ўтгандан сўнг улардаги ўша фарқ йўқолади, яъни уларда тенглик пайдо бўлади, деган ҳикматли маъно бор

Улуғ шоирнинг ушбу ғазалида матлаъдаги биринчи мисра мақтаъда иккинчи мисра бўлиб қайтарилади. Мумтоз адабиётда бу санъат лафзий санъат турларидан ҳисобланиб, у “радди матлаъ” деб юритилади. Бу ҳолатни ушбу ғазалнинг мақтаъидан билиб олиш мумкин:

*Навоий ашқ дурридек тиларким кўзда ер бергай,
Агар ишқинг ҳавосида ёғар ҳар жсола тоши ўлсун.*

Мақтаъ маъноси: Навоий кўзида абадий макон тутиш учун дуру жавохирга ўхшаш кўз ёш истайди. Гарчи бу йўлда, яъни ёр ишқига етишиш орзуси йўлида кўқдан ёғаётган ҳар бир дўл унинг бошига тошдек урилсин! Лекин, у бу ботиний аҳдидан ҳеч вақт қайтмайди, аксинча, унга тоабад содик қолади.

Умуман, ғазал, хусусан, ундаги “юз”, “ишқ” ва “хусн камоли” образлари замидаги туйғу ва тимсолларнинг беназиру бетакрорлиги кишини ҳайратга солади. У ботинан ишқ маъноларига бойлиги, суратан эса, ишқ йўлида бетимсол қиёсийликни ўзида жо этган бадиий тафаккур маҳсули сифатида Ҳазрат ғазалиётида муҳим ўрин тутади. Бу ғазал китобхон тасаввурнида ишқни суръалантиради ва унинг тафаккур тарзида янгича бир эврилиш пайдо қиласи.

Наманганда туғилмаган наманганлик

**Рустамжон
УММАТОВ**

ҚИЗИЛРАВОТ

1971 йилда чиккан “Зафарнома” тўпламида Суннатулла Анорбоев қаламига мансуб “Норин сувин ичганлар” номли очерк бор. У “Ёшликка саёҳат” сарлавҳаси билан бошланади. Муаллиф ёзади:

— Қизилравот! Оғир кунларда пешанамни силаган, нон-туз, шуур берган, юрагимга ўт соган, қанот боғла, уч деган, башарият бошига фашизм қулфат ёгдирганда: “Бор, болам, ҳимоя қил!” деган азиз ва муқаддас тупроқ! Бу ердан Норин кўриниб туради. Мен турган дўнг тагидаги Янгиарқи анҳори шу дарёдан сув олади ва Қизилравот ерларига сув беради. Болалигим Норин бўйида ўтди. Ёз кезлари тенгдошларим билан қумлоқ қиргоқда кунни кеч қилардик. Тошқин дарё тўлқинларига тўши уриб, балиқ мисоли сузардик. Мол-қўйларни соҳилдаги тўқайга ҳайдаб, ўзимиз қуш тухумини қидириб, оролдан-оролга санқиб кетардик. Мен турганимда, уйда ҳеч ким бўлмасди, ҳамма далаада. Ўйқули кўзларимни ишқалаб, қўчага чиқиб, дадамни топгани йўлга тушаман. Яланг оёқ, иштончан ҳолимда дала йўлидаман, орқадан арава тақири-туқури эшиштилади. Биламан, қайрилсан бас, серсоқол дадамни кўраман, албатта. Кўшотли ясси араванинг суюнчиқли курсисида савлат тўкиб ўтирибдилаар. Чопқиллайман-да, гилдиракнинг ўқига оёғимни қўйиб, қўлларим билан тирмашаман, дадамнинг пинжиларига сингиб кетаман.

Рустамжон УММАТОВ – 1952 йилда тугилган. Наманган давлат педагогика институтини (ҳозирги НамДУ) тамомлаган. Унинг “Чароғбон”, “Қўнгил гавҳари”, “Видо манзили”, “Одам борки...”, “Самандар”, “Ахсиент”, “Зулматда сўнган зиёлар”, “Унумтас мени боғим” каби йигирмага яқин насрой ва назмий китоблари нашр қилинган. Жюль Вернинг “Klодius Bombarnak”, “Робинзонлар мактаби”, “Музлар исканжасида”, Шарль Лораннинг “Наполеонзода” ва “Наполеоннинг жосуси”, Александр Дюманинг “Икки Диана”, Бруно Травеннинг “Олтин касофати” сингари Европа адабиёти дурдоналарини ўзбекчалашибирган.

— Сени изингдан топдим, — дейдилар ва қўйинларидан нон оладилар, мен кавшана бошлайман...

Болаликнинг бунчалар санъаткорона тасвири юрак тубидаги унутилаёзган энг тотли ва беғубор ҳисларни уйғотади. Ўқийсиз-да, ўша дамларни қўмсаб, соғинч ва армонлар уммомига чўмасиз.

Демак, Суннатулла Анорбоевнинг “бахтиёр” болалиги Қизилправотда, Норин ёқасида, Уйчининг олис бурчагида ўтган экан-да. Бундан чиқдики, атоқли адаб наманганлик эдими? Бу саволга жавобан “Худди шундай эди” деворсак, Асакамиз асло кетмасди. Лекин, келинг, ҳаммасини тартиби ва мавриди билан айтганимиз маъкулроқ.

АНОРБОЙ ХИДИР ЎҒЛИ

Анорбой буванинг бомдоддан то хуфтон қадар тилидан қўймайдиган икки калимаси бор эди: ё Аллоҳ, ё Муҳаммад. Қизиллар замонида яшайдиган одам имонсиз бўлиши, Худони танимаслиги шарт эди. Анорбой буванинг гуноҳи фақат шугина эмасди, мадрасада ўқиган, арабчани билади, ақли ва илми расо, боз устига минг қўйли чорвадор бой, уюр-уюр йилкиси, нортя ва моялари ҳам бор. Ахир, “бойлар йўқолсин, яшасин йўқсиллар!” шиорига бу тўғри келмайди-да. Ҳаммасини бир кунда тортиб олишди, мол-давлатнинг урвоғи ҳам қолгани йўқ. Буларни Анорбой бува чўл кезиб, янтоқ чопиб, пешана тери билан топганди.

— Бойлик – қўлнинг кири, Худодан қўймасин, – деди ота.

Кулфатнинг каттаси ҳали олдинда экан: минг қўйли бойларнинг барини (улар 17 киши) Туркистон шаҳри четидаги бир саройга қамаб, икки қунгача қуролли сокчилар қуршаб туришди. Кейин вагонга ҳайдашди, қиёмат қўпди. Поёнсиз қозоқ кенгликларига, мангү уйғоқ Яссавий бобонинг Туркистонига, чорваларига ризқ-рўз берган Бетпақдала-ю Мирзачўлга Анорбой бува каби уламолар ва давлатмандлар энди сифмас эди. Шунда ҳам мўйсафида фақат “шукур” деди.

Аяқизбиби изиллаб, болаларини бағрига босди, йиғлаб-йиғлаб қолаверишди. Поезд шу кетганича неча кун ҳаллослаб, тарақлаб юрди-да, йўқсиллик ва бадаргага қувилган бойларни Сибирияга элтиб ташлади. Бу ёқда энди сунбула бошланиб, пахта терилаётган пайт, у ёқда тўпикдан баланд қор, қулоқни учирадиган изғирин. Ёшу қарига, соғу касалга шафқат йўқ, “қулоқлар” қорда қарагай кесишга маҳкум, саҳарда ишга чиқишга, “норма”ни бажаришга мажбур.

Қарнокдаги кулфатлар ундан баттар: тўнгич ўғил Асадуллани ҳам Сибир қилдилар. Шу кетганича қайтмади, дом-дараги чиққани йўқ. Анорбой ота бу фалокатдан бехабар бўлиб, ота-ўғил кўришмадилар ҳам, дийдор қиёматга қолганича қолаверди.

Яхшининг ёри – Худо, дебдиларки, ҳақни ноҳақ қилган эмас. Бўйчан, полвонкелбат, истарали, ортиқча гап-сўзи йўқ, соқол-мўрти қордай оппоқ Анорбой бува қай бир чизгилари билан фариштага ўхшаб кетарди. Ўзининг шу ҳолига, кўрган кунига қалбан иқори ҳам бор: манглайга битгани, Аллоҳнинг тақдирни шудир-да. Ахир, амри илоҳий бўлмаса, баданингга битта тикон кирмайди-ку. Ана шу қиёфа ва ана шу руҳдаги мўйсафиднинг сурати-ю сиyrати ишбошилардан бирига ёкиб қолишини қаранг! Унинг сұхбатлашгиси келди (яхшилар ҳар ерда бор-да). Қария содда дўлвор оҳангда бор гапни очиқ айтаверди:

Рустамжон УММАТОВ

— Ўлимдан хабарим бор, лекин айбим нималигидан хабарим йўқ. Башарти, гуноҳим бойлигимда бўлса, ҳаммасини топширдим. Ҳовли-жойим мусодара қилинган, бола-чақам кўчада қолиб, синглимнинг уйида сифинди бўлиб ўтириби. Шу топда иссик жонимдан, эгнимдаги манави йиртиқ чопондан бўлак ҳеч нарсам йўқ. Нима қиласай? Худо бир йўлга солар...

— Московга ариза ёзиб берайми? – сўрайди ишбоши.

Қариянинг юраги шувиллади: аллакимлар ёзган экан, ҳолини бешбаттар қилишди.

— Кўрқманг, – деди унинг кўнглидагини сезган одам, – яхши бўлади.

Бу ёғи эртакка ўхшайди, чунки, қатағон қиличи қонсираган у замонда кимгадир шафқат ва марҳамат қилиниши ақлга сифмасди. Ҳуллас, ишбоши ариза ёзибди, ўқиб берди, охирида шунақа дейилганди: гуноҳим бўлса, илтимос, гуноҳимдан ўтиб, ижозат беринг, кўча-кўчаларда тентираб қолган бола-чақамнинг олдига борайин...

Алқисса, мўъжиза юз берди ва тўрт мучаси соғ-омон Анорбой бува Туркистон вокзалида поезддан тушди. Қарноқ йўлини кўзлаб турган чоғи қўлтиғидан олиб, милиция идорасига физиллатишди. Рўпарасида эски таниш – Сибирияга ҳайдаган бошлиқ, озодлик хатини обдан ўқиб-ўқиб, пешанасини тириштириди:

— Қарногингга борсанг, яна тутиб, шу ерга олиб келишади. Яххиси, сен бошимга бало бўлма-да, бола-чақангням олиб, узокроққа гумдон бўл, қорангни кўрсатмасдан куриб кетгин!

Иккинчи сургун ҳақидаги хужжат-фармонни ҳам дарров ҳозирлашди. (Бундай “долзарб” юмушлар катта қирғин чоғи яшин тезлигида адо этилиб, ёқмаган одамнинг ўзи ҳам, ёстиғи ҳам оппа-осон куритиларди.)

...1931 йилнинг баҳорида Қозоғистондан қувилган бир неча ўзбек оиласи Қизилравотга етиб келди. Юқорида айтилгандай, кўчада қолгани йўқ, сомонхонага жойлашди. Осон овқат қайда бор? Оғир кунлар эди, бари бир меҳнат қилганга ноннасиба бор. Ҳайтовур, 34-йил кулиб келди. Суннатулла Анорбоев эсадаликларида (2002 йили) шундай ёзади: *Ёғин кўп бўлди. Адирга сепилган қайроқи (лалми) бугедой болаларни кўмадиган даражада битиб берди. Ким ер таталаб эккан бўлса, кам бўлмади, барака топди. Дадам Қоравултепа айланасига тиккан ошқовоқ ва тарвуз чунонам бўлдики, ташиб тугатолмай қийналиб кетдик. Яратгувчининг сендан – ҳаракат, мендан – баракат, дегани шудир-да. Бироқ ҳасад ёмон экан, ҳасадгўй кимсалар: “Илгариги бойлар яна битиб кетди, бой – бойга боқар, сув – сойга оқар”, деб тўполон кўтаришиди. Биз яна “ёт унсурлар”, “қулоқлар” бўлдик-да, Оқсоқол амакимнинг, Йўлдошхўжса поччамнинг оиласарини – ҳаммамизни совхоздан ҳайдаб чиқаршиди. Норин дарёсининг Учқўргонга рўпара соҳилига кана тикдик. У ерда ҳам тинчлик бўлгани йўқ. Чортоқча кўчиб кетдик. Бир яхши одамнинг четроқдаги (хилват) боғида қишиладик. Мактабга қатнашимнинг ҳеч иложи йўқ, аммо дадам келтириб берган анчагина китобларни ўқидим, у кишидан араб алифбосини ўрганиб, бемалол ўқиб-ёзадиган бўлдим.*

Ердан қор кетган кезлари “элчи” келди, далага одам зарур экан, Қизилравотга қайтдилар. Анорбой буванинг оиласи ишдан қочган эмас, кул ўлмабди – ризқи қийилмабди. Неъматулла қори бўлди, тўйлар ҳам ўтди. Мўйсафид тўқсондан ошди, бир қўлида – ҳасса, бошқасида – кетмон. Ётмади-турмади, 65-йили қазо қилди. Икки ўғлини урушга жўнатиб, бирини қайта кўрмаган, бир эмас, уч фарзанд дөғини тортган ота эди. Асадулла, Тожиддин, қизи Ободхон, кампири аллақачон чин дунёга кетиб бўлишган.

Наманганда түғилмаган наманганлик

СУННАТУЛЛА АНОРБОЕВ

Унинг илк болалик хотиралари Қарноқ ва Туркистон билан боғлиқ. Яссавий бобонинг қадамжосини зиёрат қилғанлари, ўша ерда кокили кесилгани эсида. Қайта-қайта қулоққа тортилиб, сургунга қувилган оиласнинг қора кунлари шуурига муҳрланиб қолганди. Жаннатмонанд Наманганда у күргиликлар камайган эса-да, замона ўзи нохуш эдикى, қийналдилар. 1935 йили акаси Нематулла Суннатуллани Жийдакападаги мактаб-интернатга жойлаштириди ва йигитча түлиқсиз ўрта маълумотни шу ерда олди. Наманган педбилимютида ўқий бошлади. У 1941 йили Тошкент педагогика институтининг талабаси эди. Уруш бошланди. Суннатила Аорбоев 1-Белоруссия фронтида артиллерия взводининг командири эди. Галабага бир қадамгина қолган. Померанияда фашистлар тиш-тирноғи билан қаршилик кўрсатарди. 1945 йил 3 март тунидаги жанглар қақшатқич бўлиб, оғир яраланди. Турли госпиталларда ярим йилдан ортиқ даволанди ва 45-йилнинг сентябрьида Тошкент вокзалида поезддан тушди. Оёғида аскарча зилдай этик, эгнида Европанинг гарди кўнган шинель, қўксисда икки орден, икки медаль. У Тошкентда яшаётган акаси Нематулла қори билан кўришиб, кейин Уйчига жўнамоқчи эди.

Трамвайга чиқди ва ўз баҳти билан юзма-юз келди. Бу баҳт урушдан олдинги сабоқдоши Ҳожияхон (Ҳожинисо) Шокирова эди. Икков талабалик чоғларини эслашди, Ҳожияхон институтни битириб, аспирантурада таҳсил олаётган экан. Тасодифий учрашув ва йўл-йўлакай суҳбат икковининг тақдирига бир умрлик муҳрини босди. Йигитнинг режалари мутлақо ўзгарди: Кизилравотга боради, ота-онасини суюнтиради ва Тошкентга қайтади. У худди шундай қилди, кундузи ишлаб, кечки пайт ўқишини давом эттириди ва 1946 йили Ҳожияхон билан тўйлари ҳам ўтди. Кези келдики, Ҳожияхон Шокирова (1922–1999) ҳақида ҳам икки оғиз сўз лозим. У киши Суннатулла аканинг илҳомчиси, ҳамкори, қўмакдоши, биринчи ўкувчи ва танқидчиси эди. Шу аёл адигба тўрт фарзанд ҳадя этди: Холида, Барно, Улугбек, Шербек. (Холида – журналист, мутаржим, отасининг қаламига мансуб “Сузиб борар архарлар” қиссасини ва бир неча ҳикояларини рус тилига таржима килган.) Ҳожияхон опа филолог, адабиётшунос эди, кунт билан ҳалқ оғзаки ижодини ўрганган. Жумладан, у 1946 йили ЎзФА тил ва адабиёт институтининг фольклор бўлими ходимаси бўлиб, “Гўрўғли” туркумидаги “Кирқ йигит ва кирқ қиз” достонини ёзib олган. Асарни самарқандлик шоир Раҳматулла Юсуф ўғли айтиб берган. Достоннинг Ҳ. Шокирова дастхатида битилган ўша нусхаси орадан ярим аср ўтиб, китоб ҳолида (Тошкент, “Ёзувчи”, 1996) нашр этилганди. Миннатдор Суннатулла ака ёзади:

— Мени ўқишини давом эттиришга руҳлантирган, ижодда илҳомчим ва биринчи муҳарририм Ҳожинисо эди. “Мехр” қиссамдаги воқеа ва қаҳрамонларимни бевосита ундан эшиштганман, “Сайли” романидаги бош қаҳрамон тимсолини ҳам рафиқам туфайли топиб олгандим. У ҳаётининг сўнгги дамларигача болаларни ва мени деб ўтди. Ҳожинисонинг покиза руҳи олдидаги узилмас қарзимни ҳар он, ҳар соат ўйлайман.

Адабнинг болалик чоғларини заҳарлаган қатағон жағолари кейин ҳам неча ўн йиллар бўйи таъқиб этди. Жийдакапа мактаб-интернатида ўқиганида қалбига ижод оловини солган киши адабиёт муаллими Тожи Ҳасаний бўлиб, йигитчани ўғлидай кўтарди. Бу сўрашини қўймасди, у эса адоксиз саволларга жавоб айтиб толмасди.

Рустамжон УММАТОВ

Ҳасаний домла ўзи шеърлар ёзарди, уни Тошкентда ҳам танишган. Шунчаликки, Суннатулла олтинчи синфда эканида, Жийдакапага Уйғун ва Отажон Ҳошим ташриф буюришди, улар Тожи Ҳасанийни йўқлаб келгандилар. Суннатулла Анорбоев мактабдаги ўша учрашувни умр бўйи унуганий йўқ. Негаки, саноқли кунлардан сўнг Ҳасаний домлани дарс чоги тутиб кетишиди, у халқ душмани эмиш. Отажон Ҳошим (1905–1938) 1937 йилнинг августида ҳибсга олингач, унинг “шериклари”ни ҳам тинч қўйишмади. Жийдакапа мактаб-интернатидан Ҳасанийдан ташқари физика ўқитувчиси Надиев домланиям қамоқقا тикишиди. Чunksi, у ҳам Отажон Ҳошим билан қўришган ва тушлик чоги бир дастурхонда ўтирган эди. Қарангки, Суннатулла Анорбоев институтда икки устозга ихлос қилиб, алоҳида меҳр қўйганди: Ҳамид Сулаймонов ва Абдураҳмон Алимухаммедов, иккови ҳам қамалди. Чамаси, Суннатулла Анорбоевнинг ўзидан ҳам шубҳаланувчилар бор эди. Шунинг учун ё бошқа бир баҳона топилгандирки, у “Қизил Ўзбекистон” газетасидан ҳайдалди. 1953 йили сал-пал эркин нафас олишга имкон бўлиб, Суннатулла Анорбоев Ёзувчилар уюшмасига ариза ёзди. Мажлис чоги роса саволга тутишиди, ҳаммасига жавоб қайтарди, таржимаи ҳолининг бирор нуқтасини яширгани йўқ, неча марталаб сургун қилинганини, устозлари қамоқдалигини – ҳаммасини очиқ айтди. Овозга қўйилди:

— Ҳўш, Суннатулла Анорбоевни Ёзувчилар уюшмасига қабул қиласизми?
Ҳайтовур, маъқул деганлар қарши овоз берганлардан жиндай ортиқроқ чиқиб, у аъзолик гувоҳномасини олди.

ИЖОД

Адибнинг ижодий фаолияти бой ва ранг-баранг. Дастрлаб адабий-танқидий мақолалар ёзди. У 1965 йилга қадар “Қизил Ўзбекистон”, “Правда Востока” газеталарида, “Шарқ юлдузи” журналида, “Ёш гвардия” нашриётида, Ёзувчилар уюшмасида фаолият кўрсатди. Суннатулла Анорбоев 1968 йилдан “Гулистон” журналида бўлим мудири бўлиб, айни ижодий жамоада узоқ ишлади. Ўтган асрнинг 60-йилларида Суннатулла Анорбоев ўқувчиларбоп етук асалар ёзди ва болалар ёзувчиси сифатида оғизга тушиб кетди. Хусусан, “Хайр, боғчажон-боғча” (1962), “Тўрткўзнинг бошидан кечирганлари” (1963) тўпламларидағи ҳикоялар жажжилар дунёси ва руҳияти муаллифга жуда ҳам таниш эканига бадиий далил бўлганди.

Умуман, Суннатулла Анорбоев синчков ва кузатувчан адаб, бошқалар пайқай олмайдиган энг кичик чизгилар ҳам унинг назари ва эътиборидан яшириниб қололмасди. Шунинг учундирки, очерклари хаётнинг табиий ва санъаткорона инъикоси бўлиб, қаҳрамонлари муаллиф яратган персонаж эмас, жонли инсон сифатида гавдаланарди. Мавзуга муносабат масаласи ҳам шунаقا: бир бор тилга олинган масала деярли такрорланмайди, Суннатулла aka космик мавзуда ҳам ёзган. Айни хусусда “Парвоз” очерки (1973) алоҳида диққатга сазовор. Унда ўзбек олимларининг космик тадқиқотларга кўшган хиссаси таҳлил этилган. Муаллиф алколоидлар муаммосига алоҳида тўхталиб, академик Собир Юнусов қашфиётларининг илмий-амалий аҳамиятини яққол кўрсата олган. Зотан, Собир Юнусов Ўзекистон алколоидлар кимёси мактабининг асосчисигина эмасди, олимнинг бу борадаги салоҳиятини бутун дунё илмий жамоатчилиги тан оларди...

Мөхнаткаш ва дўлвор қишлоқ кишилари, бунёдкор ва илмга чанқоқ ёшлар, она табиат ва жониворлар Суннатулла Анорбоев асарларининг бош қаҳрамонларири. Яна шуниси мухимки, бу образлар Анорбоев “ўргатган” тилда эмас, жайдари ва табиий сўзлаб, эркин ҳаракатланадилар. Суннатулла Анорбоев ярим асрдан зиёд муттасил ва баракали ижод қилди, маҳорати тобора юксалиб, янги-янги мавзу ва жанрлар билан бойиб борди. Адид айрим долзарб ва қадрдон қаҳрамонларига гоҳо такрор хам мурожаат киларди, чунончи, у аввалроқ “Оқсой шалолалари” қиссасини ёзган. Орадан йиллар ўтиб, шу мавзуни тагин қаламга олиб, “Оқсой” романини яратди ва асар олтмиш йил бурун босилиб чиқди. Мавриди келгани учун таъкидлаш ўринлики, адигнинг “Сайли” романи ўз даврида миллий насримизнинг катта воқеаси ва ютуғи бўлганди. Алалхусус, “Умр” қиссаси адигба катта шуҳрат келтирган. Асар воқеалари ўтган асрнинг 30-йиллари Наманганда кечади. Уларни болалик чоги муаллиф ўз кўзи билан кўрган, қаҳрамонларни ҳаётда учратган. Суннатулла Анорбоев сермаҳсул ёзувчи, асарлари жуда кўп: “Парвоз” ва “Гўзаллик излаб” тўпламлари, “Мехр” (1964), “Саржинчи чол” (1968) номли қиссалари, “Ҳамсухбатлар”... Кейинчалик у томошабинлар учун ёза бошлади: “Чумчук сўйса ҳам...” комедияси, адигнинг илк драматик асарири. Индаллосини айтганда, Суннатулла Анорбоев ўзбек адабиётига муносиб ҳиссасини қўшган, ўзининг ўрнига, услуби ва овозига эга бўлган йирик ёзувчилардан бири эди. Фаҳрланамизки, адиг Наманганнинг бир ўғли бўлиб, Уйчидা улгайган.

Суннатулла Анорбоев (1922–2003) ҳаёт бўлса, бу йил юз ёшга тўларди. Унинг қизилравотлик тенгкур дўстлари, ҳамқишлоқ ва синдошлари оламдан ўтиб кетишган. Лекин хотиралар барҳаёт. Мархумларни ёд этмоққа ҳамиша бурчлимиз.

*Ижоднинг кўнчилик учун мағҳаматлик эҳсони
шунданки, унинг завқидан доҳий санъаткор
ҳам, гўйр ҳаваскор ҳам бедаҳфа қолмайди.*

Абдулла ОРИПОВ

Күш киприги

Ибодат РАЖАБОВА

Қишлоғимизнинг номи Қалъаи Мири шикор (ов амирининг қалъаси). Унинг иккита масжиди бўларди. Биттасини ақли ғовлаб кетганлар йикитдилар. Ўрнини пахтазор қиласар эканлар... Иккинчиси ҳали-ҳануз қад ростлаб турибди, баланд, кодоклари вассажуфтли. Лекин жуда фарсада. Минорчаси даричаларидан қачон азон янграганини ҳеч ким хотирлай олмайди.

Кеч кузакда дала тутлар кавакларида нам тортган чумчуқлар эски масжидимиз вассажуфтлари кавакларида қишини ўтказиш учун гала-гала бўлиб қайтган оқшомларнинг бирида “Сайёх Қушлар” шеърий китобини ўқишга тушиб кетдим. Китоб муаллифи Гулноз Мўминова.

*Хуши бор! Хуши бор!
Эй кўчманчи қуши,
Шамолларни ёндириксин отинг.
Уч! Қатламдан қатламларга қўч,
Дийдаларни куйдириксин ёдинг.
... Сен кезмаган майсазорларга,
Сен кўринмас рўёларга ҳайф.
Сен туймаган оху зорларга,
Сен оқмаган дарёларга ҳайф.
... Қалбинг ҳаққи, етган манзилинг
Тиклаб берсин бир янги дунё.*

(“Кечиккан хайрлашув” шеъридан)

Ибодат РАЖАБОВА – 1956 йилда тугилган. Самарқанд давлат педагогика институтининг филология ҳамда Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетларини тамомлаган. Унинг “Осмондаги фаришта”, “Бухорода гужумлар гуллади”, “Күш киприги” сингари шеърий ҳамда бир қатор насрой-тарихий асарлари чоп этилган.

Гулноз Мүминова шеърий яқунни эмас, давомдорликни зарқұб қиласы.

*...Мезонларга термулиб узок,
Нимагадир келар бўзлагинг...*

(“Хазонрезги тилида айттар” мисраси
билин бошланадиган шеърдан)

*Хазонрезлар бағридан топгин,
Бу боғларнинг сўнгги олмасин.*

(“Сумбуланинг сувлари мисол” мисраси
билин бошланадиган шеърдан)

*Яланг боғлар бўзлаб ёттаркан,
Баргларидан бўлганча жудо.*

(“Кеч куз манзараси” шеъридан)

*Кўнглим қудугини қуритди кузак,
Мендан чиқиб кетди юввои гиначи.
Турибман – қаршиимда охир ийӯқ ийл,
Теграмда бир чала сариқ ниначи.*

(“Июль” шеъридан)

*Ларзага келтирадар умрим йўлажин,
Учрашган тошларнинг қарс-қурс товуши.*

(Ўша шеърдан)

“Учрашган тошларнинг қарс-қурс товуши” янги топилма. Шоиранинг кузатувчанлик топилмаси зарўлчар уймоқдай дастхўрда эмас, охорли тош. Тошга урилса, бўғиқ овоз чиқаради, қўриқчи итнинг тундаги овозидан ҳам қўрқинчли, ҳам дилгир. Гул гулга урилса, хид таралади. Сариқ ниначи билан мовий ниначилар бир-бирига урилиб кетса, шамол ҳуштакчи. Агар табиат, унинг гўзалликлари, тоғлар маҳобати-ю, сувнинг тонг пайтидаги ажиб ҳиди бўлмаса шеър ҳам туғилмас эди.

*Асфальт етмай қолган йўлакка,
Зумрад гилам ёйғандир вақт.
Сени минг йил кўрмаган дўстдай,
Деразангдан тикилар дараҳт.*

(“Ташриф” шеъридан)

*Күшларни бошлиб борар,
Галабоши, ёвқур қуш.
Булутларни ёнлаб гоҳ,
Шамолларга урап тўши.*

*Ўсмоқлик ҳаёт демак,
Бу ҳикматдан безмас У.
Фақат галасин ўйлаб,
Изгиринни сезмас У.*

*Машаққатга тұлғықдир,
Асли бу самовий роҳ.
Күкда йұлбоиши бўлиши,
Ердагидан қийинроқ.*

*Қанотлар толиб ногоҳ,
Парвоз сусайған чоги.
Йўлбоишининг ўрнини,
Эгалларкан ҳамроҳи.*

(“Қушларни бошлаб борар” мисраси
 билан бошланадиган шеърдан)

Гўзаллик фақат гавҳари шабчироғда эмас, ундан ҳам баланд турадиган шеърий мисраларда хукмрон. Бу хукмронлик қаричини томоша қилинг.

*Күкда йўлбоиши бўлиши,
Ердагидан қийинроқ.*

Хулоса аниқ, мукаммал, охори баланд. Худдики, юз ёшдан кўпроқ умр кўриб, ҳаёт билан видолашган Саъдий Шерозий салласини “ёлғиз қолмасин” деб кушлар бўйнига ташлаб, гир-гир айлангандай мусаллам. Тош остини ковласангиз, бирибир тош чиқади. Занданача матоҳи ипак ипларидаи юраги суфта шоира ёзган шеърлар мисраларини варактайверсангиз “сим-сим эшиклар” очилади. Ёнбош ётиб, гуллаётган Бухорий токзорлар ичини айлансангиз майхумлар оғзини очиб, думалаб чархизону тушгандай туюлади. Буни таъсир акси дейилса керак. Гулноз Мўминова гулга гулрафторлик қилгандай мисралар елкасига гули қоқу юкларини юклайди. Тасаввурингиз камалак зотидан саккизинчи рангни топиб олгандай маҳваш.

*Чархнинг терс мезонида,
Гоҳ ўнг, гоҳ тушлармиз.
Дўстим, билсанг, бизлар ҳам,
Асли сайёҳ қушлармиз.
...Қанот қоқамиз тинмай,
Мақсад олис бир йўлдир.
Мудом бизни чорлаган,
Жануб – асли кўнгилдир.
...Истеҳзо қилганларга,
Айт, жимгина, хайр-хўши.
Қайдан билсин соғинчни,
Жанубга бормаган қуши.*

(“Чархнинг терс мезони” мисраси
 билан бошланадиган шеърдан)

Халқда айтилади-ку “Мусофир бўлмагунингча, мусулмон бўлмайсан”, деб. “Қайдан билсин соғинчни жанубга бормаган қуш” мисраси ҳам ўша ҳикматнинг синоними. Сувдан элаклаб олинган хом тилладай – тоза, мусаффо, кусури йўқ.

Гаройиб хulosага келдим: Гулноз Мүминова шеърлари, ғазалларини чүнтаксиз, ҳарир лиbos кийиб, ўқиши керак экан. Нега деганда чүнтаксиз кийим ақл-хуш, иймөнингизни озодлик сари бошлайди. Таъма йўқ. Бироннинг ризқига панжа уриш хасталиги йўқ. Сиз дараҳтдайсиз. Соя, мева, ёғоч бериш бор, “Сендан угина, мендан бугинаси” йўқ...

*Қалбим Сенинг хилватинг
Зарра йўқ, малол, эй, дўст.
Сен ҳам мен-чун то абад,
Жануб бўлиб қол, эй, дўст.*

Невараларга эртак айтиш ёшида бўлсан ҳам эртак хумори билан яшаётганимга ўзимнинг кулгим келади..

Эмишким бир мамлакатдаги “Шоирлар мактаби”нинг минг нафар ўқувчиси бор экан. Вазифалари кеча-кундуз шеър битиш. Ўчоғу дастурхонлари мамлакат хазинаси ҳисобидан. Шоҳ иқтисодчи эмасми, хаёлга ботибди.

“Мингтадан кўра битта зўри – қатрон”. Эртаси вазирига: “Мактабдаги минг нафар шоирбачаларни зинданга солиб, кузат”, дебди. Шундай қилибдилар. Уч кундан кейин натижани шохга етказибдилар... “Шоирбачаларнинг тўққиз юзтаси йиги-сиги, фарёд биланд банд, юз нафари эса ёзяпти”. Шоҳ: “Тўққиз юзтасини озод қилиб, юзтасини қолдириб, кузат”, дебди. Ҳукм адо этилибди. Тўққиз юз нафар шоирга қалам эмас, омоч сотиб олиш учун пул ҳам берилибди. Улар хурсанд, шоирликнинг ҳам баҳридан кечиб, уйлари томон жуфтакни ростлабдилар. Қолган юз нафар зинданбандларни уч кун қузатсаларки, тўқсон тўққизтаси “вой, дод” билан овора. Фақат биттаси сархуш, шеър ёзаётган экан. Шоҳ: “Тўқсон тўққизтасини кўчат бозорига юбор, боғдорчилик қилсин, ўша биттасини дарборга олиб кел, ҳақиқий шеърни ана ўшаси ёзади”, дебди. Дарборда қолган ўша битта шоир авлодидан кейинчалик Мавлоно Румий етишиб чиқкан экан...

*Ажаб ишилари бор ўзбекнинг, агар
Овчи отар бўлса бирор бўрини,
Овоза бўлади зумда, одамлар
Үйига келтирас қўйнинг зўрини.*

*Ким ҳадя беради, ким ёнади тўн,
Милтиққа тикилар кимдир ҳавасманд.
Зулмат ҳаётига чиққан каби Кун,
“Мойидан берарсиз”, дейди бир дардманд.*

*Тирногин бершиар тумса хотинга,
Тиишлари бешикка бўлади тумор.
Иснод келтирганча инсон отига
Терисин талаашар неча харидор.*

– Ўғлинг мерган бўлса, – ўйлар халойиқ,
– Фақат бўри бўлса ови – ниишони.
Эл ичра яшаса ҳурматга лойиқ,
Эту мойга тўла бўлса қозони.

*Шу тўда ичида пайқадим Сени,
Ҳайрат-ла боқардинг бўри лошига.
Ўғлим, яқин борма, ингратиб мени –
Кўл урма онангнинг қариндошига!*

(“Тойифа” Мехрожга насиҳат” шеъри)

“Тойифа”ни ўқиб, Шамсиддин Хожа Ҳофизнинг:

*“Шароби талҳ меҳоҳам, ки мардафкан бувад зўраш,
Ки то як дам биосоям, зи дунёву шару шўраш”*

мисралари отам товушида қулоқларимда янграгандай бўлди. (Таржимаси: Аччиқ шароб истайман, унинг кучи мардни ийқитар бўлсин, Бу дунёнинг шўру фавгосидан бир нафас осуда бўлай...) Ана ўша “Шароби талҳ” Гулноз Мўминованинг “Тойифа” шеъри, ҳар қандай юкни кўтаради нортуя ўркачидағи қуёшларга пишган ёғидай.

Хожа Ҳофиз Шерозий Мавлоно Румий қабри бошига бориб, чиллаи хавотир ўтирган экан, “Дафтари шаш” учун. 39-куннинг тунида чакмоқ ҷақиб, дўл ёғибди. Ҳофиз чиллаи хавотирда... Дўл корга айланибди. Ҳофиз чиллаи хавотирда... Кор ёғиб, ёғиб, Ҳофизни бағрига олибди, Шерозий чилласи хавотирда... 40-куннинг тонгига Хожа Ҳофиз терий кўрпадай қотган корни ёриб, муборак бошини чиқарсан, тилсим очилган, Мавлоно Румий қабри юзида “Дафтари шаш” нур таратиб турибди... Қани энди бугун ўша “Дафтари шаш”дай чилла тутишга арзирли назмий хазина дарагини топсам, саксон кун чиллаи хавотир ўтирган бўлмасмидим, “Дунё ба умед” деганлар-ку. Борди-ю унгача Гулноз Мўминованинг айтишларича, Бухорий хомқаймоқдай ёғ боғлаб, тафаккуримда эриб кетса, мен ҳам Румий уйига меҳмонга боришни ихтиёр этармидим... Маснавийбода ичиб қайтардим, ёронлар...

Бу дардни Навоий: “Накди ишқин қўйди жона, қилди кўнглимни ҳалок”, Бобур: “Сен эй гул, сарвдек, саркашлигинги қўймадинг ҳаргиз”, Машраб: “Фалакка қўл узатиб, шамси анварни узиб, бўлмас”, Фурқат: “Бу ерга шўхи барно бир келиб, кет”, деган эдилар. Гулноз Мўминова эса:

*Бизам осмонидан адашган моҳмиз,
Ҳасрат карвонлари талашган роҳмиз.
Юсуф қамчисини кўйдирган “оҳ”миз,
Зулаихо қўксисда гирёна келдик.*

(“Вале, озурдамиз, озор ичинда” мисраси билан бошланадиган шеърдан) деб ёзибди. “Юсуф қамчисини кўйдирган “оҳ”миз” мирасида талмех суврати ҳувайдо.

Гулжамол билан “Бухоро тонг отгунча” суҳбатларимизда баҳслашамиз: “Зебинисобегим қандай зўр, ичидаги бор жавоҳирларни айтиб кетди. Биз нега чала-яриммиз” дейди суҳбатдошим. Мен: “У шоҳнинг невараси, шоҳнинг қизи, шоҳнинг синглиси, ғамлаш учун унга чўнтак керак эмас эди. Шусиз ҳам мўл-кўл. Биз-чи, биз кечалари “ором олиш” хисобидан ижод қиласиз. Югурмасак, рўзгор қайда?” дейман.

Суҳбатдошим: “Гулноз Мўминованинг оиласи, тўрт нафар боласи, қайнона, қайнота. У ёқда ҳар кун эшиттириш тайёrlа деб, Ўзбекистон радиоси турибди. У

барибир юз нафар шоирнинг битта жасоратчисидай, гүзал ижод қиляпти”, дейди. Мен эса мұғомбира: “Уни дарборга жүнатиш керак”, дейман.

*Гул япроқдан шудринг түниса сирғалиб,
Узугим-ла тутиб олдим, ёронлар.
Маңшуқлар шод, аҳли ушишоқ мұздариб,
Маңшуқларни Ҳаққа солдим, ёронлар.*

*Барғга пұфлаб күкка отсам – қуши бўлди,
Кум юзига суврат солсам – түши бўлди,
Ситамларим юрагимга куч бўлди,
Шу куч билан омон қолдим, ёронлар.*

*Куши қаноти сирлашармиш ел билан,
Англолмадим дунни мажнун дил билан,
Сўнг баҳорлар шифо топмас гул билан,
Сўнг баҳордек хаста бўлдим, ёронлар.*

*Тун сувларга чизганда ой расмини,
Ғам оширгай севгили юз ҳуснини,
Дуоларда тақрорладим исмини,
Зикр ила тилни тилдим, ёронлар.*

Маңшуқларни Ҳаққа солдим, ёронлар...

(“Айтим”дан)

Қалай, Хожа Хоғиз айтганларидай: “Каманди сайди баҳромий биафкан, жоми Жам бардор”, бўлдими. (тарж. Баҳромий ов қуролини ташлаб, Жамшид Жомини кўттар.) Жоми Жам кўттардингизми? Тирикликнинг назм аралаш инжуси шу-да. Инжуни ўзингиз тополмасангиз, ҳеч ким уни Сизга “Ма, ол, эрка танбал”, демайди.

Бир гап ичимда сиғмаяпти. Ёрилмасимдан олдин айтиб, қўяй. Эмишким, “Аёллар шеъриятини ўқиб бўлмайди”. Бу шўрланган деворнамо гапни Зебинисобегим йиқитиб, сурма қилиб, кажрафторлар юзига сепиб юборган вақт 1660 йиллар эди. Шунинг учун ҳам Бегим:

“Гарчи ман Лайли асосам, дилчу Мажнун дар ҳавоет” деб қўшиқ айтган эди, шонга қўмилиб. Кейин Ҳалимахоним Худойбердиева, Фарогат Камолова бу ўргимчак торларини узиб, шамол ихтиёрига топширганларида, ёмғир шаррос қўйилиб, узматорлардан асар ҳам қолмади. Энди бу жасоратни тақрорлаш Гулжамол Аскарова, Гулноз Мўминова, Нодирабегим Жамолова, Тилланица Нурёғди каби давомчиларнинг чекига тушганини қаранг (ўзимни ҳам қўшсан, бўларди-ю...). “Жасорат керак эмас, шусиз ҳам аксиома даврон суряпти”, дейсизларми, ризқингиз хом олтин бўлсин, илоҳо. Узр-ку, айрим эркаклар учун шоирлик – мансаб, сарпо, боғ, ҳовли (Афанди айтганидай) қорин ғами, янгачалар нози бўлган ҳолларниям кўрдик, қўряпмиз... Бир соддагуфтор мендан, “Орден, медалларингиз борми”, деб сўради. “Жойим йўқ”, дедим. “Нега” дейди? “Бу дунёning менга тегишли ҳамма жойини қоғоз, қалам, дастхатлар эгаллаган, олганим билан қаерга қўяман?”, дедим ҳазилнамо.

*Нозимнинг яшил китоби
Кўлим етар жойда турар
Муқовадаги хира суратдан сўрагум:
Арзирми бу дунё
Ранжитмоқча севганингни?*

*Жавоб ўрнида чуқур сукут қайтарар Нозим
Қайгу қадар ичкин бир сукут
Чуқур хўрсингум
Ва бирдан оғир туйила бошлар
Икки сийнамдан бири.*

(“Фикр оғриғи” шеъри)

“Ва бирдан оғир туйила бошлар, Икки сийнамдан бири” мисрасига ўхшаш ҳақиқатни бундан олдин бирор жойда ўқиганмидингиз, муҳлис. Бу ҳақ рангизни Гулноз табиатдан топиб, Сизга марҳамат қиляпти. Шукр қилинг...

Яқинда “Огоҳи Саййид Амир Кулол” дастхат рисолани форс тилидан таржима қила туриб, бир мўъжизага дуч келдим. Эмишким, Хожа Порсо иккинчи ҳаж сафарига чиқишдан олдин Саййид Амир Кулол қабри зиёратига борибдилар. Амир Кулолдан ишорат бўлибди. “Амир Ҳамза қабри тавоғига боринг. “Хожа Порсо Амир Ҳамза қабри тавоғига борсалар”, “Бизнинг хонадонга боринг” ишорати бўлибди. Борибдилар... Амир Ҳамзанинг қизлари – Бибича хотун жамоатхонада ўтирган Хожа Порсога ходимлари орқали лаълида ситилган пахта юборибдилар. Ҳамма ҳайрон.. Хожа Порсо “Шуд, шуд, мо фаҳмидем”деб, нафис пахтани алоҳида хуржунда жойлаштиришни ходимларига буюриб, ҳаж сафарига отланган экан. Ҳаж амалларидан кейин уч кун ўтиб оғирлашган Хожа ходимларига: “Ўша, Бибича хотун бериб юборган пахтани келтирингким, бу лаҳзада керак бўлди”, дебдилар. Бухорий нафис пахта келтирилгач, жонлари узилибди. Чакакларини Бухорий пахта билан боғлаттирган авлиёуллоҳ араб тупроғининг “Бақия” қабристонида ётибдилар...

Башоратчи Бибича Хотуннинг волидлари Амир Ҳамза, “Одамлар ўз ўғиллари билан фахрлансалар, биз ўз қизимиз билан фахрланамиз” деган эканлар, тириклик чоғларида.

Биз ҳам бугун ёмғирни ёмғир, дўлни дўл демай, қалам тебратаетган шоираларимиз билан фахрланамиз. Гулноз Мўминова айтим айтиб, шеърлар ёзиб, таржималар қилиб, рўмolini шайдоий боғлаб, одмигина юрибди. Бу – ёзганларидан сархуш бўлиб юришдан дарактир, ёронлар.

Армонга айланиб қолмасин...

**Роҳатой
ҚУРБОНОВА**

Ота-онам савдо ходимлари бўлишган. Китоб ёки газета ўқишимаган, эртадан кечгача ишда бўлишарди. Бола эсам-да, вужудимда отилиб турган мутолаага берилиш кимдан ўтган, билмайман. Ўн уч ёшлардаги қизалоқлик чогимдан уйимизга яқин бўлган матбуот дўкони – “Киоска”дан “Шарқ юлдузи” журналини ҳам сотиб олардим. Етмишни қоралаган, калтагина кумуш сочига тароқли “ободок” тақиб оладиган рус кампири мен севадиган ўша киоскада сотувчи эди. Мен эса, унинг доимий мижози бўлганман ва қачон қарама, у мени хуш қаршилаб, “Ўқи, ўқиганинг яхши!” деб олқишилабам кўярди.

Раҳматли ота-онамдан миннатдорлигим шундаки, китоб ва вақтли даврий нашрларни сотиб олиш ёхуд обуна бўлишимизга ҳечам қаршилик кўрсатишмаган, аниқроғи, пулни қизганишмаган. Хонадонимизга почтачилар орқали ўнлаб газета-журналлар, ҳатто, Россияда чиқадиган “Крестьянка”, “Работница” каби нашрлар пешма-пеш етиб келарди ва уларни ўқиш мен учун энг завқли машғулот хисобланарди, эҳтимол, бу хоббим бўлгандир.

Мутолаа қилиб, бадиий адабиёт ичига шўнғиб кетганимдан, ўсмирилик чоғларимданоқ шеър ва ҳикоялар ёза бошлаганман. “Шарқ юлдузи” журналининг адабий танқид сахифаларида айрим танқидчиларнинг фикрига қўшилмаган ҳолда, адабиёт ўқитувчимизга ўз фикримни билдириб ҳам ўтардим. У эса, “Тавба, еттинчи синф ўқувчиси “Шарқ юлдузини ўқиб, таҳлил қиляптими?” деб куларди-да, “Сен келажакда филологияда ёки журналистикада ўқишинг керак, деярли тайёрсан!” дер эди. Битта афсус қиласидиганим, ўша кезлар бир мартагина болалар газетасига шеъримни юборганим, холос.

Йиллар зумда ўтиб кетди-ю, болалик ўрнини турмуш ташвишлари эгаллаб, қалам тебратишга аранг фурсат топиладиган кунлар ҳам бошимга тушди. Менга на филологияда, ва на журналистикада ўқиш насиб этмади. “Агар насиб этганида,

---

Роҳатой ҚУРБОНОВА – 1966 йилда тугилган. Тошкент юридик техникумини тамомлаган. “Қиз қалби” номли насрий китоби чоп этилган.

Роҳатой ҚУРБОНОВА

дейман ҳозир, ё, адабий танқидчи ва ё, талай илмий ишлар муаллифи бўлардим!”
Ахир, ҳалигача, юрак шуни истайди-да!..

Ёзувчилар уюшмаси. Унга аъзо бўлмоқлик менгаям катта орзу бўлиб келгани боис умримда биринчи марта уюшмага келдим. Илк бор бир тадбирда – ёзувчи ва шоирлар даврасида бўлдим, яъни ўзим хоҳлаган даврада. Баъзан шундай бўладики, ўзингга муносиб бўлмаган давралардаям ўтириб қоласан. Масалан, гап-гаштакларда. У ердаги танишлар орасида маънавият ва адабиёт нима эканини билмайдиган думбулларам бор ва ўзининг хурмача қиликлари ёки оғзига келганини валдирайвериши билан асабингга тегади. Мен китоблар ҳакида, бутунги маданият ва маънавият ҳакида ким биландир гаплашарканман, ёнимда ўтирган бир бойвучча аёл ойтовоқдек қўлтелефонини юзимга тираб, болаларининг хорижий шаҳарлардаги саёҳатда тушган суратларини, ўзининг сўнгти русумдаги қимматбаҳо ва камёб автомобилини, баҳоси бир неча миллиардларга бориб тақаладиган ҳашаматли уй-жойларини, адоги йўқ кийим-кечаклари-ю еган-ичган овқатларигача кўз-кўз қилишдан зерикмайди. Қани энди, “Хой, инсон! Менга буларингизни хеч қизиги йўқ! Моддий нарсаларингизни мақтанманг!” дейдиган тил бўлса. Ачинарлиси, бу аёл журналистикани битирган, лекин мутлақо бошқа ишларда, бошқа лавозимларда тирикчилик қилиб келган. “Чўнтағи бой, аммо маънан қашшок одамдан қўрқ” ибораси айнан мана шундайлар учун айтилгандек, гўё. Дунё фақат ҳашамдор ҳаётдан иборат дея мол-дунёга кўр-кўронга ҳирс қўйиш, маънавиятни энг охирги ўринга тушириб қўйиш – даҳшатнинг ўзи эмасми? Шу сабаб, адабиёт аҳли орасида бўлиш менга ўзгача кайфият беради, боягилардан эса имкон қадар узокроқ юришга ҳаракат қиласан.

Бугун Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси дилга ором бергувчи ям-яшил, тинч-осуда бир гўшанинг бағридан жой олган. Бу ерга илк қадам ранжида қилдими, жаннатга қадам босгандек, юрагимдан завқ-шавққа тўлдим. Ва, “Адиблар хиёбони”да тирик тимсолдек турган севимли ёзувчи-шоирларимизнинг нафасини ҳам ўзимда туйдим. Эҳ, аттанг! Умр селдек тезда ўтиб кетаркан! Қанийди, вақт тизгинидан тутиб туришнинг имкони бўлсайди, мен Эркин Воҳидов, Ўткир Ҳошимов, Одил Ёқубов, Ҳалима Худойбердиева, Носир Фозилов, Пиримқул Қодиров, Ҳамид Ғулом, Неъмат Аминов сингари дарғалар билан кўришган, беш-үн дақиқа бўлсин, суҳбатларидан баҳраманд бўлган бўлардим. Минг афсус, энди бу менга катта армон бўлиб қолди...

Энди, кўнглимдаги талай орзуимни амалга оширишим керак: Абдулла Қодирий уй-музейига бориб, у ижод қилган хонани, ишлатган буюмларини ўз кўзларим билан кўриш, руҳан у билан ўша даврга саёҳат қилиш... Ойбек, Абдулла Қаххор, Саид Аҳмад ва бошқа ижодкорларнинг ижодхоналаридаим бўлиш... Ҳозирда яшаётган севимли ижодкорлар билан учрашиш, мулоқотда бўлиш... Буларга албатта эришаман, деб ўйлайман.

Alyoshkaning xayollari

**Robert
ROJDESTVENSKIY**

1

Erta tongdan,
To kechgacha,
O'rgatishar.
– O'rgan, – deya
O'jarlik-la
Dars o'tishar.
– Ana – Bulut,
– Mana – Ona,
– Bu-chi – Qoshiq.
– Qani, takrorla.
Indamayman
Jim turaman.
Goh ming'irlab
O'tiraman.
O'rganishni
Xohlamayman
Demayman.
Chunki hali
Gapirishni
Bilmayman.
Vaqt kelar
Ketarman yurib.
G'oz turarman
Ko'kragim kerib.

Robert Ivanovich ROJDESTVENSKIY – Sobiq Ittifoq Davlat mukofotи laureati. (1932-1994) Rus adabiyotining yirik namoyandasi. Moskvadagi M. Gorkiy nomidagi Adabiyot institutida o'qigan. Shoirning "Bahor bayroqlari", "Sinov", "Tengdoshimga", "Shahar tovushi", "O'sha yigit uchun", "Oxirgi she'rlar" nomli kitoblari nashr etilgan. Shoir bir necha bor O'zbekistonda bo'lgan va zamondosh o'zbek shoirlarining otashin she'rlarini rus tiliga mahorat bilan tarjima qilgan. Uning "Do'stlar sayyorasi" va "Odamlarga ko'p narsa kerakmas" nomli kitoblari o'zbek tilida nashr etilgan.

So‘zlarman ham
Shunda hech timay.
– Bu qush, – derman,
Balki to‘xtamay.
– Tutun, – deyman
Ko‘kka o‘rlagan.
– Xantal, – deyman
Tilim kuydirgan
Uyni uy, – deyman
Rasmini solib.
– Qoshiq, – deyman
Qoshiqni olib.
– Ona! – derman
Ko‘tarib – sasim
ana shunda derlar:
– Ko‘p gapirma, Jim!

12

“Qaynoq” degan
So‘z bor lug‘atda.
Qaynoq bo‘lsa,
Puflang, albatta.

Unga aslo
Yaqin yo‘lamang.
O‘zingizga
Jabr tilamang.

Choy biqirlar
Timmasdan, qaynoq.
Yangi pishgan
Pirog ham shundoq.
Taqsimchadan
Bug‘ chiqar bo‘lsa,
Kuydiradi
Kim agar tegsa.

Bulardan ham “qaynoq”
Ekan-ku, bilsam.
Onajonim bag‘ri
Rostini aytsam!

21

Men dunyoga
Kelmasdan burun.
Ko‘p narsani
Topishgan, tayin.
O‘ylab-o‘ylab,

Qorni topishgan.
So‘ng ustiga
Muzni yopishgan.
Keyin esa,
Topilgan dengiz.
O‘lchashgandir
Suvin, shubhasiz.
Shirin bo‘tqa
Tanni yayratar,
Vannadagi ko‘pik
Ko‘nglim chog‘ etar.
Beshik uchun
Qo‘sinq yaralgan.
Sohir ovoz
Har yon taralgan.
Yopgan nonga
Qarang, birodar.
Ichida-chi,
Jizzasi ham bor.
Yangi yilga
Archa ham tayin.
Yasharib ketadi
Bu ko‘hna zamin.
Bularning barchasi
Yaxshidir juda.
Ammo afsus,
Bilmadim sira,
Dorini kim topgan?
Achchiq, bemaza.

Bahrom AKBAROV tarjimasi

Bahrom AKBAROV – “Shuhrat” medali sohibi. 1961 yilda tug‘ilgan. Toshkent davlat universitetining (hozirgi O‘zMU) kimyo fakultetini bitirgan. Uning “Kichkintoylar kitobi”, “Hayolimdagи hikoyalar”, “G’alati sinov” nomli kitoblari nashr etilgan. Shuningdek, “Mitti botir” nomli kitobi nemis va rus tilida, “Qo‘rqmas botir haqida ertak” kitobi rus tilida nashr etilgan.

Адабий ҳаёт

* * *

2 февраль. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида Болалар ва ўсмирлар адабиёти кенгашининг 2022 йил фаолияти якунига бағишлиланган ҳисобот йигилиши ўтказилди.

* * *

6 февраль. Ўзбекистон халқ ёзувчиси Пиримқул Қодиров қаламига мансуб “Бобур. Юлдузли тунлар” романининг инглизча нашри (“Babur: Starry Nights”) чоп этилди. Лойиҳа Каримов Фонди томонидан бажарилди ва Биринчи Президентимиз Ислом Каримов таваллудининг 85 йиллигига бағишиланди. Романни британийлик адабиётшунос Керол Ермакова инглиз тилига ўтирган. Таржима матни Жули Уикенден томонидан таҳрир қилинган. Таниқли ўзбек рассоми Бобур Исмоилов эса нашр учун суратлар ишлаган. Китоб Франциянинг нуфузли “Nouveau Monde Editions” нашриётида чоп этилган.

* * *

7 февраль. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида Тожик адабиёти кенгашининг йиллик ҳисобот йигилиши бўлиб ўтди.

* * *

9 февраль. Алишер Навоий таваллудининг 582 йиллиги муносабати билан пойтахтимиздаги шоир номидаги давлат адабиёт музейи, Ўзбек тили ва адабиёти университети рўпарасидаги Алишер Навоий ҳайкаллари пойда гул қўйиш маросимлари, Муқимий номидаги Ўзбекистон давлат мусикали театрида улуғ мутафаккир Алишер Навоий таваллуди муносабати билан чоп этилган “Истиқлол даври ўзбек навоийшунослиги” ўттиз жилдлик тўпламининг тақдимоти ҳамда “Назм ва наво” кечаси кечаси бўлиб ўтди. Адиблар хиёбонида шоирнинг муҳташам ҳайкали пойда давлат ва жамоат арబоблари, шоир ва ёзувчилар, адабиётшунослар, вазирлик ва идоралар, устоз ва талаба, ижодий ташкилотлар ва кенг жамоатчилик вакиллари иштрокида қутлуг сана нишонланди.

* * *

10 февраль. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида турк шоири Юнус Эмронинг “Ўлмас кўнгул” номли китоби тақдимоти бўлиб ўтди. Ёзувчилар уюшмаси ҳомийлигига босилган тўпламдан шоирнинг “Ишқ даъвосин қилган киши”, “Эслармисан сен ул куни”, “Сен бу жаҳон мулкини”, “Ишқингда ғарқ бўлубон” каби ижод намуналари ўрин олган.

* * *

14 февраль. Заҳириддин Мухаммад Бобурнинг 540 йиллик таваллуд кунига бағишлиланган тадбирлар жойларда кенг нишонланди. Тадбирларда Ҳиндистон, Афғонистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Америкадан келган бобуршунос олимлар, кенг жамоатчилик вакиллари ҳамда талаба-ёшлар иштрок этдилар.

* * *

15 февраль. Ўзбекистон Ѓазувчилар уюшмаси томонидан таниқли адабиётшунос, республикада хизмат кўрсатган фан арбоби, Халқаро Бобур мукофоти лауреати, филология фанлари доктори, профессор Файбуллоҳ ас-Саломнинг бой маънавий мероси ва ибратли ҳаёт йўли ҳақида замондошлари, шогирдлари, олимлар, ёзувчи ва шоирлар ёзган мақолалардан иборат “Файбуллоҳ Ас-салом замондошлар хотирасида” номли китоб нашр этилди.

* * *

17 февраль. Ўзбекистон Ѓазувчилар уюшмасида Чингиз Айтматов номидаги халқаро Иссиккўл форуми вице президенти Динара Жумабоева ва Бишкеқдаги Қирғизистон-Ўзбекистон дўстлик жамияти ижрочи директори Бегижон Аҳмедов билан учрашув бўлиб ўтди. Унда қатор ўзбек адилларига халқаро Иссиккўл форумининг “Чингиз Айтматов” медали, шунингдек, Ўзбекистон-Қирғизистон ўртасидаги адабий алоқаларни ривожлантиришга фаол ҳисса қўшаётган ёзувчи ва шоирларга фахрий ёрликлар топширилди.

* * *

21 февраль. Ўзбекистон Ѓазувчилар уюшмаси ташабbusи билан улуғ тилшунос, шарқшунос ва манбашунос аллома, академик Алийбек Рустамийнинг энг машхур асарлари жамланиб икки жилдан иборат сайланма тузилди.

* * *

26 февраль. Адабий танқид кенгаши фаолиятининг 2022 йил якунига бағишланган ҳисбот йиғилиши бўлиб ўтди.

* * *

27 февраль. Ўзбекистон Ѓазувчилар уюшмасида ТУРКСОЙ Бош котиби Султон Раев билан учрашув бўлиб ўтди.

Учрашувда “Туркий адабиёт хазинасидан” 100 жилдлик асарлар мажмуаси нашрдан чиққани, ТУРКСОЙ халқаро ташкилоти томонидан улуғ венгер шоири Шандор Петёфи таваллудининг 200 йиллигига бағишланган энг яхши таржима асарлар танлови ўтказилгани ва бунда ўзбек шоирлари, таржимонлари фаол иштирок этгани эътироф этилди. Жорий йилда Андижонда кирғиз-ўзбек адабиёт кунларини ўтказиш юзасидан таклифлар ўртага ташланди, аниқ режалар келишиб олинди. Шунингдек, Султон Раевга Ўзбекистон Ѓазувчилар уюшмасининг фахрий аъзолик билети топширилди.

* * *

28 февраль. Ўзбекистон Ѓазувчилар уюшмасида Бадиий таржима кенгашининг 2022 йил якунларига бағишланган ҳисбот йиғилиши бўлиб ўтди.

МУНДАРИЖА	
БАРХАЁТ СИЙМОЛАР	
Фафур ҒУЛОМ. Умримиз бокийдир, умримиз бокий	4
НАЗМ	
Дилмурод ДЎСТ. Кўнгил қайга деса, бош олиб кетсанг	44
Ҳалима АВАЗМУҲАММАД. Ишонаман, мўъжизалар бор ...	48
Рустам ЭМИН. Гувуллайди Сирнинг шамоли	52
Мансур ЖУМАЕВ. У ўтли кунларни қўмсайман хануз	56
НАСР	
Содик АНВАР. Ташириф. <i>Кисса</i>	8
Шукур ЖАББОР. Аяман дафинаси. <i>Ҳикоя</i>	62
Абдурашид МАҲМАТОВ. Сирли таёк. <i>Ҳикоя</i>	66
Рўзимбой ҲАСАН.	
Осмон яқин, ер юмшоқ.	79
Юсуф РАСУЛ. Парижга сафар. <i>Ҳикоя</i>	115
Ҳалима АҲМАД.	
Олис дараҳтзорлар ортида. <i>Хотира-новелла</i>	122
ИЖОДИЙ КЕНГАШЛАРДА	
Баҳодир ОБИД. Беғубор шеърият	101
МУШОИРА	
Низомиддин МАДРАҲИМОВ. Кўзим самода қолмишдур	108
Хилола ЖЎРАҚУЛОВА. Эртакларга айланди у	109
Бобомурод САҶДУЛЛАЕВ. Оҳиста чайқалиб ўтади юрак	110
Назокат АТОҚУЛОВА. Ҳар оқшом чертади деразамни ишқ	111
Умида ҒАФФОРОВА. Фанимат бу кунлар ўтиб бормоқда	113
ТАДҚИҚОТ	
Хосият РУСТАМОВА. Шоирона исённинг ошкора акси	140
Юлдуз ХЎЖАМОВА. Персонажлар нутқидаги дисфемизм	145
ЁШЛАР ИЖОДИ	
Дилрабо ТУРСУНҚУЛОВА. Жаноб ернинг қўлида қўлим	147
ТАҲЛИЛ	
Қозокбой ЙЎЛДОШ. Бадий маҳорат меваси	73
БИР ҒАЗАЛ ШАРҲИ	
Манзар АБДУЛХАЙР. “Ситам зангин темурдек кўнглидин...” .	152
АДАБИЁТ ВА ШАХС	
Рустамжон УММАТОВ. Наманганда туғилмаган наманганлик ..	156
МУТОЛАА	
Ибодат РАЖАБОВА. Күш киприги	162
Роҳатой ҚУРБНОВА. Армонга айланиб қолмасин	169
BOLALAR ADABIYOTI	
Robert ROJDESTVENSKIY. Alyoshkaning xayollari	171
Адабий ҳаёт	174

Шарқ ўлдузи

2023

2-сон

Муассис:
**ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР
УЮШМАСИ**

* Муаллифлар фикри
тахририят ижодий жамоаси нуткаи
назаридан фарқланиши мумкин.
Тахририятга юборилган
материаллар муаллифларга
кайтарилмайди.

Журнал ОАК эътироф этган
нашрларнинг 10.00.02 “Ўзбек
адабиёти” ихтисослиги бўйича
рўйхатига киритилган.

* Журналга обуна даврий
нашрларни етказиб бериш
билин шугууланувчи барча
ташкилотлар орқали амалга
оширилади.

Обуна индекси – 911

Манзилимиз:
100066, Тошкент шаҳри,
Бунёдкор шохқўча, Адиблар хиёбони,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси
биноси.

Телефонлар:
71231-23-67, 71231-23-68 903721438
www.sharqyulduzi.uz
e-mail: sharqyulduzi@umail.uz
sharqyulduzi1931@mail.ru

Босишга руҳсат этилди:
17.04.2023
Қоғоз бичими 70x108 ^{1/16}
Офсет босма усулида оғсет қогозида
босилди. Босма табоги 11,0.
Шартли босма табоги 15,4.
Нашриёт хисоб табоги 17,2.
Адади 5000 нусха.
Буюртма №3

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва
ахборот агентлигига 05.02.2016 й.
0562-ракам билан рўйхатга олинган.
“DAVR MAXSIMUM MEDIA” МФК
матбаа корхонасида чоп этилди.

Корхона манзили:
Тошкент шаҳар. Олмазор тумани
Чаманбог МФБ Бешкўргон-3
мавзеси, 30 уй, 8 хонадон.
Журнал ойда бир марта чоп этилади.

Мухаррир:
Дилғузा Маҳмудова
Мусаххих:
Моҳира Ҳусанова
Саҳифаловчи-дизайнер:
Муҳаммадсадодик Сайфуллаев
Copyright © “Шарқ ўлдузи”